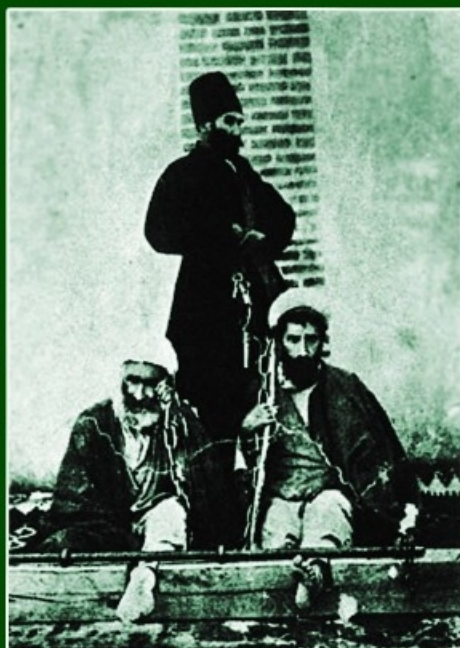


(تاملی در بنیان تاریخ ایران)  
پایان پراکندگی ها (برآمدن مردم)

کتاب اول : مقدمات

ناصر پورپیرار



Ketabton.com

ناصر پورپیرار

کتاب اول : مقدمات

پایان پراکندگی ها (برآمدن مردم)

(تاملی در بنیان تاریخ ایران)

ار بیک  
دست  
معلوم  
می ما،  
قرآن  
نهی

دورانی  
کنترل  
کردن

در باب  
صاری  
شرق  
نگ قبل  
اسخ و

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



(تأملی در بنیان تاریخ ایران)

# پایان پراکندگی

(برآمدن مردم)

کتاب اول: مقدمات

ناصر پورپیراد

ناصر پورپیرار

(تأملی در بنیان تاریخ ایران)

پایان پراگندگی (برآمدن مردم)

(بخش اول، مقدمات)

ویرایش اول، اسفند ۹۴

---

لطفاً برای دیدن عکس‌های رنگی

و در اندازه‌های اصلی،

به آدرس زیر رجوع کنید.

[www.naria.info](http://www.naria.info)

---

تصویر روی جلد:

حاج سیاح و میرزا رضا کرمانی در کند و زنجیر زندان قزوین  
به پنجدی پاها توجه کنید که یکی رو به آسمان و دیگری رو به زمین است.

[www.HaghoSabr.ir](http://www.HaghoSabr.ir)  
[naryna.blogspot.com](http://naryna.blogspot.com)

## فهرست

۲۹۲. مقدمه یک  
۹..... (بر دار زدن شیخ فضل الله نوری).....
۲۹۳. مقدمه دو  
۱۶..... (رمزگشایی خطوط باستانی منطقه / کتیبه دروازه ورودی تحت جمشید).....
۲۹۴. مقدمه سه  
۲۳..... (بررسی تصاویر انقلابیون مشروطه).....
۲۹۵. منازعه یک  
۲۹..... (در باب ساختار، دامنه لغات انتزاعی و قدمت زبان ترکی).....
۲۹۶. منازعه دو  
۳۴..... (در باب ساختار، دامنه لغات انتزاعی و قدمت زبان ترکی).....
۲۹۷. هواخوری یک  
۳۸..... (خاطرات تانیا گیرشمن / قدمت تاریخی علامت ستاره داوود).....
۲۹۸. هواخوری دو  
۴۴..... (انتساب پیامبران آسمانی به قوم یهود در تورات).....
۲۹۹. هواخوری سه  
۵۳..... (انتساب ابراهیم<sup>(ع)</sup> به قوم یهود در تورات های نوشته).....
۳۰۰. هواخوری چهار  
۵۸..... (بخشیدن سرزمین های مسلمین به قوم یهود در تورات).....
۳۰۱. هواخوری پنج  
۶۳..... (رسوخ داده های توراتی در فرهنگ مسلمین).....

۳۰۲. هواخوری شش  
۶۸.....(بانکداری و ربا)
۳۰۳. هواخوری هفت  
۷۳.....(در باب تحریف متن تورات و انجیل)
۳۰۴. هواخوری هشت  
۷۶.....(بررسی فرهنگ جامعه عصر پیامبر در قرآن)
۳۰۵. هواخوری نه  
۸۰.....(قدمت مقبره حافظ در شیراز)
۳۰۶. هواخوری ده  
۸۴.....(تصاویر مسجد شیخ لطف الله)
۳۰۷. مقدمه چهار  
۹۴.....(بررسی کتاب رستم التواریخ)
۳۰۸. مقدمه پنج  
۱۰۳.....(بررسی کتاب رستم التواریخ)
۳۰۹. مقدمه شش  
۱۱۰.....(سقوط سلسله صفویه و نادرشاه)
۳۱۰. مقدمه هفت  
۱۲۳.....(بررسی کتاب رستم التواریخ)
۳۱۱. مقدمه هشت  
۱۳۲.....(نادر شاه و کریم خان)
۳۱۲. مقدمه نه  
۱۴۶.....(بررسی کتاب تاریخ ایران در عصر افشاریه، رضا شعبانی)
۳۱۳. مقدمه ده  
۱۵۶.....(بررسی کتاب تاریخ ایران در عصر افشاریه، رضا شعبانی)

۳۱۴. مقدمه یازده  
۱۶۶..... (بررسی کتاب کریم خان زند و زمان او، پرویز رجبی).
۳۱۵. مقدمه دوازده  
۱۸۰..... (بررسی کتاب کریم خان زند و زمان او، پرویز رجبی).
۳۱۶. مقدمه سیزده  
۱۸۹..... (بررسی کتاب جهانگشای نادری، استرآبادی).
۳۱۷. مقدمه چهارده  
۱۹۸..... (تاریخ شهر شیراز و بررسی کتاب هزار مزار).
۳۱۸. مقدمه پانزده  
۲۰۶..... (به توب بستن مجلس شورای ملی / بررسی کتاب هزار مزار).
۳۱۹. مقدمه شانزده  
۲۱۹..... (روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه).
۳۲۰. مقدمه هفده  
۲۳۱..... (روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه).
۳۲۱. مقدمه هجده  
۲۳۶..... (روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه).
۳۲۲. مقدمه نوزده  
۲۴۴..... (بررسی کتاب سفرنامه حاج سیاح).
۳۲۳. مقدمه بیست  
۲۵۳..... (واگذاری حق انحصار خرید و فروش تنباکو در ایران عصر قاجار).





## ۲۹۲. مقدمه یک

آن حرکت گام به گام و منزل به منزل، در مسیر و مفهوم بنیان‌اندیشی، که با ورود به چند صد مدخل و منظر گوناگون، سرانجام فقدان مطلق اسلوب و ارتباط، در اطلاعات تاریخی و فرهنگی موجود را علنی کرد، به قصد زمینه‌سازی مقدماتی برای ورود به حوادث مبهم و پیچیده تاریخ معاصر ایران بود، که ادبیات کنونی درباره آن مملو از تعارفات فریبده و قصه‌هایی یزک شده برای خواب روشن‌فکری عوام‌اندیش ماست که گویی برای بلعیدن و بالیدن به ناآگاهی‌های کنونی تربیت شده‌اند. با این همه به خواست و مدد خداوند، گذر از این معبر بس دشوار مسیر و کار غول‌آسای اثبات نوکنده بودن کتیبه بیستون و از آن طریق بطلان مندرجات ادعا شده در کتیبه‌های ایلامی و بابلی و پهلوی و سومری و آرامی و غیره هم ممکن شد تا سرانجام طالبان حقیقت دریابند هیچ بخشی از مراسم و مرثی و مراجع و مکتوبات موجود، به استثنای کتاب و کلمات قرآن، استحکام و استعداد توجه و تبعیت ندارد و راه به منزلی برای اسکان نمی‌برد. کوشیدم انظار را به این سو هدایت کنم که در شرق میانه، بر اثر وقوع قتل عام پوریم، افزون بر هزار سال پس از تولد اسلام نیز آثار تجمع و تمدن دیده نمی‌شود و آن چه را در منابع موجود، مستحذات عمومی، از قبیل کاروان‌سرا و حمام و آب‌انبار و بازار و پل و سد و امکنه عبادی و دست‌نوشته‌های اصطلاحاً کهن نامیده‌اند، در اقلیم شرق میانه عمری دورتر از سه قرن ندارند و جملگی باز ساخته‌هایی نو پایه‌اند، که دست‌کاری آزاد و الواط منشانه‌ی به اصطلاح متخصصان غالباً یهود غربی، برای رفع نیازهای خود، عمر آن‌ها را تا اعماق زمان عقب برده است!

اینک دیگر می‌دانیم آن هرزه نهال‌های یهود نشانه در مدخل تاریخ و فرهنگ ایران و اختصاصاً مراقبت شده از سوی شاخام، یعنی تصور وجود دولت‌ها و سرداران و سلاطین و امپراطوران مقتدر هخامنشی و اشکانی و ساسانی، سرانجام به بار نشست و انتقال آن خیالات فاقد اساس که به سعی تیم «تاریخ ایران ساز» یهود، با هدف محو ردپای قتل عام پوریم، در دو قرن اخیر به متون آموزشی و تبلیغات سوپرناسیونالیستی

وارد کرده‌اند، با نصب چند سوال بنیان‌اندیشانه بی‌ثمر ماند. چنین نبرد نفس‌گیر میان دروغ و حقیقت، که النهایه بر سراپای اغلب تصورات تاریخی و فرهنگی ملل کهن و باستانی جهان مهر جعل کوید، هنوز هم با چراغ‌های چشمک‌زن، مورخ را می‌خواند تا از آخرین نمونه و نمودار جعلیات کلان ساخت یهود در مقاطع مختلف پرده بردارد.

این جا و در ذیل مقالات ایران‌شناسی بدون دغل و دروغ، مکتب و مرکزی گشوده شد که بزک غلیظ و دل‌آشوب کن و ماسیده بر صورت ملی و قومی مردم این منطقه را به هفت آب شست و با شاه‌نامه و دده قورقود ستایانی مقابله شد که سینه بر حفاظت دروغ سپر کردند و از هستی هزاره‌های خود بدون اعلام تختگاه رویش، سخن گفتند. کوشیدم هر مدخلی را به صورت و سمت‌های گوناگون بگردانم تا بی‌اصل و نسب بودن هر سنخ از سخنان قوم‌پرستان و ادعای سرکردگی‌های رنگارنگ این و آن را در تمام جهات و با وسایل و مباحث گوناگون بی‌اعتبار کنم. در میان و خلال این جدال، غنائمی به چنگ آمد، همچون مبحث خط و زبان و زمان کتابت و ظهور قلم و فقدان تأسیسات زیربنایی پرورش و رشد فرهنگ و مطالب بنیانی دیگر که قابل ارزش‌گذاری نیست.

مثلاً با نمایش فقط هفت سطر صفحه بعد، از ترجمه ترکی کتاب استر، در توراتی مانده از ۱۲۵ سال پیش، توجه دادم که زبان ترکان مطلقاً فاقد لغات تمدنی پایه است که هنوز هم خط‌مستقلی برای نوشتن نساخته‌اند و آغوش گشودگان به روی حقیقت را خواندم تا اگر «پادشاه» و «غضب» و «ملکه» و «مقرر» و «خدمت» و «نوکر» و «چون» و «خوش‌منظر» و «باکره» و «مملکت» و «ولایت» و «مأمور» و «تعیین» و «پایتخت» و «حرم‌خانه» و «خواجه‌سرا» و «عورت» و «محافظة» و «جمع» و «لازم»، در این چند سطر، برگرفته از لفظ ترکی نیست و از آن قابل تأمل‌تر اگر ترکان در زبان فرهنگی و نگارشی خود لغت مستقل و بومی برای «پادشاه» نداشته‌اند و هنوز هم ندارند، پس باید دوستانه تذکر داد که نومهاجرین جدید به اقلیم اینک ترک نشین، در مسقط‌الراس پیشین خود چندان پراکنده و بی‌پیوند بوده‌اند، که سرکرده‌ای به نام پادشاه را نمی‌شناخته و ابزار خطایی برای چنان مقامی نداشته‌اند و این هنوز زمانی است که سخن از دارایی فرهنگی فعال‌ترین و پرشمارترین قوم ایران در میان است.

حالا و در مقام این مدخل بیدارگر و چنین ریشه‌یابی ملی و تمدنی، می‌توان خردمندانه تأمل کرد، و یا اویاشانه و بدون نتیجه مهمل سرود و فحش فرستاد.

۸۱۶

اسپهر ۲

### اینکچو باب

او بر زادکردن صوره که اختوروش پادشاهن غنسی سوش ایدی اوند و شی  
 وینکی و اوزن ایلدینکی و همه اوزن ارسنک منیر اولانی پادنه کتوردی ۲ و پادشاهه  
 عدست ایلین نوکرلری دندیلر پادشاه اچون خوش منظر یاکن قزلری اخاوسونلر  
 ۳ و پادشاه اوز ملکنین های ولانلرینه باسریار تعیین ایلسون که هر بر خوش منظر  
 یاکن قر شوشن یا بختنه حرم خانه به پادشاهن حوا حسرایس اولان عورتلر محافظی  
 هیجان الدن الله جمع اولوب اولرن یاکن لکنه لازم اولان زاداری و برسونلر ۴ و او  
 قزی که پادشاهن نظریته خوش کلور اونی و شونین برنه ملکه ایلسون ۵ به سوز

از آغاز توجه داده‌ام که **محقق** بر جایگاه دیگری جز آن تکیه می‌زند که **معتقد** بر آن یله دارد و گفته‌ام که محقق و مورخ خود را اسیر هیچ تعارف و بدآمد و خوش آمد و بگیر و ببندی نمی‌کند و بی‌حساسیت دینی و مذهبی و قومی و غیره، سرسختانه در باب چرایی و چه‌گونگی پدیده‌های تاریخی و فرهنگی سوال می‌آفریند و امیدوار است آن قشر موظفی که در دولت و یا بدنه ملی مسئول پاسخ‌گویی و آزاد کردن گریبان عمومی از توهمات و تدارکات یهود ساخته‌اند، سرانجام با سر به زیری کامل سهم خود در بی‌توجهی خراب کارانه نسبت به حقایق نویافته را گردن بگیرند.

چنان که اینک توجه می‌دهم این تصویر به دار کشیدن شیخ فضل‌الله، به دلایل فنی چند، مسلماً قلبی است. محقق به محض دریافت این حقیقت روشن، دفتر نگاهته‌های رسمی در موضوع خیزش مشروطیت را می‌بندد و به دنبال مرتکبین این جعل کلان و منافی می‌گردد که کسانی را به دست‌بردگی در این مدرک معروف تاریخ معاصر ایران نیازمند کرده است.

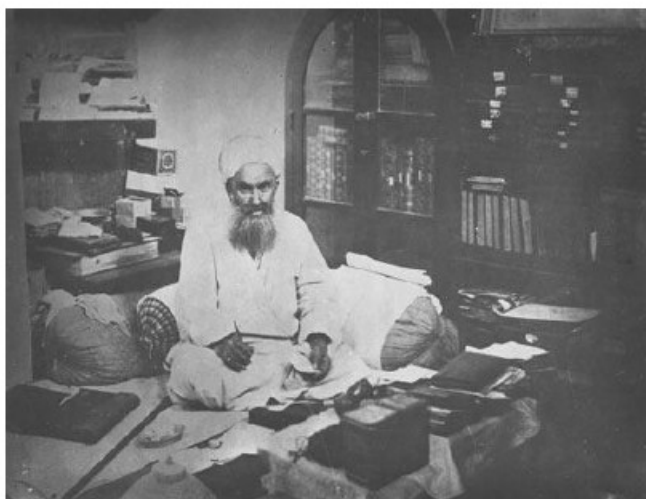


برای آشنایی بیش تر با ریشه‌های اجرای ناشیانه این جعل و ارائه قرینه‌ای برای مقایسه، کافی است به تصویر زیر دقیق شوید که گویا از به دار کشیدن «هاشم دوه چی» در میدان توپ خانه قدیم برداشته‌اند.



در این جا قرقره طناب، بر تیر چوبی افقی در کلاف مخصوص دار متصل است، در حالی که در تصویر شیخ فضل‌الله چهارچوب و تیرهای افقی و عمودی آن را

برچیده و قرقره طناب را گویی بر آسمان پیچ کرده‌اند. در عکس دار زدن هاشم، بدن کامل آویخته او، در جزئیات قابل شرح و شناسایی است. ولی در تصویر مربوط به شیخ، جستن دست و پای معدوم ناممکن است و آن دو بریدگی سفید و مثلث شکل که در محل تلاقی مچ دست‌ها درآورده‌اند، جز سرسری گرفتن موضوع جعل توضیحی ندارد، زیرا اگر آن مثلث‌ها را فضای آزادی در کمر لباس شیخ فرض کنیم، آن گاه باید پرسیم چرا ادامه ردیف قرنیز پشت سر شیخ از فضای آن مثلث‌ها دیده نمی‌شود؟! چنان که اصولاً قسمت پایین لباس شیخ با قسمت فوقانی آن ارتباط معمول را ندارد و آن دامن کلوش پایین تنه نمی‌تواند دنباله‌ای برای پوشش بالاتنه شیخ فرض شود که خلاف جنه و تنومندی او، چسبان است. هر بهره برده‌ای از فن عکاسی می‌تواند سوال کند پس دست و پای شیخ بر دار کشیده در کجای عکس پنهان است؟! مورخ منتقد به محض اطمینان نسبت به ساختگی بودن تصویر بر دار کشیدن شیخ، خود را نیازمند تألیف ورژن دیگری در موضوع جنبش مشروطیت ایران می‌بیند که ممکن است با مکتوبات کنونی همجنس نباشد! هرچند اثبات دست‌بردگی در این تصویر شیخ بر دار، حتی در حد نفی حضور مادی و فیزیکی او در ماجرای مشروطه به پیش می‌رود. اینک هر یک از ما بی‌ترس و وهم و تعصب، برای تعیین تکلیف با ماجرای مشروطه لازم است به خویشتن پاسخ دهیم که آیا این عکس معروف شیخ بر دار کشیده، جاعلانه و یا در سلامت کامل است.



آن کسان که با قصد تضعیف این مدخل به دنبال یافتن تصاویر دیگری از به دار کشیدن شیخ فضل‌الله، با انگیزه رسوا کردن صاحب این گفتار روان شوند، لازم است مقدماً به یکی از آخرین عکس‌های موجود شیخ در صفحه قبل توجه کنند که وی را در مراتبی از سنین کهولت نشان می‌دهد.

اگر بخواهیم آن شیخ نسبتاً جوان در تصویر بر دار رفته را با این شیخ موی سفید مقایسه کنیم، آن گاه یا باید باور کنیم شیخ پس از اعدام مجدداً به زندگی بازگشته و ادامه حیات داده و مسن‌تر شده و یا مدعی شویم که آن شیخ بر دار پیش از آویخته شدن، موهایش را خضاب کرده است!



این تصویری است که به هنگام نخستین گام‌های ورود حمله‌گران منتسب به دانشگاه شیکاگو، از مدخل و ورودی سمت شمال محوطه صد ستون برداشته‌اند. تصویری که به خوبی آغاز کار جمع‌آوری اندک آوار داخلی صد ستون را نشان می‌دهد. در سمت چپ و در کادر مشخص شده، اسفنجی نیمه ساختی با سم‌های گاو در مدخل ورودی شمال صد ستون ایستاده است. اسفنجی که بر سیل عرف بین‌النهرین، همانند ورودی‌های اصلی، جفت مقابلی نیز داشته است که در کادر بسته

این عکس دیده نمی‌شود. جاعلان و شیادان دانشگاه شیکاگو هرگز و در هیچ تفسیری از صد ستون، اشاره‌ای به این اسفنکس‌ها نکرده‌اند و در جای آن با فاصله بسیار، مجموعه مضحک و سرهم‌بندی شده زیر را قرار داده‌اند.



مورخ هنگامی که این مخلوق کاملاً بی‌هویت و مسخره را در جای آن اسفنکس گاو نیمه ساخت در مدخل شمالی تالار صد ستون می‌بیند، آگاه می‌شود که مرمت کاران ارسالی از دانشگاه‌های کنیسه‌ای غرب، مشغول بتونه‌کاری و آرایش دیگری برای برداشت‌های توراتی خویش‌اند و کلاف پوسیده‌ای را می‌کشایند تا با نخ بی‌دوام آن، وصله تازه‌ای بر قبای مندرس جعلیات موجود تکه‌دوزی کنند. اینک دیگر دست‌هایی را از خودی و بیگانه شناسایی کرده‌ایم که از اسفنکس مدخل شمالی تالار صد ستون تا پیکر بر دار کشیده شیخ فضل‌الله با هدفی واحد مداخله جاعلانه کرده‌اند.



## ۲۹۳. مقدمه دو

به مدد الهی، بار بزرگی از خس و خاشاک یهود انباشته را، از مسیر عبور تمدن جهان و به ویژه شرق میانه برچیدم و با گذر از طبقات مختلف دوران‌دیشی و بنیان‌نگری، مدخل‌هایی را گشودم که محتوای غنی هر یک، همانند مستندات تصویری فراهم آمده، شایستگان و طالبان آگهی‌های نو را چنان حیرت زده کرد که گفت‌وگو در باب آن، منجر به ظهور مکتب نوین «بنیان‌اندیشی» در مکالمات تاریخی و بن‌مایه‌های فرهنگی شد که از روزن فضای نوپدید آن، چشم انداز تازه‌ای با این ادعا ظهور کرد که سرپای فرهنگ و فرمت‌های فراهم آمده کنونی، در تصورات هویت‌شناسی اقوام، از صحت و سلامت تهی، و در زمره خیال‌پروری‌هایی است که به سعی کنیسه و کلیسا، در سه قرن اخیر، برای امحاء نقش و ردپای قوم یهود در توسل به نسل‌کشی و قتل‌عام گسترده و مخفی مانده پوریم، در شرق میانه تدارک شده است.

از آغاز عیان بود که حتی طرح و سیاه‌قلم چنین صورت‌نویی در باب مبانی سیاسی و فرهنگی تمدن، به مذاق‌هایی خوش نخواهد آمد که به مدد عقبه باز هم یهودی‌دگری، در کسوت مؤلفانی جامعه‌شناس و زبان‌دان و باستان‌پژوه و هنرشناس و معمار و مرمت‌کار و نیز قصیده‌درازی از اسامی ورزیدگانی در وارونه‌نمایی حقایق در علوم مضحک انسانی یا علوم آمریکایی، که گویی برای آزاد گذاردن دست‌خبره‌شیدانی اختراع شده‌اند تا دروغ‌های کلاتی را با تعارف شکلات روکش شده لیبرالیسم و افسانه‌های قومی و مبتا قرار دادن ناسیونالیسمی احمق‌پرور، به ذهن مردم عوام بچشانند.

از سوی دیگر از آن که واحد مرکزی ورود به این مباحث تازه، نیازمند آگاهی‌های نوشته‌ی نخستین در باب مواقع جغرافیایی و تاریخی و فرهنگی و مبتدا و مردمی بود که در وجه عمده، به میزان مورد نیاز در بدنه دانش‌آموختگان جامعه نیز یافت نمی‌شد و گفت‌وگو از بنیان‌گزینه‌های تاریخی در حوادث و اشخاص و امکانه، با بی‌خبری محض و یا نسبی رو به رو بود، مورخ را به گزیدن روش‌هایی موظف کرد که با ارائه شمای نخستین و عرضه مدارک در جریان و بدون ورود به عرصه

تشکیک و تردید و ارائه مستندات نو، ابتدا هر مدخلی را با شروع معمول و پذیرفته شده معرفی و بر سستی‌های هر یک نشانه گذارد. گزینش چنین روش قطره چکانی در طرح مسائل کلان، هنگامی که نادانان بسیاری از زیر بنا و ساخت این روش بی‌خبر بودند زمینه‌ای بر این توهم فراهم کرد که این جا و آن جا مراتبی را مغایر و حتی متضاد تشخیص دهند.

بدین ترتیب یادداشت‌های «ایران شناسی بدون دروغ» با پهنای چند صد مدخل نو، زاده شد که تنها تألیف و توضیح روشنگر در موضوع حیات و هویت انسانی در پهنه اجتماعات متمدن است، با تصاویر و مباحثی که نگاهی به عمق چاله متعفن دروغ را ممکن می‌کند و در آینده کسانی را موظف و مشتاق خواهد کرد که برای تبیین هر یک از این یادداشت‌ها، کرسی و دپارتمانی مجزا تدارک ببینند. وسعت بازننگری تاریخ و فرهنگ در این سلسله یادداشت‌ها، که از اندونزی تا اسپانیا گذر کرده، مخاطب را به تقویت و تقویم دانسته‌های خویش در موضوعات مختلف دعوت می‌کند که در مجموع تصویر ساده و سالم‌تری از حوزه مورد رجوع به دست خواهد آورد. با نگاهی کوتاه و کم‌دوام به پایه توضیحات مندرج در این یادداشت‌ها، که دیدگان صاحب نظران کم‌یاب را برای نخستین بار به وقوع قتل عام پوریم در شرق میانه می‌گشاید، معلوم می‌شود نقطه مرکزی این داد و ستد، عقل‌اندیشی ویژه‌ای است که ناگهان از سبد توجهات شرق میانه و بین‌النهرین سر بر می‌آورد.

ممتازترین حصه این تحقیقات، ابطال کتیبه‌های موجود در منطقه ما با هر خط و زبان است که خود به خود ادعاهایی در مورد تمدن‌ها و سرکردگان مربوطه و در رأس آن‌ها موضوع هخامنشیان و مجموعه تولیدات درباره سرایای مکاشفات کنونی در این حوزه را به ماشین لباس‌شویی می‌سپرد. یقین دارم صرف ده سال عمر برای مقدمه‌چینی در طرح داده‌هایی که در یکی دو یادداشت بعد عرضه خواهم کرد، مانند این است که سکه زر نابی را به پشیزی خریده باشم.

پس از رمزگشایی پارسی باستان، زبانی که با خط الفبایی نوشته شده و با اوستایی و هندی باستان پیوندی نزدیک دارد، کتیبه‌های سه زبانه هخامنشی، متون سه زبانه‌ای تلقی می‌شدند که یکی از سه زبان آن‌ها شناخته شده بود و بنابراین رمزگشایی آن دو زبان دیگر بر پایه آگاهی از زبان شناخته آسان می‌نمود. بخش دوم هر کتیبه، که آشکارا به خط هجایی نوشته شده، یعنی

نسخه ایلامی نو، با نام گذاری امروز، منطقی می‌باید پس از آن رمزگشایی شود، زیرا این خط، هرچند با تعداد ۱۱۱ حرف گوناگون بغرنج‌تر از خط الفبای پارسی می‌نمود باز هم ساده‌تر از خط بخش سوم به نظر می‌رسید که شامل چند صد نشانه می‌شد.» (یوهان فریدریش، زبان‌های خاموش، ص ۶۲)

همان قضیه بی‌جواب مانده‌ی نحوه بازخوانی حروف و چه‌گونگی معناگذاری بر لغات خطوط میخی است. در این مقطع یوهان فریدریش را مشغول تعریف این معجزه می‌بینیم که صاحبان عنوان در کرسی‌های شرق شناسی دانشگاه‌های بلند آوازه غرب، پس از این که به نحوی بر هر یک از ۴۰ علامت خط میخی اصطلاحاً فارسی باستان نام «جیم» و «دال» و «عین» و «غین» و «شین» و «صاد» گذاردند، آن گاه با همین اندک بضاعت اولیه، که صلابت و صحت ندارد، احمقانه و ابتدا خواندن حروف را رمزگشایی از زبان معرفی کردند و با چنین ابزار کند و مضحک و ناکارآمد، به میدان آشنا شدن با زبان ایلامی و بابلی وارد شدند که یکی با ۱۱۱ و دیگری با بیش از ۳۰۰ حرف معرفی می‌شوند!! معلوم است این گونه یاوه باقی‌های ناممکن باید به چنین نتایجی منجر شود که خود بدان اعتراف دارند:

**رمزگشایی خط میخی بابلی.** پژوهشگران با علاقه بسیار بیش‌تری به مطالعه خط سوم و بغرنج‌ترین بخش کتیبه‌های هخامنشی، یعنی قسمت‌های بابلی - آشوری، روی آوردند. اتفاقاً در این ضمن معلوم گردید که همین خط بر یادبودهای تاریخی و همچنین بر الواح گلی نگاشته شده، که بسیاری از آنها تا آخر سده هیجدهم میلادی شناخته شده‌اند و به دنبال آن نیز رشته پایان‌ناپذیر کشف هرچه بیش‌تر این گونه آثار در قرن نوزدهم ادامه یافت. بدین ترتیب به نظر می‌رسد که در زبان بابلی - آشوری، مجموعه غنی و کاملی از آثار مکتوب وجود دارد که از این لحاظ درست نقطه مقابل پارسی باستان و ایلامی نو می‌باشد. ولی سرانجام جهان هنگامی نتوانست به آشکار شدن مهم‌ترین حقایق تاریخی و فرهنگی بابل و آشور باستانی امید بندد که بوتا، کنسول فرانسه، به سال ۱۸۳۴ میلادی حفاریات کاخ سارگن پادشاه آشور را در خرساباد آغاز کرد و نیز لایارد انگلیسی در ۱۸۴۵ میلادی در ویرانه‌های نینوا به

کاوش پرداخت. زیرا این هر دو کاوش، آثار تاریخی بسیار فراوانی را که با همان گونه خط سوم میخی نگاشته شده بود، از دل خاک بیرون کشید.» (یوهان فریدریش، زبان‌های خاموش، ص ۶۳)

همان شگرد همیشگی. ابتدا سطوری از خط بابلی را در بخشی از کتیبه قلابی بیستون و مکرراتی در تخت جمشید جای داده و سپس مأمورانی را برای تدارک نمونه‌های کهن تر آن‌ها در خرساباد و نینوا نیز تجهیز و ارسال کرده‌اند. حیل‌های که در موارد دیگر، مثلاً در مأموریت نیور در تخت جمشید، موفقیت آن تجربه شده بود. با این همه بد نیست با حاصل تلاش بازیگران تماشاخانه‌ای آشنا شویم که مجموعه‌هایی از عوامل و سرکردگان سازنده تاریخ منطقه آن‌ها را ساخته و فعال کرده‌اند.

در تلاش برای رمزگشایی این پراهمیت‌ترین زبان آثار مکتوب به خط میخی نیز، کتیبه‌های هخامنشی می‌بایست به عنوان نقطه آغاز حرکت، به کار گرفته شوند و باز هم اولین قدم این بود که بکوشند تا معادل‌های اکدی نام‌های خاص در نسخه پارسی باستان، شناسایی شوند و سپس از آن‌ها برای تعیین ارزش‌های آوایی هجانگاری استفاده شود. بدیهی است که این به گفتن آسان‌تر بود تا انجام دادن. نه تنها این خط دارای بیش از ۳۰۰ نشانه متفاوت بود و نه فقط هیچ گونه علامت جداسازی وجود نداشت، بل به طوری که امروز می‌دانیم، واژه‌ای واحد در یک جا با چندین نشانه آوایی هجا نوشته می‌شد و در جای دیگر با یک نشانه معنی نگار واژه و نظام معنی نگاری در خط، حتی نوشتن نام‌های خاص را نیز در بر می‌گرفت. یک چنین نظام خطی خاص لاجرم نخستین پژوهشگران را که مطلقاً هیچ گونه اطلاعی از این آیین نوشتاری نداشتند، آشکارا دل‌سرد می‌کرد. از این روست که راولیتسون خود در سال ۱۸۵۰ میلادی، پس از آن که موفق به تحلیل درست یک کتیبه نسبتاً بلند تاریخی، در حد نکته‌های اساسی آن شده بود، چنین اعتراف کرد: «من بی‌پرده اعتراف می‌کنم که پس از آن که به راز تک تک نشانه‌های بابلی و تک تک واژه‌های بابلی پی بردم و برای هر یک از این‌ها، به هر ترقیب که بود، خواه با شاهد مستقیم و خواه از راه غیر مستقیم، کلید راه‌نما در نوشته‌های سه زبانه به دست آوردم و پس از آن که کوشیدم تا این کلیدهای به دست آورده را در

تحلیل نوشته‌های آشوری به کار برم، بارها بدین وسوسه افتادم که این مطالعات را برای همیشه ترک کنم، زیرا تمام امیدم برای رسیدن به نتیجه‌ای رضایت بخش بر باد می‌رفت.» (یوهان فریدریش، زبان‌های خاموش، ص ۶۴)

ما با چنین تروپ‌های شیدایی و چشم‌پندی مواجه‌ایم که در میان متنی که اعتراف می‌کنند قابل خواندن نیست، ولی به سبب فقدان اذهان خرده‌گیر، هر علامت و دل‌پیچه‌ای را به جای تاریخ و فرهنگ مردم شرق میانه قرار داده‌اند و در این مورد از سعی راولینسون نامی در ابتدای قرن نوزده می‌گویند که ظاهراً عضوی در بخش نظامی کنسولگری انگلیس در کرمانشاه بوده است و از آن که در یادداشت‌های پیش، اصولاً معلوم شد که در آن سال‌ها نه تهران داشته‌ایم و نه کرمانشاه و نه از امپراطوری آشور خبری بود، پس هر کسی می‌تواند ریاضیات چند مجهولی بازی با دروغ را در این گونه موارد بشکافد که از میان متنی به اعتراف خودشان غیر قابل رمزگذاری و مطلقاً غریبه، زبان ایلامی و بابلی بیرون کشیده‌اند. مسلماً اگر امکان بازخوانی زبان‌های فارسی باستان و ایلامی و بابلی را، از مسیر و مراتبی که یوهان فریدریش توضیح داده پذیریم، پس بی شک نمی‌توان در باب متون تاریخی به خط و زبان فارسی باستان و ایلامی و بابلی چیزی گفت. زیرا هرگز و در هیچ مکان و به هیچ بهانه‌ای سرانجام نیز معلوم نکرده‌اند که خط ایلامی و بابلی را چه گونه خوانده و از معانی آن از چه راه سردر آورده‌اند؟!

مثلاً تصویر صفحه بعد از جرز سنگی دیواره دروازه ورودی غربی تخت جمشید را شاهدیم و اثرات گذشت زمان بر بلوک‌های سنگی آن را می‌بینیم که کاملاً پوسته پوسته و بدون نوشته و پوسته و پوسته است. به هر مقدار و با هر امکان و ابزار که مایلید این دو حالت از جرز و واحد در ورودی تخت جمشید را با یکدیگر بسنجید. اگر حلق آویز حلقه دروغ و مأمور متعصب حفظ باورهای یهود ساخته در موضوع تاریخ شرق میانه و بنای تخت جمشید نباشید، بدون مکث تأیید می‌کنید که کتیبه‌های تصویر دوم با سه خط به اصطلاح فارسی باستان و ایلامی و بابلی را مرمت کاران بر جرز مزبور حک کرده‌اند. با رجوع به شروع موجود در باب کتیبه‌های هخامنشی، سه پلاک حک شده بر این جرز محتوای اطلاعاتی ویژه‌ای ندارد و همان توضیح

شناسنامه خشایارشا است که در کتیبه‌های دیگر در گوشه و کنار تخت جمشید نقر کرده‌اند.



جرز سمت شمال شرقی دروازه ورودی تخت جمشید قبل از مرمت



همان جرز پس از مرمت که کتیبه‌دار شده است

از سوی دیگر کهنگی و پوسته پوسته شدن سنگ در تصویر نخست چنان وسیع و عمیق است که اگر کتیبه را حک کهن بدانیم پس مرمتی که آن سنگ واریخته را به حالت تصویر دوم درآورده، محتاج چنان سایش و پردازشی بوده است که لاجرم حروف را از روی سنگ بر می داشت. رجوع به عمق و سلامت حروف در تصویر

دوم به راحتی نوکنده بودن متن آن را اثبات می‌کند. مسلم است اگر بر این قسمت، نوشته‌هایی از دوران کهن باقی مانده بود، در جریان لایه برداری برای نوسازی، سطح سنگ از دست رفته و نابود شده است. برای کسب یقین نسبت به این اقدام، به نقش انتهایی بالک اسفنجکس در هر دو نمونه دقیق شوید و ضخامت نقش و سایه‌های تصویر اولی را با تصویر دوم بسنجید که به وضوح معلوم می‌کند بر اثر آن پوسته‌برداری مرمت‌کاران، با قصد فضاسازی مناسب برای حک کتیبه، انتهای بالک اسفنجکس در حد ۳ یا ۴ سانت نسبت به نمایه دیگر ضخیم‌تر شده است. با این قرینه عقلی برداشت‌های تاریخی از دوران هخامنشی با استناد و ارجاع به کتیبه‌ها در هیچ منطقه و موردی مبنای غیرجاعلانه ندارد و در مراجعات پیشین به منابع شناخت هخامنشی، یعنی کتیبه‌های بیستون، کتیبه‌های مقبره داریوش در نقش رستم و نیز کتیبه‌های تخت جمشید، همه جا نوکنده بودن آن‌ها را با وضوح تمام و با عرضه تصاویر لازم و از جمله تصویر نوین فتوگرامتری شده بیستون به اثبات رساندم. در پرتو این جست‌وجوی کامل شرایطی فراهم شد تا مدعی شوم مقابر موجود در بلندای صخره‌های نقش رستم و نیز مجموعه نقوش بیستون و سراپای ابنیه سنگی تخت جمشید را یهودیان مصادره کرده‌اند تا با حک نوشته‌هایی با خطوط اصطلاحاً فارسی و ایلامی و بابلی بر گوشه کنار آن‌ها، امپراطوری هخامنشی را به تاریخ وارد کنند که تنها تأیید کننده آن تورات‌های نو نوشته است. مورخ توجه می‌دهد که در یافته‌های متنوع از سایت‌های تمدنی ماقبل پوریم و مدفون در سراسر ایران کنونی، کوچک‌ترین علامت از جمله نشانی از آن مردک بال‌دار زرتشتیان را نیافته‌ایم که به نوعی با لوگوهای هخامنشی منطبق شود. این جاست که تعویض پر دردسر لوگوی فراز‌الگوی اهورامزدا، در بیستون، معنای مهم خود را می‌گیرد. آیا به حقیقت در تاریخ و تمدن شرق میانه چه گذشته و چاره‌اندیشی یهودیان برای توضیح و تولید سلسله هخامنشی به عنوان سازندگان و تمدن آفرینان شرق میانه و بل جهان، تا کجا به دروغ و توطئه آغشته است؟

## ۲۹۴. مقدمه سه

پیرمردی به دیدار آمده بود، آراسته و در سیما و گریم عارقان، با سیلی فرا انبوه و آویخته، که بر طنین صدایش می‌افزود و حرکت لب‌هایش را در پوشش خود پنهان می‌کرد. پس از ادای تعارفات معمول، ساکت و سر به زیر، بی‌ادای کلامی مشغول نوشیدن چای شد. همچنان در سکوت به لیوان دست‌اش خیره بود و ناگهان از جای برخاست و با صدایی تر شده از بارش آرام اشک، گفت:

«کاش حرف‌هایت را کمی دیرتر می‌زدی که امثال من چنین با دست‌های تهی و بدون حاصل عمر، جهان را وانمی‌گذاریم!»

و کاش او هم لزوم حذف دروغ از هویت این مردم با یکدیگر بیگانه را، بر احوال خود مقدم می‌گرفت.

یادداشت‌های ایران شناسی بدون دروغ، نکته بدیعی به خواهان آن آموخت که: اگر با تمام و یا بخشی از نادرستی حاصل فن جعل مواجه شدند، پس مجازاند نتیجه بگیرند که سرپای آن سوژه ناسالم است، اصالت قابل توضیح ندارد و با مقصد معینی برای دفاع از دروغ ساخته شده است. در عین حال مورخ اینک علل و انگیزه سران کنیسه و کلیسا در طلوع اسلام را به‌تر درک می‌کند که به علت درماندگی در برابر صلابت سخنان قرآن، به نفی یکتایی خداوند و شرک و تثلیث روی آوردند. چرا که اگر دعوت الهی به متن و دین جدید را می‌پذیرفتند، آن‌گاه ضرورت داشت تا آوای زنگ و بوق خود را از گلدسته کنیسه و کلیساها برچینند، دکان فروش نان و آب متبرک را ببندند و به مساجد روی آورند که هرچند به زمان ما کاربرد تبلیغاتی و دولتی آن مسلط‌تر است، ولی هنوز هم مرکزی برای عرض خاکساری و عبودیت مطلق شناخته می‌شود. امروز هم کسانی در مواجهه با مقوله بنیان‌اندیشی، به همان شگرد متوسل‌اند و به سبب واماندگی در برابر صلابت اسناد، گرچه زمانی نمایه‌هایی مثلاً در موضوع نیمه تمام ماندن ساخت تخت جمشید را می‌پذیرفتند،



ولی ناگهان و از سر ناچاری، وقوع پوریم، نیمه ساخت بودن خرابه تخت جمشید و دست‌کاری‌های اصولی در نقش رستم و پاسارگاد را انکار می‌کنند و با تقلید از اعقاب خود، ناگهان به خانه حاشا برمی‌گردند و از این‌که امام‌زاده تخت جمشیدشان هنوز هم زائرنی دارد، دل‌خوش و مواظب‌اند سهمیه دریافتی از کتیسه بابت تأیید دروغ را از دست ندهند.

این عکس از مجاهدین مسلح در انقلاب مشروطه، که به وضع فجیعی نوساخته است و از مجموعه تصاویر سایت مطالعات تاریخ معاصر برداشته‌ام، مورخ را گوش‌مالی می‌دهد که تا کجا باید به استیلای دروغ در دانسته‌ها و داشته‌های ملی و قومی موجود رسیدگی کند. به آن سفیدپوشی توجه کنید که در انتهای سمت چپ عکس، ظاهراً بر جمجمه معممی در ردیف زیر دست خود نشسته و چون جایی برای استقرار پای دوم خود نیافته، پس آن را به همراه نیاورده است!



مورخ با مطالعه دقیق چند عکس متفاوت از تجمع تفنگ‌به‌دستانی ظاهراً در زمان انقلاب مشروطه، خود را کاملاً مجاب و موظف می‌بیند تا اعلام کند کسانی با ارسال مجعولاتی مصور و نامصور، یک دگرگونی ساده و رسمی، در چرخه فوقانی مزدوران راه، تبدیل به انقلابی در منطقه کرده‌اند که گویی راه خود را برای استقرار مشروطیت، از میان مجرای از خون گشوده‌اند.



در این عکس نیز قانون جعل را رعایت کرده‌اند تا حضور جماعت در ماجرای مشروطه را جدی بگیریم. به آن مرد سفیدپوش انتهای سمت چپ نگاه کنید که گویی پوستر نیم تنه مرد دیگری را در فراز سر دارد! و به آن سفیدپوش دیگر میانه عکس، که در نیم دایره برجستگی شکم‌اش، چهار نفر گنجداند. تعیین روابط هندسی در این تصویر که معلوم کند کدام یک نشسته و کدام ایستاده‌اند، ممکن نیست.



و این هم عکسی با روابط منطقی سطح و حجم از چند تفنگ‌دار با لباس فرم نظامی، که گرچه در قاعده مطلب، دلیلی برای برقراری ارتباط با انقلاب مشروطه ایران ندارند، ولی به عنوان فضاسازی صحیح در چنین اجتماعاتی قابل عرضه است.



ظاهراً این تصویر نمایانگر اجتماعی از مشروطه‌خواهان در برابر سفارت انگلیس است و هرچند نمی‌دانیم سفارت انگلیس نمایش داده شده در این عکس، در کجای پایتخت مستقر بوده، اما ردیفی از پرچم‌های کاغذی در بالاترین نقطه و نصب چند قالیچه بر دیوار رو به رو، در سمت راست و از همه سرگیجه‌آورتر نصب یک چهل چراغ و لوستر اشراقی در میان خیابان و ورودیه به مغازه و پیشانی تونل میانی، یا آن وصله پارچه‌ای بر پیشانی دیوار، چندان مسخره است، که موضوع اصلی این تصویر یعنی بی‌تناسبی‌های هندسی آن را بی‌رنگ می‌کند.

عکس نورانی بعد را هم گویا از تجمع مردم در برابر سفارت انگلیس گرفته‌اند. اگر آن تصویر پیشین قانع‌تان نکرد که انبوه مردم در قفای انقلاب خود جمع بوده‌اند، شاید این عکس که شاهکاری در فن رتوش و بازسازی چند تصویر مختلف است،

معلوم کند که کار کشته‌هایی در فن جعل، برای ایجاد انحراف در مقوله تاریخ و فرهنگ و ادب منطقه، از حکم خطوطی در مکعب نقش رستم تا اسناد تاریخی معاصر، چه استخوانی خرد کرده‌اند.



در این جا هرچند از تعداد قالیچه‌ها کاسته شده اما بر لوسترهای اشرافی میان خیابان افزوده و در پشت لوستر بزرگ و میانی یک پارچه‌نویسی نصب کرده‌اند، پرچمک‌های کاغذی بیش تر شده، با طنابی در بین جماعت که گویی برای اعدام کسی به بلندایی نامعلوم وصل است و فضای فراز سر مردم بر اثر گرد و غبار و نورافشانی بی‌مبادایی، سفیدی می‌زند. یک تیم کامل در بازشناسی امور شیادی لازم است تا بتوانند یکی از ده‌ها گره این عکس مسخره را باز کنند.



و این هم یکی دیگر از تصاویر تجمع در مقابل سفارت انگلیس که در قلعه توان  
شیادی انقلاب مشروطه‌سازان قرار می‌گیرد. شاید کسی بتواند حضور آن بانوی  
خوش پوش بدون حجاب در منتهی‌الیه سمت راست و رتوش کاری‌های شلخته‌وار  
دو سوی عکس را توضیح دهد، کاری که از عهده این مورخ بر نمی‌آید، جز این  
که همگان را به تماشای آن دعوت کنم و بار دیگر توجه دهم که گذر از این  
مقدمات و ذکر ناگفته‌های نهایی در باب تخت جمشید، که کار گزافه‌سرایان را  
یکسره می‌کند، هنوز در راه است.

## ۲۹۵. منازعه یک

برای این مؤلف گشودن باب گفت‌وگو در موضوع مشاهدات مادی و فرهنگی اقوام مهاجر به ایران، در سه سده اخیر، و اثبات نوپدید بودن حضور تمامی آنان، بازسازی مسائلی است که توضیح تاریخ پوریم پایه ایران را ملموس و آسان‌تر می‌کند و هرگز قصد ستیز حقوقی ندارد و کاستن از ارزش‌های فرهنگی و هستی‌شناسی تاریخی هیچ قومی را هدف قرار نداده است. مطلب زیر از دوستی با نام مهدی - مهدی رسیده است تا در این محل نصب کنیم. مبحثی است که دایره مکالمه را بیش‌تر می‌گشاید و عرصه منازعات ویژه خود را پر رونق‌تر می‌کند و شاید هم منجر به تولید نتیجه‌ای شود. به گمانم آن اعضای محفل ترک‌شناسی نوین و خودی، که افسانه‌های کنونی دست ساخت این و آن را پس می‌زنند، می‌توانند از عرصه چنین گفتارهایی برویند.

در باب زبان ترکی و قدمت آن: محرک تک‌نگاری حاضر در باب زبان ترکی و قدمت آن، مناقشات آن هم‌زبانان ترک است که بی‌توجه به کته مبحث، متعصبانه و خارج از منطق بر اصالت و قدمت زبان ترکی پافشاری می‌کنند. شاید که ادله پیشنهادی، پایانی بر این مناقشات و آغازی بر شناخت واقعی سرگذشت زبان ترکی و اقوام ترک‌زبان باشد. یادداشت حاضر به پشتوانه و در امتداد یادداشت‌های دوران‌ساز "ایران‌شناسی بدون دروغ"، از موضوع قدمت زبان ترکی فراتر رفته و به قدمت خانواده زبان‌های ترکی می‌پردازد تا با فراخ‌تر گرفتن دایره موضوع، بحث را یکسره و راه فرار را بر اشکال‌تراشان مسدود کند.

خانواده زبان‌های ترکی (Turkic Languages) را زبان‌هایی التصاقی، تحت قانون هماهنگی اصوات، بدون جنسیت نحوی که از پسوندها به جای حروف اضافه استفاده می‌کنند، دانسته‌اند. لارس یوهانسون در فصل ۳ کتاب "زبان‌های ترکی" مشخصه‌های صوتی، نحوی، صرفی و لکسیکی زبان‌های خانواده ترکی را با جزئیات توضیح داده است.

این تعریف، زبان‌ها، لهجه‌ها، شیوه‌ها و گرایش‌های بسیاری را در گستره جغرافیایی وسیعی از چین تا بلغارستان در بر می‌گیرد که هر کدام را به نامی و بعضاً به صورت اضافه بر ترکی مانند "ترکی ازبکی"، "ترکی اویغوری" و غیره می‌شناسند.

در گروه ترکی، زبان و لهجه و شیوه‌های مختلفی قرار دارد که مهم‌ترین آن عبارتند از:

۱- یاقوت‌ها ۲- چوواش‌ها ۳- قیرقیزها ۴- قازاق‌ها ۵- ترکان ترکستان شرقی یا اویغورها ۶- ازبک‌ها ۷- ترکمن‌ها ۸- ترکان غازان باشقرد ۹- ترکان شمال قفقاز (قوموق، نوقای) ۱۰- ترکان غرب: ترکی ترکیه و آذربایجان، عراق و سوریه ۱۱- ترکان کریمه ۱۲- ترکان بالکان ۱۳- قاقاووزها یا گوک اوغوزها (ترکان مسیحی رومانی) ۱۴- ترکان آلتای ۱۵- ترکان خاکاس - آباقان ۱۶- ترکان سویون یاتووا

در میان زبان و لهجه‌های مختلف ترکی فقط زبان یاقوت و چوواش با دیگران تفاوت فاحش دارند. به طوری که قابل فهم برای سایرین نیستند. (سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، منشاء زبان ترکی، جواد هیئت، نشر پیکان، ۱۳۶۵)



علی‌رغم تفاوت‌های بسیار خصوصاً در صرف و لکسیک، اشتراکات مورد اشاره و مجموعه‌ای از لغات بالاختص افعال مشترک، امکان ساختن جملاتی را فراهم می‌کند

که با اندک تفاوت در تلفظ توسط قاطبه متکلمین این زبان‌ها قابل فهم است. لذا اطلاق شاخه‌های مختلف یک زبان واحد به آن‌ها چندان دور از واقعیت نیست. به عنوان مثال ترکی ترکیه، ترکی آذربایجانی، ترکی ازبکی و ترکی اوغوری چین را که از غرب به شرق، عرض جغرافیای اقوام ترک زبان را پوشش می‌دهد، برگزیده‌ام و معادل سه جمله را به هر چهار زبان آورده‌ام:

فارسی	از کی تا حالا همدیگر را ندیده ایم
ترکی ترکیه	نه زامان دان بری گور. وش مه دیک
آذربایجانی	هاچان دان بری گور. وش مه دیک
ازبکی	آنچان دان بری کور. یش مه دیک
اوغوری	خاقان دین بری کور. یخ ما دوک

فارسی	پرنده را می بینم
ترکی ترکیه	کوشو گور. وروم
آذربایجانی	قوشو گور. ورم
ازبکی	قوشو کور. امن
اوغوری	قوشو کور. ای من

چنین اشتراکاتی بسیار فراتر از اشتراکات مطرح درباره زبان‌های به اصطلاح هند و اروپایی است که حتی یک جمله قابل فهم توسط اکثر متکلمین آن ندارد و به هیچ طریقی قابل ساخت نیست. وجود چنین اشتراکاتی جز به این معنا نیست که حاملین و پراکنده‌گان این زبان از منشاء مشترکی به حرکت درآمده‌اند.

با مقدمه فوق به بررسی قدمت زبان ترکی و مشخصات فرهنگی و تمدنی متکلمین آن وارد می‌شویم که اشتراکات آن‌ها بیشتر در حوزه فرهنگ و زبان است و نه تنها تفاوت در لباس، موسیقی و سنن و رقص بل که در چهره، سفال و رنگ پوست‌شان به حدی است که تصور قومی واحد برخاسته و پراکنده در این جغرافیای وسیع را از ذهن دور می‌کند. همین جا از پیش بگویم که اگر کسانی مدعی شوند که این تفاوت‌ها حاصل تغییرات در گذر زمان است، آن گاه باید پاسخ دهند چه گونه زبانی توانسته در مقابل تغییراتی که حتی سفال و رنگ پوست را تغییر داده، مقاومت کند. پس نگاه به اقوام ترک زبان به عنوان یک قوم واحد دور از واقعیت است.



الگوهای فرهنگی میان مردمان ترک زبان در قالب گروه‌های مستقل بزرگی در هم ادغام شده‌اند. عامل یکپارچه‌سازی که ترکان را به هم پیوند دهد، جز سابقه زبان مشترک وجود ندارد. شکل‌گیری زبان‌های امروزی غالباً در پستو تمدن اسلامی صورت گرفته است... (زبان‌های ترکی، صفحه ۱، لارس یوهانسون، انتشارات روتلج، ۱۹۹۸)

می‌دانیم که عمر شهرنشینی در میان ترکان طولانی نیست و در همه جا هنوز هم کاملاً یکجانشین نشده‌اند. زبان‌شان کلمات قدیم پایه و متناسب با شهرنشینی مانند شهر، بنا، خیابان، مغازه، بازار و غیره ندارد و در جهان معماری خاص ترکان شناخته نیست.



ترکان گاگوز



ترک اوبغور



اوزبک‌ها



فریژها

## ۲۹۶. منازعه دو

از میراث مکتوب چند کتیبه مانند گول تیگین که نمی‌توانند اثری از پدید آوردگان آن حتی در حد یک دیوار شکسته نشان دهند و هیچ کس توضیح مناسبی برای رمزگشایی آن‌ها ندارد و وضعیتی وخیم‌تر از کتیبه بیستون دارند و چند کتاب قدیمی از جمله دیوان اللغات الترتک، دیوان خواجه احمد یسوی، کتاب ده‌ده قورقود و قوتادغویلیغ، از آن‌جا که در تاریخ مورد ادعا ماتریال کتابت و ابزار نوشتن مناسب وجود نداشته و نمی‌توانند نمونه‌ای از نسخه قدیمی آن‌ها ارائه کنند و بگویند این کتب چه گونه حفظ شده، همگی از اعتبار ساقط‌اند.

لذا هیچ کدام از اقوام ترک زبان نمایه‌های تمدنی از میراث مکتوب معتبر، نشانه شهرنشینی یا مراتب و ساختار اجتماعی متناسب با مدنیت ندارند که بازگویی ارتباطی متقابل باشند. تنها دست‌آویز مدعیان تمدن ترکان که عرق‌ریزان به دنبال نمایه‌های تمدنی روان‌اند و دست خالی می‌مانند، زبان منعطف و زبای این اقوام است. اما در مورد زبان نیز که این مردمان تقریباً برای هر موضوع عینی لغت مناسبی دارند، از ارائه تنها یک لغت انتزاعی یا لغت قدیم ناظر بر تمدن عاجزاند.

برای اثبات این موضوع تورات قدیمی ترکی را که قدیم‌ترین متن معتبر ترکی بود، کاویدیم و نشان دادیم که ترکی خالی از لغات پایه تمدنی است. متعصینی که از یافتن لغات پایه و تمدنی در کتب قدیمی از جمله تورات ۱۲۵ ساله نیز دست خالی برگشتند، بی‌آن که بتوانند ادعای خود را با دلیل محکمی ثابت کنند، مدعی شدند که ترکی لغات اصیل بسیاری دارد که مکتوب قدیم ندارد. اکنون می‌خواهیم منبعی دیگر از لغات قدیم و اصیل ترکی در اختیارشان قرار دهیم تا بهانه را از چنگ بهانه‌جویان بیرون کشند و معلوم کند که آیا برابر با ادعای‌شان کلمه‌ای مؤید تمدن در آن خواهند یافت یا نه؟

از آن‌جا که با هیچ امکانی نمی‌توان کلمه‌ای را در میان تمام اقوام ترک زبان در شهرها، روستاها و میان عشایر در چنین جغرافیایی رایج کرد، پس لغات مشترک میان

مردمان ترک زبان را می‌توان قدیم‌ترین لغات زبان ترکی دانست که از ابتدا مورد استفاده بوده‌اند، حتی اگر در هیچ مکتوب قدیمی ثبت نشده باشد. اکنون نگاهی به گنجینه لغات مشترک ترکان بیاندازیم.

فارسی	ترکی ترکیه	ترکی آذربایجانی	ازبکی	اویغوری
پدر	آتا	آتا	اوتا	آتا
مادر	آنا/آننه	آنا	اونا	آنا
فرزند پسر	اوغول	اوغول	اوگیل	اوغول
فرزند دختر	کیز	قیز	قیز	قیز
عروس	گلین	گلین	کلین	کلین
قلب	پوره کک	اوره کک	یوراکک	پوره کک
خون	کان	قان	قون	قان
سر	باش	باش	بوش	باش
چشم	گوز	گوز	کوز	کوز
مژه	کیرپیک	کیرپیک	کیرپیک	کیرپیک
گوش	کولاک	قولاق	قولوق	قولاق
بینی	بورون	بورون	بورون	بورون
انگشت	پارماک	بارماق	بارموق	بارماق
شکم	کارین	قارین	قورین	قَرین
اسب	آت	آت	اوت	آت
سگ	ایت	ایت	ایت	ایت
ماهی	بالیک	بالیق	بالیق	بلیق
خاک	توپراق	توپراق	توپروق	توپراق
دریاچه	گول	گول	کول	کول
درخت	آخاج	آخاج	یوگوج	باهاج
آسمان/آبی	گوک	گوی	کوک	کوک
ابر	بولوت	بولود	بولوت	بولوت

لغات اولیه مانند پدر، مادر، پسر، دختر، مظاهر طبیعی و نام اعضای بدن به طرز عجیبی در تمام اقوام ترک زبان با یکدیگر برابرند.

تقریباً هیچ لغت انتزاعی در هیچ یک از شاخه‌های زبان ترکی وجود ندارد:

فارسی	ترکی ترکیه	ترکی آذربایجانی	ازبکی	اویغوری
سبب	سبب	سبب	سبب	سبب
عقل	حاکیل (عقل)	حاخیل (عقل)	عاکل (عقل)	عکل (عقل)
هر کس	هر کس	هر کس	هر کیم	هر کیم
عدالت	عدالت	عدالت	عدالت	عدالت
منطق	مانطیک	منطیق	منطیک	منطیک
انصاف	اینصاف	اینصاف	اینصاف	اینصاف

اندک لغاتی که ارتفاع تمدنی دارند، در میان اقوام ترک زبان مشترک نیستند. از آن جایی که این لغات مکتوب قدیمی ندارند و در بین اقوام نیز مشترک نیستند، لذا اعتبار آن‌ها به عنوان لغت قدیم و اصیل ساقط است و تنها صورت اسلنگ‌های محلی را به خود می‌گیرند:

فارسی	ترکی ترکیه	ترکی آذربایجانی	ازبکی	اویغوری
شهر	کنت	شهر	شهر	شهر
بازار	چارشی	بازار	بازار	بازار
بنا	یابی	بینا	بینا	صنعی
آزاد	سربست	سربست	ارکین	حر

نمی‌توان مردمانی را با قومیت‌های رنگارنگ که سبقه شهرنشینی طولانی ندارند و جهان با معماری اختصاصی آن‌ها آشنا نیست، زبان‌شان خالی از لغات انتزاعی است و لغات قدیم یا مشترک‌شان ارتفاع تمدنی ندارد، قومی واحد و کهن و صاحب چنان مراتب اجتماعی دانست که قادر به ساماندهی حملات گسترده به جهان و فرمانروایی بر یک امپراطوری پهناور باشند. پس باید به دنبال توضیحی منطقی برای چنین تابلوی تاریخی بگردیم.

کلید ورود به این تابلو، توجه به تنوع قومی ترک‌زبانان، مطالعه لغات مشترک و توجه به این نکته است که تفاوت مثلاً ترکی آذربایجانی و قشقایی که می‌گویند در گذشته‌ای نزدیک از هم جدا شده‌اند، در همان حد اختلاف ترکی آذربایجانی با

ترکمنی یا ازبکی است که می‌گویند در گذشته بسیار دورتری از هم جدا شده‌اند. این تابلو بیش از یک توضیح منطقی ندارد و آن این که در گذشته‌ای نه چندان دور، حاملان زبان آن را در میان اقوامی گوناگون و کم جمعیت پراکنده‌اند و سپس آن‌ها را به مناطق خالی از سکنه کوچانده‌اند. لذا دور دست‌ترین ساکنان این مناطق نیز به همان زبان سخن می‌گویند.

همین جا به نکته‌ای دیگر در باب زبان ترکی اشاره کنیم که می‌تواند موضوع یک تک‌نگاری مستقل باشد. یکسانی زبان میان دهات بسیار دور از هم و بی‌ارتباط با یکدیگر و حتی بی‌ارتباط با مراکز شهری ترکان در ایران و در مقابل اقول کاربری زبان فارسی با دور شدن از مراکز شهرهای بزرگ چون تهران و اصفهان، به وضوح بیان می‌کند که رواج زبان ترکی در ایران از طریق کوچاندن قومی با زبان مشترک به منطقه خالی از سکنه بوده، در حالی که رواج زبان فارسی از طریق تریق در مراکز شهری و با قدرت دولتی بوده است. لذا آن جا که برد نفوذ دولت به انتها می‌رسد، زبان فارسی نیز اقول می‌کند.

دانشگاه احمد یسوی لغت‌نامه‌ای به نام "لغت‌نامه لهجه‌های ترکی" تدوین کرده است که معادل لغات را به ۹ لهجه ترکی ترکیه، آذربایجانی، باشقورد، قزاق، قرقیز، اوزبک، تاتار، ترکمن و اویغور آورده است.

در پایان آدرس آن لغت نامه آن لاین را عرضه می‌کنم تا کسانی که طالب‌اند، به دنبال لغات انتزاعی و پایه تمدنی در آن بگردند و معادل‌ها را در شاخه‌های مختلف ترکی مقایسه کنند:

<http://tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx>

## ۲۹۷. هواخوری یک

می‌خواستم از حاشیه ایران باستان خارج شوم، برخی از ناگفته‌ها را به فرصتی دیگر بسپارم، که انتشار کتاب تازه‌ای در حوالی بهمن و اسفند سال ۱۳۸۹، با نام **من هم باستان‌شناس شدم**، که مجموعه خاطرات **تانیا گیرشمن** در همراهی با شوهرش، در حفاری‌های شوش و چند نقطه دیگر ایران است و در آن تلاش گسترده‌ای برای ترمیم و تکمیل دروغ‌های شیدانه گیرشمن به کار رفته، و ادارم کرد که پرسش نیش‌دار و کوچک خود را با قصد انتقال اندکی از آن به کالبد مسئولین فرهنگی فرو برم و پیرسم چرا فقط نسبت به یادداشت‌های این مورخ تا آن جا که یازده کتاب مرا بی ذکر دلیل توقیف کرده‌اند، حساسیت نشان می‌دهند، اما منعی در انتشار دروغ نویسی‌های باستان‌شناسان خائن و جاعل، از جمله گیرشمن و همسرش نمی‌بینند؟!

از دو حال بیرون نیست، یا این حضرات از وفور عرضه کالاهای ماهیتاً اسلام ستیز سر در نمی‌آورند، که در شنبه بازار مأموران کنیسه در باب هستی و هویت و تاریخ مشرق زمین بساط دائماً بزرگ‌تری پهن می‌کنند، که در این صورت مناسب‌تر است صندلی کم مسئولیت‌تری را به زیر ران در آورند و یا فرمان گرفته‌اند به هر بهانه و در هر فرصت برای دریدن ناممکن گلوی حقیقت خنجر بفرسایند. اگر نمونه می‌خواهید تانیا گیرشمن در کتاب‌اش از نوکری به نام کاظم، در شوش نام می‌برد که فرمان‌بر حفاران هیئت فرانسوی است و اشتها و اشتهاری در زن گرفتن و طلاق آن‌ها دارد.

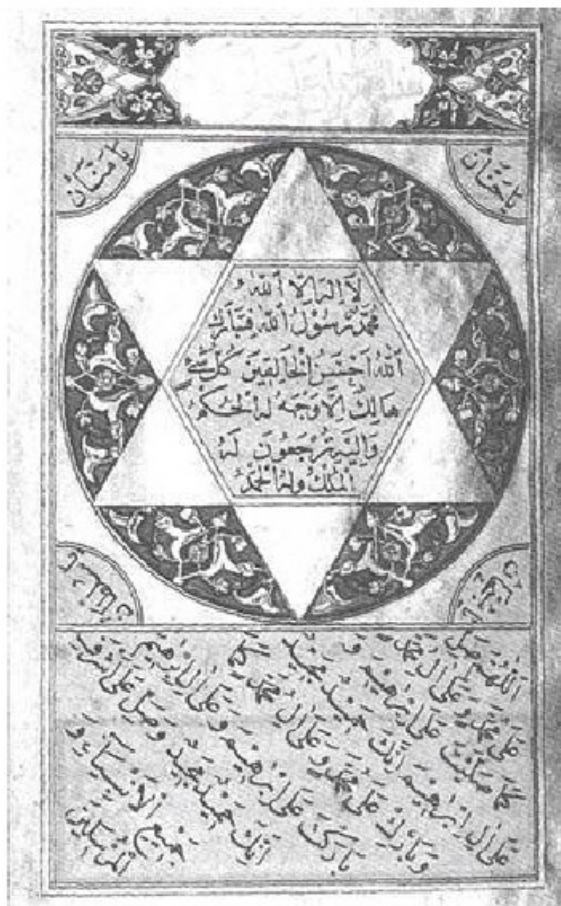
کاظم خوش پوش که همچنان در خدمت ما بود، روزی سرافکنده نزد ما آمد. وی پس از بازگشت از نیشابور همسر دوم اختیار کرده بود و اتاقی را برای او کرایه کرده بود... کمی پس از آن کاظم همسر دوم‌اش را هم طلاق داد و دوباره با تمام علاقه به سوی همسر اول خود برگشت. البته داستان همسران کاظم به همین جا ختم نمی‌شود. او بعدها ظریفه را هم ترک کرد و زن دیگری گرفت.» (تانیا گیرشمن، من هم باستان‌شناس شدم، ص ۱۸۱)

تانیا گیرشمن، به ضرورتی که نمی‌توان پایه آن را شناسایی کرد، عکسی هم از این کاظم در صفحه ۵۱۶ کتاب خود دارد که در زیر می‌بینید.



گویی معاش این حضرات بی‌روکردن به جعل تأمین نخواهد شد. این همان کاظم شیک پوش خانم گیرشمن است. آیا به ضرورت و رعایت چه نیاز و رازی، تانیا نمایش کاظم بدون پا را در تصویر کاملاً معیوب و مجعول فوق، ضرور دیده و چرا عقول این حضرات، که الگو و نمونه روشن‌فکری و محصول دانشگاه‌های کنیسه و کلیسایی غرب‌اند، جز به تحمیق ملت‌هایی عمل نمی‌کند که با توسل به کنیسه اجازه ورود به احوال و آثار آنان را در شرق میانه به دست گرفته‌اند. در عکس قبل کافی است به زمینه و زمین محوشده، سایه کاظم، شلوار با ماژیک ساخته شده، پیش سینه گردنی مثلث شکل، سایه بی‌ثمر خط فاصل سر و گردن، و مجموعه بی‌ارتباط با سقال کلی کاظم توجه کنید تا روشن شود مأمور دست بردن در عکس کاظم، همان مکتب جعل را گذرانده است که مجری تغییر در عکس بر دار شیخ فضل الله نوری به پایان رسانده بود.

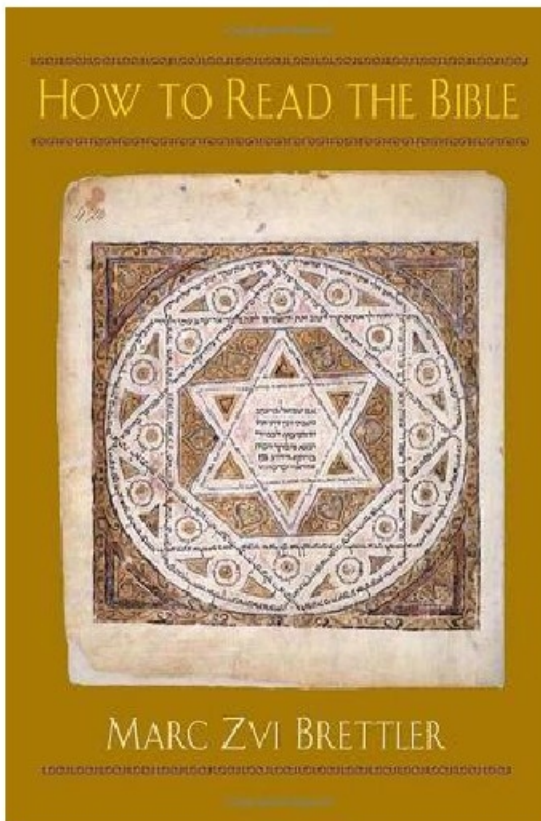




به سوال‌های بیش از میزان معمولی برمی‌خورم که در باب ستاره داوود و نمایش آن به عنوان سمبل تاریخ و هویت یهود، در پرچم اسرائیل آمده است. سوالاتی که از دیرینگی این نقش و صحت انتساب آن به داوود پیامبر می‌پرسند و عقیده مرا می‌خواهند که آیا این دو مثلث معلق و درهم، با چه اعتبار و اعتمادی ستاره داوود خوانده شده و چه ارتباطی با یهودیان دارد که توضیح قابل عنایت برای آن در امکانات موجود و از جمله در وب، حداکثر شمارا به آدرس زیر حواله می‌دهد.

[http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/1990\\_1999/1999/2/King%20Solomon-s%20Seal](http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/1990_1999/1999/2/King%20Solomon-s%20Seal)

در این جزوه از دعای انعام شریف که به ختم انعام نیز مشهور است، ستاره مزبور را به عنوان نگاره‌ای گرافیکی چاپ کرده‌اند. توجه به خط عربی کاملاً بالغ و آراسته متن، زمان این کارکرد را از صورت تاریخی خارج می‌کند و به زمان حال می‌کشاند.



در این دفترچه آموزشی در باب نحوه درست خواندن عهد عتیق نیز ستاره داوود را در میانه یک فرم هندسی می‌بینیم که متنی به زبان عبری را در مرکز خود عرضه می‌کند و حتی نمونه مستقل آن در صفحه بعد نیز پاسخی بر این پرسش ندارد که ستاره داوود از چه زمان و با چه بهانه به تصرف یهودیان درآمده است. در این مورد با نگاه دقیق در عبری نویسی‌های یکدست اطراف و درون مثلث، که نیازمند ابزار تحریر پیش رفته‌ای است، عمر طراحی و اجرای این لوگو و به طور کلی خط عبری را دورتر از دو سه قرن پیش نمی‌برد.



اینک برای نخستین بار مستند محکمی را در این باب عرضه می‌کنم که قریب شش سال پیش نزد مجموعه‌داری از مهرهای قدیمی در شهر بن آلمان یافته‌ام. مهری سنگی است از رخام بسیار دشوار تراش، که به کلی اطلاق نام ستاره داوود بر آن را به دلایلی که می‌آورم، باطل می‌کند و پرچم اسرائیل غاصب را بی‌نمایه می‌گذارد.





این مهر که با وجود علائم معینی بر دسته، ظن تعلق آن از نمایه‌ای شخصی به دستگاه حکومتی را افزایش می‌دهد، به دلایلی قدیم‌ترین نمونه قابل شناختی است که از زمان کارکرد آن ستاره خبر می‌دهد. مرکز مهر نقش کامل و تمامی از ستاره داوود را بر خود دارد و در حواشی چهار سوی ستاره، این اشاره قرآنی با وضوح تمام حک شده است: «فَسِکْفِیْهِمْ اللهُ» که هویت مهر را اسلامی می‌کند. وجود الف زائده دار به سمت راست در نگاره «الله» و شکل بدوی حرف «کاف» و نیز نبود نقطه بر حروف «ف» و «ی» عمر مهر را لااقل تا قریب دوازده قرن به عقب می‌برد و تا زمانی که نقش دیگری و با عمر بیش‌تر نیافته‌ایم، این مهر اسلامی دارای قدیم‌ترین نقش ستاره شش پر است. بدین ترتیب همه چیز جامعه یهود از لوگوی قومی آن‌ها تا سرزمین فلسطین، غصبی می‌شود. آیا حضرت داوود را پیامبر یهودیان بدانیم؟

صِنَّةَ اللهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِنَّةً وَتَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ

## ۲۹۸. هواخوری دو

آن سخن سلیس و حکم نفیس، که تذکر می داد در میان اوراق و دفاتر و دست نوشته‌های آدمی در سراسر جهان، تنها قرآن قویم ادله و امکان اثبات دیرینه و سلامت و صحت خود را دارد، موجب وجد و آرامش روح و قلب هر مشتاق دریافت حقیقت و جوینده صراط مستقیم شد و هر مسلمان را به شکر مکرر از این باب دعوت کرد که خداوند از سر عنایت او را در سلک پیروان قرآن قرار داده است.

آن چه به تدریج، طی سالیان، به صورت بسته‌هایی کوچک، ولی بس تعیین کننده و تأثیرگذار، در موضوع تاریخ و فرهنگ ایران و مراکز تمدن باستان عرضه شد، همگی مقدمه بر چند مدخلی شمرده می‌شوند که به لطف و اراده الهی در گفتارهای آینده ما را با حقایق شگفت و توصیف ناشدنی دیگری رو به رو می‌کند که برابر الگوی همیشگی این گفت و شنودها، با کشف نقش رد پا و اثر انگشت یهود آغاز می‌شود.

مثلاً صاحبان نظر در مجموع و از ابتدا، حتی به بهای نادیده گرفتن اشارات و آیات درخشان قرآن، از کنار مطلب حضور قوم بنی اسرائیل در سرزمین مصر و عوارض و اضافات و رخ داده‌های پس از خروج آن‌ها، به اجمال و بیش تر به سکوت گذشته‌اند. قومی که خداوند نجات آنان از اجحافات فرعون را با تدارکاتی به موسای پیامبر محول کرده بود.

در ماجرای خروج قوم بنی اسرائیل از سرزمین مصر، هر مورخی که بخواهد صفحات و حوادث تاریخ اقوام و ادیان را با تکیه بر مستندات محکم و همزمان بکاود و ترتیبات روشن تری از ابهامات موجود عرضه کند، نیاز آغازین را تعیین تکلیف با این ناآشنایی کلان می‌بیند که بنی اسرائیل مورد غضب فرعون را از بومیان مصر و قبطی بداند یا مهاجرانی ناشناس که از مکانی نامعین به آن سرزمین وارد شده و نمی‌دانیم به کدام سبب حداکثر دشمنی فرعون را نسبت به قوم خود برانگیخته‌اند؟

از درون این ابهام، پرسش بی جواب مانده دیگری سر بلند می کند که درگیری بنی اسرائیل با فرعون مصر، در آن اندازه که فرمان قتل نوزادان و در اختیار گرفتن زنان و کشتار مردان آنان صادر شود، از کدام منشاء سیاسی و یا فرهنگی و اقتصادی آغاز شده و مایه گرفته است؟! مورخان کنیسه و کلیسای غرب، هرگز به خود زحمت کشف علت این نزاع پایه را نداده اند که حاصل آن احتمالاً حضور غاصبانه یهودیان در سرزمین فلسطین را علاوه بر ده‌ها بی‌ترتیبی دیگر به این عارضه تازه دچار خواهد کرد که چرا سران یهود یا در واقع مقامات کنیسه در جای ادعای ارضی نسبت به مصر، که با دلایلی قدرتمند، به هر مورخی قابلیت دفاع تاریخی از آن را می دهد، به تصرف غاصبانه بس خونین و دراز مدت سرزمین فلسطین اقدام کرده اند؟ مگر موسای پیامبر، به اذن خداوند، آنان را با عبور از دریا از ستم فرعون رها نکرده و مگر نوزادان و مردان آن‌ها در مصر کشته و زنان‌شان در آن سرزمین مصادره نمی شده اند، که در معنا بنی اسرائیل را در ردیف بومیان مصر قرار می دهد، پس این ادعای تصاحب اورشلیم و ایستادن در برابر دیوار ندبه و اشغال سرزمین فلسطین با چه بهانه است و ترکیب بندی موجود و اقدام به هجوم اوباشانه یهود در زمان ما به سرزمین و مردم فلسطین به کدام علت صورت گرفته است که در زیر بنای تاریخ ادیان، با قبول برهان خروج بنی اسرائیل از سرزمین مصر، حضور کنونی آنان در فلسطین را، نه بازگشت به مهد پدران، که به تجاوز اشغالگران تبدیل می کند. این همان نکته در پرده مانده‌ای است که به بهای بی‌اعتنایی کامل مفسران و مترجمان، نسبت به متن آگاه کننده قرآن، مغفول مانده است.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَتُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ. وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ. وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيُوسُفَ وَتُوحًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ. وَمِنَ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.

و به او - به ابراهیم - اسحاق و یعقوب را بخشیدیم، همه را هدایت کردیم و پیشاپیش آن‌ها به نوح راه نمودیم و از ذریه او داوود و سلیمان و ایوب و یوسف و موسی و هارون را و چنین به نیکوکاران جزا داده‌ایم و زکریا و یحیی و عیسی و

الیاس همگی از صالحین بودند و اسماعیل و الیاس و یونس و لوط را بر دیگران برتری داده‌ایم و از میان پدران و فرزندان و برادران‌شان، برخی را برگزیده و به راه راست هدایت کرده‌ایم. (انعام، ۸۴ تا ۸۷)

این فهرست برگزیدگان خداوند در آیاتی مرتب، بی‌نیاز به تفسیر و گمان، در واقع به نوعی حوزه و جایگاه و اهمیت و مرتبه و زمان و احوال و درجات انبیاء را معلوم می‌کند و هنگامی که به اجزاء بعدی توصیفات خداوندی در همین باره می‌پردازیم، در نهایت با توجه به قرینه‌های دیگر درمی‌یابیم که تاریخ و باور امروزین یهود، بر هیچ دست‌آویز خداوندی متکی و مربوط نمی‌شود و اثبات بی‌معامله این ادعا آسان است که اینک در جهان، آن دین یهود و نصاری که به نحوی بتوان با بارگاه الهی و تورات و انجیل نازل شده نخستین مرتبط کرد، به دلایلی که بیاورم، قابل شناخت نیست، چنان که هیچ نام آشنای دیگر، از میان فهرست اسامی بالا، نمی‌تواند جز موسی و هارون را با ادله لازم به راه نمایی قوم یهود منصوب کند و با رجوع به آیه ۷۰ سوره مائده به نظر می‌رسد که خداوند از دنبال کردن تریب یهودیان با ارسال پیامبر و رسول و نبی منصرف شده باشد.

أَقُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ  
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ  
رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ. وَ مَنْ يَتَّبِعْ خَيْرَ  
الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ.

بگو به خداوند و آن چه بر ما و بر ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط و نیز آن چه بر موسی و عیسی و انبیاء از سوی خدا نازل و داده شده ایمان آورده‌ایم. تفاوتی بین آن‌ها نمی‌گذاریم که همگی مسلمان بوده‌اند. و هر کس جز اسلام دینی گزیند، پذیرفته نخواهد شد و در آخرت از زیان کاران‌اند. (آل عمران، ۸۴ و ۸۵)

مضمون این دو آیه نیز همان برداشتی را منتشر می‌کند که پیش‌تر در مباحث «اسلام و شمشیر» نیز عرضه شد: برخورد نخستین مسلمانان و پیامبر و خداوند با انبیاء و ادیان ماقبل اسلام و اهل کتاب، اظهار مسالمت و همسانی است و از زبان آیه می‌شنویم

که تمام پیامبران و انبیاء و رسل راه اسلام و باور به یکتایی خداوند را می‌پیموده‌اند، با این توجه که خداوند بیرون شدگان از اسلام را نیز خاسرین روز جزا می‌خواند.

وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ.

و چه کسی از ابراهیم روی بگرداند که در دنیا و آخرت برگزیده ما و در صف صالحین است. مگر آن کس که خود را به سفاقت زند.

إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمِ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ.

چون پروردگارش او را به قبول خواند، گفت فرمان بردار پروردگار جهانم.

وَوَصَّي بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبَ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ.

و ابراهیم و یعقوب فرزندان‌شان را وصیت کردند که خداوند برای شما دینی گزیده است. مبادا بمیرید و مسلمان نباشید.

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ.

شما شاهد نبودید که یعقوب در دم مرگ به پسران‌اش گفت پس از من که را می‌پرستید؟ گفتند خدای تو و خدای واحد نیاکانت ابراهیم و اسحاق و اسماعیل را، که ما مسلمانیم.» (بقره، ۱۳۰ تا ۱۳۳)

این گونه اشارات قرآن که پرستش خداوند یکتا از سوی پیامبران و ذریه آنان را با ارائه تصاویر روشن یادآوری می‌کند، در بطن خود از تزلزل‌های حساب‌شده‌ای خیر می‌دهد که کنیسه و کلیسا آغاز کرده‌اند. شاید تصور کنید بازگویی چند باره جایگاه و نقش مخرب یهود در شرق میانه و در جهان، مثلاً ارتباطی به مباحث مربوط به تاریخ معاصر ایران ندارد و شاید معترض شوید که این شروح جدید، بازگشت به تفسیر و تأویل آیات است. حقیقت این که مورخ در برهوتی از دروغ که رد مورچه‌ای برای عبور به حقایق دوران معینی را نشان نمی‌دهد، همچنان به قرآن با عنوان تنها مستند تاریخی سالم و همزمان در دوران معینی از تضارب ادیان رجوع



می‌کند. چنان که در آیات باز هم مسلسل بالا، خلاف اعلام مؤکد قبل، مبنی بر همراهی و باور جمعی و اعتراف عمومی به یکتایی خداوند و تأیید متون تورات و انجیل، معارضه‌هایی را از سوی اهل کتاب شاهدیم که منجر به یادآوری‌های مجدد خداوند شده است.

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا  
هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَكْبَرُكُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً  
عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ.

نگرید ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط، یهودی و یا مسیحی بوده‌اند. بگو مگر از خداوند نیز عالم‌ترید و کیست ناآگاه‌تر از کسی که شهادت خداوند را ندیده می‌گیرد، خدایی که از اعمال شما بی‌خبر نیست. (بقره، ۱۴۰)

حالا با سرانجام تدارکات آن مقدمات آشنا می‌شویم. آیه از ادعای سران یهود و نصاری خبر می‌دهد که گروهی از رسولان و انبیاء را در صف آرای مشرکانه خود جای می‌دهند! پرسش نخست این که چه کسان و با چه آگاهی عتیق، پیامبران و رسولان سلف را به خروج از مسیر اسلام و نفی یکتایی خداوند متهم می‌کنند و چه گونه است که با وجود چنین آیات و اشارات مستقیم و ردیه‌های مؤکد الهی، که به روانی از انحراف و اغتشاش توطئه‌گرانه یهود و نصاری در اعلام بازگشت گروهی از انبیاء از یگانه‌پرستی و پیوستن به مشرکین می‌گوید، باز هم کسانی از صف مترجمین و مفسرین و عالمان دین، بی‌اعتناء به آیات و تذکرات، خود را مشمول توصیف «کیست ناآگاه‌تر از کسی که شهادت خداوند را ندیده می‌گیرد»، قرار می‌دهند و در زمان ما نیز این گمان را تبلیغ می‌کنند که یعقوب و یوسف و داوود و سلیمان از رسولان دین امروزین یهود بوده‌اند، هرچند که این قول آشوب افکن و یهود ساخته را خداوند مردود دانسته باشد!؟

چنان که در آیاتی چند با صراحت بی‌خدشه می‌خوانیم که سران یهود و نصاری به جدا سازی و مصادره جمعی از رسولان و انبیاء برای گشودن جبهه جدیدی علیه یکتاپرستان مشغول‌اند، امری که خداوند با شدت تمام و در آیات متعدد، علیه ایجاد این شکاف دروغین در صف انبیاء هشدار می‌دهد و تعلق کسانی از

رسولان به راه یهود و نصاری را رد چند باره می‌کنند. باید از زعمای دینی و مذهبی، اعم از یهود و نصاری و مسلمان پیرسیم که اگر این گونه بهتان‌های مردود شده از جانب خداوند، در باب یهود و یا نصاری بودن ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط را منتفی می‌دانیم، آن گاه که قوم بنی‌اسرائیل از زبان موسی و داوود و عیسی نیز لعنت شده‌اند، پس برای ارتباط یهود با خداوند، چه عامل و رشته ارتباط دیگری جز موسی و هارون باقی می‌ماند؟ با این همه چنان که آیات و تذکرات قرآن در بی‌اساس بودن این ادعاها هرگز به چشم و گوش کسانی نرسیده باشد، در هر فرصت و با هر ابزار و امکائی یعقوب و یوسف و داوود و سلیمان را به یهود و نصاری متصل می‌کنند؟

الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ.

کسانی از بنی اسرائیل که کفر ورزیده و بی‌اعتدالی و عصیان کرده بودند، به زبان داوود و عیسی لعنت شده‌اند. (مائده، ۷۸)

با این آیه به جایگاه اصرار یهود برای انتساب و اتصال داوود و سلیمان به قوم خود وارد می‌شویم. اتصال نادرستی که از مسیر دیگری بی‌تعلقی ستاره من درآوردی داوود به یهودیان را اثبات و آن نمایه مصادره‌ای و با ذهنیت نظامی راه، از پرچم اسرائیل بیرون می‌فرستد.

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ.

پس به اذن خدا آنان را به هزیمت واداشت و داوود، جالوت را کشت و خداوند به او ملک و حکمت داد و آموخت آن چه را اراده داشت و اگر خداوند از برخی به دست برخی دیگر دفع شر نکند، زمین را فساد فرا می‌گیرد. ولی فضل خداوند شامل حال عالمیان است. (بقره، ۲۵۱)

گزارش حضور داوود در قرآن عظیم، از میان آیاتی است که پیامبر ناشناسی که جانشین موسی و هارون گفته می‌شود، برای اداره بنی‌اسرائیل، از خداوند

تقاضای تعیین مدیر و سلطانی می‌کند. خداوند طلوت نامی را پیشنهاد می‌دهد که با استقبال قوم مواجه نمی‌شود، مگر زمانی که خداوند از تابوت عهد همراه او خیر می‌دهد. آن گاه طلوت قوم را برای جنگ با جالوت نامی آماده می‌کند که تعلقات و بستگی قومی و مکان و مرز جغرافیایی حوزه او معلوم نیست. در این نبرد داوود جالوت را می‌کشد و احتمالاً به آن سبب مورد عنایت بی‌پایان الهی قرار می‌گیرد و مقامات و مزایا و توان گوناگون و از اندازه بیرون، به او و فرزندش سلیمان بخشیده می‌شود، بی این که قرآن هیچ یک را با خطاب صریح و یا حتی به اجمال، با دین یهود پیوند زده باشد.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زُبُورًا.

به تو، همچنان که به نوح و پیامبران پس از او، به ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط و عیسی و ایوب و یونس و هارون و سلیمان، وحی فرستادیم و به داوود زبور دادیم. (نساء، ۱۶۳)

از این پس در قرآن آیات فراوانی می‌خوانیم که از درجات و فضائل داوود و فرزندش سلیمان، از جمله ارسال زبور به داوود خبر می‌دهد که به گواهی این آیه می‌توان و باید مجموعه دستوراتی از آسمان بدانیم. مقوله‌ای که با انتقال دانش‌های متنوع و نو، از نوع فهم زبان مرغان و وحوش، نرم و رام کردن آهن و ذوب مس و نیز نحوه بافتن زره آهنی و طی الارض با باد و مراتب دیگر همراه است.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ.

و درست است که در زبور پس از ذکر خداوند نوشته‌ایم که زمین را بندگان صالح به ارث می‌برند. (انبیاء، ۱۰۵)

پیروزی نهایی نیکان و به میراث بردن زمین، از وعده‌های مکرر قرآن به مؤمنین و صالحین است و نقل قرآن از زبور در تأکید و تمديد این وعده، مکان داوود دریافت کننده زبور آسمانی را، به آسانی از زمره پیروان تورات خارج می‌کند. به خصوص که آیات ضمیمه‌ای مقام داوود را تا مراتب خلیفه‌ای بر زمین بالاتر می‌برد.

يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَتَا  
تَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَعْضُلُونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ  
لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ. وَوَهَبْنَا لِداوُودَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ  
الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ.

ای داوود ما تو را در زمین خلیفه قرار دادیم. بین مردم به حق داوری کن. پیرو  
هوای نفس مباش که از راه راست گمراه شوی. آن‌ها که از راه خدا بیرون شوند  
و روز حساب را فراموش کنند، عذابی سنگین در مقابل دارند، و به داوود سلیمان  
را دادیم که نیکو و بسیار توبه کار بود. (سوره ص، ۲۶ و ۳۰)

اگر بخواهم نشانه‌های دیگری از قرآن را برجسته کنم که در آن‌ها خداوند مقامات و  
مدارج افزون شونده داوود و سلیمان را تذکر می‌دهد، این یادداشت را طویل‌تر از آن  
کرده‌ام که مورد نیاز استحکام مدخل آن بوده است.

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَىٰ  
كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ. وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ  
عَلَّمْنَا مَتَّقُوا الطَّيْرَ وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُ الْفَضْلُ الْمُبِينُ.

به داوود و سلیمان علم آموختیم و گفتند شکر که ما را بر کثیری از مردم برتری  
دادی. و میراث داوود به سلیمان رسید که گفت ای مردم فهم زبان مرغان و بسیار  
چیزهای دیگر به ما بخشیده شده که نشان الطافات آشکاری است. (نمل، ۱۵ و  
۱۶)

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ  
و به راستی از فضل و دارایی خود به داوود دادیم، ای کوه و ای پرندگان با او  
باشید و آهن را برای او نرم کردیم. (سباء، ۱۰)

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ  
عَلَىٰ بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زُبُورًا.

و خدای تو به هر چه در آسمان و زمین آگاه تر است، به پاره‌ای از انبیاء عنایت  
بیش تر دارد و به داوود زبور داد. (اسراء، ۵۵)

اگر به ادامه تذکرات و توجه خداوند به داوود و سلیمان، از جمله در آیات ۱۰ تا ۱۳  
سوره سباء نیز رجوع کنید، به قدر کافی قانع خواهید شد که چنین مقامات نزدیک و  
مورد عنایت خداوند یکتا، چنان که در قرآن کبیر نیز تذکری در این باب نیست، به

---

یهودیانی واگذار و بخشیده نشده، که در بیان قرآن به عنوان عامل اصلی عقب‌گرد اهل کتاب پیشین به شرک، مجرم اصلی شناخته می‌شوند.

## ۲۹۹. هواخوری سه

تصویر گیج‌کننده غریب و شگفتی است که پیروان و قاریان و حافظان و ترتیب‌دهندگان ترتیل‌ها، بی‌هیچ ابراز عجبی، هم شدت اصرار خداوند در رد انتساب ابراهیم و یعقوب و اسماعیل و اسحاق و اسباط، به یهود و نصاری را به اصوات و در فنون مختلف آواز می‌دهند و هم یوسف فرزند یعقوب و نیز داوود و سلیمان و اسماعیل و اسحاق و ابراهیم را به تورات و می‌گذارند تا هر یک را که کنیسه پسندید، بی‌اعتنا به یادآوری‌های قرآن، به عنوان یکی از انبیای یهود، تصاحب کند!؟

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ.

خداوند خریدار جان و مال مؤمنین به وعده بهشت است تا در راه او ستیزه کنند، بکشند و کشته شوند. وعده حقی که در تورات و انجیل و قرآن آمده و کیست که به‌تر از خدا به وعده وفا کند. پس بر این معامله شادی کنید که برد بزرگی است. «(توبه، ۱۱۱)

این تنها آیه نیست که خداوند تا زمانی معین، متون قرآن و تورات و انجیل را یکی می‌گیرد و بر قبول صحت گفتار در تورات و انجیل، پیش از پیوستن کنیسه و کلیسا به شرک اصرار دارد. شرکی که عیسی و عزیر را از صورت انبیاء به درآورد و به فرزندی خداوند منصوب کرد. ادعایی که ناگزیر برای استحکام خود، متن تورات و انجیل دیگری جدای از فرو فرستاده الهی را می‌طلبد که به یگانگی خداوند معترض باشند. قرآن قویم به صراحت دست به کار شدن یهودیان برای تصرف در متن اصلی تورات را برملا می‌کند.

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ  
مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ  
عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ.

و گروهی از آنان با گرداندن زبان کتاب، آن را متن اصلی حساب می کنند که نیست و می گویند از جانب خدا آمده که نیامده و چنین دانسته و آگاه به خداوند دروغ می بندند. (آل عمران، ۷۸)

این آیه رد پا و یادآور نخستین دخالت اربابان کنیسه و کلیسا در متن انجیل و تورات نازل شده از جانب خداوند است، که برای انطباق با گردش مشرکانه تثلیث و فرزند خدا خواندن مسیح و گرایش به سوی صلیب ساخته اند. این امر روشنی است که اگر قرآن یعقوب یهودی را به رسمیت نمی شناسد، پس یهودیان برای تدارک جایگاه تازه یعقوب، ناگزیرند تورات تازه ای ارائه دهند که در آن یعقوب همان اسرائیل معرفی شده باشد.

بگذارید از ابتدای سفر طولانی خود شروع کنیم. **نخستین یهودی همان ابراهیم، پدر اسحق و اسماعیل بود** که برای همه ی اهل کتاب شناخته شده است. ما یهودیان خود را به عنوان نوادگان ابراهیم از نسل پسرش یعنی اسحق، و پسر اسحق یعنی یعقوب می دانیم. دوازده پسر یعقوب نخستین خانواده بزرگ یهودی را شکل دادند. فرزندان آنان سرزمینی را که بعدها «سرزمین مقدس» خوانده شد ترک کردند و در مصر سکنی گزیدند، جایی که در نهایت در آن به بردگی کشیده شدند. پس از نجات معجزه آسای آنان از اسارت مصر، آنان به کوه سینا آورده شدند تا آموزه خداوند، یعنی تورات را دریافت کنند. این برخورد میان انسان و خدا یکی از اعتقادات بنیادین دو دین اسلام و مسیحیت شد. (نقل از سایت از موسی پیرسید)

ملاحظه کنید یهود چه گونه برای مصادره انبیاء داستان می بافد، جهان عقل و اندیشه و ادیان را به هم می ریزد و برای گم کردن مباحثه در باب خیزگاه قوم خود، میان مصر و بین النهرین بنگاه ترابری باز می کند. تمام آن چه از متن بالا قابل برداشت است، رویارویی این متن و نظر با حکم مستقیم قرآن است.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ.

ای اهل کتاب چرا در باب ابراهیم محاجه می کنید که تورات و انجیل پس از او نازل شده است، آیا تفکر نمی کنید؟» (آل عمران، ۶۵)

چه گونه چنین آیه‌ای که جایگاه و مبداء نخستین رسالت‌های مذکور در تورات را به کلی درهم می‌ریزد و سند تاریخی محکمی که در تعیین زمان دقیق‌تر مراتب ظهور مقامات و پیامبران و رسل منتسب به یهود کاربرد دارد، مورد بی‌اعتنایی مراجعین به قرآن قرار می‌گیرد.

غالباً دانسته‌های دینی و نقش رسل در تحولات آغازین تجمعات انسانی را، با ترکیبی از داده‌های قرآن و تورات توأم کرده‌اند. برای مسلمانی که قصد بخشیدن اعتبار اسنادی به تورات و انجیل امروزی را نداشته باشد، همین تذکر خداوند در آیه بالا، برای رد آسمانی و اثبات نو نوشته بودن آن دو کتاب کفایت می‌کند. با این توجه که اصرار تورات در اتصال ابراهیم به قوم یهود، فراهم کردن واسطه‌ای است که عنایات و بخشش‌های ارضی و فرضی یهوه را به نام او صاحب سند کنند و با توجه به دگرگونی‌های بنیانی در فرهنگ عمومی و دانایی‌های آدمی، که از مبداء و زمان ورود کشتی به اقیانوس‌ها آغاز می‌شود، باید کتب کنونی در دست یهود و نصاری را به دلایل نقائص فنی و فرهنگی متعدد، متنی فراهم شده در چند قرن اخیر دانست.

او ابرام در زمین می‌گشت تا مکان شکیم تا بلوطستان موره. و در آن وقت کتعیانان در آن زمین بودند. و خداوند بر ابرام ظاهر شد و گفت: به ذریت تو این زمین را می‌بخشم و ابرام در آن جا مذبحی برای خداوند که بر او ظاهر شد، بنا نمود. (عهد عتیق، پیدایش، ۱۲: ۶-۸). خداوند به ابرام گفت: اکنون تو چشمان خود را برافراز و از مکائی که در آن هستی، به سوی شمال و جنوب و مشرق و مغرب بنگر. زیرا تمام این زمین را که می‌بینی به تو و ذریه تو تا به ابد خواهم بخشید و ذریت تو را مانند غبار زمین گردانم. چنان که اگر کسی غبار زمین را تواند شمرد، ذریت تو نیز شمرده شود. برخیز و در طول و عرض زمین گردش کن. زیرا که آن را به تو خواهم داد و ابرام خیمه خود را نقل کرده، روانه شد و در بلوطستان ممری که در حبرون است، ساکن گردید و در آن جا مذبحی برای یهوه بنا نهاد. (عهد عتیق، پیدایش، ۱۳: ۱۴-۱۸). و واقع شد که چون



آفتاب غروب کرده بود و تاریک شد، توری پر دود و چراغی مشتعل از میان آن پاره‌ها گذر نمود. در آن روز خداوند با ابرام عهد بست و گفت این زمین را از **نهر مصر تا به نهر عظیم**، یعنی نهر فرات، به نسل تو بخشیده‌ام. (عهد عتیق، پیدایش، ۱۵: ۱۷ - ۱۸)

تا همین مقطع یهوه در تورات‌های نوین، سراپای طول و عرض بین‌النهرین را به ابرام و ذریه او بخشیده است. چنان که گویا مسلمانان امروز، به گمان تورات‌های کاملاً نو نوشته، در میراث ارضی یهود، غاصبانه ساکن‌اند و نمک ناشناسانه تصرف فلسطین مختصر را هم به مالکان اصلی منطقه، یعنی یهودیان روا نمی‌دارند! تا بر همگان آشکار شود که تورات‌های امروزین، نو نوشته‌ای جدید و ابزاری در دست کنیسه است تا برای تجاوزات خود سند حقوقی و میراث بترشد و با قطع کامل ارتباط با آسمان، خاخام‌هایی را پیروRAND که در جنگ اخیر غزه کشتار یک میلیون فلسطینی را برای تخلیه سرزمین‌های میراث یهوه مجاز بدانند. مسلماً رابی‌های امروزین یهود، با صدور چنین دستور کشتاری، خود را تا سطح همان بی‌خدایان ماقبل نزول تورات به عقب می‌کشاند و مشمول تعریف بنی‌اسرائیل پیش از ظهور موسای پیامبر و گوساله‌سازان بعد از گذر از دریا می‌شوند که رفتارشان تا اندازه‌ای ماجرای اختلاف آنان با فرعون را نیز توضیح می‌دهد.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُخَيِّبُ الْمَوْتَى قَالَ أُولَئِكَ تُؤْمِنُ قَالَ بَلَىٰ وَكَيْنَ لَيُطْمِئِنَنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ.

و ابراهیم گفت: خدای من چه‌گونه مردگان را زنده می‌کنی؟ گفت آیا ایمان نیاورده‌ای؟ گفت: چرا ولی برای اطمینان قلبی. گفت: پس چهار پرنده را بگیر، پاره پاره و با هم درهم کن. سپس بر سر هر کوهی قسمتی از آن‌ها را بگذار و بعد به سوی خود بخوان‌شان تا با شتاب به سمت تو آیند و با خبر باش که خداوند دانای فرزانه است. (بقره، ۲۶۰)

چنین می‌نماید که خاخام مسئول تدارک توراتی نو، از زبان یهوه زمین بخش، به تکرار این درخواست ابراهیم و نتایج آن در قرآن، اشتیاق نشان داده و داستان خود را بدین صورت آراسته است:

«پس وی را گفت: من هستم یهوه که تو را از اور کلدانیان بیرون آوردم تا این زمین را به ارثیت به تو بخشم. گفت: ای خداوند یهوه به چه نشان بدانم که وارث آن خواهم بود؟ به وی گفت: گوساله ماده سه ساله و بز ماده سه ساله و قوچی سه ساله و قمری و کبوتری برای من بگیر. پس این همه را بگرفت و آنها را از میان دو پاره کرد و هر پاره‌ای را در مقابل جفت‌اش گذارد. اما مرغان را پاره نکرد. و چون لاش خورها بر لاشه‌ها فرود آمدند، ابرام آنها را راند. چون آفتاب غروب می‌کرد خوابی گران بر ابرام مستولی شد و اینک تاریکی ترسناک سخت او را فرا گرفت.» (عهد عتیق، پیدایش، ۱۵: ۸-۱۳)

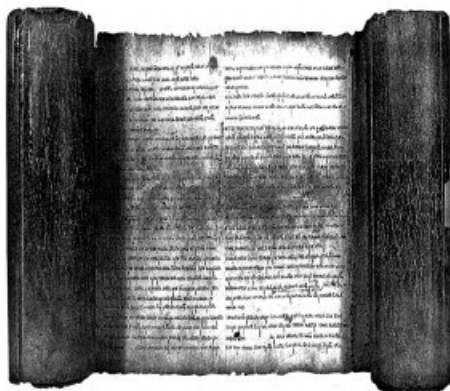
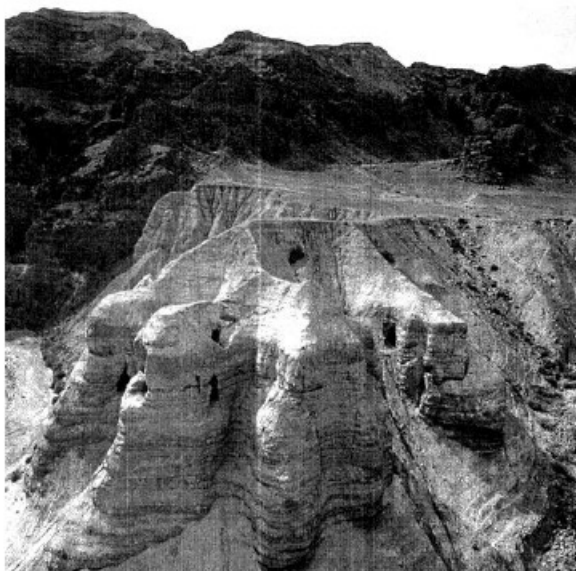
بدین ترتیب می‌توان احتمال داد که خاخام مشغول تدارک تورات جدید، با کبی از حادثه‌ای در قرآن، بی‌آن که سرانجام و سرنوشت نهایی آن همه حیوان دو شقه شده را تعیین کند، همراه ابراهیم به همان خواب گران فرو رفته است؟!

## ۳۰۰. هواخوری چهار

اگر باور داریم که تورات و انجیل و قرآن فرو فرستاده‌هایی از جانب خداوند بر سه پیامبر اولوالعزم، موسی و عیسی و محمد، برای راه‌نمایی مؤمنین و انذار و تذکر به منکران و کافران‌اند و دستورالعمل ایمان در تورات و انجیل و قرآن یکسان و بر اساس وحدانیت الهی استوار بوده، پس جاعلان و دست‌برده و نوساخته و غیر آسمانی بودن تورات و انجیل‌های کنونی آشکار می‌شود که در سال‌های میانی بعثت، بنابر اشاره قرآن، ضمن اعلام تثلیث و انکار یکتایی خداوند، اساس تورات را بر یهودی بودن رسولانی چون ابراهیم و یعقوب و اسماعیل و اسحق و داوود و سلیمان قرار داده‌اند، که بی‌درنگ بار انتساب و اتصال و ارسال متن چنین تورات‌هایی را از دوش آسمان برمی‌دارد. مشکل بزرگ مورخ در امتداد این گفت‌وگو این است که تورات متن کهن ندارد، آن چه را در حال حاضر ارائه می‌دهند، چنان که بحث آن گذشت، دست‌نوشته‌هایی نوین و احتمالاً ۴۰۰ ساله است که در آن بیش از همه، به تدارک دست و دل بازانه سرزمین برای قوم یهود از سوی یهوه می‌پردازد که سرانجام آن اعطای سراسر نجد به ابراهیم است! فقدان نمونه و دست‌نوشته‌هایی از تورات قرون پیشین، مورخ را بر اساس وفور نمونه‌های قرآنی، از قرن اول هجری تا امروز، به این نتیجه محکم و مسلم می‌رساند که کنیسه با انهدام تورات‌های کهن امکان مقایسه بین نسخه‌های گوناگون را، که به ابطال تورات دست‌نوشته کنونی منجر می‌شود، غیر ممکن کرده است. در حال حاضر لت‌نوشته‌های قرآنی که از آغاز طلوع اسلام تا امروز قابل تعقیب و شناسایی فنی و متنی است، بی‌کاربردی تورات و انجیل‌های موجود را اعلام می‌کند که با تاریخ دوران یکتاپرستی یهود و نصاری بی‌ارتباط است.

کنیسه معتقد است علاوه بر عهد عتیق مجلد شده کنونی، در غارهای منطقه کومران نزدیک ساحل شمال شرقی دریاچه مرده، در سال ۱۹۴۷ مخطوطاتی از تورات و

بخشی از کتاب اشعیا را به صورت رول نوشته‌هایی یافته‌اند که عمر آن را به حوالی قرن اول قبل از مسیح می‌رسانند.



ارزیابی نقادانه این پوست نوشته و تدارک ردیه بر قدمت آن، با استفاده از مطالب و مراحل‌ی که پیش‌تر در این باب گفته شد، آسان است. اینک مشغول دنبال کردن این مقوله‌ام که با چه اشاره و ادله، تورات‌های کنونی را از جمله اسناد معاصر و در کار تبدیل عهد عتیق به سند منگوله‌داری می‌دانم که سراسر بین‌النهرین را به یهودیان



دان و روین و جاد و زوبولون و نفتالی و غیره در نقشه صفحه قبل توجه کنید که فلسطین فقط گوشه و زاویه‌ای از منزلگاه سبط یهودا است!



و این هم گوشه‌ای از بین‌النهرین عهد عتیق به روایت نقشه دوم مضبوط در تورات‌های مدرن، که حاوی آگاهی‌های بسیاری است. نخست منطقه زیر آب مانده بر اثر طوفان نوح را بنگرید که در اختیار دو قوم بی‌نام و نشان حیثیان و سوریان قرار داده‌اند که احتمالاً با قایق در سرزمین‌های زیر آب مانده‌شان جولان می‌داده‌اند. سپس به قلمرو بابل نگاه کنید که در گوشه زیرین آن، دو امپراطوری پر افسانه سومر و اور، در گوشه بالا امپراطوری آشور و در مرکز، شهر شوش را در خود جای داده است! و البته که این نقشه عتیق، از ازل تا به ابد فارس بودن خلیج را نیز از یاد نبرده است. بدین ترتیب آن چه در این دو نقشه ضمیمه عهد عتیق آمده، چیزی جز بخشیدن جان به نام‌های بی‌مسمای تاریخی و جغرافیایی تورات نیست.

«من سخنان این دوستان را تنها به پای کم‌لطفی و بی‌انصافی آن‌ها می‌گذارم. یک نکته مهمی هست که در محافل فرهنگی به آن توجه درستی نمی‌شود، کشور ما فاقد متخصصان «آشورشناسی» است. این فقدان یکی از بزرگ‌ترین و هولناک‌ترین ضرباتی است که ما در درازای عمر هفتاد ساله‌ی دانشگاه در کشورمان خورده‌ایم. در زیر گروه رشته‌ی آشورشناسی تخصص‌هایی چون

«متون بابلی کهنه»، «بابلی میانه» و «بابلی نو» را داریم. همین طور «ایلام شناسی»، «سومر شناسی». به ویژه زبان سومری و... همه در این مجموعه هستند. با وجود آن که کشور ایران مجموعه‌ی بزرگی از نوشتارها و یادمان‌های باستانی در حوزه‌ی آشورشناسی را در موزه‌ی ملی ایران، خوزستان، فارس و... در اختیار دارد، ولی حتی یک نفر هم متخصص در این حوزه نداریم. خود به خود اظهار نظر کسانی که در این رشته‌ی آشورشناسی فارغ‌التحصیل نشده‌اند، به لحاظ علمی کمرنگ خواهد بود.» (اکبر زاده، مصاحبه با امرداد، اسفند ۸۹)

پیش از این و در مقیاس یکی دو یادداشت، شیرازه امپراطوری آشور و آن به اصطلاح آشور و اور و سومر شناسی را دریده و ثابت کرده بودم که نام‌های سیاسی و تاریخی بسیاری در شرق میانه معمولاتی است، مناسب مستند و نمودن تورات و انجیل‌های جدید و اینک اکبرزاده با اندکی تندخویی از این طریق و زیر لب اعلام می‌کند که خود را در محاصره گاله‌هایی از دروغ هیچ کاره می‌بیند. آیا حاصل این حرص و جوش در نقل بالا لااقل این نیست که بعد از این از امپراطوری آشور دم نزنند؟!

## ۳۰۱. هواخوری پنج

اگر یهود تورات آسمانی ندارد، کنیسه بی دغدغه برای فرماندهان نظامی اش، جواز کشتار یک میلیون فلسطینی در جنگ غزه را صادر کرده و پاپ طلایی، نسل کشی مسلمین به دست سربازان کلیسا در عراق و افغانستان را، با نگاهی حمایت گرانه متبرک می کند، پس معلوم نیست که با کدام منطق سیاسی و دینی و فرهنگی و حتی اقتصادی، در سرزمین اسلامی ما، برای نمایندگان فرقه‌های بی‌خدا هم کرسی اعلام نظر می‌گذارند و بی‌اعتنا به آیات قرآن که ورود اهل کتاب پیشین، یعنی یهود و نصاری به مراکز رسمی و عبادی مسلمانان را نهی می‌کند، یهود و ارمنی و زرتشتی، همگی با هم، دوستانه و در ظرف واحدی پالوده می‌خوریم.

بار دیگر یادآور شوم که از زمان ترک یکتاپرستی و ورود به شرک، یهود و نصاری به دورانی بازگشته‌اند که هنوز پیامبر و کتابی برای هدایت آنان ارسال نشده بود. آیا رمز و نیاز کنترل بنی اسرائیل با ارسال موسای پیامبر و کتاب تورات، اینک گشوده نمی‌شود که وارد کردن عقل و اندیشه و آرامش به میان خون خوارگانی فطری، از ماقبل موسای پیامبر است؟

آیا مسلمانان که به تنها پایگاه جهانی یکتاپرستی وابسته‌اند، دستورالعمل نهایی قرآن در باب نحوه سلوک با اهل کتاب پیشین را فراموش کرده و به یاد نمی‌آورند که یهود و نصاری دشمن اسلام و مسلمانان‌اند و تحقیق و عقیده‌ای را دنبال نکرده و نمی‌کنند، جز این که شرق میانه‌ی اینک مسلمان را هر چه می‌تواند از حقیقت رخ داده‌های تاریخی و هویت و فرهنگ قبل و بعد از دعوت پیامبر، دورتر کنند، زیرا کنیسه و کلیسا بازگشت و معاد برای ادای پاسخ و حساب‌رسی را باور ندارند.

چند سال پیش در برخورد با یک ناشر عرب لبنانی در نمایشگاه کتاب، که یادداشت‌های اسلام و شمشیر را خوانده بود، به آشکارترین نمودار عوارض مظلومیت قرآن در میان مسلمانان برخورددم. می‌گفت اگر مقدمه کتاب و آن اشاره مستقیم در نخستین سطر آن، یعنی «مشرکین نجس‌اند» و به طور کلی مقدمه را حذف کنم، شاید بتواند برای ترجمه و چاپ متن عربی آن کتاب برنامه بریزد. وقتی



سبب نیاز به این حذف را پرسیدم با حرارت گفتم: در زمان ما این گونه صراحت‌ها خریدار ندارد، نجس خواندن دیگران اظهار نظری مرتجعانه است و قبل از همه موجب می‌شود شما را کهنه اندیش بدانند!

گفتم این فرازی از قرآن است نه سخن من. جواب داد که در مرحله کنونی، قرآن یک کتاب تربیت عهد عتیق است و با مدرنیته سازگاری ندارد. می‌اندیشیدم که آیا در پس این برداشت او، محیط‌های آموزشی و مجموعه تألیقاتی قرار ندارند که بازنویسی‌های فراوان مراکز فرهنگی کنیسه و کلیسا، مواد و موارد تصویری سازمان ملل و آیین‌نامه‌های اصطلاحاً حقوق بشری را، نشان ترقی‌خواهی و راه‌نمای اندیشه و عمل انسان معاصر می‌دانند؟ هرچند همین ابلاغیه‌های مصطلح را حتی برای نقض کنندگان اصلی و نسل‌کشان حرفه‌ای در مراکز سیاسی غرب و اسرائیل ارسال نمی‌کنند. در زوایای ذهن او سایه‌ای از آموزه‌های نصر حامد ابوزید پنهان دیدم. آن گونه که نظایر گوش به سروش داده‌ای هم در میان نو اندیشان ما ظاهر شده و جا خوش کرده‌اند.

در سوی دیگر مردم معمول و بی‌ادعا، شکوک و غموض طاعات خود را نزد مراجع مذهبی می‌برند و اگر نمونه بخواهید ماجرای اکل ماهی بدون فلس اوزون برون را به یاد آورید که چندی بر سر صدور جواز خوردن آن کشمکش بود و سرانجام نیز به علت اضرار و احتیاج، ورود آن را به سفره مسلمین موجه اعلام کردند و لاف‌ل من نشنیدم که در مجموع و میان آن بگو مگوها، به عنوان ختم قائله، کسی به آیه‌ای از قرآن نیز رجوع داده باشد!

أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ...

حلال شد بر شما و بر مسافران، هر چه از دریا صید می‌کنید و طعمی که با آن می‌پزید... (مائده، ۹۶)

و شاید هم تردید در رجوع به آیات قرآن، از این باب و بابت باشد که اکل ماهی و دیگر حیوانات بدون فلس دریایی و رودخانه‌ای، در تورات نهی شده است!

از همه آن چه در آب است، این‌ها را بخورید: هر چه پر و فلس دارد، در آب، خواه در دریا خواه در نهرها، آن‌ها را بخورید و هر چه پر و فلس ندارد در دریا یا در نهرها، از همه حشرات آب و همه جانورانی که در آب‌اند، این‌ها نزد شما

مکروه باشند. از گوشت آن‌ها مخورید و لاش‌های آن‌ها را مکروه دارید.» (عهد عتیق، لاویان، ۱۱: ۱۰-۱۲)

چنین نمونه‌هایی می‌رساند که عامی و عالم ما وظیفه رجوع به قرآن را کنار گذاشته و گویی حواس خود را برای کسب تکلیف متوجه کنیسه و تورات می‌کنند. اسف بارتر این که رسوخ فراوان این داده‌های توراتی در ذهن همگان به وضوح معرف این مطلب است که فقه یهود در سطح وسیع و به مدت طولانی در ایران مورد رجوع گروهی از عالمان آنوسی بوده است. این که مسلمانان فرمان مستقیم و مؤکد قرآن در باب مجازات زناکار در نخستین آیات سوره نور را غالباً نخوانده گرفته و به پیروی از فرامین تورات رأی رجم صادر می‌کنند نیز از مصادیق سایه‌های تورات بر رسالات و سنت‌های ماست.

**الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ...**

به زن و مرد زناکاری رعایت رأفت یکصد تازیانه بزنید...» (نور، بخشی از آیه ۲)

این حکم صریح قرآن، در باب زنا و زناکار که با حواشی دیگری کامل و مؤکد می‌شود، برداشتی از مضمون قریب ۲۵ آیه محکم در ابتدای سوره نور است که در مجموع، رفتار و گفتار و کردار مسلمین را در برابر چنین خطایی بازبایی می‌کند و در آن ضمن حکم صد ضربه تازیانه و جدا کردن زناکار از جامعه، که به صورت آمیزش و زناشویی زناکاران با یکدیگر اعلام می‌شود، به نحوی کسان و نزدیکان حادثه را از دخالت‌های ناموجه باز می‌دارد. حال آن که در تورات مطلب به صورت دیگری دیده می‌شود که صادر کنندگان حکم رجم برای زنا، محتملاً از آن‌ها تأثیر گرفته‌اند.

او هرکسی که پدر یا مادر خود را لعنت کند، البته کشته شود، چون که پدر و مادر خود را لعنت کرده است، خون‌اش بر خود او خواهد بود. و کسی که با زن دیگری زنا کند، یعنی هرکس با زن همسایه خود زنا نماید، زانی و زانیه البته کشته شوند... و اگر کسی زنی و مادرش را بگیرد این قباح است. او و ایشان به آتش سوخته شوند.» (عهد عتیق، لاویان، ۲۰: ۹-۱۴)

بیرون کشیدن لقمه‌های پخت یهود از سفره فقه فرقه‌های مذهبی، کار آسانی نیست و اوایل زمانی است که هرچه از مراکز تجمع شهری دورتر می‌شویم، آثار آسیب‌های وارده بر ایمان خالص اسلامی و رجوع به خرافات و اعمال بی پایه‌ی عقلمانی، عیان‌تر و عمیق‌تر می‌شود. تا آن جا که متولی امام زاده‌ای، جدای از مال، هرچه بخواهد و اراده کند در ذهن و گمان مردم زحمت کش روستاها رواج می‌دهد که از جمله آن‌ها، که دیگر شهر و روستا هم ندارد، امر و سنت «ختان» است که امریه قرآنی ندارد، ولی نخستین دغدغه والدین نوزاد است. آیا چنین ضرورتی از کجا و چه گونه به مسلمین منتقل شده و اگر چنین عملی، در قرآن بی‌بدیل امریه ندارد، پس شاید هم خاخام برای ناشناس و بی‌علامت ماندن مأموران آنوسی که به میان مسلمین می‌فرستند، تیزهوشانه چاره‌اندیشی کرده باشد. چنین است که رسوخ و نفوذ یهودیان به میان نصاری به سادگی قابل شناسایی است و لاجرم چند قرنی است که یهود و نصاری حل و فصل امورات مربوطه را به شیوه شراکت به پیش می‌برند.

در آن وقت خداوند به یوشع گفت: کاردها از سنگ چخماق برای خود بساز و بنی‌اسرائیل را بار دیگر مختون ساز. و یوشع کاردها از سنگ چخماق ساخته بنی‌اسرائیل را بر تل غلفه خخته کرد. (عهد عتیق، یوشع، ۵: ۲-۴)

معلوم است که دیگر نه می‌توان و نه ضرورت است که ختان بدون دستور خداوند را متوقف کنیم. زیرا زمان به میزان کافی به یهودیان فرصت داده است تا تخم‌های پر بار خود را در مزرعه خانواده‌های مسلمان پیاشند.

بخاری در حدیثی از ابن عباس که راوی این ماجراست نقل می‌کند: «هنگامی که آخرین ساعت‌های حیات پیامبر فرارسیده بود، در خانه آن حضرت مردانی حضور داشتند که از جمله آن‌ها عمر بن خطاب بود. آن حضرت فرمود: کاغذ و دوات بیاورید تا برای شما چیزی بنگارم که پس از من گمراه نشوید. عمر گفت: بر پیامبر مرض غلبه کرده و نزد شما کتاب خداست و کتاب خدا ما را پس است. آن کسانی که در افاق بودند اختلاف کردند و به دو دسته شدند. یک دسته همراه عمر و یک دسته مخالف او. چون اختلاف و متازعه میان آن‌ها بسیار شد، حضرت فرمود: از نزد من برخیزید که این سر و صدا و اختلاف در حضور من روانیست.»

از سعید بن جبیر نقل شده که می گوید:

«ابن عباس را دیدم در حالی که اشک چونان سیل بر گونه هایش جاری بود و می گفت: تمام مصیبت و بدبختی همان است که با اختلاف و منازعه خود مانع از نوشتن نامه از سوی رسول خدا (ص) شدند و گفتند که رسول خدا (ص) هدیان می گوید.»

به این ترتیب روشن می شود که سابقه مخالفت با نگارش حدیث از زمان رسول خدا (ص) آغاز شد و در زمانی که آن حضرت در بستر بیماری بود، این مخالفت ها به نحو آشکاری تبلور یافت. «حمید محمد قاسمی، اسرائیلیات و تأثیر آن بر داستان های انبیاء در تفاسیر قرآن، ص ۱۸۱»

این یکی دیگر از ماجرا و مذکورات بنی اسرائیلی است که شیعه خصوصاً آن را ابزار حمله به عمر قرار می دهد و مدعی است، اگر او مانع رساندن قلم و کاغذ به پیامبر نشده بود، رسول خدا در حال نزع حکم جانشینی امام علی را مکتوب می کرد. حال آن که نقل زیر تنها یکی از اشارات قرآن دایر بر امی بودن رسول الله است.

«وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ يَمِينِكَ إِذًا لِأَرْتَابِ الْمُبْطِلُونَ.»

از آغاز خواندن نمی دانستی و خطی به دست خود نمی نوشتی تا گمان های باطل نبرند. «عنکبوت، ۴۸»

بدین ترتیب آن قصه عمر و کاغذ و قلم و غیره، با نگاهی به آیه بالا مردود می شود. چنان که بار دیگر یادآور می شوم که تمام این زیر و بم ها در نحوه برخورد یهود و نصاری با پیامبر و کتاب خدا، عناصر تاریخ شرق میانه اند که به زمان لازم از گمانه های ذخیره شده آن برداشت خواهیم کرد.

## ۳۰۲. هواخوری شش

از اوائل قرن هیجدهم میلادی، آن زمان که به تدریج مقدمات عبور به دوران جدید فراهم می‌شد، که حاصل تحول در بینش و آگاهی آدمی، پس از ورود به اقیانوس، کشف جغرافیای جهان و آغاز شناسایی تنوع تمدن و فرهنگ سرزمین‌ها و در عین حال شروع مسابقه و ماراتون بی‌قرار تجاوز و غارت و نیز انگیزه فراهم‌آوری صدها و هزاران ابزار پر قدرت و کارآمد جدید، از نظامی و غیر نظامی و تربیت کاربرانی آشنا با آلیاژهای نو بود، فیزیک و شیمی و هندسه و ریاضیات، به عنوان وسیله‌ای برای کسب درآمدهای پر رمز و راز، از انحصار کاهنان و خاخام‌ها و ساحران و طیبیان و کشیشان به کوچه و بازار و کارگاه‌های کوچک کشیده شد و معجزه علم و حواشی یهود زده آن، چون فلسفه و منطق و زبان‌شناسی و نام‌ها و ماجراهای دیگری ظهور کرد که اینک کسانی در سایه‌سار درخت مسموم آن، با عنوان کلی علوم انسانی، مشغول انتشار پراکنده‌گویی‌هایی بی‌حاصل در مدرسه و بر منبراند. به زودی کوشش برای شناخت و کاربرد انرژی‌های جدید، فصل پریاهو و شکوفایی در برهم زدن سکوت طولانی زمین‌داری عقب مانده را در مدار فصول زندگانی عمومی قرار داد و موفقیت‌های نخستین، اشراف مرددی را که قرن‌ها تسلط و برداشت از زمین و نیز محدودیت مصرف و هزینه، در زندگی خودکفا و بسته روستا، به انضمام بی‌عدالتی‌های افسانه‌گون، دائماً بر کیسه‌های سکه و ثروت آن‌ها می‌افزود، اندک اندک به جهان نوشونده وارد کرد تا دست مایه‌های پنهان خود را پشتیبان تلاش‌های دوران نو قرار دهند.

بدین‌سان لایه نازکی از اشراف فتودال، که بهره‌کشی از زمین را پاسخ‌گوی توان پنهان انباشت ذخایر مالی خود نمی‌دیدند، به تدریج بازیگر میدان تازه‌ای شدند که هم از آغاز، راه رشد سرمایه‌داری لقب گرفت، راهی که از نیروی تمام ناشدنی و بی‌مرز پول خیر می‌داد و در تلقیق با بهره‌وری از تجارب مدیریت خشن و چندین

قرنه فنودالی، پرچم کسب سود از راه‌های تازه و در واقع از هر راه ممکن را با تدارک و تأمین نیازهای مرحله‌ای زیر، به اهتزاز درمی‌آوردند.

۱. آماده سازی سرمایه کافی برای راه‌گشایی به مکانیسم روابط نوین اجتماعی و اقتصادی، که انباشت سود در کیسه فنودال‌های دراز عمر اروپا و آمریکا امکانات عرضه آن را فراهم داشت.

۲. تولید ابزارهای نو و متناسب با روند بهره برداری‌های جدید.

۳. تربیت تکنسین و کارگرانی که کاربرد ابزارهای جدید را بدانند.

۴. شناسایی و تدارک امکانات استخراج مواد اولیه نوپدید از معادن و عمل‌آوری آن‌ها.

۵. آماده‌سازی و آموزش نیروی جدید کار و وضع و رفع ترتیبات و مراتب ناهماهنگ مدیریت ورده بندی‌های دفتری.

۶. سازمان‌دهی مراکز توزیع کالا و تولیدات جدید.

از این رو، گذر به تولید سرمایه‌داری به همکاری فنی متوازن و همزمان میان بخش‌هایی ناگزیر و موکول شد که در تعاریف کلاسیک چنین نامیده شده‌اند: همکاری و همخوانی میان سرمایه، نیروی مولد و ابزار تولید.

در این جا نیز یهودیان با درک تیزهوشانه مرحله گذر اقتصادی و فنی و فرهنگی نو، با سود بردن از عوامل و عناصر اطلاعاتی بس گسترده خود، لایه‌ای از فعالان بومی را به صورت آنوسیان اقتصادی با حمایت مالی بانک‌های نو رسیده به خدمت گرفت تا نه فقط از فرماسیون اقتصادی جدید بهره بردارد، بل مهار و کنترل آن را به دست گیرد. پروسه‌ای که در زمان لازم به سادگی برخی از نفوذ کردگان در این وجه اقتصادی نو را، که با درک کامل برنامه، شایستگی‌های لازم را ارائه می‌دادند، به تصرف صندلی‌های سیاسی هم تشویق می‌کرد که سیمای پشت‌پرده بسیاری از آنان در سرزمین‌های اسلامی را می‌توان با وضوح کافی و کامل ترسیم کرد.

نادانی و نقائص نخستین، در مدیریت و سازمان‌دهی هماهنگ و کارساز در هر یک از موارد بالا، که به نارضایتی مباحثین و توقف جریان تولید می‌انجامید، سرمایه‌گذار را به توسل و اعمال سخت‌ترین شیوه‌های کنترل و فشار بر عناصر تولید و امی داشت، که میراث زمان تازیانه‌داری فنودال‌ها بود و حاصلی جز از هم گسیختگی عمیق‌تر در روابط سرمایه و بخش‌های مختلف تولید نداشت. پروسه‌ای که ناگزیر و به سبب

نبود روشی آزموده و مؤثر در حل و فصل تنش‌های دائماً فزاینده، نیروی مولد را که نام جدید «کارگر» گرفته بود، به تجمع تشکیلاتی و سندیکایی و سیاسی مستقل و در نهایت تدوین مانیفستی برای دفاع از حقوق و جایگاه خویش در بهره‌کشی جدید و سرانجام ایجاد سازمان سیاسی مستقل و تقاضای هژمونی و سردستگی در مناسبات پیچیده و از راه رسیده وادار کرد که با دخالت روشن‌فکری ضد سرمایه اروپا، به تولد جریان سیاسی قدرتمندی انجامید که خواهان اقتدار و غلبه نیروی مولد بر دیگر اجزاء و عناصر اجتماعی و در نهایت پیدایی احزاب سوسیالیست و سرانجام دولت کارگری روسیه شد.

اشتباه کلان در این میان، نام‌گذاری فرماسیون تولیدی نو، با عنوان «شیوه تولید سوسیالیستی» است، حال آن که در این سونامی بلند اقتصادی، وجه تولید سوسیالیستی هم، درست مانند روش تولید سرمایه‌داری، از عناصر یکسان سرمایه، نیروی مولد و ابزار تولید مایه می‌گرفت، با این تفاوت که در وجه تولید سرمایه‌داری، سرمایه کلان را اشراف تأمین می‌کردند و سود به جیب خانواده‌های سرمایه‌گذار منتقل می‌شد. ولی در وجه تولید سوسیالیستی سود و ارزش اضافه تولید به جیب دولت برمی‌گردد که تأمین‌کننده سرمایه اولیه بوده است. بدین ترتیب اطلاق شیوه تولید سرمایه‌داری و شیوه تولید سوسیالیستی دو نام‌گذاری از بنیان نادرست بر دو جریان ماهیتاً یکسان است که از مبنا و اجزای واحدی حرکت و به نتایج واحدی منتهی می‌شوند. روش‌هایی که در یکی اشراف و در دیگری دولت کارگری مسئول تدارکات فنی اولیه و تضمین سرمایه کلان مورد نیاز است. چنان که سود در موردی تحویل سرمایه‌گذار، یعنی خاندان اشراف و در سوسیالیسم نیز تحویل سرمایه‌گذار می‌شود که همان دولت است!

بدین‌سان حل و فصل مشکلات در روابط کار و نیز مراتب تدارکاتی تولید، در حداقل مقیاس نیز، میان روش اجرائی سوسیالیسم و سرمایه‌داری، جز در تقسیم سود فاصله آشکاری ندارد.

«ریا خواران همانند شیطان زده‌ها عمل می‌کنند. چرا که می‌گویند ربا نیز گونه‌ای از داد و ستد است. حال آن که خداوند داد و ستد را جایز و ربا را حرام دانسته است.» (بقره، ۲۷۵)

ورود به این آیه، که تصویر روشن سرگردانی‌های ظهور کرده در روش تولید است و به خصوص تأکید آن بر مجاز بودن داد و ستد و منع رباخواری - چنان که آشفتگی و درماندگی کنونی اقتصاد جهان، صحت این اشاره عمیق قرآن را تأیید می‌کند - نیازمند گزینش یک الگوی فرضی و قابل ردگیری است. مثلاً کسی با اندیشه تولید را که در حوزه اشراف نیست و سرمایه لازم و تجربه مدیریت تولید و کنترل نیروی مولد را ندارد، با اعطای وام به سیستم ربوی وارد می‌کنند تا دوشادوش اشراف، رفتارهای رسمی روند سرمایه‌داری تاریخی را تغییر دهند و زیر بنای آن را تخریب و به خود محتاج کنند.

متقاضی با رجوع به یکی از بانک‌ها سرمایه مورد نیاز را صاحب می‌شود. این نخستین دست‌کاری آگاهانه یهودیان در الگوی کلاسیک تولید سرمایه‌داری با قصد بلع جهان است که عنصری تنها با اندیشه و گمانه تولید با دخالت بانک‌های اساساً یهودی به درون روابط تولید سرمایه‌داری فرستاده می‌شود. گذشته از تأثیر فرهنگی نامناسب و بی‌توازن این غریبه که با حمایت بانک‌ها تغییر طبقه داده، و به تشمت در روش‌های مدیریت کمک می‌کند، فاجعه اصلی زمانی صورت می‌بندد و بروز می‌کند که این سرمایه‌دار فاقد سرمایه، حاصل تولید خود را به بازار می‌فرستد. در روابط کلاسیک سرمایه‌داری، که نیازی به همراهی بانک‌ها ندارد، زمان قیمت‌گذاری محصول، تنها هزینه‌های خرید ابزار و مواد خام و دستمزدهای پرداختی و لوازم و هزینه‌های جنبی محاسبه می‌شود، اما سرمایه‌دار بدهکار که چرخه تولید را با پشتیبانی بانک‌ها به حرکت درآورده، ناگزیر در قیمت‌گذاری کالا و تولید خود، افساط سرمایه‌داری از بانک را که با اضعاف ربوی توأم است، در هزینه‌های تولید منظور می‌کند که موجب افزایش قیمت‌ها و تورم است.

تا همین جا دو وجه ویرانگر در مراودات سرمایه‌داری ظهور کرده است: یکی سود بانک ربا دهنده، بی‌آن که در پیکره تولید و داد و ستد کالا سهم باشد و دیگری بالا رفتن بهای کالا به سبب پرداخت قسط سرمایه و سود آن، که در واقع به معنای تأمین تدریجی سرمایه تولید به وسیله خریدار و مصرف‌کننده است. این نخستین و مهم‌ترین خش و خدشه بر بدنه تولید در روابط سرمایه‌داری است که حيله‌گری یهود به نحو گمراه‌کننده‌ای مخارج ربوی تولید و عوارض فقر اولیه تولیدکننده را از کیسه خریدار کالا تأمین می‌کند!



این زخم کوچک هنوز التیام نیافته دیروزین در سرایشب زمان، اندک اندک خود را به صورت بدخیم و لاعلاج امروزین ظاهر کرده است که نه فقط سرمایه اولیه تولیدکننده را بانکها در روابط ربوی تأمین می کنند، بل عرضه کننده مواد خام و فروشنده ابزارهای صنعتی نیز درست با همین روش وارد بازار رفع نیازهای تولید می شوند و هریک نه فقط در افزایش بهای کالای تولیدی با پرداخت افزوده‌هایی به نام «قسط وام ربوی بانکها»، سهمی ادا می کنند، بل عملاً برداشت ربوی بانکها از فروش کالا، در سطح جهان، در حداقل تخمین تا هفت درصد مجموع ارزش هر کالایی قابل محاسبه است. این شگرد ضد تولید و مصرف، که منشاء و موجب اصلی تورم است، در واقع بانکها را ابزار و واسطی قرار می دهد که با برداشت سهم ربوی خود، جریمه نبود سرمایه نخستین تولیدکننده مقروض را از مصرف کننده دریافت کنند. طبیعی است در روند معمول، مداومت چنین الگویی اینک انباشت وجه نقد را، که معادل تولید ندارد، در گاو صندوق بانکها به چنان مرزی رسانده است که مجموع دارایی‌های بومی و ملی در هر زمینه و سرزمینی بی ارزش تر از توان خرید هر کالایی، از جمله شاخص طلاست، زیرا طلای موجود در سیلوهای فوق سری بانکها بسیار کم تر از سردابه نگه داری پول‌های کاغذی فاقد پشتوانه است. رباخواران جهان که عمدتاً و در حد کمال از قوم بنی اسرائیل اند، برای حفظ تعادل و ممانعت از بروز و ظهور آشوب، بهای هر اونس طلا را تا ارتفاعی تغییر و افزایش می دهند که بار دیگر ارزش حجم اسکناس با انبان شمش‌های طلا برابر شود. این نمایشی از حداکثر سرگردانی در روش تولید بانکی و ربوی است که استعداد تکرار مداوم هم ندارد و حاصل همان تفاوتی است که خداوند میان داد و ستد و ربا قرار داده، که حاصل یکی فقط تولید پول کاغذی بی پشتوانه و فاقد ارزش و در دیگری تبادل کالا با ارزش برابر و مورد نیاز طرفین است. بررسی عمیق و کلاسیک ظهور سرمایه‌داری و عارضه جنبی آن، به نام بیمه و بانک، یک توطئه یهودی برای به انحصار در آوردن ثروت در طبقات قوم خود، و آن چنان شتابان است که به دوران بحران بی علاج و نهایی آن نزدیک می شویم...

### ۳۰۳. هواخوری هفت

بی‌خاصیتی و سترونی دراز مدت روشن‌فکری ایران و نیز ناتوانی نهادینه زبان تازه‌ساز و خام‌فارسی، جویندگان منفرد و نیز مراکز مسئول و مشغول جهانی را از دریافت مدخل‌های جدید، به زبان فارسی ناامید کرده و به زمان حال کار به جایی رسیده است که ارائه هر نقل‌نو، به زبان فارسی، چندان بی‌عنایتی می‌بیند که در گوشه صندوق امانات اندیشه کپک می‌زند و می‌پوسد و مصیبت آن‌گاه به کمال رخ می‌نماید که قصد کنید متنی را از زبان فارسی به زبان انگلیسی و یا فرانسه برگردانید. اینک و به دنبال انواع پرسش‌ها در باب ارزش‌یابی و تعیین تکلیف با متون و محتویات تورات و انجیل‌های امروزی که در دست کشیش و خاخام می‌چرخد، سرانجام و ناگزیر و یک بار برای همیشه خواهنده را به دقت در اشاره‌ای دعوت می‌کنم که تکلیف مسلمین را با اهل کتاب پیشین و مشرکین مطرودی روشن می‌کند که در حال حاضر به عنوان دو تجمع دینی، معابد و متونی را در اختیار دارند که معلوم نیست توصیه‌های چه کس را تکلیف می‌کنند، هر چند عوارض اخلاقی بروز کرده در پستوهای شنود اعتراف مؤمنین نوجوان، تا حدودی به جان مایه این یادداشت کمک خواهد کرد که می‌خواهد نشان دهد در پی فک اعتبار و دست‌بردگی و در نتیجه تعطیل متون تورات و انجیل نازل شده نخستین، اینک یهود و نصاری بدون متن راه‌نما به دوران جاهلیت ماقبل نزول تورات و انجیل بازگشته‌اند. چنان که اکنون با مختصر رجوعی به سفر پیدایش تورات با خداوندی آشنا می‌شویم که گویی قصد تمسخر ایمان آوردگان به هر دینی را دارد. اگر کشیشان امروز خود را در نحوه رفتار و برداشت از رمة نوجوان خداوند آزاد می‌بینند، پس لازم دیده‌اند که شخص خداوند را هم در تورات‌های جدید و دست‌نویس کنیسه، به شکل نیازهای خود در آورند.

او واقع شد که چون آدمیان شروع کردند به زیاد شدن بر روی زمین و دختران برای ایشان متولد گردیدند، پسران خدا دختران آدمیان را دیدند که نیکو نظرند و از هر کدام که خواستند، زنان برای خود می گرفتند.» (پیدایش، ۶: ۱-۲)

متن بالا سایه‌ای از کتاب اول اسفار خمسه است که زاد و ولد و زیبایی دختران انسان بر زمین را اسباب و سوسه پسران خدا می گوید که آسمان را به طلب وصال و بهره‌وری از آنان ترک می کنند. اگر برای تورات‌های کنونی اندک اصالتی به عنوان نخستین کتاب نازل شده از آسمان قائل شویم، پس پذیرفته‌ایم که آن کتاب از آغاز به یکتاپرستی دعوت نمی کرده و برای خداوند فرزندان ذکور قائل بوده است و چون قرآن بر آسمانی بودن و سلامت متون تورات و انجیل به زمان دعوت پیامبر گواهی می دهد، پس جز این نیست که این پسران چشم چران خداوند به دنبال تحریر جدید و اخیر انجیل و تورات و تحول تشریف به شرک نزد خاخام و کشیش پدید آمده‌اند!

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ...

و ما این کتاب حق را به سوی تو فرستادیم که کتاب‌های پیشین را تصدیق می کند و حاکم بر آن‌هاست. پس میان آنان بر وفق آن چه خدا نازل کرده حکم کن...» (مائده، ۴۸)

آیا ممکن است خداوند در قرآن، تورات و انجیلی را تصدیق کرده باشد که او را صاحب پسران می گویند؟! چنین توجهی به مورخ جواز می دهد تا بار دیگر اعلام کند تورات و انجیل‌های کنونی هیچ ارتباطی با نازل شده‌های آسمانی و اصلی ندارد و برای رفع نیازهای امروزین کنیسه و کلیسا تراشیده شده‌اند.

خداوند به ابرام گفت: "اکنون تو چشمان خود را برافراز و از مکانی که در آن هستی، به سوی شمال و جنوب و مغرب و مشرق بنگر. زیرا تمام این زمین را که می‌بینی به تو و ذریه تو تا به ابد خواهم بخشید و ذریه تو را مانند غبار زمین گردانم. چنان که اگر کسی غبار زمین را تواند شمرد ذریه تو نیز شمرده شود. برخیز و در طول و عرض زمین گردش کن، زیرا که آن را به تو خواهم داد" و ابرام خیمه خود را نقل کرده روانه شد و در بلوطستان ممری که در حبرون است ساکن گردید و در آن جا مذبحی برای یهوه بنا نهاد.» (پیدایش، ۱۳: ۱۴-۱۸)

«و واقع شد که چون آفتاب غروب کرده بود و تاریک شد، توری پر دود و چراغی مشتعل از میان آن پاره‌ها گذر نمود. در آن روز خداوند با ابرام عهد بست و گفت: "این زمین را از نهر مصر تا به نهر عظیم، یعنی نهر فرات به نسل تو بخشیده‌ام." (عهد عتیق، پیدایش، ۱۷:۱۵-۱۸)

اینک هر مسلمانی که متن فوق را برداشته از تورات نخستین و نازل شده می‌پندارد، موظف است برای تحقق این بخشندگی‌های الهی سر و جان بقتلاند، سند مالکیت سراسر بین‌النهرین را به نام قوم یهود صادر کند و با مردم فلسطین بستیزد که مانع اجرای حکم الهی و اگذاری بخشی از بین‌النهرین به قوم یهود شده‌اند و می‌شوند!

«زیرا هرآینه به شما می‌گویم تا آسمان و زمین زائل نشود، همزه یا نقطه‌ای از تورات هرگز زائل نخواهد شد تا همه واقع شود. پس هرکس کوچک‌ترین این احکام را بشکند و به مردم چنین تعلیم دهد در ملکوت آسمان کم‌ترین شمرده شود. اما هرکس عمل کند و تعلیم دهد، او در ملکوت آسمان بزرگ خوانده خواهد شد.» (متی، ۱۸ و ۱۹)

«لیکن آسان‌تر است که آسمان و زمین زائل شود، از آن که یک نقطه از تورات ساقط گردد.» (لوقا، ۱۶، آیه ۱۷)

این هم تأییدیه انجیل در سلامت تورات، زیرا که سرمایه‌گذاری برای گسترده کردن اشغال و جنایت و غارت در جهان، نزد کنیسه و کلیسا مشترک است.

## ۳۰۴. هواخوری هشت

در منظر ناقد و کاونده تاریخ، داشته‌های غیرهمزمان، مستندی در امور دور محسوب نمی‌شوند، که این جا مسائل صدر اسلام است. زیرا کهن‌ترین اشارات در میراث مکتوب کنونی، در موضوع طلوع اسلام و تعیین جایگاه قوم عرب، لااقل سه قرن با زمان وقوع آن فاصله دارد. در این بازمانده‌های سراپا مجعول، پیامبر اسلام وابسته و برخاسته از قوم تا آن زمان بی‌نشان عرب است که بی‌وقفه و با قصد تاراج به راست و چپ شمشیر می‌کشند، سوسمار می‌خورند، تفاوت «طلا و نقره» و «کافور و نمک» را نمی‌دانند و پیشینه و هویت قابل پی‌گیری ندارند. گرفتاری مؤلفین و شارحان آن دوران پیوسته حل این تناقض بوده است، که آن عرب بی‌اثر، که تفاوت‌ها را نمی‌شناخت، چه‌گونه مفاد قرآن را معتبر شمرد؟ برای چپاول چه چیز به سراغ کاروان‌ها می‌رفت و کالای غارتی را به کدام بازار می‌برد؟ بدین قرار هیچ یک از مکتوبات سده‌های اولیه و میانی اسلامی، نزد مورخ اعتبار و کاربرد ندارد و در ویرتین گفتارهای سیاسی با زیرساخت دشمنی با اسلام چیده می‌شود.

با این همه اطمینان دارم جوینده حقیقت در عرصه پهناور میانی ادیان، اینک و به دنبال استدلال‌های مستتر در یادداشت هواخوری ۷، به کمال دریافته است که جز اسلام و قرآن، دیگر ادیان آسمانی، در هیچ پستویی ذخیره ماندگار و بید زنده‌ای برای عرضه ندارند که مشتاق غیر متعصبی را به بوسیدن صلیب مشتاق و مؤمن کند. پس اینک وقت است به سطح و سوال دیگری وارد شوم که به تکرار در باب محیط اجتماعی و اقتصادی سرزمین وحی پرسیده‌اند.

مؤلفین تواریخ و حواشی مسائل صدر اسلام، با حاضر کردن پیامبر در عملیات بیابان‌بری، حمله به کاروان‌ها را زمینه‌ای برای نمایش میراث و عادت غارت و هجوم نزد اعراب و مسلمانان می‌دانند تا برای ادعای رسوخ دین اسلام از مجرای تیغه شمشیر، مقدماتی فراهم شده باشد. در گیر و دار همین مناقشه است که مطمئن می‌شویم قرآن نه تنها سند و گزاره همزمان قابل رجوع و وثوق از زمان ظهور پیامبر

و طلوع اسلام، بل روز شمار حوادث عمده‌ای است که در جریان ابلاغ و تبلیغ آیات روی داده است.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ  
وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ  
فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسُ مِنْهُ شَيْئًا  
فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ  
فَلْيُمْلِلْ وَيُتَّه بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا  
رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا  
فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ  
تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ  
وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ  
عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ  
وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ  
عَلِيمٌ.

ای مؤمنان اگر وامی به یکدیگر دادید که مهلت معینی داشت، به دست محرری دادگر از میان خود بنویسید، و هیچ کاتبی به شکرانه توان تحریر و آموزش الهی نباید از این کار سرباز زند. باید که وام‌دار املاء کند و او با پروای از خداوند بنویسد و چیزی را فرو نگذارد، اگر کسی که وام بر عهده‌ی اوست کم خرد یا ناتوان باشد، یا املاء کردن نتواند، باید سرپرست او عادلانه املاء کند و دو شاهد از مردان خودتان را بر آن گواه بگیرید، و اگر دو مرد نبود، یک مرد و دو زن از گواهانی که می‌پسندید، که اگر یکی از آن‌ها فراموش کرد، آن دیگری به یادش آورد، و گواهان چون خواننده شوند، طفره نروند و ملول نشوید از این که وام را چه خرد باشد چه بزرگ، طبق موعدش بنویسید، این کار نزد خداوند درست‌تر و گواهی استوارتر و متقن‌تر است، مگر آن که داد و ستد نقدی باشد که گناهی بر شما نیست، اگر دست‌اوست کنید و مکتوب نکنید و بر داد و ستد خود گواه بگیرید و نویسنده و گواه را نرنجانید و اگر چنین کنید نافرمانی از خداوندی است که به شما آموزش می‌دهد، و خدا به هر چیز داناست.» (بقره،

می‌بینیم که این سند حقوقی حتی به قیاس امروز مدرن که پشتوانه صحت داد و ستد در مناسبات اقتصادی عهد پیامبر است، توصیه و توسل به شمشیر را در خود ندارد و راه کار پیش‌گیری از بروز اختلاف میان داین و مدیون و خریدار و فروشنده را به نحوی ارائه می‌دهد که هنوز هم در مراودات اقتصادی خرد و کلان و در سطح جهان منظور می‌شود.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَدَّيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ. فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ. وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ.

ای مؤمنان چون بانگ دعوت به نماز جمعه در داده می‌شود به یاد کرد خداوند بشتاید و خرید و فروش را رها کنید، که اگر بدانید برایتان به تر است. سپس چون نماز گزارده شد، پراکنده شوید و بخشش الهی طلب کنید و خداوند را بسیار بشتاید. باشد که رستگار شوید و گروهی چون داد و ستد یا بساط سرگرمی ببینند، پراکنده می‌شوند، تو را ایستاده رها می‌کنند و رو به تفریح و معاملات می‌آورند. بگو آن چه نزد خداوند است از سرگرمی و از داد و ستد به تر است، و برترین روزی دهنده خداوند است. (جمعه، ۹ تا ۱۱)

این تابلوی دعوت و خطابی به مؤمنین برای گردهمایی عبادی در روزهای جمعه است که از بی‌اعتنایی آنان به نماز و تمایل به رجوع به مراکز تفریح و کسب و کار و دور شدن از محیط عبادت نیز خبر می‌دهد. اگر حتی مؤمنین مکه چنین بی‌میلی آشکاری نسبت به تجمع جمعه از خود نشان می‌داده‌اند و به دایر کردن بساط خرید و فروش و یا پیوستن به مراکز سرگرمی کشیده می‌شدند، پس مکه عهد پیامبر را حتی در روز جمعه نمی‌توان مرکز وسوسه‌کننده دایری برای خرید و فروش و گذران اوقات فراغت ندانست.

اٰذِيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاِتْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حَسَنُ الْمَتَابِ.

دل بستگی به شهواتی چون داشتن زن و فرزندان و اسباب و مکتی از طلا و نقره و اسبان نشان زده و رمه‌ها و کشتزاران، همگی متاع زندگانی این جهانی است و سرانجام ارزشمند نزد خداوند است.» (آل عمران، ۱۴)

این آیات از مجموعه‌ای طبقاتی نشان دارد که در آن اشرافیت کامل جولان می‌دهد: با خیل اسبان داغ زده، اسباب و لوازم طلا و نقره، کشتزار و رمه‌ها و زنان و فرزندان و مملو از یهودی و مسیحی و رونق بازار ربا. اگر کسی توصیفات کامل این آیه را با امکانات اجتماعی و اقتصادی عهد پیامبر منطبق نداند، پس خود را در ردیف کسانی قرار داده است که سخنان رسول خدا را شعر می‌گفته‌اند! به راستی که در قرآن محیط زندگی آن عربی را نمی‌توان یافت که در توصیفات امثال طبری و یعقوبی و یازرین کوب زمان ما تبلیغ می‌شود.



## ۳۰۵. هواخوری نه

از مظاهر و ماجراهایی که میان دوستان و دشمنان یادداشت‌های «ایران شناسی بدون دروغ» می‌گذرد و برآیند تأثیر آن نوشته‌ها بر عمیق‌اندیشان جامعه، چنین پیداست که ضخامت و فخامت گروهی از مطالب، به میزانی است که حتی دیدار مستقیم از عین بیرونی مدارک مربوط به آن نیز قادر نبوده است آن‌ها را وادار کند، نوکنده بودن کتیبه‌های سر در ورودی تخت جمشید و دیگر نشانه‌های همسان را حاصل اقدام جاعلانه و جدید مرمت کاران دانشگاه‌های غربی و دیگر مراکز مربوطه بدانند. این تظاهر وسیع به نایبیتی بنیادین از آن است که می‌دانند به محض قبول صحت اسناد دیداری هر مدخلی از این سلسله یادداشت‌ها، بی‌درنگ کورش و داریوش و دیگر امپراطوران و افتخارات هخامنشی و غیر هخامنشی ایران باستان را، همراه قصه‌های مربوطه، چون غبار صبحگاهی در برابر طلوع خورشید حقیقت پراکنده خواهند یافت.

اینک و لاجرم اشاره مستقیم دیگری را با قصد تولید انگیزه باز اندیشی احتمالی نزد کسانی به میان اندازم که تاکنون نسبت به مستندات و توضیحات روشنگر پیشین، لجوجانه موضع گرفته و مقاومت بی‌هوده می‌کنند. مورخ امیدوار است مصالح و مبانی موجود در این یادداشت کوتاه کسانی را وادارد که از تحقیق بیش‌تر خویش دست بردارند و با اطمینان به دید چشمان خود، از تکرار اباطیل تولید یهود فاصله بگیرند. زیرا بر مبنای سابقه بر من مسلم است که ناباوران به نو داده‌های تاریخی و فرهنگی ایران و بل جهان، بیش‌ترین عناد را نسبت به مطالبی ابراز می‌کنند که قبول آن با از دست دادن بی‌بازگشت داشته‌های کنونی و دست‌ساز یهودیان برابر می‌شود. اصرار این گروه در رد و نفی بنیانی‌ترین مدارک و نماهای مورد استفاده در مدخل‌هایی صرف می‌شود که قدرت مقاومت مستقل و متکی به ادله قوی را از ناباوران سلب می‌کند.

در گیرودار چنین درگیری، چندی است به دوستانی که در جلب توجه و جذب اطرافیان خود سعی می‌کنند، توصیه دارم که مقدم بر شروع مباحث پولیمیکی و بروز

لج‌بازی کودکانه‌ی آزاردهنده، نسخه‌ای از مستند «تختگاه هیچ کس» را به طرف مقابل ارائه دهند و بازدید از آن را شرط شروع مباحث گفتاری در حول و حوش مطالب آن بگیرند. اگر سوژه حتی پس از گذشت یک ماه هم مثلاً به بهانه کمبود وقت آزاد مدعی شد که «دی وی دی» را ندیده و یا ساخت مستند تختگاه را حاصل صحنه سازی و دکور بندی و دیگر شگردهای تصویر سازی شناسایی کرد، مطمئن باشید هیچ ادله و ادعای دیگر نیز پذیرش‌های پیشین را از او نخواهد گرفت و با متعصبی بی‌منطق رو به روید که ذهنیات خود را مقدس گرفته است.



از همین قبیل است ماجرای آرامگاه حافظ در شیراز که باز هم سوژه را از هویت تاریخی لازم تخلیه می‌کند. این عکس‌ها، محوطه یک قبرستان در اطراف شیراز را

نمایش می‌دهد که گور حافظ در میان آن مجموعه قابل تشخیص نیست. اگر فرض را بر وجود قبر او، در میان یکی از لحد‌های آن محوطه و بدون نشانه‌های شایسته بگیریم، با این توجه که از شروع حافظ بازی جدید، که گوری را در محاصره نرده‌های آهنین و قبر حافظ شناخته‌اند، اندکی بیش از یک قرن می‌گذرد، ولی مرگ حافظ بیش از ۶۰۰ سال پیش رخ داده است، واضح می‌شود که شاعری به نام حافظ تا ۵۰۰ سال پس از درگذشت، مورد توجه و تجلیل هم‌شهریان‌اش هم نبوده، کم‌ترین اعتنایی به گور او نشده و این لسان‌الغیب تبلیغاتی را خاموش و بی‌نشان و ناشناس خواسته‌اند؟!

حالا و شاید از مسیر این گونه توجهات، سرانجام به حقیقت این گفتار نزدیک شویم که سرزمین ایران از پوریم تا ناصرالدین‌شاه، نشانه‌های تاریخی قابل ذکر، مگر در سایه و به صورت مجعولات ندارد و اگر مظاهر و شواهد و نمایه‌های حضور تاریخی این و آن، از فردوسی تا سعدی و نادر را، حاصل سعی اخیر سازندگان تاریخ ایران می‌بینیم، پس پیرسیم چرا هیچ یک از این همه صاحب جاه و جلال و مقام و منصب و اقتدار سیاسی و فرهنگی، که در مزرعه سن زده تاریخ ایران کاشته‌اند، خود را به قدر نقطه‌ای در بالابردن ظواهر تعظیمی در حد نشاندن گوری برای هیچ عالم و شاعر و سرداری موظف ندیده و ادای این امر را به دوران پهلوی واگذارده‌اند و مهم‌تر این که چه کسانی و با کدام بهره‌برداری و هدف، شعله و فتیله ادعای ملکیت این بنا و آن سخن‌سرا را در عهد پهلوی‌ها بالا کشیده‌اند؟! پاسخ همان است که بارها مرور کرده‌ایم: سرزمین ایران پس از قتل عام پوریم تا زمان رضا شاه، از مراکز تجمع عمومی و نشانه‌های تمدن خالی است، از افق فرهنگ آن بزرگانی طلوع نکرده و سردم‌دارانی نبوده‌اند که ادای تکلیفی را به عهده گرفته باشند.

در این باب کافی است به معانی حقیقی در ابیات دواوین عمده شاعران صحنه ادبیات فارسی توجه کنیم که کشف رد پای فریب در کلمات آن‌ها به وفور فراهم است.

شکرشکن شوند همه طوطیان هند  
زین قند پارسی که به بنگاله می‌رود

سرزمین هند در دوران اخیر، حوالی ۲۵۰ سال پیش در سرفصل تاریخ و جغرافیای جهان شناسا شده است و می‌توان آشنایی حافظ از آن اقلیم را نه فقط مورد تردید، بل

به یقین مردود دانست. چنان که قند یک محصول صنعتی تولید شده در قرن اخیر و شناخت حافظ از آن ناممکن است و بر این روال است بسیاری از نامگذاری‌های ستارگان و گردش چرخ و فلک یا تحصیل محصول نفت که یافته‌ای حاصل کشفیات زمین‌شناسی و نجوم جدیدند. ولی در شعر فردوسی، حافظ و مولانا و دیگران به تعدد تکرار می‌شوند.

میندیش میندیش که اندیشه‌گری‌ها  
چو نفت‌اند، بسوزند ز هر بیخ‌تری‌ها

## ۳۰۶. هواخوری ده

بنیان‌اندیشی از آغاز به دنبال ابطال فرهنگ جهانی یهود ساخته و مسلط کنونی در تمام ظرایف و زوایای موجود بوده و مترصد دریافت حقیقت را گام به گام به تماشای مراحل و مواجهه برده است که بداند چه کسان و چه گونه قصد کرده‌اند آدمی را ناتوان و سرگردان و کت بسته تحویل مراکزی دهند که مقصدی جز هجوم به اسلام ندارند.



این ماراتن نفس گیر، تمام مراکز بزرگ و حتی دکه‌های حقیر دروغ سازی را مجبور به تأیید و تکرار هزار باره داده‌های دروغین کرده است، تا مگر سرپوش پریشمی بر شمعی بگذارند که اینک با نام و عنوان بنیان‌اندیشی، تاریکی دروغ‌های فراگیر و فرو افتاده بر جهان را قابل باور و دیدار می‌کند.

مثلاً پرسیده‌ایم کدام حلقه دروغ آفرین و به چه منظور با نوکاشی چسبانی بر بنای فرو ریخته صفحه قبل در یزد، و نصب نو نوشته‌ای، عمر آن را به ۹۰۰ سال قبل می‌برد؟



و یا بر این ویرانه، عنوان کهن‌ترین مسجد فارس می‌دهند و زمان بنای آن را به عهد عتیق می‌برند؟ چنان که زمانی نشان دادم مسجد معروف به شیخ لطف الله در میدان نقش جهان را نه در عهد شاه عباس صفوی، که به زمان رضاشاه و به تدریج بالا برده و تکمیل کرده‌اند. آن گاه حلقه‌هایی از اهل نظر و دانش جویان اصفهان بر آن سخن تاختند، مدخل را قابل صحت و تأیید ندیدند و مرا مجبور کردند تا با تنظیم این هواخوری، آنان را به مراجعه مجدد و بی‌تعصب به ابنیه‌های تاریخی اصفهان دعوت کنم.



شاید این تصویر، قدیم‌ترین منظری است که از محوطه معروف به میدان نقش جهان برداشته‌اند. تصویر به توضیح نیاز ندارد و ادعاهای موجود بر زمان آماده سازی ابنیه گرداگرد این میدان و حتی مسجد بزرگ را تأیید نمی‌کند.



و این هم نمای آماده شده میدان برای حضور در جشن و بالماسکه دروغ‌های مربوط به آن. باید تذکر دهم که هنوز رسامی و تصویری با عمر دراز و قدیمی نیافته‌ام که سطح کامل میدان را به صورت امروز نمایش دهد و تمام عکس‌های قدیمی، به گونه‌ای است که مسجد شیخ لطف الله را ندارد. آیا این اصرار در تنظیم زاویه دید

دوربین در اندازه‌ای که فقط مسجد بزرگ و نیز عالی قاپو را نمایش دهد، خود دلیل محکمی بر زمینه سازی برای تولد دروغی تازه نیست! اگر کسی در جایی رسامی و تصویر کهنی سراغ کند که ساخت و سازهای میدان را به تمامی نشان دهد، آن گاه می توان این مدخل، یعنی فقط نوساز بودن مسجد شیخ لطف الله را برچیده گفت.



این هم چشم انداز دیگری از میدان، که باز هم مسجد شیخ لطف الله را ندارد و تصویر را به گونه ای برداشته اند که سمت چپ میدان در زاویه دید دوربین نباشد. اگر هنوز مجاب نشده اید که عکس برداری از میدان را به گونه ای تنظیم کرده اند تا سایه ای از سمتی نشان ندهد که قرارگاه مسجد شیخ لطف الله است، پس شاید عکس صفحه بعد شما را قانع کند که در زمان ثبت این عکس هنوز بنای مسجد شیخ لطف الله کامل و قابل ارائه نبوده است.





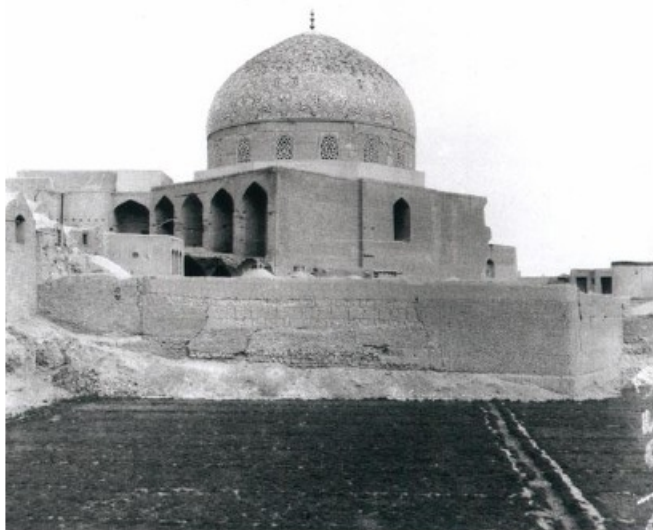
اگر کفایت نمی کند پس به این تصویر هم نگاهی بیندازید که بیننده را به پذیرش این تردید وا می دارد که کسانی در مرکزی، انتشار عکس های این میدان را کنترل می کرده اند.



با این نمایه دیگر نمی‌توان ستیزه کرد. این میدان نقش جهان است که کارکرد تجاری دارد و مکانی برای تجمع شتران باربر و ساریان‌هاست. با این همه رسام و یا عکاس این تصویر سخت مواظب بوده است تا گوشه‌ای از مکان مسجد شیخ پیدا نباشد.



این عکس مجله لایف هم تا آن جا که جست‌وجو کرده‌ام، تنها نمونه‌ای است که سمت چپ میدان را نشان می‌دهد، که باز هم علامتی از وجود شبه مسجد شیخ لطف‌الله را ندارد. آیا مجله لایف لااقل در زمان انتشار این تصویر، در گروه سرسپردگان به کنیسه نبوده است؟



در عین حال این تصویر یادآوری می‌کند که مسجد شیخ لطف‌الله در زمان برداشتن این عکس تنها گنبدی نوکاشی چسبانی شده است و دیواره و تنوره گنبد خلاف وضعیت امروز مطلقاً نمایه کاشی شده ندارد.



و این عکس صفحه قبل به آسانی ملاقاتی از نزدیک را ممکن می کند تا دریابیم سطح تنوره و ازاره گنبد مسجد به طور کامل فاقد کاشی است و تنها نورگیرهای تنوره را نصب کرده اند.



و این عکس با وضوح تمام پرده از عمل کرد کنیسه برمی دارد که گرچه ستون پایه گنبد و ازاره آن کاشی چسبانی شده، اما برای فریب بیننده چند کاشی ازاره را نیم شکسته نمایش داده اند تا گمان کنیم این نوچسبانی عمری دراز دارد؟!



حالا به ورودی شبستان وارد شوم. این عکس به زمانی مربوط است که از نصب آرایه‌های مدخل مسجد فارغ شده‌اند. این جا نکته بدیعی پنهان است که شاید صاحبان عقل سلیم را قانع کند که از تخت جمشید تا بناهای ظاهراً باشکوه اصفهان، قلابی سازی‌هایی برای سرگرم کردن ما و تاریخ‌سازی‌هایی به میل و نیاز سرکردگان پیرو تورات است. اگر به سطح فوقانی عکس توجه کنید با قطعاتی از کاشی چسبانی در نمونه‌های گوناگون برخورد می‌کنید که مستوره‌ای برای انتخاب آذین‌بندی و

کاشی کاری ورودی مسجد است. آیا سلیقه چه شخص و یا کدام کسان در این انتخاب رعایت می شده است؟



حالا جهانیان و گله‌مندان اصفهانی می توانند به مبارکی مشغول تماشای شگفتی‌های معماری و شبستان ورودی پر از کاشی در بنای شبه مسجد شیخ لطف‌الله شوند که شاه عباس صفوی در یگانه‌سازی آن اصرار مؤکد داشته است!

## ۳۰۷. مقدمه چهار

مصمم بودم فصول رسمی مراکز قدرت کاغذین و یراق‌داران بی نشان حکومت‌ها را بر اساس قصه‌های موجود دنبال کنم، از افشاریه و زندیه بنویسم و اوراق کتاب‌هایی را نشانی دهم که مشتی از عالی‌مقام‌ترین مدعیان، در صحن صفحات آن درباره سردم‌داران این سلاسل بی‌نمایه، همچنان به قرار قبیل، نقالی کرده‌اند. اما با زیر و رو کردن یادداشت‌های شخصی و مکتوبات تولیدی موجود، درباره ظهور و سقوط صفویه و ورود نادرشاه و کریم خان به تاریخ و بررسی تأثیر این رفت و آمدها، حتی کورسویی در ظلمات برهوت بی‌نهایت آن نیافتم و موجود زنده‌ای را شناسایی نکردم که میان دور انداختن اصطلاحاً دولت صفوی تا ظهور ناصرالدین‌شاه، مسئولیتی در تاریخ به گردن گرفته باشد، مگر مقدماتی فوق‌عامیانه در توضیح هجوم دو قاطر سوار، با نام‌های نادر و اشرف، که از دهکی در خراسان و افغانستان به سرزمین هند و دولت صفویه تاخته‌اند و ستونی از مناصب درباری و دولتی ساخته‌اند که از چننه و کلاه عروسک گردانان و شعبده‌بازان هندی بیرون جهیده‌اند:

تاریخ نادر شاه، و. مینورسکی، پاریس ۱۹۳۴، ترجمه رشید یاسمی

دولت نادر شاه افشار، آرونووا، ترجمه حمید امین

تاریخ نادر شاه افشار، ترجمه ناصر الملک

نادر افشار، عبدالرشید بن محمد شفیق افشارلو محمودلو

نادر شاه افشار، رضا شعبانی

تاریخ ایران در عصر افشاریه، رضا شعبانی

تاریخ روابط ایران و هند در عصر افشاریه، ریاض الاسلام

نامه‌های شگفت‌انگیز از کشیشان فرانسوی در دوران صفویه و افشاریه،

ترجمه بهرام فره‌وشی

ایران و کریم خان زند، غلام علی رجایی

تاریخ گیتی‌گشا، موسوی اصفهانی

- تاریخ زندیه ، عبدالکریم شیرازی  
 تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران در دوره‌های افشاریه و زندیه، رضا  
 شعبانی  
 رستم‌التواریخ ، محمد هاشم آصف  
 تاریخ زندیه ، هادی هدایت  
 گزارش کار ملیت‌ها از ایران در دوران افشاریه و زندیه، ترجمه معصومه  
 ارباب  
 جستاری در شهرسازی و معماری زندیه ، طاهره نصر  
 تاریخ ایران کمبریج از نادرشاه تا زندیه  
 تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در عصر زند، غلام رضا وره‌رام  
 کریم خان زند، جان پری  
 آخرین روزهای لطف علی خان زند ، سرهارد فورد جونز  
 کریم خان زند و خلیج فارس، احمد فرامرزی  
 کریم خان زند و زمان او، پرویز رجبی  
 جانشینان کریم خان زند، حسن خوب نظر  
 تاریخ شیراز از آغاز تا سلطنت کریم خان زند، حسن خوب نظر  
 کریم خان زند، عبدالحسین نوایی

این چند کتاب فقط مثنی از مجموع تدارکات مکتوبی است که هر یک از آن‌ها با ضعیف‌ترین صورت‌بندی ممکن، گویی قصد تمسخر تاریخ آن دوران را داشته و برابر معمول با به کار انداختن شبانه روزی و مداوم جنگ، باز هم تکلیف همه چیز را به شمشیر هر از راه رسیده و به گونه‌ای بسته‌اند که مثلاً از فرط ناچیزی و ناپختگی کلام و عرضه مطالب بی‌ریشه و استدلال، هر یک اشرف افغان و نادر شاه افشار و کریم خان زند دیگری زیربغل دارند. به راستی تدارک انبوه سیاه مشق‌های موجود، در باب صاحبان جلال صفوی و افشار و زند، برای دارندگان توان لازم در کندوکاو تاریخ آن دوران، فرصت مغتیمی است که رسالاتی در نحوه تاریخ‌نگاری مخصوص گولان و بی‌خبران تهیه ببینند. اینک و برای ورود به مدخل در پیش، مناسب است تا



با متونی از این به اصطلاح تألیفات زبده تاریخی آشنا شویم که هیچ یک اندک بهای تاریخی ندارد و حرافی بی‌ارزشی در حواشی مربوطه است.

داستان ذکر تفصیل باشیان سرکار عظمت مدار شاهنشاهی، که همه با عمامه‌های خلیل خانی و کفش ساغری و چاقشور و قلیان‌های کرمانی و همه بر مرکب‌های گران بها سوار بوده‌اند:

عالی جناب مقدس القاب آخوند ملاباشی، حکیم باشی، منجم باشی، کاتب باشی، شاعر باشی، کتاب‌نویس باشی، جراح باشی، سرکشیکچی باشی، ایشیک آقاسی باشی، قوریساول باشی، قوللر آقاسی باشی، نسقچی باشی، فراش باشی، توپچی باشی، زنبورکچی باشی، تفنگچی آقاسی باشی، چتردار باشی، جیفه‌بند باشی، مسنددار باشی، سجاده‌دار باشی، زرگر باشی، خزانه‌دار باشی، جارچی باشی، میرآخور باشی، میرشکار باشی، قوشچی باشی، پیشخدمت باشی، جواهری باشی، خیاط باشی، اتو کش باشی، ساعت‌ساز باشی، جبه‌دار باشی، جلو‌دار باشی، سلاح‌دار باشی، آبدار باشی، سقاباشی، نقاش باشی، معمار باشی، نجار باشی، سرایدار باشی، حجار باشی، تاجر باشی، کرک‌یراق باشی، زین‌دار باشی، تازی کش باشی، چرکچی باشی، بقال باشی، عطار باشی، رزاز باشی، قصاب باشی، علاف باشی، اونچی باشی، طوقچی باشی، یمیشچی باشی، شربت‌دار باشی، طبابخ باشی، سفره‌چی باشی، عصارباشی، انباردار باشی، معبر باشی، صراف باشی، زره‌ساز باشی، سیاف باشی، کمانگر باشی، تیرگر باشی، چلانگر باشی، باغبان باشی، بلوک باشی، کدخدا باشی، علاقه‌مند باشی، ایباغچی باشی، ابریق‌دار باشی، جنیه کش باشی، باشماقچی باشی، مشعلچی باشی، چراغچی باشی، شماعی باشی، مسگر باشی، سفیدگر باشی، سراج باشی، میناساز باشی، چکمه‌دوز باشی، حلاج باشی، صحاف باشی، رمه‌دار باشی، گله‌دار باشی، قاطرچی باشی، ساریان باشی، گل‌کار باشی، عندلیبچی باشی، بطچی باشی، طاووسچی باشی، قنادچی باشی، بزازچی باشی، شعریاف باشی، لواف باشی، اکاف باشی، کفاش باشی، کلاه‌دوز باشی، خراط باشی، آینه‌ساز باشی، اریکه‌دار باشی، محمره‌چی باشی، حمامچی باشی، خاصه‌تراش باشی، زردوز باشی، حداد باشی،

آجر تراش باشی، مؤذن باشی، شاطر باشی، پهلوان باشی، عزب باشی، قلندر باشی، خیام باشی، منبت کار باشی، حکاک باشی، یورتچی باشی، سورتساجی باشی، فیلان باشی، شیربان باشی، ماریان باشی، غسل باشی، تیمارچی باشی، چاووش باشی، نعلبند باشی، بیل دار باشی، مقنی باشی، مغنی باشی، مطرب باشی، مقلد باشی، مسخره باشی، گدا باشی، زندانبان باشی، جلا دباشی، مساح باشی، قتال باشی، لوطی باشی و امثال اینان.» (محمد هاشم آصف، رستم التواریخ، ص ۹۹)

جز لودگی لازم و برابر و مناسب با متن بالا، که اعضاء و صاحب منصبان دولت شاه سلطان حسین را بر می شمرد، شیوه برخورد دیگری به کار نمی آید. زیرا اصولاً متن تألیفات نسبت داده شده به مدخل در پیش، اعم از حاصل کار خودی و یا بیگانه هیچ ارتباطی با بررسی تاریخی آن دوران ندارد و بی استثناء گویی آن‌ها را به قصد جمع آوری مطایبات و مضاحک آماده کرده‌اند. مثلاً بر من معلوم نشد که وظیفه یا وظایف آن عزب باشی دربار چه بوده و برای رفع چه تنگنایی به خدمت فرا خوانده می شده و به خصوص باور حضور اتوکش باشی و گدا باشی در دربار صفوی را به میزان لازم و تا حد ناباوری مطلق دشوار می دیدم.

آن پادشاه جم جاه شیرین شمایل و نیکو خصال بوده، یعنی میانه بالا و ستر گردن و میش چشم و پهن ابرو و پیوسته ابرو و سرخ گونه و پهن شانه و باریک میان و ستر بازو و دراز دست و بلند آواز و شیرین سخن و بسیار خند و بسیار گو و روشن ضمیر و بلند همت و پر فطنت و با حیا و با ادب و با سخا و وفا و پر حلم و حوصله و بردبار و زیرک و باسط‌الید و کریم و همیم و رشید و صبور و صاحب نظر و بصیرت و مجتمع‌اللیحه و دراز سبلت و کج‌بینی و دهان فراخ و فراخ چشم و بزرگ گوش و نازک لب و خوش‌بو.» (محمد هاشم آصف، رستم التواریخ، ص ۸۴)

توصیف این مانکن صفوی، که به صورت معمول مسئول شکست و فروپاشی دولت مقتدر صفوی معرفی می شود، مقدار بیش تری از بار سیاسی متون مربوطه و هر متن دیگری در این باب می کاهد و خواننده را وسوسه می کند تا چنین مقام بلند پایه‌ای را

در منظر خود مجسم کند که با اوصاف بالا تصرف اریکه سلطنت برای او بد یاری محسوب می شود.

امحمد رضای ولد آقا کبیر صراف که به هندوستان رفته و دعوی پادشاهی نمود و به لطایف الحیل پایتخت زنگبار را گرفت و مهراج را معزول نمود و گنج های بسیار از زر و سیم و جواهر را مالک شد. از بدو فطرت تا به حال هیچ سلطان و صاحب قرانی بدان مملکت دست نیافته و تسلط نیافته و دوازده سردار انگلیز که با لشکر و آتش خانه بسیار در پی تسخیر آن مملکت رفته بودند، همه مغلوب و مقهور شده بودند و اسیر شده بودند و محبوس و مقید شده بودند.

در آن وقت، پنه پاره (بنا پارت) - پادشاه انگلیز - ایلچی به تهیت و مبارک باد، نزد نواب بنده پرور که آقا محمدرضای مذکور باشد، فرستاد. نواب بنده پرور فرمود همه ایسان را کشتند و ایلچی را ناقص الاعضاء نموده و اخراج نمود و کشته های فرنگیان را فرمود با پنجاه هزار من چوب عود به آتش سوختند و به قدر هزار هزار من، طلای ساخته از آلات و اسباب زندگانی را فرمود در برکه ی آبی که به قدر نیم فرسخ در نیم فرسخ، طول و عرض آن و عمقش از هزار ذرع بیش تر بود، ریختند که بیرون آوردن اش امکان ندارد. و پادشاه انگلیز، چهار مرتبه، لشکر به جانب او فرستاد. همه کشته و اسیر شدند و نواب بنده پرور، یعنی آقا محمدرضای شبکه سای زرنگ حبله گر، در سلطنت، کمال استقلال یافته و تاج مرصع مهراج را بر سر نهاد و بر تخت مهراج که پنجاه ذرع در پنجاه ذرع از زر ناب و جواهر گران بهای خوشاب ساخته بودند، برمسند مکلل به لثالی برنشست و به عدل و احسان و حساب و احتساب و تمیز با اهل آن حدود رفتار نمود و همه ایسان به قدر پنج کرور به حکم نافذ او شرف اسلام یافته، ارادت و اخلاص به وی ورزیدند. و فرمود حسینی های بسیار در آن جا بنا نمودند و گنبدها و گلدسته های آن ها را که از طلا ساختند و متولی ها و مستحفظ ها و عمله و خدمه به جهت آن ها و اخراجات، که در آن جا امام پاره می گویند، شبانه روزی قرار داد و چون این وقایع به عرض پادشاه انگلیز و بزرگان لندن رسید بساط مشورت چیدند و کنکاش و کوئل نمودند و از روی مکر و خدعه، به قدر دو سه هزار نفر بر رسم فرار آمدند در خدمت نواب بنده پرور و به شرف اسلام قرین و ملازمت اختیار نمودند. (محمد هاشم آصف، رستم التواریخ، ص ۱۴)

اگر گمان می‌کنید مرتب کردن چنین مراتبی را می‌توان به عنوان تصویرسازی لازم و سالم از فضایی گذشته پذیرفت و اگر هنوز هم اساتید کرسی تاریخ نشین از شاگردان می‌پرسند که مثلاً بقال باشی عهد شاه سلطان حسین چه نام داشته و همین کتاب رستم التواریخ را به عنوان متن درسی دانشگاه توصیه می‌کنند، پس باید یقین کرد که ابواب و ارباب جمعی چنین تاریخ‌سازانی، که علی‌المعمول صاحب کرسی آموزشی در مراتب عالی‌اند، از درگیری با مطالبی هراسان می‌شوند که بحث در باب آن به ابطال مدارکشان خواهد انجامید.

داستان ذکر اسامی پهلوانان و زبردستان و گردان شب رو عیار مکار طرار خون خوار چالاک و چابک و چست بی باک آن زمان، از هر قوم و قبیله. پهلوان حسین ماریانی اصفهانی، ملا باقر دیو سفید اصفهانی، محمد غلاف گر لنبنی اصفهانی، علی عسکر بیگ طوقچی باشی، زنگنه‌ی شیخ علی خانی، حاجی عشورلر شیرنی، امیر محمد سمیع کارانه آقاسی گنج علی خانی، امیر شمس الدین گنج علی خانی، دایی ظهیر الدین هفت شیخ علی خانی، دایی کثیر هفت شویی اصفهانی، قادریگ نجف آبادی عرب، پهلوان حسین شیر سیل گنج علیخانی، محمد شریف اونچی باشی لنبانی، محمد بیگ عطاری باشی لنبانی، غلام علی بیگ آنالو، نجف قلی شاملو، سلطان محمد بیگ ارشلو، ندر قلی بیگ قرخلو، آدینه قلی بیگ تخماقو، اسماعیل خان ولد حاجی علی خان سجاده‌دار باشی، پسر عم کاظم خان قراداغلو، حسن علی بیگ بیات، حسین علی بیگ کردجان بگلو، محمد خان ارومیه، جعفر قلی بیگ تبریزی، ندر محمد بیگ خوبی، یار محمد بیگ شیروانی، فتح‌الله بیگ گتجه‌ای، شیر علی بیگ مراغه‌ای، سبجان ویردی بیگ اردلانی، سیف‌الله بیگ قبه‌ای، محمود خان بیگ دربندی، الله ویردی بیگ باد کوبه‌ای، افراسیاب بیگ نخجوانی، برزو بیگ دملی، بیژن بیگ شقاقی، گرگین بیگ شماخی، بهرام بیگ اردبیلی، سعید بیگ شکی، داراب بیگ بلخی، غلام علی بیگ ایروانی، عمر آقاییگ هراتی، عثمان قلی بیگ قندهاری، شیر محمد کابلی، مقصود علی بیگ خراسانی، شهبازیگ کرمانی، محمد تقی بیگ بسزدی، رستم بیگ سیستانی، علی قلی بیگ شیرازی، سهراب بیگ لاری، حیدریگ کهکیلویه، غضنفر بیگ بهبهانی، رضا قلی بیگ مشهدی، بهرام علی بیگ نیشابوری، رحمان بیگ قاین، صفدر بیگ طبسی، قزلباش بیگ کیوان آبادی،

عرب بیگ ترشیزی، ترخون بیگ درگزی، محراب بیگ بجنوردی، هر مز بیگ تربتی، فرامرز بیگ خوشانی، صندل بیگ نسا بیوردی، قلیچ بیگ کلاتی، شهباز بیگ همدانی، یار علی بیگ بندری، تهمورث بیگ کزازی، حسن یار بیگ کمره‌ای، جعفر علی بیگ کرمانشاهی، محمد باقر بیگ نهاوندی، پیرویس بیگ بروجردی، الله یار بیگ شوشتری، شاهپور بیگ فیلی، محمد جعفر بیگ حویزه‌ای، نور محمد بیگ کاشانی، صمد بیگ تهرانی، مظفر علی بیگ قمی، عون الله بیگ قزوینی، اسد الله بیگ مازندرانی، قنبر علی بیگ رشتی، کرم علی بیگ لاهیجی، گلابی آقای قوالو، علی مدد آقای عضدالو، علی قلی آقای قیاخلو، داراب بیگ افشار، رشید بیگ دوالو، سعید بیگ قراگوزلو، خنجر بیگ چیشلو، ذوالفقار بیگ عثمانلو، بهادر بیگ لگزی، نور علی بیگ برکشاطی، صفدر بیگ ذوالقدر، حمید خان بیگ قشقایی، یل گلد بیگ قورد، محمدرحیم بیگ بوالوردی، محمد ولی بیگ محمد حسنی، محمدرضای بیگ گرایلی، ناهید بیگ بلوچ، شمشیر بیگ قریبات، فیض الله بیگ طالش، فضل الله بیگ قرا داغلی، سلیم بیگ قریباغی، مضراب بیگ خمسه‌ای، محمود علی بیگ جهانشیر، علی مردان آقای بختیاری چهارلنگ، نصیر آقای بختیاری هفت لنگ، تو شمال کریم زند بکله، سلطان علی بیگ زنده‌زاره، صفربیگ مافی، سهراب بیگ نانکلی، دوست علی بیگ زنده‌زاره، دوست علی بیگ جلیل وند، حسن بیگ کارخانه، پیرجان بیگ بو الحسنی، عباس علی بیگ زوله، قربان علی بیگ باجلان، علی بیگ هداوند، بهرام علی عبدالملکی، شوکت علی بیگ خضر، سبحان و پردی بیگ یموت، امام وردی بیگ عیماق، عثمان بیگ درانی، هشام بیگ سه‌دوزه‌ای، عبدالملک بیگ قلیچه‌ای، خدایار بیگ قلیچه‌ای، ولی محمد بیگ بیلدارباشی خلج، جعفر بیگ قمشه‌ای، محسن بیگ سمیرمی، برات علی بیگ کراچی، شیر محمد بیگ لتجانی، شاهوردی بیگ جرقویه، زال بیگ تبرکی، اسفندیار بیگ زمانی، داراب بیگ قهایی، سمندر بیگ چهارمحللی، تهمااسب خوزانی، رستم بیگ فروشانی، جعفر علی بیگ ورنصفا درانی، زبردست بیگ فریدنی، گودرز بیگ حبئی، رحمان بیگ گزی، میرابراهیم بیگ برخواری... و امثال اینان که ذکر اسامی ایشان باعث طول کلام می‌شود. که هر یک از ایشان در پهلوانی و زیر دستی و رزم جویی، مانند رستم زال و گودرز و گیو و فرامرز و بیژن و قارن بوده‌اند و آن سلطان جمشید نشان، در

تنبیه ایشان عاجز بود به سبب این که ارکان دولت ایشان را حمایت و اعانت می نمودند و هر کار ناصوابی که از ایشان می دید، به همین علت به سیاست ایشان نمی توانست پرداخت و عنان و اختیارشان را از کف رها نموده و بر دوش ایشان انداخته. «محمد هاشم آصف، رستم التواریخ، ص ۱۰۳»

هر منتقد عاقبت اندیش با وجود این همه گردن کش مکار که رستم الحکما معرفی می کند، از ورود به ارزیابی قضیه منصرف می شود و با این همه قادر نیست از علت و ضرورت معرفی این همه خونریز چالاک و چابک نپرسد و از ارتباط آنان با موضوع تاریخ درهم تنیده صفوی و افشار و زند سوال نکند. این سرنوشت هر متنی است که قلم داران تاریخ ساز در باب دوران مورد نظر دنبال کرده اند، که حتی یک سطر مندرجات آن ها تاریخی شناخته نمی شود.

آثار زوال دولت صفویه: از آثار زوال دولت و اقبال آن سلطان جمشید نشان، آن چه به ظهور رسید، اول این بود که طبع اشرف اش از اسب سواری متفر شده و مایل به خر سواری شده بود و با زنان خاصه خود به باغ ها و بوستان ها و مرغزارها بر خر مصری یراق مرصع سوار شده تشریف می بردند و به هر قریه که داخل می شد، زنان و دختران آن قریه بی چادر و پرده به استقبالش می آمدند و صد خواجه سیاه و سفید یعنی مردهایی که آلت رجولیت ایشان را به جهت حریمت زنان شاه قطع نموده بودند، قرقچی و قدغنجی همیشه همراه داشت. «محمد هاشم آصف، رستم التواریخ، ص ۱۰۶»

آیا ملتفت می شوید که بر سر هویت و دیرینه مردم دوران معینی چه آورده و کدام کسان مسئولیت انتشار آسان این گونه افاضات بی پرستی را، که از تمسخر آشکار تاریخ مشحون است، بر دوش برده اند و آیا گمان می کنید برآوردگان چنین صحنه های شیعی از حوادث به ظاهر تاریخی، دست پرورده و تحت حمایت کدام مکتب و مرکزاند؟

بنا بر این اشرف، پس از آن که قوای خود را منظم کرد، در ربیع الاخر ۱۱۴۲ با همان شدتی که افغان ها آن را موفقیت آمیز می دانستند به دشمن حمله برد. قوای نادر در مقابل او پایداری کرد و با کمال نظم به شلیک توپخانه ای او پاسخ داد و تحت تأثیر افغان ها قرار نگرفت. اشرف که از انضباط صفوف قشون ایران در

تعجب مانده ولی مبهوت نشده بود، قوای خود را از حمله بازداشت و به حيله‌ای که در جنگ با ترکان عثمانی از آن استفاده کرده بود توسل جست. برای این منظور، به دو گروه از سربازان که هر یک شامل سه هزار تن می‌شد فرمان داد که تحت فرمان کارآزموده ترین افسران دور بزنند و از پشت و جناح به دشمن حمله برند، و خود از جلو به مقابله‌ی ایرانی‌ها شتافت. طهماسب قلی که هر قسمت را زیر نظر داشت آماده‌ی حمله به خصم شد، و با چنان شجاعتی حمله‌ی آن‌ها را دفع کرد که همگی را تار و مار ساخت، و پس از آن که شلیک توپ‌ها را متوجه آن‌ها کرد، نوبت او رسید و شدیداً به آن‌ها حمله کرد و به آسانی بر آن‌ها غالب آمد.

معلوم نیست در این جنگ تلفات طرفین چه اندازه بوده است. می‌توان حدس زد که افغان‌ها تلفات زیادی دادند و شترها و زنبورک‌ها و چادرها و تمام بار و بنه‌ی آن‌ها به دست فاتحان افتاد. افغان‌ها پس از این شکست به تهران گریختند و مسافت دویست میل را در دو روز طی کردند. در این شهر، بعد از غارت اموال مردم و اندکی استراحت، با زحمت خود را به اصفهان رساندند. در همان روز که قشون افغان وارد اصفهان شد، اشرف به تمام هموطنان خود که در آن شهر می‌زیستند فرمان داد که با اسباب و اموال خود به درون ارگ بروند. این امر با چنان هممه‌م و آشوبی اجرا شد که گفتمی شهر مورد حمله قرار گرفته است. سپس افغان‌ها سایر اهالی را از خانه‌های خود بیرون راندند و آن چه را که نتوانستند با خود ببرند نابود کردند و اشیاء قیمتی دکان‌ها را به باد غارت دادند. آن‌گاه اشرف با تمام سپاهیان خود به جانب مورچه خورت عزیمت کرد و در آن جا در محل مناسبی موضع گرفت.» (جونس هتوی، هجوم افغان و زوال دولت صفوی، ص ۳۱۴)

همین پناه بردن به تهران، لاقلاً ۱۵۰ سال مقدم بر وجود این شهر، و غارت مردم بی‌نشان اصفهان در آن زمان، خود بر ماهیت مجعول تحولاتی گواهی می‌دهد که هنوی هم به نوبه خود ردیف کرده است.

## ۳۰۸. مقدمه پنج

کسانی بهانه می‌گیرند که به عرصه کشاندن و نقل از کتاب رستم‌التواریخ، که مورد اعتنای مورخان نیست، از تهی دستی ناقد و مورخ خیر می‌دهد. فی الحال گرچه فاصله عمده‌ای میان مندرجات رستم‌التواریخ با تألیفات دیگر در بررسی حوادث آن عهد نیست و اگر سوال کنم کدام مورخ و ناقد و در چه مکان، حتی به اشاره، مطلبی در رد محتوای کتاب رستم‌الحکما آورده، علی‌المعمول پاسخی ندارند و نمی‌آورند، زیرا جدای از تجلیل ناشر و مصحح و دست کم چهار نوبت چاپ، در اعلام هر تألیفی در موضوع صفویه و زندیه و افشار، بارها به رستم‌التواریخ رفرنس داده و در منابع تخصصی نیز، چنین جامه مجللی بر قواره کتاب دوخته‌اند:

«**رستم‌التواریخ رستم‌الحکما:** کتاب رستم‌التواریخ اثر محمد هاشم از اهالی اصفهان، که آصف تخلص می‌کرده و به لقب رستم‌الحکما اشتهار داشته، در خلال سال‌های ۱۱۹۳ تا سال ۱۱۹۹ هـ. ق. به تدریج نوشته شده و شامل روی‌دادها و حوادث زمان شاه سلطان‌حسین صفوی تا اواسط پادشاهی فتح‌علی‌شاه قاجار است که در نهایت سادگی، وضع اجتماعی آن دوران را تشریح کرده و تا آن جا که از جریان وقایع اطلاع داشته و یا امکان بازگو کردن مطالب برای وی میسر بوده از ذکر و بیان آن دریغ نکرده است.

این کتاب صرف نظر از شمول حقایق تاریخی از قبیل حوادث دوران سلطنت شاه سلطان حسین و انقراض سلسله‌ی صفوی و هجوم افغانه و سلطنت محمود و اشرف و ظهور نادرشاه و دوران پادشاهی کریم خان زند و اخلاف وی و هرج و مرج ملوک الطوائفی و جنگ‌های فتح‌علی خان قاجار و محمدحسن قاجار و ظهور آقا محمدخان و تشکیل سلسله‌ی قاجاریه و سلطنت فتح‌علی شاه و غیره، مشتمل بر مطالب بسیاری از وضع اجتماعی و اخلاقی مردم آن روزگار است که **اطلاعات ارزنده‌ای** از فساد امرای درباری، تبهکاری وزراء و حکام و طبقه‌ی ممتاز و ستم‌های افغانان اشغالگر به دست می‌دهد. این کتاب همچنین متضمن اطلاعات گران‌بهایی است درباره‌ی حرفه‌ها و مشاغل و نام علماء و حکماء و



خطاطان و هنرمندان و اطباء و پهلوانان و باشیان و عیاران و مکاران و لولیان و نیز درباره‌ی مالیات و خراج شهرها و ولایات و نرخ بسیاری از کالاها و القاب شهرها و غیره، که از جهت مطالعات تاریخ اجتماعی آن دوره بسیار مفید است. در مجموع، رستم‌التواریخ برای آشنایی با اوضاع و احوال ایران در دوره‌ی سلطنت آخرین شاه صفوی و سپس حوادث پس از سقوط این سلسله و حاکمیت افغان‌ها تا تثبیت دولت قاجاری در ایران، یکی از مآخذی است که می‌توان بدان مراجعه نمود.» (آصف (رستم‌الحکما)، محمد هاشم: رستم‌التواریخ، تصحیح و تحشیه محمد مشیری، چاپ دوم، تهران، چاپخانه سپهر، ۱۳۵۲. جهانبخش ثواقب، تاریخ نگاری عصر صفویه و شناخت منابع و مآخذ، ص ۳۳۵)

چنین که می‌خوانیم، رستم‌التواریخ را منبعی سودمند در درک اوضاع و احوال اجتماعی از عهد پایانی سلسله به اصطلاح صفوی تا زمان فتح‌علی‌شاه بی‌نشان شناخته‌اند و برخورد با مجموعه‌ای از عوام اندیشی‌های رستم‌الحکما را موجب نزول کتاب ندیده‌اند، هر چند در آن کتاب همانند وصف و متن زیر فراوان است:

«اتفاقاً اراده‌ی به شکار رفتن نمود. ۵۰ هزار سوار و پیاده‌ی آراسته و ۵۰۰۰ فیل آذوقه‌کش و پیشخانه و پسخانه و آتش‌خانه‌ی بسیار و سرپرده‌ها و خیمه‌های زربفت و مروارید دوخته و کرسی‌ها و اریکه‌ها و سربرهای زرین و سیمین و عاج، بعضی مرصع و بعضی ساده و فرش‌های نفیسه و ظروف زربینه و سیمینه و چینی و بلور و یشم و ۱۷۰۰ سگ و یوز و گرگ تربیت یافته‌ی شکاری و ۳۵۰ مرغ شکاری، از باز سفید و چرخ و شتقار و طغرلو بحری و باشه و ۲۵۰ جئیه با یراق و بیرق و اسباب زرین و مرصع و ۴۰ مار بازیگر رقااص و ۱۰۰ خرس و بوزینه و ۱۰۰ سگ و ۱۰۰ فیل بازیگر رقااص و ۱۷۰ قفس زرین مرصع به جواهر از مرغان خوش‌خوان از قبیل بلبل هزارستان و طرغل (طغرل) و طوطی و مینا و مرغان خواننده‌ی دیگر و ۱۷۰ خروس جنگی و ۲۰۰ قوچ جنگی و ۱۰۰ بز با تربیت رقااص، زبان فهم و سخن‌دان، همه با زیورهای زربینه و ۵۰۰۰ نفر از لولیان شیرین‌کار طناز خواننده و نوازنده و سازنده و بازیگر و بند باز، همه رعنا و زیبا، همه ماهرو و همه هلال‌ابرو و همه دلربا، همه مشگین‌مو، همه شوخ و بی‌پروا و همه نیکو زلف و گیسو و خوش‌خلق و خود مجلس‌آرا و همه با دف و نقاره و عود و رود و بربط و ستطور و چنگک و چغانه و رباب و موسیقار و ۱۵۰ کرنای

زرین، از طرف دست راست و ۱۵۰ کرناى سیمین، از طرف دست چپ و ۱۰۰ کوس اسکندری، از چرم فیل که بر پشت فیل می‌نهادند، با بوق‌ها و سنج‌ها و کورک‌های بسیار، با ۴۰ عدد شپش پرورده که هر یک به قدر کبوتری بودند و هر یک، موکلی داشتند و ۲۰ کرگدن و ۱۰ چهل پا و چهل پا، جانوریست پر نقش و نگار، به الوان مختلفه و عرض آن به قدر هفت ذرع، طولش ده ذرع و ارتفاع جسم آن به قدر پنج ذرع و گردنش مانند شتر قوسی، به قدر هفت ذرع طولش و ارتفاع جسم آن به قدر پنج ذرع و دو شاخ دار هفت پیچ دریچ و از دو طرف، دو چشم به قدر کف دست، مانند شعله‌ی آتش و به دور هر چشم‌اش، شش چشم کوچک سفید رنگ و علی‌الدوام، مانند هزار دستان، به دوازده مقام، به زیر و بم، خوانندگی می‌نماید.

محمدشاه غازی گورکانی خواست که یکی از آن جانوران را به جهان آباد بیاورند، از مکان ناهمواری، بد آب و هوایی که در آن حدود باشد. و هر وقت که آن به آن جا رسید، فی الفور نعره برکشید و افتاد و مرد و متعفن شد و از عفونت آن وبا در میان ساکنان آن سرزمین یافت شد و خلق بسیار مردند. پس آن پادشاه کامکار، از روی مروت، ناچار از این خواهش گذشت.

پس نواب بنده‌پرور بر فیل سفید منکبوسی در اورنگ زرین مرصع به جواهرشاهوار نشسته و هزار شاطر زرین کلاه مخمل پوش، هر صد نفر به یک رنگ لباس، بعضی عمود زرین و سیمین در دست و بعضی مضراب در دست، از پیش رویش روان و به قدر هفت هزار تفنگچی از اطرافش روان، با چنین کوبه و دبدبه و طمطراق و مطربان با دف و نقاره و اقسام سازها و رامشگری، او را در میان گرفته، آمدند تا نزدیک به منزل، نیم فرسخ به منزل مانده از طرف دست راستش زر مسکوک می‌افشاندند و از طرف دست چپش سیم مسکوک می‌افشاندند. با کمال عزت و ناز، وارد و نزول اجلال در منزل نمود و مشغول به عیش و کامرانی شد و با بیست و پنج هزار نفر به منزل دویم رفت و با دوازده هزار نفر به منزل سیم رفت و با شش هزار نفر به منزل چهارم رفت و با سه هزار نفر به منزل پنجم رفت و با هزار و پانصد نفر به منزل ششم رفت و با هفتصد و پنجاه نفر به منزل هفتم نزول اجلال نمود و جشن پادشاهانه بر پا نمود و بعد از اکل و شرب و نوم، نواب بنده‌پرور با پنجاه نفر از خواص درگاه و مقربین حضرت خود برخاسته و خود را به اسباب صیادی، آراسته و به جانب جنگل روان شده.

ناگاه آهو بره‌ی زیبایی رو به روی نواب بنده‌پرور پیدا شد. نواب بنده‌پرور خواست آن را بگیرد. آن بره آهو فرار کرده و از گذرگاه رود عظیمی گذشت. نواب بنده‌پرور از دنبالش از رود گذشت و هر چند دوید، نتوانست آن را بگیرد. آخر الامر، خسته و بی حال بازگشت. گذرگاه رود را گم نمود و نتوانست از رود بگذرد و در آن جنگل بی کرانه، متحیر و حیران و تا دو سال از میوه‌های جنگلی می‌خورد و موکب و دستگاهش بی صاحب ماند و خدم و حشمش تا یک ماه در انتظارش بودند. بعد مایوس شدند و با دل فکار و چشم اشک بار، بازگشت به دارالملک مهرآج نمودند. و چون مهرآج با زن و دخترش در معبدی متزوی شده بود، او را با کمال اعزاز و اکرام، بیرون آوردند و بر تخت پادشاهی نشاندند و شهر را زینت و زیور بستند و چراغان نمودند و به عیاشی و طرب و کامرانی کوشیدند و با فرنگیان اهل لندن، بنای مصالحه و مسالمة و مراوده و دوستی نهادند و قرار دادند که هر ساله ربیعی به پادشاه انگلیز بدهند.

نواب بنده‌پرور، در میان جنگل بی پایان، به خوردن میوه‌های جنگلی و نباتات، معاش می‌کرد. اتفاقاً نواب بنده‌پرور در جنگل در کنار نهر آبی به استراحت خوابیده بود که بیری نعره زنان، رو به جانب وی آمد. وی بیدار شد و حرکت نمود و چشم نگشود. به سبب آن که بیر و شیر، شخص خفته را نمی‌گیرد، تا چشم نگشاید. و بیر و شیر و فیل و کرگدن و پلنگ و گرگ از هلاهل می‌ترسند و گریزان می‌باشند. غرض، آن که بیر آمد و دست‌ها و پا‌های خود را با فراخ نهاد و نواب بنده‌پرور را در میان دست‌ها و پا‌های خود گرفت و نگاه به چشم‌های نواب بنده‌پرور می‌کرد که تا چشم بگشاید، سرش را برکند، و گاهی از ترس هلاهل به ققای خود نظر می‌کرد.

نواب بنده‌پرور، چون بلند قد بود و دستش دراز بود، بیر، چون به ققای خود نظر می‌نمود، نواب بنده‌پرور، خایه‌اش را گرفته، بیر، مشوش شده، پس جست که ببیند کیست که نواب بنده‌پرور، خود را در نهر آب افکند. بیر، خشمناک گردیده، خود را بر زمین زده و فریاد و فغان بسیار نمود و رفت. و نواب بنده‌پرور به سلامت از رود، بیرون آمد و رفت. اتفاقاً یک بار دیگر هم، چنین وقوع یافت که نواب بنده‌پرور خوابیده بود که بیری نعره زنان آمد و بر سر او ایستاد و به چشم‌های او نگاه می‌کرد و او چشم برهم نهاده و حرکت نمی‌کرد. به قدر شش ساعت، بیر می‌غرید و همه‌می‌نمود که ناگاه فریاد هلاهل برآمد. بیر، مضطرب شد. خواست فرار نماید که هلاهل، خود را به آن رسانید و زهر خود را بر آن از

سر دم خود که مانند قاشوق می‌باشد و دم را به زیر پا آورده و در آن شاشید و به جانب پیر پاشید. پیر افتاد و مهرا شد.

نواب بنده پرور از درختی بالا رفته و قرار گرفت. ناگاه دو فیل بسیار بزرگ از یک جانب پیدا شدند و از یک جانب، کرگدن عظیم جثه که یک شاخی بر میان پیشانی داشت به قدر سه ذرع و به جانب فیل نر تاخت و شاخ خود را بر پهلویش فرو نمود و آن را بر شاخ خود، بند نموده و روان شده و فیل ماده از عقب به پای کرگدن، خرطوم خود را پیچیده و به قوت تمام می‌کشید. و آن کرگدن به راه می‌رفت و از کشاکش طرفین، خرطوم فیل ماده، گسیخته شد و نالان بر زمین افتاد که ناگاه هلاهی پیدا شد و از عقب کرگدن دوید و زهر خود را بر آن افشانند. کرگدن افتاد و مرد و مهرا شد، با قبلی که بر سر شاخش بند بود. ناگاه افعی بسیار بزرگی نمودار شد. هلاهل، آن را دیده، فریادی برآورد و افتاد و مرد. افعی آمد و آن را بلعید.

آن افعی، طولش به قدر ده دوازده ذرع و عرضش به قدر پنج شش ذرع، دهن گشوده و کرگدن و فیل به هم بند شده را بلعید با فیل دیگر که خرطومش گسیخته بود و خود را به درخت عظیمی که نواب بنده پرور بر آن رفته بود، رسانید و به دور آن پیچید و چنان زوری آورد که از صدای شکستن استخوان کرگدن و فیل در شکم افعی، نواب بنده پرور بر درخت، بی‌هوش شد. به کمر درخت، شاخه عظیم خشک و سرتیزی بود، به شکم افعی فرو رفته و افعی به درخت بند گردید و افعی به قوتی که داشت از هر طرف حرکت می‌کرد و چاره نمی‌شد و چون دندان افعی، مانند قلاب خم می‌باشد سر خود را نزدیک به شکم خود آورد. دندان‌اش به رخنه شکمش بند شده، زور آورد. شکمش پاره شد و زنده بود. ناگاه دو خرس نر و ماده پیدا شدند. دیدند که افعی چنان بر درخت بند شده و شکمش پاره شده، دو سنگ بسیار بزرگ پیدا کردند و بر کاسه سر افعی چندان کوفتند که کاسه سرش شکست و افعی مرد. ناگاه پلنگ نر بلند قدی... و قس علی هذا» (محمد هاشم آصف، رستم التواریخ، ۱۶ الی ۲۰)

انصاف است اصحاب فرهنگی و روشن اندیشان این سرزمین را، که ساکت و سر به زیر، در جایگاه کنونی خود ماسیده‌اند، مورد تفقد قرار دهیم که متونی این چنین را یا نخوانده و یا به عنوان ابزار بزرگ نادانی‌های خود، حداکثر در مجامعی سر بسته، از متن آن ابراز تعجب کرده و جرأت نداشته‌اند سطری در رد این وقایعی بنویسند که صد

بار از داستان امیر ارسلان نام داری لگام تر است. مورخ وصف آن چهل پارا نسبتاً با دیناسور مطابق دانست و نتوانست منظور از «شپش پرورده» و اندازه «کبوتر رشید شده» را درک کند. آیا آن مراکزی که مأمور تولید مراتب تاریخ در این رتبه بوده‌اند، با انتشار این گونه قضایا قصد تمسخر مسلمین و مردم شرق میانه را نداشته‌اند؟! مورخ مصمم است متون اصلی چند تألیف افشاری و زند را به کارگاه ارزش یابی و نقدی مختصر بفرستد تا قانع شوید آن لایه نازک مورد خطاب چه گونه خود را به تولید کنندگان این گونه ترهات فروخته‌اند!؟

او در هر سالی، سه روز، قدغن می‌شد حسب الامر و الایش که از همه‌ی خانه‌های شهر اصفهان، مرد بیرون نیاید. و نازنینان طناز و زنان ماهروی پرناز و دختران گل رخسار سرو بالای سمن بر و لعبتان سیم اندام بلورین غبغب کرشمه سنج عشوه گر، با کمال آراستگی، در بازارها، بر سر دکان‌ها و بساط شوهران بیابند و بنشینند، خصوصاً در قیصریه و کاروان‌سراها و در حجره تجار، زنان و دختران ایشان با زینت و آرایش بسیار بنشینند. و آن سلطان جمشیدنشان، با ۵۰۰ نفر زنان و دختران ماه طلعت پری سیمای خود و ۴۵۰۰ کنیزک و خدمتکار ماهروی مشکین موی دلربا و ۱۰۰ نفر خواجه‌ی سفید و ۱۰۰ نفر خواجه سیاه محرمان حریم پادشاهی به تماشای تفرج بازارها و کاروانسراها و قیصریه، با تبختر و جاه و جلال، تشریف می‌آوردند و به قدر دو کرور، بل که بیش تر، معامله می‌نمودند. با آن زنان و دختران، بر دکان‌ها و حجره‌ها و بساط‌ها، با ناز و غمزه نشسته و همه را منتفع می‌نمودند و از حسن و جمال ماه رویان و مشکین مویان و گل رخان و سرو قدان و شوخ چشمان و سیب غبغبان و انار پستانان و نسرین بدانان و شکرلبان و شیرین سخنان و پرنازان و طنازان، تمتع‌ها می‌برد.

هر زنی و دختری را که آن فخر ملوک می‌پسندید و تحسین می‌فرمود، اگر آن زن، شوهردار بود و این خبر به شوهرش می‌رسید، آن زن را شوهر، طلاق می‌گفت و پیشکش آن زبده‌ی ملوک می‌نمود و آن افتخار تاجداران، آن جمیله را به قانون شرع انور، تصرف می‌نمود و او را با احسان و انعام، باز به طریقه‌ی شرع انور، مرخص می‌فرمود و باز به قاعده‌ی متهاج مستقیم به خانه‌ی شوهر خود می‌رفت. و همچنین اگر دختر جمیله‌ای را به خوبی وصف می‌فرمود، چنین می‌نمودند.

نابکاری ارکان دولت و مقریین درگاه فلک اشتباه به جایی رسید که وزیر اعظم، عاشق زیبا پسری از خانواده‌ی بزرگان گردید و... چون آن سلطان جمشید نشان از این داستان اطلاع یافته، دلتنگ شد و چاره‌ای نمی‌توانست نمود. بنا بر مصلحت امر خود، التفاتی فرمود و گذشت.

ایضاً محمدعلی بیگ... عاشق دختر زرگر باشی شد و هر شب، علایقه، از روی زور و غرور و بی‌شرمی به مجلس زرگر باشی می‌آمد و طعام او را می‌خورد و به اندرون خانه‌اش می‌رفت و با دخترش صحبت می‌داشت و کامی از وی حاصل می‌نموده، می‌رفت.» (محمد هاشم آصف، رستم التواریخ، ص ۱۰۷)

سرانجام در دنبال این نقل، دیگک ناموس پرستی تاریخی مترجم و شاید هم ناشر به قلقل می‌افتد و در پایان این پاراگراف در زیر نویس صفحه ۱۰۸ به خواننده و جهانیان اهل کتاب تذکر و خبر می‌دهند که:

«چنین رفتاری از خانواده‌های پای بند به ارزش‌های دینی و اخلاقی کاملاً بعید بوده و به هیچ وجه عمومیت نداشته است.»

## ۳۰۹. مقدمه شش

به راستی که گشودن سرفصلی برای عنوان کردن ضرورت بازبینی و تأمل در این باب که فرهنگ و دانش و آشنایی انسان با آن چه مجماً مقوله شناخت در علوم انسانی می‌نامند، سوقاتی است حاصل آن دگرگونی که قریب ۵۰۰ سال پیش، آن زمان که کسانی، لرزان و نامطمئن، اما کنجکاو و شجاع، سفینه‌هایی بادبانی و با مختصر امکانات فنی را به پهنه بس گسترده و ناشناس اقیانوس‌ها راندند و اندک اندک آدمی را با محتویات جهان و از جمله مظاهری مندرس از نشانه‌های تمدن عتیق در آمریکای مرکزی و آفریقا و آسیا آشنا کردند. امری که بی‌درنگ مورد بهره برداری کنیسه و کلیسا به قصد کنترل جهان جدید و انطباق یافته‌های نو با صفحات و مطالب تورات و انجیل قرار گرفت. شاه‌نشین و مکان نخست بهره‌کشی از این نو نشانه‌ها را، در شرق میانه مستقر کردند که بازتاب تاریخی آن، می‌توانست موجب قبول و یارد صحت متن و اشارات تاریخی تورات، از جمله در ماجرای شود که یهودیان در ۲۵ قرن قبل، اقوام ساکن شرق میانه را در تصمیم خونین پوریم، قتل عام کرده بودند. تلاش کنیسه در مهار و تفسیر صفحات نوظهور و ناخوانده تاریخ، که از خاک بیرون کشیده می‌شد، موجب تدوین تألیقاتی از جانب خاخام‌هایی در لباس و عنوان باستان‌شناس و کاشف شد تا جهات عدیده جریانات فرهنگی جدید را، به سود قوم خود، مثلاً در تاریخ تراشی‌هایی به قصد تخریب وجهه اسلام تغییر مسیر دهند و با تزریق داستان‌های شاه‌نامه‌ای، به ذهن عامی‌ترین مردم، در قهوه‌خانه‌ها و امروز در کانال‌های مختلف تلویزیون و نمایش بی‌توقف چند سنگ نیمه تراش در بنایی نیمه تمام، با نام گذاری تخت جمشید، فارس‌یان را سرپرست بلامعارض مردم اقلیمی معرفی کنند که از هند تا مصر و یونان امتداد دارد تا ضمن صورت سازی خصمانه میان اقوام ساکن این حوزه، رد پای قوم یهود در کشتار پوریم را، با اختراع ده‌ها و صدها نمایه جاعلاته تاریخی، محو کرده باشند.

اما ایرانیان هنگامی که می‌خواهیم خودمان را به رخ جهانیان و به ویژه غربی‌ها بکشیم، بیش‌تر در جلد باستان‌شناس فرو می‌رویم و به گذشته درخشان و پرافتخارمان می‌نازیم، گذشته‌ای با عظمتی افسانه‌ای و غرورانگیز. برایشان بالای منبر می‌رویم که چه بوده‌ایم و در جهان چه‌ها که نکرده‌ایم، و این همه برای آن است که برای آینده هیچ چشم‌اندازی نداریم و در مورد زمان حال خود نیز فکری نکرده‌ایم. اگر گذشته برای زندگی امروز و آینده‌مان هیچ دستاورد مفیدی نداشته باشد و صرفاً انگیزه‌ای شود برای بی‌عملی و انفعال ما، از این نازش‌ها و به رخ کشیدن‌ها چه حاصل؟ تکرار مکرر این که فرهنگ و تمدن جهانی به ما مدیون است و پشت سر هم ردیف کردن نام‌هایی چون زرتشت، کورش، داریوش، مانی، فردوسی، خوارزمی، خیام، ابوعلی سینا، بیرونی، حافظ، خواجه نصیر، مولوی و ده‌ها نام پر آوازه دیگر چه نفعی برای حال و آینده ما دارد و تاکنون چه حاصلی به بار آورده است؟» (سعید رهبر، نگاهی دیگر به دیاری کهن، ص ۳)

اعتراض آقای رهبر هنوز با اعتقاد به حضور و قبول سلسله‌های سنگین اسلحه هخامنشی و اشکانی و ساسانی است که گویا چند قرن با رومیان و یونانیان جنگیده‌اند. نصیحت ایشان متذکر این نکته است که آن مراکز و مظاهر متکی به قدرت ساختگی ایرانیان عهد باستان، دیگر کاربردی ندارند، به بیرون از تاریخ ارسال شده‌اند و تمسک امروزین به آنان، توسل به اشیاحی است که حتی یک کتیبه سالم شرح حال هم ندارند.

اکلات نقطه‌ی مرتفع و مستحکمی بود به وسعت هیجده فرسخ مربع با نهرهای پرآب و آسیاب‌های فراوان به نحوی که اگر قرار بر محاصره آن قلعه می‌شد، مدافعین می‌توانستند حتی در آن جا زراعت کنند و دیگر برای تهیه آب و نان به خارج محتاج نباشند و طبق نوشته گلستانه در مجمل‌التواریخ، نادر نیز از روی احتیاط کلیه‌ی احتیاجات سکنه‌ی آن قلعه را چندین برابر لازم تهیه و ذخیره کرده بود تا به هیچ چیز بیرون احتیاج نباشد. حتی صد هزار دسته سوزن و صد هزار نیزه قلم و صد هزار دسته گاشد از هر قسم مهیا بود و همچنین آن چه از اسباب پادشاهی از جنس ماکول و ملبوس و مشروب و سرانجام قلعه داری و خزانه و جواهر و طلا و نقره و تحایف هند و فرنگ و روم»



ذخیره کردن صدها بسته سوزن در کلات بی آب و علف، مورخ را به این شناسه می‌رساند که ظاهراً تصرف هند و جنگ با اشرف افغان، احتمالاً درز سالمی در سراپای سربازان نادر قلی قلابی باقی نگذاشته بود، چنان که صد هزار دسته کاغذ و صد هزار قلم نیز فقط می‌توانست نیاز همان سربازان را برای نگارش شرح مصیبت‌های جنگ با هندیان و افغان‌ها برطرف کند.

ابتا بر این اشرف، پس از آن که قوای خود را منظم کرد، در ربیع الاخر ۱۱۴۲ با همان شدتی که افغان‌ها آن را موفقیت آمیز می‌دانستند به دشمن حمله برد. قوای نادر در مقابل او پایداری کرد و با کمال نظم به شلیک توپخانه‌ی او پاسخ داد و تحت تأثیر افغان‌ها قرار نگرفت. اشرف که از انضباط صفوف قشون ایران در تعجب مانده ولی مبهوت نشده بود قوای خود را از حمله بازداشت، و به حيله‌ای که در جنگ با ترکان عثمانی از آن استفاده کرده بود توسل جست. برای این منظور، به دو گروه از سربازان که هر یک شامل سه هزار تن می‌شد فرمان داد که تحت فرمان کارآزموده ترین افسران دور بزنند و از پشت و جناح به دشمن حمله برند، و خود از جلو به مقابله‌ی ایرانی‌ها شتافت. طهماسب قلی که هر قسمت را زیر نظر داشت آماده‌ی حمله به خصم شد، و با چنان شجاعتی حمله‌ی آن‌ها را دفع کرد که همگی را تار و مار ساخت، و پس از آن که شلیک توپ‌ها را متوجه آن‌ها کرد، نوبت او رسید و شدیداً به آن‌ها حمله کرد و به آسانی بر آن‌ها غالب آمد. معلوم نیست در این جنگ تلفات طرفین چه اندازه بوده است. می‌توان حدس زد که افغان‌ها تلفات زیادی دادند و شترها و زنبورک‌ها و چادرها و تمام بار و بته آن‌ها به دست فاتحان افتاد. **افغان‌ها پس از این شکست به تهران گریختند و مسافت دویست میل را در دو روز طی کردند. در این شهر، بعد از غارت اموال مردم و اندکی استراحت، با زحمت خود را به اصفهان رساندند.** در همان روز که قشون افغان وارد اصفهان شد، اشرف به تمام هموطنان خود که در آن شهر می‌زیستند فرمان داد که با اسباب و اموال خود به درون ارگ بروند. این امر با چنان مهمه و آشوبی اجرا شد که گفتمی شهر مورد حمله قرار گرفته است. سپس افغان‌ها سایر اهالی را از خانه‌های خود بیرون راندند و آن چه را که نتوانستند با خود ببرند نابود کردند و اشیاء قیمتی دکان‌ها را به باد غارت دادند. آن گاه اشرف با تمام سپاهیان خود به جانب

مورچه‌خورت عزیمت کرد و در آن جا در محل مناسبی موضع گرفت.»  
(جونس هنوی، هجوم افغان و زوال دولت صفوی، ص ۳۱۴)

این هم یکی از چند شرح مشیخ و ورژن دیگری از ماجراهای اشرف افغان و صفوی و افشار است، که هنوی ترتیب آن را می‌دهد. تفصیل موضوع به گونه‌ای است که گویا هنوی بر بلندی ایستاده و هر تحرکی از طرفین جنگ را در ویدئو و یا دفترچه خاطرات خود ضبط می‌کند. بدیاری هنوی در این است که تحقیقات بنیانی جدید ثابت می‌کند در زمان مورد نظر او هنوز تهران بر زمین سبز نشده بود تا افغان‌ها بدان گریزند و ساکنی نداشت که اموال‌شان را غارت کنند. انصافاً که بنیان اندیشی در مردود شناختن اعتبار نزدیک به تمامی میراث مکتوب و بهبود ساخته موجود، با موفقیت تمام عمل کرده است، زیرا که امحاء اوراق تاریخ صفوی و افشاری و زندی به شرح و بسط مفصلی نیاز ندارد. کافی است نبود شهر و تجمع انسانی مقدم بر ۱۷۰ سال پیش را یادآور شوم که مستندات آن را پیش تر به ثبت رسانده‌ام.

«چون زکی خان از این داستان آگاه گردید، فی الفور با پنجاه — شصت هزار نفر قشون آراسته رکابی از شهر شیراز، بغته بیرون آمده، با کمال سرعت به جانب اصفاهان روان شده، چون به منزل ایزدخواست رسید، که میانه شیراز و اصفاهان باشد، در آن جا ظلم و بیداد و قتل و غارت نمود. در همان جا دلیران خونخوار، او را کشتند و ابوالفتح خان — پسر کریم خان وکیل الدوله — را از قید رها نموده و بر مستند فرمانفرمایی نشانند و به آستین طرب و نشاط از چهره‌ی روزگار، گرد غم و غبار برفشاندند. والجاه ابوالفتح خان با کوبه‌ی پادشاهی، وارد شهر شیراز گردید و فی الفور، صلاهی باده کشی در داد و به حد افراط، شرب خمر نمود، لیلاً و نهاراً و مست و مخمور، بی خبر از احوال خود و ملک و ممالک، چون مردار به گوشه‌ای افتاد. زندان بی‌باک، چالاک و سینه چاک، فرصت یافته، به اندرون خانه‌اش آمد و شدی می‌نمودند و کامی حاصل می‌کردند. چون والجاه، صادق خان — برادر صلیبی و بطنی کریم خان وکیل بیگلریگی — در بصره از این داستان آگاه گردید، از راه حمیت، مانند شیر نر غرید و چون ازدها بر خود پیچید و فی الفور با دبدبه‌ی پادشاهی، از شهر بصره بیرون آمده و به جانب کرمان رفته و از آن جا به جانب شیراز رفته، چون وارد شهر شیراز شد، فی الفور، ابوالفتح خان مست مخمور را گرفت و محبوس

نمود و خیانت کاران را به سزای خود رسانید و خود، متوجه نظم و نسق امور ممالک گردید.

مقارن این حال خبر رسید که **ذوالفقار خان** افشار خمسه‌ای طبل طغیان کوفته ولایات و بلاد را درهم آشوفته. فی القور فرمان داد که والجاه **علی مرادخان** زند مذکور، که پسر زنش باشد، از اصفهان برود به محاربه ذوالفقار خان و والجاه، **جعفر خان**، ولد صلیبی خود که برادر بطنی علی مرادخان مذکور باشد، با ۵۰ هزار نفر مرد جنگی از امرا و خوانین و سرهنگان و مهتران و بزرگانی که **گریم خان** وکیل همه را به ضرب شمشیر به شیراز آورده بود و با احسان و انعام، ایشان را نگهداری نموده بود، روانه به اصفهان نمود. پس علی مرادخان مذکور با دبدبه سرداری به جانب ذوالفقارخان رفته و او را به ضرب شمشیر آبدار مقهور و مقتول نموده و با غرور و نخوت تمام رو به جانب اصفهان آمد. **جعفر خان** مذکور از اصفهان به جانب شیراز رفت. سرهنگان گرد وی همه متفرق شده، هر یک به جانب دیار خود رفتند و غوغا و آشوبی برپا نمودند. دانشمندان، این را بدانند که پادشاهی ایران، موقوف است به نگاه داشتن سرهنگان به پایتخت اعلی و بس. **علی مرادخان**، با کوه‌ی پادشاهی، وارد اصفهان شد و به عیش و عشرت مشغول گردید.

والجاه، صادق خان، عالی‌جاه، **علی نقی خان** - پسر خود - را با لشکری خونخوار به جانب یزد فرستاد. یزد را تاراج نمودند و به اهلش آزار و آسیب رساندند و بعد از آن به جانب اصفهان آمدند. علی مرادخان، لشکرش از هم پاشیده، بازارهای اصفهان را تاراج نمودند و علی مرادخان با فوجی از خواص درگاه به جانب همدان فرار نمود. و علی نقی خان وارد اصفهان شد و در ماه رمضان المبارک، شب و روز به شرب خمر و اعمال شیعه، خود و عمله‌جاتش مشغول گردیدند و پسر جمیل و دختر جمیله در هر جا سراغ می نمودند، به زور می بردند. ناگاه علی مرادخان از جانب همدان با لشکری آراسته، چون هژبر پنجه، در رسید. علی نقی خان با لشکر خونخوار خود، بیرون رفته و با علی مرادخان، محاربه نمود و مغلوب و مقهور، منهزم به جانب شیراز رفت. علی مرادخان با لشکر بسیار و آتش‌خانه‌ی بی‌شمار به جانب شیراز رفته و لشکرش **قلعه‌ی شیراز** را که در استحکام، بی نظیر بود، چون نگین انگشتری در میان گرفتند و مدت نه ماه از طرفین به جنگ و جدال مشغول بودند. «محمد هاشم آصف، رستم التواریخ، ص

بی‌گمان از میان این همه خان مشغول به سلاخی و کشتار و غارت اموال، یا برقراری سرویس سریع میان اصفهان و شیراز، برای پنجاه هزار سپاه این یا آن خان، به هیچ صورت و مقدار، تاریخ زاده نمی‌شود، مگر در خیال و از زبان اساتید و مدرسان عظیم‌الشان، که برای ممانعت از ابطال اوراق حوزوی و دانشگاهی خود، داعیه دار صحت این گونه مناظر مهوع‌اند که می‌توان داده‌های آن‌ها را به سهولت وارونه و از جمله هر خان شکست خورده‌ای را به پیروز میدان بدل کرد، بی‌آن که خالی بر صورت این گونه تاریخ نویسی و اسناد تراشی کتیسه‌ای بنشیند و جریانات امور به میزان ارزشی تفاوت کند.

«اما گویی مشیت خداوندی بر این قرار گرفته بود که از دستگاه نادر چیزی باقی نماند و شاید هم به همین جهت بود که چنان مکان مستحکمی بدون هیچ گونه دفاع به دست **علی قلی خان** افتاد و او پس از دست یافتن بر گنج خانه عظیم نادری که گلستانه میزان آن را - به غیر از اجناس و اشیای نفیس - «پانزده کرور نقد مسکوک که هر کروری پانصد هزار تومان باشد» نوشته است. همه این ثروت بی‌کران را به مشهد برد و دست به اسراف و بخشش بی‌موقع گشود و آن چه نادر در چند سال به زور شمشیر یا به ظلم و تزویر گرفته و به لثامت و بخل روی هم انباشته بود، همه را دیوانه وار به این و آن بخشید. علی قلی خان هنگام استقرار بر تخت نادری، فرمانی صادر کرد و از ستم نادری اظهار انزجار نمود و اسم خود را نیز از علی شاه به عادل شاه تغییر داد. زیرا می‌خواست عملاً هم به مردم نشان دهد که مقابل ظلم نادر وی طریق عدل در پیش خواهد گرفت. وی روز بیست و هفتم جمادی‌الثانیه سال ۱۱۶۰ بر تخت نشست و سکه زد. نقش سکه او چنین بود:

گشت رایج به حکم لم یزلی  
سکه‌ی سلطنت به نام علی

سجع مهر خود را نیز «بنده شاه ولایت علی» قرار داد تا خاطر رمیمده‌ی مردم شیعه مذهب ایران را جلب نماید و ضمناً به عنوان ارائه عدالت خود، تیغ به روی اولاد و نوادگان نادرشاه کشید و همه را از کوچک و بزرگ به دم شمشیر سپرد و حتی به اطفال شیرخوار رحم نکرد. اسامی و تعداد شاهزادگان نادری که به دستور وی کشته شدند بدین ترتیب است: از اولاد نادر: رضاقلی میرزا بیست و نه ساله،

نصرالله میرزا بیست و سه ساله، امام قلی میرزا هیجده ساله، چنگیز خان سه ساله، جهدالله خان شیرخواره. از اولاد نصرالله میرزا پسر دوم نادر که پس از فتح دهلی داماد محمدشاه سلطان هند گردیده بود: اولدوز خان هفت ساله، تیمورخان پنج ساله، سهراب سلطان چهارساله، مصطفی خان پنج ساله، مرتضی قلی خان سه ساله، اسدالله خان سه ساله، اغوزخان سه ساله، اوکتای خان شیرخواره. یک پسر هم بعد از قتل نصرالله میرزا در خاندان او به دنیا آمد و به یاد پدر نصرالله میرزا نامیده شد. ولی علی شاه به او نیز رحم نکرد و آن نوزاد بی گناه را نیز به قتل آورد.» (عبدالحمین نوایی، کریم خان زند، ص ۹)

اصحاب کنیسه و کلیسا، آن گاه که تولیدات شان در استقرار فرقه معینی در تاریخ، از میزان قابل اداره در می گذرد، آن گاه خان خون خوار نهایی را خلق می کنند که در نقل فوق علی قلی خان نام داده اند، تا آثار جرم نادرسازی را با تلف کردن مال و ذبح سراسری مؤدیان، از پیرمرد و شیرخوار زمینه را برای وارد کردن خانهای سلسله بعد آماده کنند. شگردی که در موضوع انقلاب مشروطه هم ظهور واضحی دارد. اینک صاحبان خرد می دانند که با این شالاقهای ناشیانه نمی توان حتی برای دهکی هم شرح و بسط تاریخی نوشت، زیرا رفت و آمد گله‌ای از خانهای فاقد شناسه و شروح تاریخی، قضایا را به چنان هرج و مرجی می کشاند که برای نصب توضیحی بر نحوه ورود به صفحات تاریخ و کیستی همین علی قلی خان، جز این گونه لطفیه‌ها نداریم که با امحاء بقایای نادری تا رده شیرخوارگان، میز کار اصحاب تاریخ ساز کنیسه را خلوت کنند. چنان که اگر خواهان دیدار گور کریم خان در شیراز شویم، داستان آماده‌ای دارند که بقایای استخوان‌های کریم خان را به امر آغامحمدخان قاجار ناشناس تر از شیراز به زیر پله‌های کاخ گلستان هنوز ناساخته در تهران بی نشان منتقل کرده‌اند تا او هر روز پا بر استخوان‌های خان زند بگذارد. سازندگان این گونه ترهات احتمالاً نمی دانسته‌اند که کاخ گلستان و پله‌های اش را در انتهای سلطنت ناصرالدین شاه، قریب قریب پس از مرگ آغامحمدخان ساخته‌اند!

دانشمندان این را بدانند که پادشاهی ایران، موقوف است به نگاه داشتن سرهنگان به پایتخت اعلی و بس. **علی مرادخان**، با کوکبه‌ی پادشاهی، وارد اصفهان شد و به عیش و عشرت مشغول گردید. والجاه، **صادق خان**، عالی جاه، **علی تقی خان** - پسر خود - را با لشکری خونخوار به جانب یزد فرستاد. یزد را تاراج

نمودند و به اهلش آزار و آسیب رساندند و بعد از آن به جانب اصفاهان آمدند. علی مرادخان، لشکرش از هم پاشیده، بازارهای اصفاهان را تاراج نمودند و علی مرادخان با فوجی از خواص درگاه به جانب همدان قرار نمود و علی نقی خان وارد اصفاهان شد و در ماه رمضان المبارک، شب و روز به شرب خمر و اعمال شنیعه، خود و عمله جانش مشغول گردیدند و پسر جمیل و دختر جمیله در هر جا سراغ می نمودند، به زور می بردند. ناگاه علی مرادخان از جانب همدان با لشکری آراسته، چون هژبر پنجه، در رسید. علی نقی خان با لشکر خونخوار خود، بیرون رفته و با علی مرادخان، محاربه نمود و مغلوب و مقهور، منهزم به جانب شیراز رفت. علی مرادخان با لشکر بسیار و آتش خانهای بی شمار به جانب شیراز رفته و لشکرش قلعه‌ی شیراز را که در استحکام، بی نظیر بود، چون نگین انگشتری در میان گرفتند و مدت نه ماه از طرفین به جنگ و جدال مشغول بودند و از مردان دلیر نام آور دو جانب، پانزده هزار نفر، مقتول شده بودند. آخر الامر، شیراز را مفتوح نمود و والاچه، صادق خان - برادر کریم خان و کیل - که شوهر مادرش باشد، با سی - چهل نفر پسر دلاورش که خویشاوندش [بودند]، بعضی را به خواری کشت و بعضی را کور کرده و دستگاه و اسباب و آلات پادشاهی را با همه‌ی امرا و وزرا و خوانین و باشیان و صناید و اعزه و اعیان و ارباب حل و عقد و همه‌ی قشون راتبه خوار رکابی برداشته، به اصفاهان آمد و در آن شهر بهشت مانند، رحل اقامت گسترد و با حسن سیاست، مشغول ریاست شد و به آداب ملوک خوش سلوک، رفتار نمود. (محمد هاشم آصف، رستم التواریخ، ص ۱۲)

بفرمایید. این هم تیغ به دست دیگری که مشغول پاک کردن تنمه و خرده ریز داخل تاریخ زندیه است. چنین که پیداست صف دراز خان‌های گوناگون نیز توان تدارک و حمل بار افشار و زندیه را نداشته‌اند و برابر دیگر ادوار تاریخ یهود نوشته ایران، تاریخ سازان ساکن کنیسه ناگزیر دست به دامان شاعر و شاهد تراشی معمول خود شده‌اند.

می توان گفت که آگهی‌های تاریخی داده شده در مکافات نامه، در مواردی منحصر به فرد بوده و همچنین حاوی اطلاعات تازه‌ای در نفس موضوع می‌باشد. برخی از موضوعات تاریخی و اجتماعی که در این اثر آمده عبارت است از:

اطلاعاتی در مورد نزاع ققیهان و صوفیان، آگاهی‌هایی درباره‌ی شخصیت میر سید احمدخان صفوی، اشاراتی به جنگ میان سیداحمد و شاه‌وردی‌خان سپهسالار فارس، آشنفتگی در وضع مردم اصفهان و فرار آنان به شهرهای اطراف، تصاحب اموال اوقاف توسط امراء، شرحی از وضعیت فتح‌علی‌خان داغستانی و سیاست‌های او، شرحی از احوال میرمحمدتقی مشهدی، جنگ جعفرقلی‌خان استاجلو در هرات، اشاراتی به وضعیت لرستان و تبریز، تاراج اموال حرم امام رضا (ع) توسط امراء و فرماندهان، اشاراتی درباره‌ی برخورد اکراد چمشکرک با غارت اموال حرم، بیان احوال و کردار میرزا رفیع دواتدار ملقب به «کوسه»، درباره‌ی صفی‌قلی‌خان و اقدامات او، آگاهی‌هایی درباره‌ی تصمیم شاه در رفتن از قزوین به خراسان و متصرف شدن او در سال ۱۱۳۳ هـ. ق. اطلاعاتی در شرح احوال محمدقلی‌خان شاملو جانشین فتح‌علی داغستانی، اطلاعاتی درباره‌ی حملات لزگی‌ها به شیروان و رفتن محمدخان برای سرکوبی لزگی‌ها، حمله‌ی محمود افغان به کرمان، آگاهی‌هایی درباره‌ی سیدعبدالله مشعشی حاکم خوزستان، چه‌گونگی وضعیت فرماندهان ایرانی در جریان جنگ گلون آباد و بیان روحیات آن‌ها و در پایان «چه‌گونگی روز معرکه سراپا مهلکه‌ی گلون آباد» و جزئیات دیگر. **اشعار میرزا زکی مشهدی درباره‌ی فتنه‌ی افغان:** میرزا زکی متخلص به «ندیم» یکی از شعرای درباری عصر صفوی و دوره‌ی نادری است که از وی کلیاتی شامل قصاید، غزلیات و چند مثنوی بر جای مانده است. وی که در فتنه‌ی افغان در اصفهان بوده، در عهد شاه سلطان حسین صفوی در خدمت محمد زمان سپهسالار خراسان و محمدقلی وزیر اعظم دیوان اعلی بوده و به مقام منادمت نادرشاه افشار رسیده و به سال ۱۱۶۳ هـ. ق. وفات یافته است. از دیوان وی به دست می‌آید که پس از فتنه‌ی افغان و حمله‌ی آنان به اصفهان از آن شهر فرار کرده و به نجف اشرف پناه برده است. و به سال ۱۱۳۷ هـ. ق. مثنوی «در نجف» را در برابر مخزن‌الاسرار در یک هزار و پانصد بیت در آن آستان انشاء نموده است. در این کتاب داستان حمله‌ی افغانه و کارهایی که در اصفهان کرده‌اند نگارش یافته و مشاهدات خود را از این واقعه به زبان شعر عرضه کرده است. نکته‌ی قابل ذکر این که **ندیم تنها به گونه‌ی ضمنی ایاتی را درباره‌ی فتنه‌ی افغان سروده** و مثنوی و منظومه‌ی ویژه‌ای برای آن ندارد. او خود در این ماجرا سختی زیادی کشیده و از سوز دل در آستان امیرمؤمنان (ع)، از اوضاع شکوه می‌کند و ضمن شکایت خود به آثار فتنه‌ی افغان و نیز به

پاره‌ای از علل آن با گرایشی عارفانه اشاره دارد. نسخه‌ای از کلیات وی در کتابخانه‌ی مجلس به شماره ۱۰۸۰ موجود است.» (دکتر جهانبخش ثواقب، تاریخ نگاری عصر صفویه و شناخت منابع و مآخذ، ص ۳۷۸)

ملاحظه فرمودید که این شاعران تولیدی نیز حرف قابل استماعی در باب افشار و زند ندارند و در مجموع دوران نادر و کریم خان را باید با همین تعارفات بی سر و ته قبول کرد، چرا که برابر مراجعات آتی، هیچ کس را نخواهیم شناخت که حرف مورخانه‌ای در باب این دو دوران ارائه کرده باشد.

**افغان‌ها** از شجاعت و نیروی پادشاهی که آن‌ها به معارضه با او برخاسته بودند غافل نبودند، ولی چون زمستان در رسید، دریافتند که **سلطان محمود** فقط در اوائل بهار می‌تواند انتقام بگیرد. بنابراین در صدد برآمدند به قسمتی پناه ببرند که دسترس به آن بیش از همه دشوار باشد، تا اگر دشمن به حمله پردازد، بتوانند در برابر او پایداری کنند. این خود دلیلی موجه بود. ولی محمود دشواری کار را نادیده گرفت، زیرا به محض آگاهی از خبر شکست لشکریان‌اش، به‌ترین قوای خود را فراهم آورد و با وجود شدت سرما با چنان سرعتی وارد ایالت قندهار شد که خبر عزیمت او به دشمن نرسید. خلجی‌ها که از شدت سرما به تنگ آمده بودند برای تقسیم شنائیم به سوی دشت‌ها سرازیر شده بودند. محمود به شتاب از هر سو به آن‌ها حمله برد و چنان کشتاری از آن‌ها کرد که تقریباً نسل آن‌ها را از میان برداشت.» (جونس هتوی، هجوم افغان و زوال دولت صفوی، ص ۹)

اعتراف می‌کنم نمی‌دانم این محمود چه کسی است، از چه ناحیه‌ای برخاسته و داعیه او چه بوده است. جز این که به روال اخیر هر کس را که بتواند بغرنجی حضور این محمود در تاریخ صفوی و افشاری و زندی را برطرف کند، یک جلد کتاب موش و گربه اهدا کنم که سخت نایاب است.

**نادر** چون در روز ۲۶ شوال از لاهور بیرون رفت شنید که محمد شاه با **سیصد هزار تن سپاه و دو هزار فیل و دو هزار توپ** به کرنال رسیده است و در محلی که میان رود و جنگل است اردوگاه دارد. نادر موفق شد که ارتباط محمد شاه را با پایتخت او قطع کند، چون سعادت خان صوبه دار عود که اصلاً خراسانی



بود با لشکری جرار فرا رسید، نادر شتابان به مقابله‌ی او شتافت و به این طرز، جنگ روز ۱۵ ذوالقعدة ۱۱۵۱ شروع و به فتح نادرشاه خاتمه یافت. با این که شهریار ایران بیش از ۵۵ الی ۸۰ هزار سوار نداشت. (و. مینورسکی، تاریخچه نادرشاه، ص ۶۶)

حضراتی که ظن صحت بر این گونه نوشته‌های ناممکن می‌برند، کافی است به آب و خوراک مورد نیاز ۲۰۰۰ فیل و حمل و نقل ۲۰۰۰ توپ بیندیشند تا بازیچه قرار گرفتن خود به دست خاخام را در ذهن تصدیق کنند. کتاب مینورسکی نازک جزوهای است در قطع کوچک که کم از صد برگ دارد و چاپ اول آن در سال ۱۳۱۳ شمسی در برلن انجام شده است. در جزوه او شواهدی است که بیگانگی با موضوع کارش را به وضوح نشان می‌دهد. چه گمان کنیم؟ آیا در سال ۱۳۱۳ شمسی، که سال سر برآوردن منابع و دواوین گوناگون از جمله رونمایی شاهنامه فردوسی است، هنوز کسی نام نادر شاه را هم نشنیده و کنیسه ماجرا را با ارائه جزوه مینورسکی رفع و رجوع کرده است؟

وقتی که نادرشاه در سال ۱۱۵۷ شیراز را به خاطر شورش محمدتقی خان به تصرف خود درآورد، شهر آن چنان مورد حمله‌ی سخت قرار گرفت که جز لاشه‌ی افراد و شهری ویرانه چیزی باقی نماند. میرزا محمد، کلانتر شیراز که خود شاهد عینی این فاجعه بوده است در روزنامه‌ی خود در این باره می‌نویسد: «آمدند و کشتند و غارت کردند و رفتند و دو تا کله مناره هم از خود بر جای گذاشتند. می‌دانیم که میرزا محمد قصد اشاره به نوشته‌ی عظاملک جیرینی را دارد که پس از فتح بخارا به دست چنگیز می‌نویسد: «آمدند و کتندند و سوختند و کشتند و بردند و رفتند.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۱۵)

با ورود کله مناره‌ها به تاریخ نادر و شروع بالا بر اعمال و کردار او، مورخ به کلی در این امر وامی‌ماند که چرا چنین نادری را منجی ایران و موجب قوام و دوام اقوام و تحکیم هستی ملی می‌دانند و بنای مقبره تازه ساز او که کوشیده‌اند قرینه‌ای بر گور کورش دروغین درآورند، به چه مناسبت در این اواخر علم شده است؟

به طور خلاصه این طور برداشت می‌کنیم که نادر مخصوصاً در سال‌های آخر حکومت خود با اعمال جنون‌آمیز، آخرین و بزرگ‌ترین ضربات را به نظام

اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و فرهنگی ایران وارد ساخت. وحدت فرهنگی و اجتماعی ایران را درهم شکست. مدارس بسته شد. تجارت از رونق افتاده، تعطیل شد. کشاورزان و روستاییان، که اکثریت مردم ایران را تشکیل می‌دادند مزارع را رها کردند، زیرا که باور نداشتند که حاصل زحمت خود را خود بردارند. قنات‌ها خشکیدند و مزارع سر سبز دوره‌ی صفوی رو به ویرانی نهادند. علما دست از هر نوع فعالیت علمی کشیدند. بازار فحشا به علت فقر عمومی رواج گرفت... گاهی برای ساختن کله مناره در به در دنبال آدم می‌گشتند و اگر کله مناره‌ای به یک کله‌ی دیگر احتیاج داشت سر خود مجری فرمان را بالای مناره می‌گذاشتند. ساده‌ترین تشبیه بریدن گوش و بینی و زبان مردم بود و کور کردن آن‌ها.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۱۷)

پرتاب این فحش‌نامه تاریخی به سمت نادر شاه احتمالاً از این باب است که مؤلف آن از ماجرا عقب‌نمانده باشد. آن‌ها برای حفظ حقوق ماهانه و مقام دانشگاهی خود، هر کمبودی در تاریخ ایران سربلند کند، در کم‌ترین مهلت سعی در ترمیم آن خواهند کرد. مگر تمام میراث فرهنگ‌نامه‌های زبان فارسی، در ۳۰ مجلد را از هندوستان نیاورده‌اند؟

«علی‌قلی‌خان در راه مشهد بود که سر عمویش را دریافت کرد و فوراً به کلات رفته و همه‌ی عموزادگان خود را که در قلعه‌ی آن جا به سر می‌بردند به قتل رساند و فقط شاه‌رخ میرزا پسر چهارده‌ساله‌ی رضاقلی میرزا را زنده نگاه داشت. البته او را به زندان انداخت و خبر کشته شدن او را نیز شایع کرد و قصدش این بود که اگر مردم حتماً خواستار شاهی از خون نادر شدند فوراً او را به سلطنت رسانده و بعد خود به پهنای کم سالی او حکم برانند.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۲۰)

شاید از این باب مجاز باشیم برای مورخین خودی منزلت و ویژه‌ای قائل شویم که در سراسر مندرجات دوره صفوی و نادری و زندی همه جا، مانند نقل بالا از مقاصد درونی نفقات و حاکمان دست ساز خود باخیراند و از دل‌خوشی‌های درونی و اراده‌های ذهنی گوناگون آن‌ها چنان دم می‌زنند که فی‌الواقع نوعی طراری و سرکتاب‌بازکنی ارزیابی می‌شود.

شاید احمدخان به اندازه‌ی کافی نیرومند بود تا بتواند تمامی ایران را تحت حکومت خود درآورد. اما چون افغان‌ها عامل اصلی آشفتگی‌های پس از سقوط صفویه شناخته شده بودند، ظاهراً احمدخان از تسلط به تمامی ایران متصرف شده است. احمدخان که مرد زیرک و هشیاری بود حتی برای این که دیواری بین خود و آشفتگی‌ها و هرج و مرج‌های داخل ایران داشته باشد، با این که تصرف خراسان برای او کار آسانی بود هرگز به طور جدی به این کار اقدام نکرد. او می‌دانست که دیر یا زود در داخل ایران بالاخره شخص نیرومندتری به قدرت مطلق خواهد رسید و **به ظاهر مبیل نداشت** که با این قدرت همسایه دیوار به دیوار باشد و یا لاقفل فکر می‌کرد تا برافتادن خراسان می‌تواند پایه‌های حکومت خود را در کشور تازه تأسیس خود قوت بیش‌تری ببخشد. (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۲۳)

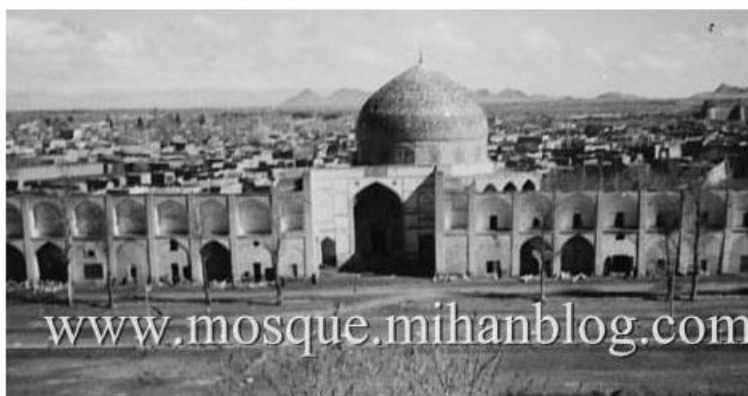
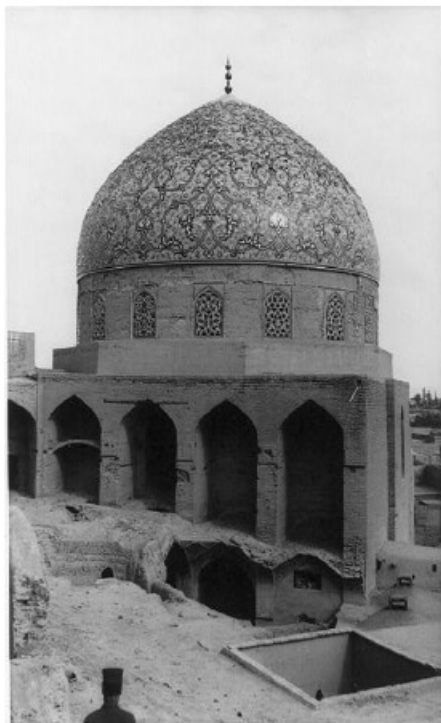
در این جا با اوج ولنگاری در بیانات مربوط به مدخل این یادداشت رو به رویم، چرا که رجبی، معلوم نیست با استفاده از کدام اسطرلاب و یا اشغال چه منصبی در عهد نادر، از زیر و بم گمان‌ها و امیال و دلایل تصمیمات احمدخان، که باز هم نمی‌دانیم کیست، در اجزاء و احوالات گوناگون خبر دارد.

## ۳۱۰. مقدمه هفت

درباره هویت و میراث ابنیه رومن، به خواست خدا شرح و بسط بس هیجان انگیز و حیرت آوری ارائه خواهیم داد تا نه تنها فطرت نگاه به تاریخ اروپا را زیر و رو کند، بل مورخ را وادارد تا تأمل کننده در بنیان تاریخ را به غور در این نکته بدیع فرا خواند که ابنیه مجلل و مورد احترام آیینی، معابد، مساجد و اماکن مقدس، در شرق میانه پوریم زده، اندک همخوانی فنی و فرهنگی و اجرائی، حتی به مقیاس یک نشیمن اشرافی، با الگوی سرپناه حلقه مردم اطراف ندارد. فی‌المثل گرداگرد گنبد سلطانیه بقایای خانه‌های مفلوک جدید و قدیمی دیده می‌شود که در بنای آن‌ها آجر هم به کار نبرده‌اند. این تفاوت به حدی است که به آسانی می‌توان وارداتی بودن طرح و اجراء و حتی مصالح مصرفی آن‌ها را اثبات کرد. ماجرا و داستان حیرت سازی برای تقویت این احتمال که اگر مردم هم زمان با بالا بردن بنای گنبد، حتی گوشه‌ای از مهارت در معماری آن مجموعه یا هر اثر حکومتی و مذهبی دیگر را به قصد تقرب یا زینت، درون دیوار و اتاق و بام خانه‌های خود نبرده‌اند، با توجه به این تذکر تکمیلی که سرمایه لازم برای انجام چنین بارگاه‌سازی‌های پرهزینه، از محیط و روابط اقتصادی اطراف تأمین نمی‌شود که فاقد بازار و کاروان‌سرا و ارتباطات اقتصادی قابل گفتار است، پس منطقی مطلب گواهی می‌دهد که این نمایه‌های قدرت محلی و ملی و مذهبی، با مقولات و مناسبات معمول زندگانی هیچ حوزه‌ای از تاریخ شرق میانه منطبق نیست و ابزار انتقال توهماتی است که بالا برندگان آن‌ها، با ترفندهای گوناگون، قصد تألیف و تزریق برداشت‌های معینی از آن‌ها را داشته‌اند.

مثلاً به عکس‌های بعد از نمای بیرونی به زمان اجرای مسجد شیخ لطف‌الله در محوطه و میدان نقش جهان اصفهان توجه کنید که راوی حقیقت ناب و تردید ناپذیر دیگری است و مراتب ساخت و پیشرفت تولید این شبه مسجد را در زمان نزدیک به ما نمایش می‌دهد. اینک دیگر می‌دانیم اگر در **تصاویر و رسامی‌های قدیم** از میدان نقش جهان، کادربندی کلی به گونه‌ای است که مسجد شیخ دیده نمی‌شود، فقط از آن است که هنوز کار تولید مسجد بتون آرمه شیخ تمام نبوده است. آیا این

تصاویر اجازه می‌دهد که باز هم گروهی با ابراز شیفتگی و لفاظی‌های بی‌سروته از تولید کاشی‌های مخصوص در زمان شاه عباس برای بنای این مسجد بگویند و کتیبه‌های ازاره آن را به قصد خلق رضا عباسی سند بگیرند!؟





بنیان اندیشی احکام و اسناد لازم را در باب آن چه میراث ملی و باستانی ما نام داده‌اند صادر کرده و گرچه دکه‌داران و بدل‌سازان نمونه‌های قدیم، در جای عرضه مانده‌های مادی، که علائم تجمع انسانی و شهرنشینی در ایران دورتر از ۲۵۰ سال قبل را ارائه دهد، خورجینی مملو از شاعر و صوفی و عالم و پزشک و کاشف الکلی و مدرسان تمدن و مفسران قرآن آماده دارند، از تدوین درس نامه‌های جهانی و منابع آموزشی در مجالس و دانشگاه‌های عهدعتیق می‌گویند و اینک که به مقراض مدارک تاریخ جدید شرق میانه، توبره خود را سوراخ شده، تهی و بی محتوا می‌یابند، با زیر و رو کردن درزهای آن، ته‌مانده هنوز دور ریخته‌ناشده خیال‌بافی و دل‌خوش کنک‌های پیشین را می‌جویند و مثلاً از فردوسی و شاه‌نامه‌اش در یک هزار سال پیش خبر می‌دهند، هرچند مقبره فرضی او را با کمک گمانه‌های و لنگارانه مهندسان باستان‌ستا و امداد روشن فکری بی‌مایه و آرزومند موجود، در ۵۰ سال اخیر بالا برده باشند! اگر این تجلیل و تجملات و بوق و کرناهای کنونی که برای فردوسی و حافظ و سعدی و عطار و بابا طاهر و خیام و ابن سینا و مولانا و عتیق نیشابوری و غیره صرف می‌شود و با نصب نرده و ضریح و گنبد و بارگاه، از هر یک نو امام‌زاده پر رونق و درآمد

دیگری، در این یا آن دیار آماده دارند، پس شبهه نمی‌ماند که چنین خاصه خرجی‌ها برای رفع نیازهای معینی است که در صدر آن تعیین تکلیف با این پرسش عالمانه است: اگر تمهیدات اخیر برای تراش نخبگان فرهنگی و سیاسی در تاریخ شرق میانه، ژست تازه‌ای است که به سفارش کنیسه برابر همسایگان و حتی جهانیان می‌گیریم، باید بدانیم چنین ظاهر سازی‌ها دست و پای ناسیونالیسم بی‌بها و بازاری ما را خواهد بست. اگر پیرسیم از چه رو این برگزیدگان، مقدم بر قرن اخیر، در هیچ مقیاس و میزان، حتی به مقدار نشانه‌گذاری گوری، مورد توجه مردم معمول و مراکز قدرت نبوده‌اند تا برملا شود، یا چنین مقاماتی را نداشته‌ایم و یا در هیچ دوره‌ای نزد مردم و قدرقدرتان فرضی هم شایسته اعتنا نبوده‌اند.

آن پادشاه جم‌جاه، شیرین شمایل و نیکو خصال بوده، یعنی میانه بالا و ستر گردن و میش چشم و پهن ابرو و پیوسته ابرو و سرخ‌گونه و پهن شانه و باریک میان و ستر بازو و دراز دست و بلند آواز و شیرین سخن و بسیار خند و بسیار گو و روشن ضمیر و بلند همت و پرفطنت و با حیا و با ادب و با سخا و وفا و پر حلم و حوصله و بردبار و زیرک و باسط‌الید و کریم و همیم و رشید و صبور و صاحب نظر و بصیرت و مجتمع‌الضحیه و درازسبلیت و کج‌بینی و دهان فراخ و فراخ چشم و بزرگ گوش و نازک لب و خوش بو.»

باید تحمل نشان داد و توجه داشت که انتقال ناقدانه مطالب مبسوط فراوانی که در باب تاریخ صفوی و افشاری و زندگی فراهم آورده‌اند، از هیچ باب ارزش و محتوا و اطلاعات لازم برای بررسی تاریخ آن دوران را ندارد. ممکن است باز هم کسانی اظهار کسالت کنند که چرا از منابع و مراجع سستی نظیر کتاب رستم‌التواریخ برداشت می‌کنم تا بار دیگر یادآور شوم اگر متن او شایسته رجوع نیست، پس چرا در اعلام مجموعه صفوی و افشار و زندیه شناسی موجود، به عنوان منبع و شاهد و نشانه یاد می‌کنند و سپس توجه دهم که سازندگان چنین اوراق ظاهراً تاریخی تا چه میزان سرداران فرهنگی ما را حقیر و عقب افتاده شناخته‌اند که با قصد رفع و رجوع عواقب پوریم، از تدوین کتاب رستم‌التواریخ نیز ابایی نداشته‌اند. برای دریافت کامل چنین مظاهری باری لازم است بر داده‌های کتاب رستم‌التواریخ تمرکز نقادانه بیش‌تری شود که در بیان تاریخ افشار، تنها زبانی بی‌پروا تر از دیگر منابع

مربوطه دارد و در ماهیت مطالب و صحنه‌سازی‌ها و شروع مربوطه چنان که بیاورم تفاوت ناچیزی با دیگر اذکار داخل و خارج در باب این مقطع از تاریخ ایران دارد. اصرار من بر بی‌ارزشی و غیر قابل تعقیب تاریخی بودن هر نسخه و متنی در باب آن دوران از نقل و وصف قبل در باب سیمای ظاهری شاه سلطان حسین مایه می‌گیرد که فی‌المثل اگر تصویر او را درست معکوس آن توصیف و در نهایت کراهت تصور کنیم، تغییری در آن چه روند تاریخ نام می‌دهند، صورت نخواهد بست.

آن سلطان جمشید نشان را کتاب‌خانه‌ای بود که از خطوط جمیع مشاهیر کتاب، یعنی مجموعه آداب در خطاطی استاد کل، جناب ابن مقله، رحمه الله - مخترع خطوط هشت گانه که نسخ و نستعلیق شکسته و ثلث و ریحان و رقاع و تعلق و شکسته - و مرحمت و غفران پناهان، فردوس مکانان استاد یاقوت مستعصمی و آقا ابراهیم و میرزا احمد نیریزی و میرعلی و میرعماد و شاه مسکین و رشید و شفیعا و خواجه اختیار و امثال اینان، غفرالله لهم. قرآن‌های به خط جلی و خفی، با ترجمه و بی‌ترجمه و ادعیه و احادیث و نسخه‌های بسیار با اعتبار از جمیع علوم و لموم و فتون و رسم‌الحساب‌های مختلفه و قصص و تواریخ و دیوان‌های شعرا، همه با کاغذهای ختایی و خان‌بالتق و کشمیری، همه با تذهیبات و نقش و نگار دلپسند ذکر شده، فراهم آمده، بیش تر از حساب و شمار»

این شرح موجودی کتاب در مخازن ۳۰۰ سال پیش دربار را می‌توان به وجه مخصوصی برای تمسخر آن گروه از شارحین به کار برد و پرسید اگر از بزرگان ساختگی خطاطی و کتاب‌نویسی و ابداع در مکاتب نگارش از روزگار نخست طلوع اسلام تا عهد صفوی و افشار هم ارژینال‌هایی محفوظ مانده بود، پس چرا به روزگار ما حتی برگی از آن‌ها در دسترس دیدار نیست؟!

آن پناه ایران را نقایس خانه‌ای بود پر از اسباب نفیسه و آلات و ادوات شریفه‌ی لطیفه و اشیای گرانمایه‌ی ثمن غریب و عجیب. آن پادشاه والاگهر را جواهر خانه‌ای بود مملو از جواهر رنگارنگ آبدار، یعنی یاقوت مشعشع رمانی و الماس و زمرد و لعل بدخشانی و زبرجد و فیروزه ابواسحاقی و جزع و یشم و عقیق یمانی و عین‌الهر و شجری و یشم و ارواق و مرواریدها و مرجان‌های گرانبهای



گران‌مایه‌ی بسیار که هر یک عدیم‌المثال و بی‌نظیر بوده، از آن جمله، یاقوت احمر رمانی درخشانی که آن را یاقوت مشعشع نوربخش اورنگ زیبی می‌گفتند و گوهر شب چراغ و در شاهوار نیز آن را می‌خواندند. قلندر صاحب علوم و فنون و اجازه و ارشادی در همه‌ی امور و مهمات و افعال و اعمال و حرفه‌ها و صنعت‌ها، یگانه استادی، قطعه‌ای بلور صافی شفاف‌ی که اکسیر اعظم بر آن زده بود، آن را ساخته و پرداخته بود. بیست مثقال، وزن آن بوده و مرواریدهای مدور متور، به قدر گردکان و امرودی، به قدر بیضه‌ی مرغ خانگی که ماکیان باشد و به قدر بیضه‌ی کبوتر در آن جواهرخانه بسیار بود.»

در این جا هم با همان مقوله کتاب‌ها و این بار با آرشیو کاملی از انواع جواهرات مواجه‌ایم و می‌توانیم همان سوال را به میان اندازیم و پرسش کنیم چنین انبوهی از سنگ‌های قیمتی چه گونه می‌تواند شمایل روشن‌تری از هجوم افغان‌ها و علت شکست صفویه به تاریخ ارائه دهد و مقدم بر همه اصولاً از چه راه سلامت این نقل‌ها تضمین می‌شود؟ مسلماً برای آن مرکزی که تخت جمشید نیم ساخت را مرکز ارتباطات جهانی جا زده است، ساخت و پر کردن لفظی ویترونی برای جواهرات صفوی و افشار و غیره دشوار نیست!؟

آن ملتجای امم را عجایب خانه‌ای بود که اشیای عجیبه و چیزهای غریبه بسیار در آن فراهم آمده بود و از آن جمله، پوست مار سیاهی که بیست ذرع، طول آن و سه ذرع، قطر آن بود، در آن بود، و پوست سام ابرص یعنی سوسماری که چهار ذرع، طول آن بود، در آن بود، و چند کله‌ی گوسفند در آن بود که بعضی شش و بعضی هشت شاخ داشت و **کله‌ی سر آدمی که دو رو داشت**، در آن بود. اما بر آن‌ها روغنی چند مالیده بودند که هرگز نمی‌پوسید. در آن عجایب خانه، ریگی چند بود مشجر، مثنی، معطر که چون بر آتش می‌نهادند و گرم می‌شدند، مانند اسفند که از آتش، جستن کند، مانند تیر به جانب بالا، جستن می‌نمود و تا گرم بود، به جانب بالا می‌رفت و چون سرد می‌شد، به جانب زیر می‌افتاد و صدای عظیمی از آن برمی‌آمد که هر کس آن را می‌شنید، بی‌هوش می‌شد، و آن را رمل الصعود می‌نامیدند. نیز ریگ موزون خوش‌نمایی چند بود که چون آن را کسی در دست می‌گرفت و به حرارت بدن، گرم می‌شد، آن شخص، هر کسی را که بسیار دوست می‌داشت، به نظرش چنان می‌آمد که در

پهلویش نشسته و با وی به بوس و کنار و شوخی و دست بازی، مشغول است و... مانند آتش، کف دست‌اش را می‌سوخند و آن سنگ را می‌انداخت. چون نظر می‌نمود، آن صورت را نمی‌دید، و آن ریگ را **رمل العشروت** می‌خواندند. دیگر ریگ سفید رنگ موزونی بود که به دست می‌گرفت، همه‌ی عالم به نظرش مانند برف، سفید می‌آمد، و آن رمل الایض می‌نامیدند. دیگر ریگ سرخی بود که هر کس آن را در دست می‌گرفت، همه‌ی عالم در نظرش سرخ می‌نمود، و آن را رمل الاحمر می‌خواندند. دیگر ریگ سیاهی بود که هر کس آن را به دست می‌گرفت، همه‌ی عالم در نظرش سیاه می‌نمود، و آن را رمل الاسود می‌نامیدند. دیگر رمل زرد و موزونی بود که هر کس آن را در دست می‌گرفت، همه‌ی عالم در نظرش زرد می‌نمود، و آن را رمل الاصفر می‌نامیدند. دیگر رمل کبود رنگی بود که هر کس آن را در دست می‌گرفت، همه‌ی عالم به نظرش کبود می‌نمود و آن را رمل الازرق می‌نامیدند. و همچنین ریگ‌هایی به رنگ‌های دیگر بود که مانند چهره‌ی بوقلمون، رنگارنگ می‌نمود و چون آن را بر سینه‌ی شخص خفته می‌نهادند، هر چه در دل پنهان داشت، بر زبان‌اش در خواب، جاری می‌شد و بیان می‌نمود و آن را رمل متلون می‌خواندند.»

اگر صاحب نظران را برابر نقل فوق ساکت و بی‌تفاوت و سر به زیر دیده‌ایم، اما برای هدایت به تلفظ درست نیم‌بیتی از دیوان حافظ گریبان می‌درند، پس مکان خود را تا حد پامنبری خوان شعرا تقلیل داده و تاریخ نوشته‌های وارداتی را با نهایت ذلت و بی‌پرس و جو، به قوم و زبان و سنن خود گره زده‌اند. چنان که آن سه نقطه در میان متن بالا، بنا بر توضیح مترجم، در جای لفظ و الفاظی نشسته است که نجابت لازم برای ارائه مستقیم را نداشته‌اند و حالا خود هر چه می‌خواهید به جای آن بگذارید و از سوزش دست پروا نکنید. آیا مورخ متعهد است تاریخ صفوی و افشار و زندیه را از میان این ریگ‌ها بیرون کشد و آیا چنین داده‌هایی خود حکایتی در باب بی‌پایگی شناخت تاریخ صفویه تا قاجار نیست، آیا نباید دارندگان مدارک عالی در قضیه تاریخ را ساده لوحانی صاحب سند برای تضمین ارزاق روزانه شناسایی کنیم، هنگامی که لااقل کم‌ترین صدای اعتراض در باب آن صورت انسانی دور و از آنان نشنیده‌ایم؟! با این همه اگر هنوز شکایت از گزینش رستم‌الحکما برجاست،

کافی است آن متن قابل و لایق رجوع را معین کنند تا بی‌اساس‌تر از تاریخ نوشته رستم‌الحکما را از آن بیرون کشیم.

آن خاصه سلاطین زمان را داروخانه‌ای بود که از جمیع داروها و درمان‌هایی که به ندرت یافت می‌شود و تحصیل آن بسیار مشکل است، بسیار بسیار در آن داروخانه، فراهم آمده بود، مانند مغز سر نهنگ و شیر و پلنگ و فیل و کرگدن و گرگ و یوز و کفتار و سگ و گریه و روباه و شغال و اژدها و افعی و اقسام مارها و سام ابرص و سوسمار و خارپشت و بوزینه و گاو کوهی که آن را گوزن می‌گویند، [و] گور و عقاب و کرکس و باز و هما و شتقار و آهو و بز کوهی و گوسفند کوهی و طغرل و چرخ و شاهین و باشه و بحری و طاووس و بوقلمون و تزر و کبک و طولی و سبزقا و درنا و بط و غاز و لک لک و اشتر و مرغ و زاغ و هدهد و بوم و جغد و بلبل و طغرل و مرغ انجیر و سار و پرستوک و تیهو و دراج و خفاش و قبره و خروس و ماکیان. همه‌ی اعضاء و جوارح این حیوانات مذکور، جدا جدا در آن داروخانه‌ی برکت نشانه که درحقیقت، دارالشقای هفت کشور بود. نوشدارویی را بر کاغذهای لطیف کشمیری مالیده و خشکانیده بودند و در صندوقی بر روی هم چیده بودند و بر هر زخم کاری که آن را با آب دهان تر نموده و می‌چسبانیدند، تا روز چهارم، آن زخم، صحت و شفا می‌یافت.»

وقت است ایران ستایان از شادی به آسمان جهش کنند. زیرا از قرار فرازی که در چند سطر نهایی نقل فوق آمده، می‌توانند ایرانیان را نخستین سازندگان نوار چسب زخم شناسایی و به جهان معرفی کنند.

آن جهان پناه را انبارهایی بود پر از غله و حبوب و با همه‌ی بلاد و شهرهای ایران که لشکر و سپاه و قشون راتبه خور رکابی دفتری او را در هفت سال، کفایت می‌نمود و اگر قحط و تنگ‌سالی روی می‌داد، همه‌ی اهل ممالک را کافی بود. در عهد دولت وی، همیشه مأكولات، فراوان و ارزان بوده، زیرا که آن عقل کل در زمان خود در امر زراعت، بسیار ساعی و در ذخیره نگاه داشتن، بسیار حریص بوده و در هر بلدی از بلاد قلمرو خود، بلوک باشی امین کاردان معتبری مقرر فرموده که به کمال دقت، متوجه امور زراعت می‌شدند. همیشه در پی تنقیه انهار و عیوان و قنات و احداث قنات‌های نو و احیای زمین میت و اقامه

مرزهای جدید بوده‌اند و هرگز در زمانش مزرعه و کشتزاری لم یزرع، اتفاق نیفتاد. و العیاذ بالله اگر چنین امری روی می‌داد، او را دیوان بیگی بوده با حسن سیاست در فن ریاست که بسیار صاحب وقوف و علم و حلم و انصاف و حوصله‌ی فراخ و نظم و نسق و امانت و تمیز و اسعاف و مشید قواعد عدل و نصفت و حساب و احتساب بوده. حسب الامر آن رشک اکاسره، آن بلوک باشی، مقصر در امر زراعت را زنده، پوستش را می‌کند و بر آن نمک می‌پاشید.»

از این به بعد به توصیف قفسه‌های لباس و جباخانه و انبار اسلحه و رکیب خانه‌ای مملو از زین و رکاب زرین و جل‌های مروارید دوز شده و کفل پوش‌های زربفت و زبل‌خانه و منزلی برای نگاهداری صدها باز و عقاب و شنتار و شاهین و باشه و قوش و طویله و اصطبل‌هایی مملو از اسبان صرصر کردار و شیرخانه‌ای پر از شیر و ببر و پلنگ و سیاه‌گوش و بوزینه و کفتار و گریه‌کوهی و موش خرما و مار و افعی و سنگ‌پشت و طاووس خانه‌ای منزلگاه انواع خروس‌های خوش‌خوان و بلبل و طوطی و مرغابی و لک لک و هدهد و انواعی دیگر می‌گذرد که صلاح را در اختصار و بیان فی الجمله دیدم، اما حیف‌ام آمد از آخرین محل و مرکز تجمع یاد شده در رستم‌التواریخ به کوتاهی بگذرم و با متن مستقیم آن آشنا نشوید.

«او را توحید خانه‌ای بود پر از درویشان پاک سیرت و قلندران نیکو سریرت و صوفیان صافی ضمیر که شب و روز به ذکر اسماء الله، با افغان و نقیر بوده‌اند.»  
(محمد هاشم آصف، رستم‌التواریخ، گزیده صفحات ۸۴ تا ۹۱)

باید باز هم حوصله کنیم و از آن که کم‌ترین نوشته تاریخی در باب افشارها و زندیه در اختیار نداریم، ناچار باید با قرائت و نقد ادعاهای در گذرگاه، بار ابهامات تاریخ این دوران را سبک‌تر کنیم.

### ۳۱۱. مقدمه هشت

انتقال نقل‌هایی از کتاب رستم‌التواریخ، شاید توانسته باشد کسانی را قانع کند که مجمع معینی با تولید مجموعه مطالبی بی‌ارزش در موضوع تاریخ شرق میانه، مملو از گمانه‌هایی ناممکن و فاقد منطق گفتار و تهی‌دستی آشکار در استدلال، قصد اعطای هویت تاریخی ساخت کنیسه و کلیسا را به مردمی داشته‌اند که فاقد میراث باستانی معین بوده‌اند.

ابر دانشمندان مفهوم باد که چون دارای جمشید جاه، محمد کریم خان، خسروی بود حکیم منش و فیلسوف روش، اراده سفر آذربایجان داشت و می‌دانست که این سفر به طول خواهد انجامید، با خود اندیشه بسیار نمود در باب لشکریان که همه عزب و مست شهوت‌اند و به هر سرزمینی که وارد گردند، لاپد و ناچار و بی اختیار، به زن و فرزند و اهل و عیال مردم دست درازی خواهند نمود و چاره ایشان را به هیچ وجه نمی‌توان نمود.» (رستم‌التواریخ، ص ۳۴۵)

مایلم به عنوان ابزاری برای شناخت بی‌باری اسناد و میراث موجود، در باب افشار و زند، چند یادداشت دیگر را نذر افشای پوچی تألیقاتی کنم که با قصد و غرض پرکردن و پوشاندن ۱۵۰ سال فاصله میان دوران ظهور و سقوط افشار و زند تولید شده و مکان و مراتب آن اساتید کوکی را به انگشت نشان دهم که با قبول این گونه مکتوبات مفتضح تا مقام عوام یا مزدوران کم خرج کنیسه و کلیسا نزول کرده‌اند. امری که مستلزم تحمل و توجه به اشاراتی است که ناگزیر از میان این گونه مکتوبات عرضه می‌شود. چنان که در این جا دل نگرانی خان بزرگ قوم زند را، متوجه تأمین نیاز اسافل لشکریان و جست‌وجوی راه کاری برای رفع این دغدغه نظامیان‌اش می‌بینیم.

احدی از مقربان درگاه خود را فرستاد نزد احدی از فقهای صاحب رأی صواب و اجتهاد با آب و تاب و او را با کمال عزت و احترام در مجلس مینو مثال احضار نمود و از وی سوال نمود که: ما اراده سفر آذربایجان داریم و ظن غالب آن است

که این سفرها به شش یا هفت سال پانجامد و لشکریان و سپاه ما از عزوبت و غلبه شهوت، ناچار و بی اختیار به قصد اهل و عیال مردم دست درازی خواهند نمود و ما از چاره ایشان عاجزیم. اگر چنان چه از روی مصلحت ملکی، فوجی از فیوج را با اردوی خود همه جا داشته باشیم که سپری باشند از باب زن و فرزند مردم، شما در این باب چه می فرمایید.» (همان، همان صفحه)

آن فاضل فقیه علی الظاهر پیشنهاد و کیل را در تشکیل فوج و گروهانی از فواحش، خلاف شرع و گناهی بزرگ می شمارد و خان زند برای تقهیم حد نیاز به چنان همراهانی، چاره مستقیم می اندیشد و از آن مجتهد فتوای رد داده تقاضا می کند:

«ما از شما خواهش آن داریم که چهل شبانه روز مهمان ما باشی و از سرای ما بیرون نروی و به جهت وی میزبانی مقرر فرمود و روز و شب اطعمه و اشربه سازگار و خوش گوار بسیار از برایش می آوردند. چنان شهوت بر آن عالی جناب غلبه و استیلا یافت که آب و آتش را از هم فرق نمی نمود. در شب پنجم دیوانه وار و مانند مستان بی اختیار از جامه خواب بیرون آمده به جانب طویله روان شد و ... ناگاه سگی که در آن طویله بود عف عف کتان دوید و پای آن جناب را بر گرفت و بر کند. آن جناب بی هوش بر زمین افتاد. قاطرچی از خواب بیدار شده، پنداشت که آن جناب دزد است و با پارو او را بسیار زد. چون این خبر علی الصباح به والajah کریم خان هوشمند رسید، بسیار خندید و آن جناب را با کمال عزت و احترام احضار فرمود.» (همان، ص ۳۴۶)

مورخ امیدوار است که خواننده ترتیب ماجرا و علت رجوع نیم شبانه شیخ به طویله را دریافته باشد و تصور نکند نقل رستم الحکما از مراتب بالا تهی از آموزه های تاریخی است و یا بزرگان تاریخ دان ما برابر معمول این ترتیبات مدیرانه را دست آویز غنای تألیقات عهد افشار و زند قرار نداده اند!

والاجاه کریم خان به آن جناب فرمود: ای پیشوای اهل اسلام از آن چه بر تو رو داده متفعل مباش، که قاطبه بنی آدم در دست شهوت اسیر می باشند. ما خود در حالت اضطرار با حیوانات بسیاری نزدیکی کرده ایم و الان با وجود آن که حوری و شان بسیار در حرم ما می باشند، باز هم طالب به تر و بیش تر و در این کار بسی حریص می باشیم و شنیده ایم که در احادیث وارد شده که حضرت

داوود با وجود نبوت و نفس قدسی، نود و نه زن داشت و عاشق زن برادر خود شد و به حیلت برادر خود را به هلاکت رساند و زنش را ضبط و تصرف نمود.» (همان، ص ۳۴۶)

آن چه در منظر نخستین روشن می شود بی اعتنایی و یراستار کتاب رستم الحکما به اعتراف کریم خان در باب مجامعه با چهارپایان و بالعکس حساسیت او نسبت به مطالب مربوط به داوود پیامبر است که زبردستانه در برابر اتهامات مؤلف کتاب رستم التواریخ، در زیر نویس همان صفحه، بدین گونه قد علم می کند:

«اول این که در اصل روایت مزبور، حضرت داوود عاشق زن سپه سالار خود به نام اوریا شد و از این جهت اوریا را عمدآ به جنگ فرستاد تا در آن کشته شود. اما در واقع پیامبران به لحاظ پرخورداری از عصمت هرگز مرتکب گناه نمی شوند و این از جمله اسرائیلیات است که به هیچ وجه نمی تواند مورد توجه باشد.» (همان، زیر نویس)

مورخ نتوانست ارتباط و تفاوتی میان گزینش زن برادر و یا همسر سپه سالار داوود بیابد، اما مدون این دفاعیه از داوود، و یراستار و یا ناشر کتاب، این توضیح را به خواننده بدهکاراند که لاقلاً در باب معصومیت پیامبران راه‌نمایی بیش تری کنند و منبع این برداشت را نام ببرند. با این همه ظاهراً کریم خان و بی‌اعتناء به مباحث در حاشیه و فتوای این فاضل و آن فقیه، تصمیم خود را گرفته بود:

«غرض آن که والجاه کریم خان جم اقتدار و کیل الدوله، در حضر و سفر با موکب خود، بر سیبل ضرورت، افواج فیوج و فواحش بسیار به جهت لشکریان می‌داشت و لولیان شهر آشوب دل‌ربا و ارباب طرب، با اردوی خود در همه جا می‌برد.» (رستم التواریخ، ص ۳۴۷)

باید شکرگزار بود که این تعهد کریم خان اجبار و قرینه دیرین ندارد، و گرنه خشایارشا باید چندصد هزار دل‌ربای شهر آشوب را به همراه خود تا یونان می‌کشاند که تدارک آن‌ها به آسانی میسر نبود. شاید هم به دنبال اخذ و اجرای چنین تصمیمی از سوی خان از آسمان افتاده زند است که اسلنگ معروف زبان فارسی یعنی «به نام عمر و به کام زید» را ساخته باشند. ما در محدوده سر زدن ناگهانی سران قبایل و

امپراطوران سلسله سازه، در سراسر دوران تاریخ ساختگی ایران، به ریزی می‌میدان نمی‌دهیم و تنها در آن محدوده ورود می‌کنیم که اطلاعات مکتوب و موجود، هستی آنان را تأیید کرده باشند، و گرنه اگر طالب تعیین مستقل خاستگاه و ساده‌ترین اطلاع‌بنیانی از این حضرات خفته در مهمل‌نامه‌هایی در موضوع تاریخ ایران، تا حد شناسایی ناصرالدین‌شاه هم بوده باشید، از سردرگمی نصیب می‌برید و از فراوانی گمانه‌های گوناگون دچار سرسام می‌شوید.

«درباره کودکی و جوانی کریم خان تقریباً هیچ نوع خبری در دست نیست. تاریخ تولد او نیز برای ما معلوم نیست. ظاهراً کریم خان در خانواده فقیری به دنیا آمده، زیرا که او برای امرار معاش خود چوپانی می‌کرده است.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۲۸)

مثلاً اگر رسیدگی بنیانی به چند سطر بالا را اراده کنیم، مانند همیشه ناگزیریم کار را به تحمل و تمسخر حواله دهیم و فی‌المثل از سراینده این سطور پرسیم چه گونه از شغل آدمی آگاه شده که در سطر نخست تذکر می‌دهد که از کودکی و جوانی او چیزی نمی‌داند و طبیعی است چوپان بودن کریم خان در میان سالی و پختگی نیز لاف‌اقل مستلزم ترک تخت و کلاه سلطنت می‌شود و گرنه کریم خان سلطان و در عین حال چوپان، تمام گله را به آشپزخانه مبارک می‌فرستاد.

«فقر خانوادگی کریم خان یکی دیگر از علل روشن نبودن تاریخ تولد اوست. چون مردم دولتمند و با سواد، حتی تا این اواخر، یعنی تا قبل از حکومت پهلوی که در ایران شناسنامه معمول نبود، تاریخ تولد و نام فرزندان خود را بر جلد قرآن و یا سایر کتاب‌های محبوب خود که در خانه داشتند می‌نوشتند.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۲۹)

بدین ترتیب با خان قدرتمندی مواجه‌ایم که گرچه برای هجوم به سراسر ایران، چند ده‌هزار لشکر جرار آماده به یورش دارد، ولی شاید هم به دلیل مسلمان نبودن، در سیاه چادر خود قرآنی برای ثبت زمان تولد نورسیدگان خانواده ندارد و اگر قدرتمندی او را حاصل اقدامات نظامی و فتوحات منطقه‌ای بشماریم، جز این نمی‌ماند که کریم خان را از گردنه‌گیران و دزدان به نام چند قرن گذشته و چنین



معرفی کنیم که از کودکی او چیزی نمی‌دانیم و در جوانی و میان سالی هم راهزن جراری بوده است. همین سناریوی کریم خانی را می‌توانید از یعقوب لیث رویگر زاده تانادر شاه به هند تاخته، فقط با تعویض نام بازیگر اول به صحنه برید، چنان که ۸۰ سال پیش رشید یاسمی کتابی به نام «تاریخچه نادر شاه» را از مؤلف روسی به نام ولادیمیر مینورسکی با چین شروعی ترجمه کرده است.

مؤسس سلسله افشار در محرم ۱۱۰۰ متولد و در ۲۴ شوال ۱۱۴۸ جالس سریر پادشاهی و در شب یازدهم جمادی الثانیه ۱۱۶۰ مقتول شد. بنا بر قول رشیدالدین طایفه اوشار یکی از «اقوام اتراک صحرانشین» و جزء میمنه سپاه اوغوزخان بوده است. صاحب تاریخ نادر قوم افشار را ترکمان می‌خواند. معروف است که از بیم مغول طایفه افشار ترکستان را ترک کرده و در آذربایجان استقرار یافته‌اند. شاه اسماعیل شعبه‌ای از این قوم را به خراسان شمالی کوچانده و در سرچشمه میاب کویکان از ایبورد ساکن کرد. قشلاق آن‌ها در حوالی دستگرد و دره گز بود و نادر به شعبه قرق لو افشار انتساب داشت، زبان مادری نادر طبعاً ترکی بود و با این زبان با پادشاه هند و جاثلیق ارمنستان مکالمه می‌کرد.» (مینورسکی، تاریخچه نادر شاه، ص ۸)

این همه آگاهی در باب سوژه‌ای گم نام و فقیر، تا حد اعلام زبان مکالمه او با هندو و ارمنی، راستی که نیازمند مهارتی مادرزاد در بافتن یاوه است. حالا باید به دنبال طایفه اوشار و سپاه اوغوز و شاه اسماعیل و سرچشمه میاب کویکان و ایبورد و دیگران هم بگردیم و خبر دهیم که در زمان آن‌ها نشانی از چنگیز مغول و اعقاب‌اش و نیز شهرهای نام برده آنان نمی‌توان یافت و نیازی به کوچ‌های آدرس داده شده نیست.

اخوانوده نادر چنان فقیر و گم نام بود که مورخ او در این باب به همین عبارت اکتفا می‌کند که گوهر شاهوار را نازش به آب و رنگ ذاتی خود است نه به صلب معدن.» (مینورسکی، تاریخچه نادر شاه، ص ۹)

بدین ترتیب و بنابراین راه‌نمایی باید در نظر بگیریم که امپراطور شدن احتیاجی به سیر مراتب معتبر تاریخی ندارد و همان گونه که آب و رنگ از صفات ذاتی گوهرها است در سرنوشت نادر هم احتمالاً از همان داخل رحم نخبگی نظامی و فتح بدون ابزار هند و دیعه بوده است.

«چندی نادر به سرکوبی یاغیان افشار و تاتار اطراف مرو همت گماشت، دائماً بر قوای نادر افزوده می‌شد، زیرا که پس از هر فتحی قبایل مغلوب را در میان طوایف تابعه خود جای می‌داد و مردان آنها را در لشکر خود داخل می‌کرد.» (مینورسکی، تاریخچه نادرشاه، ص ۱۲)

باید کمی جدی‌تر به این گونه مراتب و رتبات نگاه کرد و با اوصافی که مینورسکی از اوضاع مالی خانواده نادر ارائه داده است، مثلاً پیرسیم که نادر نخستین شمشیرش را با پول چه کسی خریده است، هر چند در زمره اوصاف و القاب، او را فرزند شمشیر گفته‌اند که نیازی به جسم برنده دیگری نداشته باشد. مورخ از مینورسکی می‌پرسد که نادر فقیر هزینه تدارکات مورد نیاز خود را از کجا پرداخت می‌کرده است.

«نادر در ۲۱ محرم ۱۱۳۹ لشکر به تسخیر مشهد برده بود. در ۶ ربیع الثانی شهر مذکور به حمله مسخر شد و ملک محمود از سلطنت کناره گرفت. از این تاریخ نادر مقر خود را در مشهد قرار داد و کسان خود را هم به این شهر آورد و گنبد مطهر رضوی را تذهیب کرد و از آن که نادر به هیچ وجه درصدد استمالت و دلجویی شاه بر نمی‌آمد، شاه به خوبشان رفته نامه‌هایی به طوایف نوشته، نادر را به خیانت متهم کرد. نادرشاه را در حصار گرفت و بعد از نوروز ۱۱۳۹ شاه تسلیم شد، نسبت به صمیمیت او همیشه شکی در میان بود، نادر لازم دید که شورش کردان دره گز و خوبشان را خاموش کند و به بهانه‌ی همین انقلابات نادر مصمم شد که کار سیستانیان را خاتمه دهد. پس ملک محمود و بسیاری از بستگان او را شربت هلاک چشاند.» (مینورسکی، تاریخچه نادرشاه، ص ۱۴)

هنوز کسی نسبت به اطلاعات بالا اظهار کسالت نکرده و نپرسیده‌اند آیا این محمود ناشناس را که به نظر می‌رسد از سوراخ دودکش و یا راه آب به صفحات تاریخ ایران وارد شده، در ردیف سلاطین کدام سلسله قرار دهیم و کناره‌گیری او از سلطنت، موجب افول کدام قدرت سراسری، محلی و یا منطقه‌ای شده است. آن چه را مینورسکی به دنبال تذهیب گنبد رضوی می‌نویسد مطلقاً بی‌معنی است و از هیچ مسیری نمی‌توان هویت آن شاهی را معلوم کرد که برای نامه نگاری به خوبشان رفته، نادر شاه را به خیانت متهم کرده، او را در حصار گرفته تا پس از نوروز خود شکست بخورد و تسلیم شود تا نادر به بهانه شکست او عده‌ای را قتل عام کند! سپس به کار

افغان‌ها پیردازد و در طوماری از کردارهای دیوانه‌وار مرتکب مراتبی شود که خواندن عین متن آن در زیر، نشان می‌دهد که سازندگان این گونه متون، مطلقاً خود را از نعمت و تبعیت عقل معمول هم آزاد پنداشته‌اند.

در ذوالحجه ۱۱۳۹ عاقبت محاربه‌ی با افغانان ابدالی در گرفت، طوایف ابدالی در جنوب مشهد بودند، قلعه به دادین مسخر شد. ولی میان شاه و نادر مجدداً خلاقی ظاهر گشت. زیرا که شاه اصرار داشت که نادر را به اصفهان بفرستد. اما او می‌خواست قبلاً دشمنان نزدیک را از میان بردارد، خاصه ابدالیان را که در هرات بودند. شاه طهماسب بی‌مقدمه قوللر آقاسی خود محمدعلی‌خان را مقام نیابت سلطنت عراق و آذربایجان داد، چون این کار با نظر نادر موافق نمی‌آمد شاه را به مشهد روانه کرد، حمله‌ی به افغان‌ها هم دچار تعطیل و سرکوبی ترکمانان صحاری شمال خراسان هم بی‌نتیجه شد و اگرچه نادر تا بلخان داغی پیش رفت، برادرش ابراهیم‌خان در نواحی درون شکست یافت. (مینورسکی، تاریخچه نادرشاه، ص ۱۴)

مینورسکی از این به بعد نیز نادر شاه را سرگرم نبردهای پیاپی نشان می‌دهد و در دفتر حوادث ایام نادر شاه، در ۱۲ سال سلطنت‌اش قریب سی جنگ، از محمود ناشناس در مشهد تا شاهان بی‌نشان عثمانی و داغستان و شروان و فارس و بخارا و خوارزم و هند و قندهار و ایروان و ماوراء قفقاز و ابدالی و غلجایی‌ها و هرات و مراکزی در جنوب بحر خزر، مشغول می‌کند.

**اتصرف ایالات ساحل بحر خزر:** با وجود این حوزه فتوحات نادر روز به روز در توسعه بود. در استرآباد مازندران حکومت محمدعلی‌خان متحل شد و مقدمه‌ی قشون نادر پس از تسخیر آن نواحی در **ایالت طهران** با افغان‌ها و در گیلان با روس‌ها مواجه گردید. نادر سفیری نزد روس‌ها فرستاده تخلیه ایالات شمالی را تقاضا کرد. دولت روس نظر به بدی آب و هوا و کثرت خرج نگاه‌داری افواج در ولایات ایران از ۳۰ مارس ۱۷۲۵ تصمیم گرفته بود که تدریجاً قوای خود را از ایران خارج کند، مشروط به آن که عثمانیان ایالات مذکور را اشغال نکنند و شاه قشون خود را به آن نواحی بفرستد.

جنگ دوم با لشکر افغان که **حاکم طهران** ریاست آن را داشت، در سر دره خوار واقع گشت. **افاغته طهران** را رها کرده به اصفهان پناه بردند و سه هزار تن

از مشاهیر آن شهر را به شتاب تمام شربت هلاک دادند، نادر از پی فرارسید و در ۲۰ ربیع الثانی در مورچه خورت افغان‌ها را مغلوب کرد و سه روز بعد به پایتخت اصفهان وارد شد، چون خراسان منقلب شده بود نادر مقدمات بازگشت یاران را برای حفظ «وطن غازیان خویش» فراهم آورد، درباریان شاه نیز بر آن بودند که باید خراسانیان را معاف کرده و کار را به غیر آنان سپرد، اما شاه منتهی خود را به التماس نگاه داشت.»

«از شیراز، نادر راه کهگیلویه را پیش گرفت، در نوروز ۱۱۴۲ به باشت رسید و از طریق شوشتر و دزفول و خرم‌آباد وارد بروجرد شد. شاه که از پیشرفت نادر سروری تمام داشت تاجی مرصع با عهدنامه والی‌گری خراسان «از قندهار تا پول کورپی که رأس‌الحد عراق است» به انضمام مازندران و یزد و کرمان و سیستان به نادر فرستاد و یکی از خواهران خود موسوم به رضیه خانم را به ازدواج نادر و خواهر دیگر خود قاطمه سلطان بیگم نام را به رضاعلی میرزا داد.»

«چون عثمانیان جوابی به سفیر ایران نمی‌دادند نادر **تھاوند** را تصرف و ترکان را در ملایر مغلوب کرد، عبدالرحمان پاشا معجلاً همدان را ترک کرد و به **سندج** رفت، چیزی نگذشت که کرمانشاه هم به دست نادر افتاد.

نادر پس از تنبیه بختیاری‌ها و درجزینی‌ها و ترکمانان کوکلان در اول محرم ۱۱۴۳ عنان عزیمت به جانب آذربایجان تافت، در جنوب مراغه به یورت اصلی طایفه خود رسید و سه هزار خانوار قرقلو افشار را از آن جا به خراسان کوچ داد. عثمانیان از همه جا عقب می‌نشستند، نادر در ۲۷ محرم به تبریز وارد شد و عازم بود که به نخجوان و ایروان لشکر بکشد، لکن در اول صفر اخبار ناگواری از مشهد به او رسید و آن خبر هجوم ابدالیان به شهر مشهد بود، نقشه‌ی نادر به کلی مبدل گشت و این مصادف بود با حوادثی که در اسلامبول رخ داد و منجر به عزل سلطان احمد ثالث شد.»

«در جمادی الثانی ۱۱۴۳ شاه از اصفهان عازم مقابله عثمانیان شد. از طریق همدان به تبریز رفت و حاکمی را که نادر نصب کرده بود معزول کرد، با ۱۸۰۰۰ سپاه به تسخیر ایروان شتافت. لکن بعد از ۱۸ روز محاصره چون آذوقه‌ی اردوی او تمام شد از رود ارس گذشته خود را به سلطانیه رسانید. ورود افواج فارس شاه را مستعد حمله کرد، در حوالی قوریجان در پنج فرسنگی شمال شرقی همدان به قشون عثمانی که سرداری آن با احمد پاشای بغدادی بود زد. سپاه قزلباش چهار پنج هزار تلفات داده و توپخانه‌ی خود را به جا گذاشت و شاه به اصفهان پناه برد،

احمد پاشا تا ابهر را به تصرف آورد. مقارن این احوال سردار دیگر ترک علی پاشا از ایروان حرکت کرده تبریز و مراغه را فرو گرفت، فقط قلعه‌ی دم دم در جنوب ارومیه که مسکن طایفه‌ی افشار بود باقی ماند و اهل آن دلیرانه مقاومت کردند.»

ترک‌ها که از بازگشت نادر می‌ترسیدند به شتاب تمام مقدمات صلح را در بغداد طرح‌ریزی کردند. بنابراین قرارداد اراضی جنوب ارس به ایران پس داده می‌شد و نواحی شمال رود مزبور به ترک‌ها تعلق می‌یافت. به علاوه ۹ محال از محال کرمانشاه به صیغه ارپالیق به احمد پاشا واگذار می‌شد.

از ۲۱ ژانویه تا اول فوریه ۱۷۳۲ نمایندگان شاه در رشت عهدنامه‌ی دیگری با روس‌ها بستند، به موجب آن اراضی جنوب سالیان بایستی معجلاً تخلیه شود، لکن پس دادن باکو و دربند موکول به این شد که ایرانیان ایروان و ماوراء قفقازیه را از ترک بگیرند. تشویش عمده روس‌ها از این بود که مبادا عثمانیان دستی به سواحل بحر خزر پیدا کنند.»

مقارن فتح هرات نسخه‌ی عهدنامه‌ی ایران و عثمانی به دست نادر رسید و او نهایت تنفر خود را از قراردادی که پس از شکست متعقد شده باشد اظهار کرد و ایلیچانی به اسلامبول و بغداد فرستاده تمام خاکی را که صفویه در تصرف داشتند خواستار شد و معتمدی از افشاریه را به اصفهان فرستاد که فتح او و شکست افغان‌ها را به چشم شاه طهماسب کشیده از انعقاد عهدنامه مزبور که سرنوشت اسرای ایران را در خاک عثمانی مسکوت گذاشته بود ابراز ناخشنودی و ملامت کنند.»

نادر اول رجب به کرکوک رهسپار شد به این امید که احمد پاشا نیز از بغداد خارج خواهد شد. اما مجبور شد که پیشرفت خود را دوام داده از راه دشت کورپی و قراپه تا ینگجه جلو رفته در اول شعبان بلندی‌های مقابل کاظمی را فرو گیرد. یک نفر مهندس فرنگی از چوب خرما جبری ساخت و نادر از دجله گذشته اسکی بغداد را به تصرف آورد و تمام بغداد را در حصار گرفت، در همین وقت هم شیخ عبدالباقی طایفه‌ی بنی لام و والی عربستان مأمور فتح بصره شدند.»

احمد پاشا برای دفع الوقت وعده داد که شهر بغداد را در آخر صفر تسلیم کند، در این موقع لشکر توپال عثمان از راه کرکوک پیش آمد، نادر دوازده هزار نفر به محارست بغداد گماشت و در ۶ صفر ۱۱۴۶ بقیه‌ی سپاه خود را به مقابله توپال

عثمان برد، در کنار دجله نادر مغلوب شد و به طرف بهریز و مندلیجین عقب نشست.»

در ۲۵ ذوالقعدة نادر وارد اصفهان شد، عبدالکریم افتدی خبر آورد که دولت عثمانی عبدالله پاشا کوپرولو زاده را ایلچی مختار قرار داده است، نادر به او پیغام فرستاد که باز دادن ایالات قفقازیه شرط نخستین مقاولات خواهد بود، مقارن این احوال پرنس س. د. گولیتسین نماینده‌ی روس هم وارد اصفهان شد و نادر او را پیوسته در موبک خود می‌برد. در دوازدهم محرم ۱۱۴۷ نادر از اصفهان حرکت کرد و از راه همدان و ستندج و صاین قلعه و مراغه به اردبیل رسید. ۱۹ ربیع الاول، در طول طریق ایلات را آرام و مطیع کرد و در بعض نقاط ساخلو و ذخیره قرار داد که هنگام حاجب به او ملحق شوند.»

عبدالله پاشا درخواست کرد که حل مسئله‌ی ولایات قفقاز را به دو سال بعد موکول کند. ولی چون نادر تغییری در اوضاع قفقاز مشاهده نکرد، بدون فوت وقت نخست به سرخای رئیس طوایف داغستان در غازی قموق حمله برد، این سرخای سابقاً بر شروان دست یافته و از جانب سلطان عثمانی حکومت او تصدیق شده بود. نادر ۲۵ ربیع الاول در ساحل رود کر اردو زد و چهار روز بعد بی جنگ شماخی را مسخر کرد، داغستانی‌ها به قبله رفته از لکزی‌های جار و تله و فرماندهان عثمانی مدد گرفتند، مجموع سپاه آنان به ۲۰۰۰۰ نفر بالغ شد، نادر طهماسبقلی‌خان جلایر را به مقابله فرستاد که آنان را در حوالی داواباتان مغلوب کرد و نادر در این اثناء برای قطع خط بازگشت سرخای تا قلب ولایت غازی قموق پیش رفت. لشکرکشی در این کوهستان بسیار دشوار بود و با وجود شجاعت‌های افغان‌های ابدالی نتیجه حاصل نشد. سرخای به سمت شمال گریخته و مردم داغستان خط مراجعت نادر را معشوش کرده بودند، فقط خاص پولاد پسر شمخال صاحب ترخو به خدمت نادر رسید و از طرف دیگر امراء گرجستان مژده دادند که بر سپاه حاکم عثمانی در تفلیس غلبه یافته‌اند، از راه شاه‌داغی نادر در ۱۶ جمادی الاولی وارد کوت کشن نزدیک قبله گردید و در ۶ جمادی‌الثانیه به قلعه گنجه رسید که علی‌پاشا و فتحگیرای سلطان از خاندان خوانین کریمه به حفظ آن اشتغال داشتند، جنگ بسیار خونین و مستلزم اعمال قلعه‌گیری فوق العاده شد، پرنس گولیتسین توپخانه‌ی قلعه ستانی و مهندسین باکو را به اختیار نادر گذاشت، صفی‌خان به غایبری از جانب نادر مأمور شد که به اتفاق

اعیان گرجستان به محاصره تفلیس پردازند و لشکری نیز به سرکوبی لکزی‌های جار و تله گسیل شد، ولی شدت زمستان از پیشرفت این سپاه ممانعت کرد. عثمانی برای مشغول کردن و مبتلا نمودن دشمنان شمالی خود از ۱۷۳۳ به بعد خان کریمه را تحریک می‌کرد که در کارهای داغستان مداخله نماید. اما دولت روس عبور سپاه را از اراضی آن جا که ملک خود محسوب می‌کرد اجازه نمی‌داد، عاقبت در ۱۷۳۶ این گفت و گوها منجر به جنگ روسیه و عثمانی شد. چون روس‌ها این مخاطرات را پیش‌بینی می‌کردند میل داشتند هرچه زودتر باکو و دربند را ترک کنند و برای این مقصود در دهم یا بیست و یکم مارس ۱۷۳۵ در گنجه عهدنامه جدیدی به امضاء رسید، به موجب آن روسیه و ایران ملتزم می‌شدند که در جمیع موارد با هم متحد بوده و هنگام هجوم دولت ثالثی از مساعدت خودداری ننمایند.»

نادر چون موقع و محل شماخی را استوار نمی‌دید، فرمان داد تا مردم آن به شهر جدیدی که در کنار آق سو برآورد، منتقل شوند. جنگ ایروان چون عبدالله پاشا کوپرولوزاده به قارص رسیده بود، نادر افواجی را در گنجه گذاشت، مبادا داغستانی‌ها به آن جا حمله آورند و خود روز ۱۳ ذیحجه از گنجه عزیمت کرد. پاشای وان مجال پیدا کرد که آذوقه به شهر تفلیس برساند و برف مدتی نادر را در لوری متوقف کرد و فقط روز اول محرم ۱۱۴۸ توانست خود را به قارص برساند، ساخلو عثمانی از قلعه بیرون نیامد، نادر به صوب ایروان عطف عنان کرد، این شهر با گنجه و تفلیس و قارص چهار حصن حصینی بودند که نیروی دولت عثمانی به آن استظهار داشت، عبدالله پاشا با ۷۰۰۰۰ سوار و ۵۰۰۰۰ پیاده از پی نادر تاخت، دو لشکر در دشت باغاورد در مغرب ایران تلافی کردند. روز ۲۶ محرم نادر به فتحی نمایان موفق شد. ۵۰۰۰۰ نفر از سپاه عثمانی که از آن جمله عبدالله پاشا و سارو مصطفی پاشا و والی دیار بکر بودند جان سپردند.»

اسیدال که مردی آواره بود در قلعه ی کلات گرفتار و به فرمان نادر کور گشت، چندین فوج به سرکوبی بلوچ‌ها روانه و یک نفر والی برای بلوچستان معین گردید. رضاقلی میرزا به تسخیر بلخ مأمور شد و این شهر در ربیع الاول مسخر گشت، مردم قندوز بدخشان هم اطاعت خود را اعلام کردند. شاهزاده‌ی افشار از فرمان پدر تخطی کرده از آب جیحون گذشته از طریق قرشی به بخارا روی آورد، خان‌های بخارا و خوارزم مغلوب شدند، ولی چند تن از سرداران لشکر شاهزاده به هلاکت رسیدند. نادر از شنیدن این اخبار ناخستود شد، پسر را به

بازگشتن از ماواریه جیحون فرمان فرستاد. روز ۲۲ ذوالقعدة ۱۱۵۰ نادر امر حمله عام قندهار داد، اما یورش افواج بختیاری و کرد و ابدالی در آغاز کار بی نتیجه ماند. روز دوم ذوالحجه بختیاری‌ها برج ده را گرفتند و قندهار تسلیم شد، حسین خان غلیزائی و ذوالفقارخان ابدالی با خویشاوندان آن‌ها به مازندران تبعید گشتند و قلعه‌ی قندهار با خاک یکسان شد.»

«تمام توجه جهانگشای بزرگ معطوف به گرفتن مال از مغولین بود، میزان مال هنگفتی که گرفته است کاملاً معلوم نیست، آندرام ندیم وزیر هندوستان ۶۰ لک روپیه نقد و ۵ لک جواهر می‌نویسد که از جمله الماس معروف به کوه نور و تخت طاووس بود. لشکریان ایران پاداش نیک یافتند و حتی مأمورین و مستخدمین خیمه و خرگاه هر یک از ۶۰ تا ۱۰۰ روپیه نصیب گرفتند. مملکت ایران را سه سال از مالیات معاف کردند، لکن این باران طلا دنباله نداشت و وجوه مبدوله به زودی تقلیل یافته پس گرفته شد!»

«ایلبارس مجبور شد که به طول رود جیحون از پی نادر برود، ترکمانان یموت و تکه جنگ را شروع کردند، ولی دفع شدند، ایلبارس به خانقاه رفت که یکی از قلاع خمسه‌ی خوارزم به شمار می‌آمد، روز بعد در جنگ، شکستی فاحش یافته در قلعه حصارى شد. مدت سه روز این حصار در زیر آتش فشان توپخانه بود و در ۲۴ شعبان ۱۱۵۳ قلعه‌گیان تسلیم شدند، ایلبارس را به حضور نادر آوردند که او را با ۲۰ تن از اعیان خوارزم به هلاکت رسانید.»

«در راه خبر یافت که افغان‌های ابدالی که قبلاً اعزام شده‌اند به قانیق رسیده و در ۱۵ ذیحجه طوایف جار و جاروخ واق زیر را پایمال سم ستور کرده‌اند، نادر فرمان داد تا ۲۰۰۰۰۰ روپیه به این سربازان دلاور انعام دادند.»

«نادر روز ۱۵ ذیحجه از شهریان حرکت کرد و چون به ماهیدشت رسید، شنید که طایفه‌ی قاجار بر پسر حاکم استرآباد شوریده با ترکمانان یموت همدست شده‌اند. حاکم استرآباد قاجاریه را تنبیه سخت کرد و راه افراط سپرد.»

«در خوارزم هنوز آتش فساد شعله ور بود و نادر برادر زاده خود علیتقی خان را با رتبه‌ی سپهسالاری و اختیار تام به آن سامان فرستاد.»

«خروج صفی میرزای معجول در قارص: نادر شاه عید نوروز ۱۱۵۷ را در کنگاور گذراند، در این جا خبر دسایس عثمانیان به سمع او رسید که احمد پاشا جمال اغلو حاکم قارص از جانب صفی‌میرزا مدعی سلطنت ایران، احکامی در آذربایجان منتشر می‌کند، اسم اصلی این شخص محمدعلی رفستجانی بود، نادر



در وصول به ابهر مطلع شد که احمد پاشای مذکور معزول و به جای او احمد پاشا وزیر سابق عثمانی مأمور قارص شده است، پس احکامی به حکام ایروان نوشته فرمان داد که شروع به رهایی اسرای عثمانی کنند، اما پاشای مذکور از شرایط صلح اظهار بی‌اطلاعی کرد، نادر مجبور شد که نقشی سفر را تغییر داده عازم قارص شود، در راه به او مژده دادند که مردم گرجستان بر عثمانیان غلبه و در ۲۴ ذیقعد ۱۱۵۶ گرجی‌های اخل کلکی سام میرزای سابق‌الذکر را دستگیر کرده‌اند، نادر یک چشم او را از کاسه بیرون آورد.»

نادر در ۱۹ جمادی الثانی ۱۱۵۷ به ظاهر قارص رسید. اما محاصره طول کشید و چون سرما شروع شد نادر در ۲ رمضان دست از محاصره برداشت و از راه اخل تسبیخه و اخل کلکی و گنجه به بردع وارد شد، در بردع کوخ‌هایی از نی برای لشکریان و برای حرم پادشاهی برافراشته بودند.»

انوروز ۱۱۵۸ را در آرش گذرانید و از آن جا به مراتع شکی رانده از طریق خچن به کنار دریاچه‌ی گوکجه رسید، در این وقت نادر سخت مریض بود و او را با تخت روان حرکت می‌دادند، طیب مخصوص شاه پ. بازین مرض او را مقدمه استسقا تشخیص داد.»

بعد از این فتح درخشان تغییر احوال نادر شاه به کلی غیرمنتظر بود، این فتح را مغتم شمرده برای خرسندی شخص خود معاهدات جدیدی پیشنهاد کرد، بنابر قول مورخ درباری نادر پادشاه ایران نامه به سلطان عثمانی نوشته از مواد اول و دوم قرارداد مغان صرف نظر کرد! اما منابع ترکی برخلاف این شهادت داده می‌نویسند که نادر شاه از سلطان واگذاری بلاد وان و کردستان و بغداد و بصره و نجف و کربلا را تقاضی کرد و عثمانیان هم در صدد تسلیم آن نواحی بودند.»

اعلی‌ای حال بعد از آن همه لشکرکشی و نبرد آزمایی نادر شاه اصول اعلامیه‌ی مغان را مهجور و متروک داشت.

روز دهم محرم نادر نیز از اصفهان خارج شد و در خط سیر خود کله‌منارها ساخت.

بعد از نوروز ۱۱۶۰ که در خارج شهر کرمان جشن گرفته شد، نادر آخرین سفر خود را به جانب خراسان پیش گرفت، شاه‌زادگان که به حضور او شتافته بودند، به کلات باز رفتند و خود نادر در مشهد به عاجز کشی و سفک دماء بی‌گناهان پرداخت.»

«به تحریک علی قلی میرزا و به همدستی صالح خان رئیس قراولان چند تن از امراء قاجار و افشار به اتفاق همیشه کشیکان سرپرده‌ی نادری در خیمه‌ی او داخل شده و او را کشتند. اضطراب و هرج و مرج اردوی نادری به وصف نمی‌گنجد. افغان‌های ابدال و ازبکان که به نادر وفادار بودند به قیادت احمدخان ابدالی، افشارها را مغلوب کرده به جانب قندهار رهسپار شدند، افشاریه علی قلی میرزا را از هرات خوانده به نام علিশاه و لقب عادل شاه به سلطنت نشانند، تمام پسران نادر به هلاکت رسیدند، فقط نوه او شاهرخ که ۱۴ سال داشت موقتاً در مشهد محبوس گشت.»

«خزاینی که نادر نهاده بود به زودی بر باد رفت، مملکت که از لشکرکشی‌های بسیار ناتوان گشته بود در فشار بحران اقتصادی خیلی سختی می‌نالید، اقدامات دینی نادر به کلی بی‌نتیجه ماند. ولی مرز و بوم ایران از دشمن‌رهایی یافت، از آن وقت تا حال خاک ایران از سمت شمال و مشرق و جنوب شرقی رو به نقصان نهاده است، لکن ایران با سرحدات کتونی هم باقی نمی‌ماند، اگر نادر شاهی نمی‌بود!» (میتورسکی، تاریخچه نادرشاه، صفحات مختلف)

این دوار سر آشکار در بخشیدن ناممکن حیات به اشباح تاریخی، که کم‌ترین راهکار قابل تعقیب ندارند، چنان که مختصراً خواندید، حاصل اختیار بلامعارضی است منبعث از فقدان روشن‌فکری متعهد، که مسئول مقابله با این‌گونه پریشان‌بافی‌های بی‌سر و ته و بلا تکلیف بوده‌اند. مسلماً اگر فراهم‌آورندگان این تألیقات برای دگرگونی‌های دو سه قرن پیش، خود را در بافتن هر داستانی آزاد و بی‌مسئولیت انگاشته‌اند، حاصل طبیعی آن چنان تربیت فرهنگی است که با قالب زدن شاه‌نامه شروع شده است.

## ۳۱۲. مقدمه نه

ظاهراً به عرصه تاریخ راندن و برملا کردن ماجرای نسل‌کشی پوریم و تشریح عواقب آن قصابی عظیم بر تمدن حوزه شرق میانه، چنان درگیری و دل‌نگرانی میان دوستان و دشمنان این مطالب نو، برانگیخته است که به نظر می‌رسد رفع آن نیازمند ارائه مقالات و مستندات پرشماتری است تا شاید کسانی از تحمیق بیش‌تر خویش دست بدارند و لااقل شهادت چشمان خود را به هنگام دیدار مستند «تختگاه هیچ کس» باور کنند. اینک و بر مبنای سابقه بر من مسلم است که ناباوران نسبت به این نوداده‌های تاریخی و فرهنگی ایران و جهان، بیش‌ترین عناد را آن‌جا بروز می‌دهند که پذیرش اشارات مدخلی، با از دست دادن بی‌بازگشت داشته‌های دست‌ساز یهودیان یکسان می‌شود. چنان که اصرارشان در رد و نفی بنیانی‌ترین مدارک و نماهایی صرف می‌شود که قدرت مقاومت مستقل و متکی به ادله قوی را از آنان سلب می‌کند. بر این اساس به دوستانی که سعی در جلب و جذب اطرافیان خود دارند، توصیه می‌کنم که پیش از شروع مباحث پولیمیکی و بروز لج‌بازی‌های آزاردهنده و طفلهانه، نسخه‌ای از مستند «تختگاه هیچ کس» را به طرف مباحثه ارائه دهند و بازدید از آن را شرط شروع و یا ادامه مباحث گفتاری بگیرند. اگر سوژه پس از گذشت زمان لازم، مثلاً به بهانه کمبود وقت و یا ناسالمی نسخه، مدعی ندیدن مستندها شد و یا «تختگاه هیچ کس» را حاصل صحنه سازی و دکور بندی و نظایر آن شناسایی کرد، مطمئن باشید هیچ ادله و ادعای دیگری پذیرش‌های پیشین را از او نخواهد گرفت و با متعصبی بی‌منطق رو به روید که مقوله‌های ذهنی آلوده به جعل‌های کلان را مقدس می‌انگارد.

در میان نام‌دارترین بزرگان جهان، شاید نادر شاه افشار گم‌نام‌ترین همه آنان باشد. حالی که اگر هیچ‌یک از خصوصیات ممتاز و برجسته این مرد نامی را هم در نظر نیاوریم، همان از درجه نظامی‌گری و نبوغ انکارناپذیر استراتژیک او، باید در ردیف بزرگ‌ترین بزرگان همه اعصار حیات بشر قرار داد و با توجه به سنوات

معدود حضور او در عرصه فعالیت‌های مختلف جنگی، به آسانی نتوان همانندی برای او یافت. ناپلئون بناپارت، امپراطور فرانسویان، که خود مدت کوتاهی زیست و جنگ‌های عظیمی نیز به راه انداخت، از ستایشگران نادرشاه است و به حق او را بزرگ‌ترین فاتح آسیایی می‌داند. «رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۱۳»

با کمک چنین رجز خوانی‌های بی پایه هم، راه ورودی به درون قصه‌های سه گانه در موضوع صفویه و افشاریه و زندیه باز نمی‌شود و هنوز کسی تقاضای دیدار منبع این ادعا و نظایر آن را نداشته و در حال حاضر، مشتاقان دریافت تصاویر قابل قبول از روند و گذر تاریخ هر دوران و مکان و هر تجمعی، ناگزیرند گذران امورات تاریخی خود را، با دخالت و دعوت اسکندر و اعراب، چنگیز و هلاکو، گوته شاعر آلمانی در حال ستایش و سجده به حافظ، نادر مورد ستایش ناپلئون، اشعار سعدی منقور بر سر در سازمان ملل و یک شاه نامه سرشار از کشت و کشتارهای فانتزی، طعم‌دار و هضم کنند. چنان که اروپاییان هم با پذیرش ماجراهای اسب تروا، شیر دادن ماده گرگ به نوزادان انسان، پاشنه طلسم نشده آشیل، خدای چماق‌دار هرکول و بالاخره ناپلئون فاتح، حضور تاریخی خود را آب و رنگی داده‌اند. به نظر می‌رسد این صورت‌های گوناگون را زمانی در جای نمایه‌های تاریخی نشانده‌اند که قصد استعار و ایجاد ابهام در فصل ناخوش آیندی از تاریخ مردمی چشم و گوش بسته داشته‌اند. کارگاه و پناهگاه این ساخت و سازها زیرزمین‌های کنیسه و کلیساست که عالی‌ترین برداشت‌های ضد اسلامی و اختلاف برانگیز را از همین مزرعه دروغ‌های تاریخی درو کرده‌اند. این شوخی کثیف که در متن بالا به نادرقلابی عنوان **گم‌نام‌ترین نام دار** تاریخ داده‌اند، از آن است که نادر در مکتب روایات تاریخی شرق میانه، اندک نشانه‌ای برای بروز و شناسایی ندارد.

«بی‌اقبال‌های مرد پرتوان و پرومند و شکوه آفرین ایران، همه هم از آن حیث نیست که وی فقط دوران کوتاه دوازده ساله‌ای را شاه بوده و مسند حقیقی قدرت را در اختیار داشته است. بل که بدین سبب نیز است که این داهی کبیر متعاقب عمر دو بیست و چهل ساله بزرگ‌ترین و محبوب‌ترین سلسله‌ی ایرانی بعد از اسلام بر تخت نشسته است که در دل هم میهنان خود جایگاه

**والایی کسب کرده‌اند** و در سایه‌ی تبلیغات حساب شده و دامنه‌دار، حکومت‌های قبل و بعد خود را تحت الشعاع قرار داده‌اند. نوع نگاهی که ایرانیان به دودمان صوفیان صافی پیدا کرده‌اند و به طور خاص پیش‌آمدهایی که در پایان کار سلاله شیخ صفی‌الدین اردبیلی روی داد و سوانح دردناکی را برای ملت و کشور به وجود آورد، باعث شده است که عظمت نبوغ و دهاء مسلم مرد بلندمرتبه‌ای چون نادر، در محاق فراموشی و کم‌التفاتی افتد و نویسندگان و مورخان ادوار بعد نیز در اعصار زندیه و به ویژه قاجاریه از پرداختن به زندگانی وی و توضیح افتخارات عظیمی که خلق کرده است، غفلت ورزند. این که سهل است، چرا که گه گاه قضاوت‌هایی نیز درباره وی می‌شده است که نه تنها مؤید احوال چنان پادشاه کامکاری نبوده، بل چهره‌ای دژم نیز به وی داده و فی‌الجمله شرح آن همه مساعی که برای جبران کار غلزانان قندهار و برون رفت از گرداب هجوم‌های ظالمانه‌ی روس و عثمانی معمول داشته، مورد تعرض و نسیان قرار گرفته است.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۱۴)

دست‌یابی به چاره و اکسیری که عوارض چنین تمسک‌های چند پهلوی به روایات ساختگی تاریخ را درمان کند، در شرایط کنونی و با چنین اساتید و آموزش‌ها، ناممکن است. زیرا از سویی سرداری بی‌قرینه ولی گم‌نام را به عرصه می‌کشاند و از دیگر سو هم او را از اقبال مردم و به طور کلی تاریخ چنان محروم نشان می‌دهند که حتی فرقه‌های ایران پرستی، بر این امام‌زاده تازه ساز، نه این که ضریح و بارگاه، بل تا همین اواخر، سنگ نشانی هم در زمین فرو نکرده‌اند!

ابه هر تقدیر نادر بی‌هیچ‌گونه تودید مرد بزرگی بود و با هر معیار و مقیاسی نیز که به سنجش استعدادها و قدرت دگرگون‌سازی و تحول‌آفرینی و نیروزایی او پردازیم، نمی‌توانیم عظمت نبوغ بی‌مانندش را انکار کنیم. اراده خلاق و توان مقابله او با کوه‌های انبوه حوادث صعب و سنگین، در دهاء و جرئزه هیجان‌انگیزی نهفته است که مایه‌ی اصلی حرکت و فعالیت وی در فتون مختلف سیاسی و اقتصادی و خاصه نظامیگری است. مردی که ظاهراً هیچ‌گاه به مکتب نرفته و درسی نخوانده بود، به مردم و میهن خود سخت علاقه داشت، تاریخ ایران را می‌دانست و به دقایقی از آن‌ها، خاصه آن‌ها که شاه‌نامه حکیم

فردوسی توسی علیه‌الرحمه روایت کرده، بسیار آشنا بود.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۱۵)

بفرمایید و بکوشید از سراینده این زینت فروش تاریخ مثلاً سوال کنید از چه طریق، به دنبال تأکید بر بی‌سوادى نادر، تصور اشتیاق او به شاه نامه را کشف کرده است؟! شاید با حداکثر ندیده‌انگاری از سر لطف بتوان پذیرفت که برحسب تفاوت در علاقه‌مندی‌های طبیعی میان نادر و کریم خان، که یکی دغدغه بی‌کار ماندن اسافل اعضای لشکریان خود را داشت که سرانجام به همراه بردن فاحشه خانه‌ای متحرک را راه چاره دید، در این جا نیز نادر برای جلوگیری از محروم ماندن از دیدار شبه تعزیه سهراب کشی وادار شده باشد که نقال و ملزومات قهوه خانه‌ای را به دنبال سپاه خود بکشاند.

**با این که وطن دوستی در روزگار او، مفاهیم نظری و متبرک کنونی خود را نیافته بود، اما شناخت حدود و ثغور ایران بزرگ، آن هم در مقیاس نجد ایران و پاسداری از مرزهای گسترده آن را قریضه همت می‌شمرد و مکرر پیش آمده بود که در این راه نه تنها به اسلاف تاجدار صفوی خود نگاه می‌کرد، بل به ادوار تابناک‌تر پیش از آن نیز تأسی می‌جست. مثلاً برای نخستین بار بود که در چهره یک دولت برخاسته از متن مردم و مستظهر به اراده و حمیت و فداکاری همان ملت، مرزهای ایران و هند را با وجود تسخیر قسمت عمده‌ای از شبه قاره در متهای رودخانه‌ی پنجاب و سند قرار داد، برای سرزمین زیبا و پربرکت کشمیر، که از گذشته‌های دور تا امروز، خود را ایران صغیر می‌شناسد، حاکمی جداگانه معین کرد. در منطقه افغانستان، تمامی خطه‌ای را که در غرب فلات پامیر واقع است، به خاک وطن منضم ساخت و در نواحی ماوراءالنهر و خراسان بزرگ، مرز تاریخی سیحون را زنده کرد و گردن‌کشان غفلت‌زده منطقه را به طوع و کره واداشت تا در آغوش مام بزرگ وطن، احساس آرامش و امنیت کنند. عین همین مسئله نیز در قفقازیه، بخش‌های اران و شروان تاریخی، ارمنستان و گرجستان تا قریب به دریای سیاه اتفاق افتاد و کل داغستان و چچتی ادوار بعد را که خاستگاه حمایتی صفویان شناخته می‌شد و ائمه جمعه و جماعت‌شان را نیز به روزگار همان سلسله، از دربارهای تبریز و قزوین و اصفهان**

تعیین می‌کردند با وجود سرسختی کوه‌ها و جبال سر به فلک کشیده البرز در جایگاه واقعی خود نشانید.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۱۶)

به گمان شما اگر این مؤلف، قبل از اتمام جوهر خودکارش، به همین روال، تا اندونزی و ژاپن را از سوی و مسکو و لنین‌گراد سابق تا مرکز قطب شمال را از دیگر سو به نادر کشورگشا می‌بخشید، آب از آب می‌جنید؟ در این جا گرچه تصریح می‌شود که در زمان نادر میهن‌پرستی مفهوم شناخته شده‌ای نبود، باز هم نخبه‌ترین خیال خفته در سطور آن، سعی نادر برای تسخیر کشمیر، به قصد تولید بک آپی برای رفع احتمالات آتی سرزمین ایران بوده است!!!

در اوراق همین کتاب خواهیم دید که نادر دست کم سه بار در خلال سال‌های ۱۱۴۵ و ۱۱۴۶ و ۱۱۵۷ بغداد را محاصره کرد و بخش‌هایی از آن را نیز به تصرف درآورد؛ اما از نابخشناری‌های او و مردم مصیبت‌زده وطن‌اش بود که هر بار حادثه‌ای داخلی یا شیطنتی خارجی هویدا می‌شد و حالی که می‌رفت تا تمامی بخش‌های سواد و مردم مؤمن و مخلص دل ایران‌شهر با دیگر صفحات کشور یک صدا شوند - امری که به طور قطع انتظار وقوع آن می‌رفت - به تحقق نپیوست.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۱۷)

بر اساس سخنان بی‌بدیل چنین مؤلفی که حتی از تحقق نیافته‌های تاریخ نیز با خبر است، تا زمان طلوع و ظهور و کشف سردار دیگری که بتواند سالی دو بار بغداد را محاصره کند، باید که نادر را برنده این مسابقه محاصره دانست و گرچه به اشتباه چنین برداشت می‌کردم که جهان‌گیری و متصرفات نادر فقط به سمت شمال و شرق جهان امتداد داشته اینک و در مواجهه با خبرنگار ملی قبل ناگزیرم سعی نادر برای تسخیر غرب جهان را هم بی‌ذرم.

اهم روس‌ها و هم ترکان لاجوج عثمانی، بخت خود را آزموده بودند و تنها چیزی را که از خدا می‌خواستند و در عرصه‌ی زمینی نیز به جد، بدان می‌پرداختند، اشتغالات درونی کشور برای نادر شاه بود تا ارتش کارآمد و ترساننده‌ی چهار صد و سی هزار نفری خود را با پنج هزار توپ و آن همه مهمات به راه بیندازد و در حالی که می‌رفت و می‌توانست که هر دو امپراطوری را با خطرات جدی انقراض رو به رو کند، از لاک خویش بیرون

نخزد و ارکان متزلزل حیات سیاسی‌شان را به خطر نیندازد.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۱۸)

این که مؤلف ما بر مکتوبات قلبی و ذهنی نادر و همسایگان‌اش نیز مسلط بوده، محل امیدواری بسیار است. ولی بنیان‌اندیشان اینک دیگر باخبرند که در زمان نادر هنوز هیچ شهر قابل سکونت و دربرگیرنده جماعت، به خصوص در تیراژی که مؤلف ما می‌گوید، وجود نداشته و حتی شیراز هم منتظر است تا کریم خان زند کلنگ تولد آن را بر زمین بکوبد، آن‌گاه زمینه آماده‌ای فراهم است تا پیرسیم نادر این قریب نیم میلیون نظامی را به اصطلاح قدما از کدام سوراخ جمع‌آوری و چه‌گونه و در کجا و چه امکاناتی نهار و شام می‌داده است، به خصوص که پنج هزار توپ جنگی را اگر با اندک فاصله لازم به دنبال هم ردیف می‌کرد به حدود پانصد کیلومتر فضای بی‌معارض، یعنی فاصله میان تهران و اصفهان نیازمند می‌شد!

«ساختار ناوگان دریایی ایران، از همین ایام در ذهن فرمانده دلاور شکل گرفت و بعدها، به مرور، به صورت‌های اصولی‌تر و قطعی‌تر، اقتدار و نظمی منطقی به خود یافت و نیروی رعب‌انگیزی شد که تا نادر زنده بود، و حتی سالیانی دراز بعد از انحطاط دولت او نیز، از تطاول‌های بی‌حساب و کتاب دولت‌های اروپایی جلوگیری کرد. اعتبار ایران به جایگاه اساسی آن رسید و به رغم تمامی شعوه‌های مکارانه غریبان و نمایندگان هوشیارشان، که تا آن روز در همه مراکز حساس خلیج فارس، جای خوش کرده بودند، نه فقط امنیت سواحل و جزایر کوچک و بزرگ موجود در دو سوی آب‌ها برقرار بود، بل نیروهای جنگی ایران، مناطق ظفار و عمان و قطیف و سواحل متصالح را به تمکین واداشته بودند. بدین نهج، ایران عصر نادری، به صورتی قانونمند و اصولی، صلای رسای تمامی مردمی را که از هزارها سال پیش در صلح و صفا و ثبات و دوستی منطقی با یکدیگر به سر می‌بردند به گوش سوداگران غربی می‌رسانید و از این که بخوانند سیر سیری‌ناپذیر مطامع خود را با استعمار و استثمار این صفحات، تقویت کنند، به انداز و تحدیرشان خبر می‌داد. در حقیقت، و در نهایت اندوه و اسف باید گفت که این پس از درگذشت جان‌گداز چنان مرد مصمم و بیدار دل و با اراده است که قایق‌های توپدار باختر زمینیان، به طور بلامنازع بر آب راه حیاتی ایرانیان و



عرب‌ها تسلط جست و به مرور دهور، جان و مال و عرض و اعتبار آنان را نیز در معرض بیع و شری قرار داد.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۱۹)

در این مرحله است که با نمونه بالا، ظاهراً مؤلف ما در بررسی تاریخ عهد نادر، شاید هم پس از آگاهی و اطمینان به برقراری امنیت جهانی، که گویا به قوت بازو و ضربات شمشیر و نهاد نظامی نادر برقرار شده بود، رفته رفته و برای ایجاد تناسب میان دلاوری‌های صرف شده نادری و ضعف قابل لمس گستره امکانات محلی و ملی، به نوشتن انشاهای قوی و کم غلط‌تری از قماش فوق در ستایش قوم و سرزمین خود تشویق شده است.

«تجارب ذی قیمتی که **دلاور مرد یگانه خراسانی** در خلال شش و هفت سال جنگ و گریزهای پی در پی داخلی با مدعیان متعدد سرکش، از جمله ملک محمود سیستانی، میرزا احمدخان، فتح‌علی خان قاجار، اشرف افغان و اللهیارخان ابدالی کسب کرده بود، به وی آن جسارت و جرأت را داد که در بادی امر به توانایی‌های نظامی بی‌همتایی که در وجودش ودیعه بود، پی برد و آن گاه در مقام یک نابغه زبردست و مسلط بر فتون جنگ، به آوردگاه دشمنان خارجی روی نهد. صحنه‌های نبردهای دائمی بعدی وی با عثمانی‌ها، هندوان، اوزبک‌ها و تاتارهای آسیای میانه، و اعراب سواحل جنوبی خلیج فارس و دریای فارس، توانایی‌های دیگری را در مقیاس عظیم لشکرکشی و فرماندهی حساب شده می‌طلبد که نادر در خلال آن‌ها، به طور قطع استعدادهای رزمی شگرف و برق آسیای بروز داد که نه تنها در سطح بسیج یک ملت مرد پرور و جنگ جو و دلیر، بل که در **گسترده‌ی عملیات جنگی جهانی آن روز**، مقامی بس بلند و شامخ برای وی آفرید.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۲۱)

اشتباهی در کار نیست، برداشتی است که عیناً از کتاب دو جلدی مؤلف آن نقل می‌شود: بخشیدن عنوان **دلاور مرد خراسانی** به ناشناسی که جز قصه از او نشنیده و مستندی در دست نداریم، مؤلفی که عرصه تحقیق و نگارش تاریخ را با گود زورخانه یکی گرفته و تصویری از نوع «یک ملت مرد پرور و جنگ جو و دلیر» که از «جنگ جهانی آن روز فاتح بیرون آمده» در مقابل خود دارد، آیا می‌تواند جز یک نادر کلیشه‌ای و رباتیک معرفی کند که دائماً و با شمشیر برهنه در حال بلع بلامنازع

سرزمین‌های دور و نزدیک است!؟ در نگاه مردم آگاه چنین ژست‌های ناسیونالیستی تاریخ گذشته، برای جا انداختن صاحب منصبی که قصد سازندگان وی فقط پر کردن گوشه بی جنبش دیگری از سرزمین پوریم زده‌ای است که تا زمان نادر هنوز یک کاروان سرای مورد نیاز تجارت و تولید و یک شهر قابل سکونت ندارد.

«کسانی چون لارنس لکه‌هارت انگلیسی نادر و ناپلئون را در عرض هم قلمداد می‌کنند و نکته جالب این که همان بزرگ‌ترین بزرگ نظامی غرب یعنی ناپلئون، خود نیز به نادر بسیار نظر داشته است و بر صحت استراتژی‌ها و تاکتیک‌های آخرین فاتح شجاع آسیایی به چشم تحسین نگریسته است. اما رشد و نمو و به عرصه رسیدن فردی چون نادر، بیش از همه باید مبین **توان مرد پوروی ایوان** باشد و این که ملتی با سوابق درخشان قهرمانی فرزندان خود، به کرات نشان داده است که در لحظات بحرانی، مردان بزرگ و نادر می‌پرورد و به دست آنان، کارهای نتوانستی به انجام می‌رساند. این جنبه از توانایی‌های عنصر ایرانی مطلبی است که باید نگاهی در خور توجه بدان داشت. این که ایرانیان مردمی سرد و گرم چشیده‌اند و در خلال عمرهای دراز با مصائب و متاعب بی شمار قرین مانده‌اند و به تعبیر واضح ما، هیچ نسلی از مردم کشور نبوده‌اند که طعم تلخ یک بحران حاد سیاسی، اجتماعی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و نظایر آن‌ها را از سر نگذرانده باشند، واقعیتی آشکار است. در همان حال راز بقای مجموعه‌ی انسان‌های بلند فطرت و عزیزی که ایرانی شناخته می‌شوند، در قوت تحمل شداید دردناک و کنار آمدن پرشکيب آنان با دشواری هاست، و این که علی‌الدوام در اوج آلام و محن، مردی از حضيض اسقام و فتن به پا خاسته و غبار غم‌ها را از چهره ملت شسته است.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۲۲)

ملاحظه می‌فرمایید که بی‌راهه نرفته‌ام و پیشرفت حیرت‌آور مؤلف ما در تولید مقالاتی مناسب افتتاح سخن از سوی نقالان قهوه‌خانه‌ها و شیفتگی او نسبت به دروغ نوشته‌های وارداتی، شایسته تمجید و تحسین است و گرچه سهم او انتقال محصولات کپک گرفته دانشگاه‌های طویله‌سان غرب، که دست پروردگانی عالی‌مقام و مجرب و دارای مدارک متعدد در فوق‌شیادی تا مرحله جعل کتیبه تریب کرده‌اند، به ستایش نامه ملی فوق، اعتباری فرا معمول می‌بخشد. مؤلف مورد اشاره و بحث ما، راز بقای انسان‌های بلند فطرت و عزیز ایرانی و اساتید نخبه‌ای را می‌داند که بار تبلیغ

دروغ‌های ساخت منابع یهود را بر دوش گرفته و حمل می‌کنند. می‌پرسم آیا صاحب چنین دیدگاه فرانسوی‌نالیستی کهنه‌پرست، صلاحیت تدوین متون تاریخ را دارد؟

در تحلیلی کلی از هم‌هی آن چه که به شاه نادر منسوب است، می‌توان دریافت که او از اوضاع تاریخی منطقه و نقش پر اهمیت و تأثیرگذار ایران بر کشورهای شرق و غرب و نیز ایجاد پلی ارتباطی در میان تمدن‌های بزرگ آسیایی و آفریقایی و اروپایی آگاهی داشت و می‌خواست تا دگرباره با نگرشی نو، اختلافات چند صد ساله بی‌فایده‌ای را که صفویان در میان مردم منطقه و به ویژه مسلمانان دامن زده بودند، از میان بردارد و با این که به گمان ما، خود شیعه بود و در مهد تعالیم شیعی خراسانی رشد و پرورش یافته بود، اما جایگاه خاص تاریخی ایران را در گسترش و تداوم تمدن اسلامی تعیین و تثبیت کند. در اوراق همین وجیزه، بررسی سیاست‌های مختلف نادر و فی‌الجمله اندیشه‌ها و آرمان‌های اساسی ملی او مورد فحص و بحث قرار خواهد گرفت و اهمیت کارهای برجسته و ماندگار فرزند گران‌مایه‌ی ایران، در تقریب مذاهب اسلامی و حتی ادیان جهان شمول الهی نموده خواهد شد. اقدامات متعدد او در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هم در زمره‌ی فصولی از تحقیق کنونی جای باز می‌کند که اهمیت نبوغ ملک‌داری شاه برخاسته از میان فرودست‌ترین قشرهای ملت نشان داده شود. بی‌گمان جا دارد فصلی نیز به تحولات ناشی از قیام قندهاریان و سقوط اصفهان اختصاص پیدا کند تا بستر حقیقی تغییرات بعد شناسایی گردد و منشاء آن همه دگرگونی‌هایی که در جمعیت ایران حادث شد، به نحو شایسته، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل واقع شود. چرا که این بخش از تاریخ ایران، به نحو الزام‌آوری به تاریخ منطقه و جهان پیوند یافت و حوادثی که به فاصله‌ی کم‌تر از نیم قرن در اروپا پیش آمد، تأثیراتی پر دامنه و مستمر بر دیگر نقاط گیتی و از جمله ایران بر جای نهاد که در تعیین سرنوشت تاریخی ملت ما نیز عیان گشت.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۲۳)

چنین است که در هر فرصت، به اثرات مخرب نوشته‌هایی که منشاء و محرک قوم و شخص پرستی بی‌دلیل دارد، تذکر داده و یادآوری کرده‌ام که این گونه‌افاضات که بال‌مگسی مستندات ندارد، درست مانند متن فوق که نادر دائماً در حال جنگ را منادی وحدت اسلامی معرفی می‌کند، در زمره بُرائترین ابزارهایی قرار می‌گیرد که

---

جز دامن زدن به تفرقه و موجه شناختن خون ریزی‌های محلی و منطقه‌ای، در میان مسلمین، حاصل دیگری برای جماعات مسلمان شرق میانه نداشته و نخواهد داشت.

### ۳۱۳. مقدمه ده

هر یک از یادداشت‌های ایران شناسی بدون دروغ، که در زمان عرضه، بی ارتباط با موضوع و موجد سوالاتی بود، به اراده خداوند در مباحث آتی اهمیت خود را آشکار خواهند کرد و انشاءالله با این نکته دقیق و عمیق و کم‌تر گفته شده آشنا خواهیم شد که مفهوم کلی جهان و مردمان و ساکنین هر گوشه و کنار آن، روشنی نوآینده‌ای است، مدیون ابراز شجاعت ملاحان و جاشویانی که بی هراس از وسعت نا آشنایی‌ها و دشواری‌ها، به قلب اقیانوس‌ها شرع کشیدند، به تدریج و در درازای قرنی گشت و گذر، کاشف جغرافیای زمین شدند و مردمانی را به عرصه حیات و هستی جمعی کشاندند که در هیچ مقیاس، فرهنگ و پیشینه مشترک نداشتند.

بر گرداگرد همین آگاهی پایه می‌توان بر تألیف یا تألیفات هر مؤلفی، در هر حوزه و موضوع، از جمله در علوم انسانی خط بطلان کشید و به آن گزاره مؤمن شد که تأیید می‌کند به جز کتب آسمانی تورات و انجیل و قرآن، توجه و تأیید هرگونه متن و نوشتار، دورتر از پنج قرن پیش، توسل به موهوماتی است که اندک بازمانده‌ای از آن‌ها نداریم و این امر را قرائتی از این جمله تأیید می‌کند که در سراسر قاره بزرگ آمریکا، یعنی مساحت یک سوم زیستگاه آدمی بر زمین، هیچ متنی نیافته‌ایم که حامل پیامی برای پیشرفت شمرده شود. بدین ترتیب فرهنگ شلخته کنونی، که با به میدان آوردن اسامی و آثار انواع و اقسام عالمان و هنرمندان و مورخان و جامعه‌شناسان و جهان‌گشایان و سیاست‌مداران و مصلحان و وزیران و طیبیان و ساحران و شاعران و اقوام و کام‌روایان و مقهوران و کسانی با عنوان فیلسوف و شاعر و ملا و مؤمن بزرگ و تألیفات جاعلان‌های که بر هیچ پایه و پیوندی مستقر نیست، به مرادوات انسانی از عهد عتیق و زمانی اشاره می‌کنند که هیچ قاره‌ای به عنوان یک واحد جغرافیایی مجزا شناخته نبود و گفت‌وگو از آمریکا و آفریقا و اروپا و آسیا حتی نمایه نداشت. سهم منطقه ما از این گزافه و خرافه‌ها را به گونه‌ای ادا کرده‌اند

که بنا بر نیاز، از هند تا اسلامبول را به دست روستا یا اوبه نشینی با نام‌های نادر و چنگیز بپارند.

حیات مردان نامی علی‌القاعده در هاله‌ای از ابهام پیچیده است، علی‌الخصوص آنانی که در فقر و گمنامی به دنیا آمده‌اند و مدیدی از عمر خود را در حریم‌های عزلت و انزوا زیسته‌اند. نادر نیز از این قاعده مستثنی نیست، چون هیچ کس نمی‌دانست و نمی‌توانست در خاطر خویش مجسم کند که طفل ساده‌ای که در یک خانواده دور افتاده محروم به دنیا آمده است، یک روز به چنان مرتبه‌ی بلندی از عزت و اعتبار رسد که نام‌داران جهان به درگاهش کرنش آورند و سرکشان روزگار با شنیدن اسم او، بر خویش بلرزند. دو مورخ که پیش از هر کس دیگر به او نزدیک بوده‌اند و بخشی از یادداشت‌های خود را نیز، یقیناً در دوران حیات وی قلمی کرده‌اند، چیزی زیادی درباره‌ی او نمی‌گویند و از اصل و نسب ممتازی سخن به میان نمی‌آورند. بر اساس سنت تاریخ‌نویسی معمول روزگار، لقای از مبالغه و گزافه نیز در کلام آنان پیداست که خاص هر صاحب شوکتی تواند بود. ارباب قلم، هر گاه که از صاحب جاهی در زمان زندگانی او نام می‌برده‌اند، رعایت برخی احترامات را واجب می‌شمرده‌اند. محرز است که زیان دیدگان از یک شخصیت تاریخی نیز آن گاه که از قلمرو قدرت دور می‌مانند و ترس جان و امید نان را از دست می‌داند به ذکر مطالبی می‌پرداختند که در تضعیف خصم به کار آید و از اعتبار و هیبت او بکاهد. (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۲۵)

همان شگرد تهوع‌آور قدیمی که: هیچ کس نشانی از سوژه نمی‌داند تا جاعلین جابخوش کرده در کنیسه و کلیسا و کوچک ابدال‌های بومی آنان با دست‌های باز هر نوع گلیم را که بخواهند و بتوانند، از نهر زورمند تاریخ بیرون کشند. چنان که مؤلف ما هم مصمم است تنها با بار و وام از کلمات، نادر خود را از پیچ و خم دشوار گذر تاریخ عبور دهد و به سرکردگی جهان آن روزگار برساند. لحن خطاب و بزرگ‌انگاری نادر قلابی در این سطور چنان است که بی‌شک مؤلف اگر به زمان نادر تنها برگی از آن را به دربار می‌رساند، لایق و شایسته دریافت انواع صله‌های قبله عالم بود.

محمد کاظم می‌افزاید که: «هر چند امام قلی بیگ به حسب ظاهر اشعار نمی‌نمود که مبادا در میانه‌ی امثال و اقران، به جتون و سودا متهم گردد، اما شب و روز منتظر لطیفه‌ی غیبی می‌بود که به تاریخ سته‌ی ۱۰۹۹ زوجه مکرمه او بار حمل گرفته، بعد از نه ماه و نه روز و نه ساعت در تحویل حمل خداوند عالمیان فرزند نرینه‌ی آفتاب طلعه‌ای به او کرامت فرموده، به عرصه‌ی وجود آمد و آن طفل را دو نفر دایه مریبی شیر آن بودند که قناعت به یکی نمی‌نمود، و اسم سامی او را نادر نهادند.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۲۷)

حتی اگر بر آن تعاریف پیشین از نادر که او را تا آستانه آسمان بلند شمرده‌اند، این تعاریف غیر لازم و عامیانه و مختص و مفید برای صحنه‌سازان و سخن‌باغان را بیفزاییم که نادر از چهار پستان تغذیه می‌کرد، باز هم کم‌ترین نقشی در برآمدن سلسله افشاریه به عهده ندارد، زیرا که باور پر خواری نادر نوزاد، تاریخ را متوجه او نمی‌کند و احتمالاً فقط به خانواده‌ها هشدار می‌دهد که اگر شیرخواره‌ای پر اشتها به دنیا آوردند، توجه کنند که احتمالاً با نادر دیگری روبه‌رویند! چنین است بررسی‌های تاریخ ایران که اگر فرصتی دست دهد از نصب شروخی بر پستانک و پوشک و قنذاقه نوزادان نیز به عنوان مستندی بر هویت این و آن ابایی ندارند. اگر کسی چنین تهمتی بر نادر شیرخوار را نپذیرد، آیا برای رد آن باید به کدام شیرخوارگاه خراسان رجوع کند؟! در عین حال همین که ادعا ندارند که نادر در رحم را به علت جثه درشت با «نادرین» زایانده‌اند، لاقول می‌رساند که تکرار این گونه لوس‌بازی‌های بی‌هنجار در تاریخ‌نویسی را در تمرین مربوط به رستم دستان بی‌ثمر یافته‌اند.

امراحل رشد نادر را باید به همان گونه که اقتضای محیط او بود، طبیعی به حساب آورد، در سطوح روستایی و عشایری ایران، هیچ‌گاه کسی بی‌کار نمی‌ماند و مجالی برای فراغت نمی‌یافت. ضرورت‌ها به انسان می‌آموزد که در هر سنی از تشخیص که بوده باشند، باید به نسبت توان و درک خود مسئولیتی برعهده گیرند. هیچ‌کس در هیچ مرحله‌ای بی‌کار نمی‌ماند و به عبارت دیگر نان مفت نمی‌خورد. به خصوص که نادر و خانواده او باید عمده معاش خویش را از طریق حشم‌داری تأمین می‌کردند و به نحوی که در سوابق احوال‌گله‌داران و کشاورزان عصر افشاریه در همین کتاب خواهیم دید، آن‌ها که عمده توجه به کشاورزی داشتند، وجه فرعی معاش را گله‌داری می‌دانستند و بالعکس

شبانکارگان ناگزیر بودند که نظری به کشت و زرع محصول پیدا کنند و تعلیف مواشی را در فصول سرد امکان پذیر و آسان گردانند.»

به راستی که مؤلف ما در ورود به این گونه تصورات، شجاعانه عمل می کند و بر اساس این بررسی های آبکی و این گونه منبرگزینی در باب زندگانی عشیره نشینان ایران، ما را موظف می کند که اگر در فصل زمستان یا حتی تابستان به صفی از ده نشینان لمیده بر سینه کش آفتاب و دراز کشیده در سایه برخورداریم، پس ضرورتاً یا با نان مفت خوران و یا با مهاجرانی از شهرها مواجه ایم. زیرا مؤلف ما در سراسر کتاب مفصل خود حتی برای نمونه معلوم نمی کند که از چه مسیر و با کدام یافته ی راه نما و روشنگر، به چنین برداشت هایی دست یافته است.

او نادر چون یک ساله شد مانند سه ساله در نظر می آمد و هم چنین روز به روز نهال وجود آن فرخنده مآل در چمن زندگانی آغاز بالیدن و نمایش نموده، چون به سن ده سالگی رسید، سوار مرکب گردیده، به شکار شیر و پلنگ و گراز می رفت و با طفلان که بازی می کرد، خود را سردار و پادشاه لقب نموده، طفلان را منصب حکومت و ایالت می داد و طرح جنگ و جدل مابین اطفال و همسران خود می انداخت. و هر گاه یکی از آنها قایق بر دیگری می آمد، قبا و کلاه خود را در عوض خلعت به او دادی و تکرار اوقات عریان به خانه می رفت که تمام رخوت خود را بخشیده بود. و والده اش او را از آن حرکت تحذیر و تخویف نموده، در معرض عتاب و خطاب در می آورد و بدان جهت اغلب اوقات رنجیده، آزرده خاطر به سر رمه و گوسفندان پدر خود که در آن ناحیه می بود، می رفت...» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۲۹)

مؤلف مزبور با تکرار و پادرمیانی این گونه تمجیدات مختص خرده خدایان افسانه ها، همان کودک زاییده شده در خانواری گم نام و فقیر را، در ۳ سالگی جبروت شش سالگان می بخشد و در ده سالگی به جای مکتب خانه و دو زانو نشستن برابر ملا راهی شکار شیر و گراز و پلنگ می کند، نادر را هم همانند کورش از کودکی صاحب اطوارهای سرکردگی می گویند و وظیفه سرپرستی اطفال کوچک را به او می سپارند تا مناصب سیاسی و حکومتی را میان آنان توزیع کند و اگر لازم شد تا تنبان خود را هم برای دل خوشی به همبازی ها ببخشد! آیا کدام جریان و ماجرای شهامت و زهره



گذر از چنین ترهاتی را به جای تاریخ مردم این سرزمین به این و آن بخشیده و اصولاً چه گونه از وقوع این تفصیل آگاه شده‌اند که جز با دیدار حضوری میسر نیست.

محمود دیگر درنگ را جایز نمی‌دید. گروه تشنه مال و مکت را یک راست به سوی اصفهان حرکت داد و در منطقه گلون آباد که در چهار فرسنگی شهر قرار داشت به استقرار اردو پرداخت. داستان نبرد غم‌انگیز یا تلافی فریقین که در سال ۱۱۳۴ در این ناحیه اتفاق افتاد مشهور است. لکه‌هات می‌نویسد چون صبح روز بلاخیز هشتم مارس ۱۷۲۲ آفتاب برآمد، دو لشکر یکدیگر را به دقت برانداز کردند. میان آن دو حقیقتاً تضادی فاحش وجود داشت. ایرانیان نه فقط بر افاغنه فزونی داشتند، بل که با البسه متحدالشکل و ساز و برگ اکثر سربازان آنان، همان قدر پرشکوه می‌نمود که از آن حریفان ایشان رنگ و روی رفته و چرک آلوده سفر بود.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۴۰)

بار دیگر مؤلف ما با پوشاندن رخت و لباس ژولیده بر پیکر سربازان دشمن زمینه نابودی و شکست آنان را می‌چیند. می‌خواهم در تصور خود یک داوطلب دفاع از مثلاً تز دکترای خویش در گرایش تاریخ افشاریه را در برابر این سوال ممتحنین قرار دهم که: علت شکست محمود افغان در جنگ اصفهان را چه می‌دانید؟ تا پاسخ بگیرند که علت لباس افغانان بود که بوی گند می‌داد.

محمود به این حدود قانع نبود که مردم وحشت زده اصفهان را قتل عام کند و هر فرد بالغی را که بیم حمل اسلحه با خود می‌برد، به دیار باقی فرستد. وقتی شایعه دروغ فرار صفی میرزا فرزند شاه سلطان حسین را به او دادند، وسوسه‌ی نفسانی او را به فکر دفع شاهزادگان انداخته، جمیع اولاد و احفاد خاقان مغفور را که صغیر و کبیر سی و یک نفر بودند، معروض تیغ جفا ساخته، نعش ایشان را به دار المؤمنین قم فرستاد.»

این جا هم همان حکایت معمول و متداول است. سی و یک تن از شاهزادگان صفوی، چنین که می‌نماید شاید هم داوطلبانه و برای فرار از بوی بد و ظاهر از فرم و مد افتاده سربازان افغان، به نوبت و بی هیچ مقاومت خود را به شمشیر دشمن سپرده‌اند تا کار این جنگ که هوای مصفای اصفهان را خراب کرده بود، تمام شود. عجیب

است که آدم‌های این جنگ تصویر شده در کتاب مورد نظر، دیدگاه غریبی دارند و از جمله خود می‌دانند که لیاقت جایگاه تسخیر شده را ندارند و در برابر هر دشواری فقط خنجر و شمشیر می‌کشند. بدین ترتیب اشغالگران عالم دو دسته‌اند: لایق اقدام به تجاوز و نالایقانی که دیر یا زود از کردار بی‌ثمر خود پشیمان می‌شوند. ابهام بزرگ در این شگرد نوین جنگی که بی‌توضیح مانده، ارسال بی‌دلیل و عجیب جنازه‌های مقتولین از اصفهان به قم، احتمالاً برای متبرک و متشرع کردن آن‌هاست.

«نفرت مردم از فاتحی چنین قهار را حدی نبود و او که شاید خود می‌دید بر جایی نشسته است که لیاقت آن را ندارد و تنها به زور سر نیزه و ایجاد خوف و وحشت، می‌خواهد بر جمع حکومت کند، دچار عدم تعادل روحی و اختلال مزاج شد. از دیدگاه جسمانی نیز قوایش به سرعت به تحلیل رفت. یک روایت این است که به بیماری فلج مبتلا شد و توان حرکت را از دست داد، و به روایت دیگر دچار بیماری برص گردید. لکه‌هاری در تحقیق مفصلی، نامه مورخ ۲۸ ژوئن یا ۹ ژوئیه ۱۷۲۶ نماینده‌ی شرکت هند شرقی انگلیسی را در اصفهان مستند می‌داند که اشرف پسر عم محمود با برخورداری از قرابت نسبی خود، او را خفه کرده است. به قول شیخ محمدعلی حزین وقتی که محمود از کشتار شاهزادگان صفوی فراغت یافت، در همان شب احوال منقلبی یافت: «دیوانه شد و دست‌های خود خائیدن گرفت و **کثافات خود را خوردی** و به هر کس دشنام و یاوه گفتی و در این حال بمرد.» محمد محسن مستوفی تفصیل بیش‌تری دارد که محمود جنونی به هم رسانیده که تمام گوشت بدن خود را کنده و **نجاست خود را می‌خورد** که چندین روز شدای آن مردود **نجاست او بود**. تا آن که بالاخره اشرف افغان که پسر عموی آن مردود بود او را خفه کرد، به جهنم **واصل ساخته**. خود به جای او نشست، آن مردود و مطرود را در کنار روخانه‌ی زاینده رود در مقبره‌ای که در حیات خود به جهت خود ساخته بود، دفن کردند. یک مرتبه خاک او را قبول نکرده، از قبر انداخته، مرتبه‌ی ثانی دوباره او را در همان مقبره در زمین دیگر دفن کرده‌اند. در حال مقبره‌ی مزبور را خراب کرده‌اند و نعش آن مردود را اهل اصفهان بعد از تخلیه‌ی افغان بیرون آورده، سوزانیدند.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص

چه می‌توان در اطراف این گونه تصاویر تاریخی نوشت که در آن هیچ واقعه‌ای تعریف و حتی تفسیر لازم را ندارد و از نقالی مرشدان حرفه‌ای نیز بی‌اساس‌تر است. ظاهراً محمود افغان پس از قتل عام شاهزادگان صفوی دچار انقلابات جسمی و روحی می‌شود و چندین روز پیایی به جای غذا مدفوع خود را می‌خورد. آیا می‌توان به عنوان هشدار و احتیاط چنین دگرگونی در مزه و مزاج را به دیگر قتل‌عام‌کنندگان تاریخ تذکر داد؟! با این همه نمی‌دانیم مثلاً اگر محمود به جای مدفوع خود، کباب سلطانی سفارش می‌داد حالا شاهد چه تحولی در تاریخ افشاریه می‌شدیم؟! این که چنین تصاویری را برداشت از میراث مکتوب بنامند، آن گاه جای سوال است که تکرار لفظ به لفظ مطالب میراث‌گذاران، حتی اگر به دنبال کشف بود و نبود آن‌ها هم نباشیم، جز برگرداندن خیالات این و آن در گذشته، به نام خویش، چه ضرورت و حکمتی دارد؟!۹

معروف است که اشرف با اطمینان از این نکته که شاه سلطان حسین دگرباره سلطنت ایران را قبول نخواهد کرد، به نزد وی شتافت و تقاضا کرد که امر پادشاهی را متکفل شود. این ترفند البته زمینه‌ی مناسبی بود که هر آینه شاه مخدول، اندک واکنش مثبتی نشان دهد نسبت به قتل فوری او اقدام کند، ولی شاه معزول می‌دانست که حقه‌ای در کار است و از پذیرش امر سرباز زد. اشرف بلادرنگ در صدد برآمد که پیشنهاد را به خلف صدق شاه تهماسب عرضه کند و راهی برای به دام افکندن مرد آواره بیابد. (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۴۸)

تنظیم چنین صحنه‌هایی جز به قصد پر کردن صفحات بی‌تحریک و خالی تاریخ ایران نیست. چندان که ناقد را از ورود جدی به این گونه مطالب معذور می‌دارد تا ابتدا از خود پرسد در آن زمان، کدام فرماسیون رفتاری مابین طرفین را، حالت جنگی می‌شناخته‌اند و چرا شاه سلطان حسین، دشمن وارد شده در خوابگاه و سرسرای خویش را، که اخیراً ذریه او را قتل عام کرده بود، به جزای خود نمی‌رساند و به چاق‌سلامتی و والامنشی برگزار می‌کند؟! مگر مؤلف ما متنی برای سیاه بازی نوشته است؟!۹

«اوضاع ملک به ترتیبی که ذکر آن ناگزیر است و باید مورد توجه قرار گیرد، آشفته بود. اشرف شهرهای اصفهان، شیراز، کرمان، سیستان، قومن و بخش غربی خراسان را در تصرف داشت، اما هیچ کس نمی‌توانست ادعا کند که او کشور را اداره می‌کرد. سلطه‌ی او حتی در مساحت مزبور به شهرها و خطوط ارتباطی منحصر بود. ارتش وی، از قندهار که مسقط‌الراس شورشیان غلزه بود و تحت حکومت حسین سلطان برادر محمود قرار داشت نیروی زیادی نمی‌توانست جذب کند و در داخله‌ی ایران هم، با وجود اخبار متواتری که از کشت و کشتارها بر سر زبان‌ها بود، مردمی به همراهی او نمی‌شنافتند.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۴۹)

در مسلک بنیان‌اندیشی اصل بر امکان اجرای این و آن رخ داد و حادثه تاریخی منطبق با وصفی است که در هر منبع مربوط اعلام می‌شود. چنان که در این جا به جد معترض می‌شویم که به زمان مورد بحث در این گزینه‌ها، بر اساس مستندات عرضه شده پیشین، هنوز رد پای شیراز دیده نمی‌شد که به اقوال مکرر بنای آن شهر را به کریم خان زند سپرده‌اند.

«نخستین رویارویی‌ها در محل ده ملای مهمان دوست اتفاق افتاد که نادر با منطقه از قدیم آشنایی داشت و نیروهای خود را نیز پیش از وصول اردوی اشرفی بدان جا راه‌تomon شده و سنگرهای مناسب تعبیه کرده بود. به تعبیر هانوی، مدتی بود که افغان‌ها پیش‌تر به کشتار ایرانی‌ها پرداخته و با آن‌ها جنگی کرده بودند و اخلب‌ته با قدرت پرتو و آشنایی پیش‌تر با اسلحه، بل که با نعره‌ها و حملات سخت آن‌ها را مجبور به فرار ساخته بودند. و چون در این هنگام اطمینان به پیروزی خود داشتند، به اشرف اصرار می‌کردند که حمله را آغاز کند.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۵۴)

کسی را باید یافت که این سطور را لااقل تا حد تصور معمول، صاحب معنا کند. این که افغان‌ها بدون جنگ مشغول کشتار ایرانیان بوده‌اند جز این که انجام کار را به تک تیراندازان سپرده باشند، روش دیگری شناخته نیست و چون در زمان مورد اشاره نهضت استفاده از تک تیراندازان درنگرفته بود، با شرحی که در دنباله مطلب می‌خوانیم مؤثرترین سلاح جنگی افغان‌ها برای کشتار دشمن، نعره کشیدن بوده است.

اشرف برای مقابله با نادر، به سوی مورچه خورت در شمال غربی اصفهان حرکت کرد و در نزدیکی آن اردو زد. نادر که شاه تهماسب را در تهران نشانیده و خود به همراه ارتشیان روز افزونش به جانب نبردگاه می‌شتافت، توانسته بود نزدیک به **چهل هزار نفر** نیروی مؤثر تهیه کند. (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصر افشاریه، ص ۵۸)

گمان دارم که متن فوق اعلام بی‌ارزشی کامل این گونه تاریخ‌پردازی‌هاست که قصد راه‌نمایی به مبانی را ندارد. به گمان من آن مؤلفی که به اشارات تاریخ ایران می‌پردازد، ولی به شمای رسمی نقشه شهرهای ایران در قریب ۱۶۰ سال پیش توجهی ندارد، مشغول اجرای نمایشی از دل‌بستگی‌های خویش است.

شاید دقیق‌ترین وصف حال‌ها را سیمون آوراموف، کنسول دولت روس درباره تهماسب، کرده باشد... آوراموف می‌نویسد: تهماسب در ۱۳ اکتبر یا ۳ نوامبر ۱۷۲۶، درست یک هفته قبل از سقوط مشهد، به حسین قلی بیگ امیرزاده‌ی گرجی امر کرد تا قدری عرق پرماهی قفقازی معروف به «چخیر» به خدمت وی حاضر کند. حسین قلی بیگ پاسخ داد که موجود ندارد و تهماسب در نتیجه به خشم آمده، فریاد برکشید که وی ناگزیر به تهیه‌ی آن است. گرجی پس از لحظه‌ای تأمل گفت: آوراموف فرستاده دولت روسیه قدری چخیر دارد و بعد افزود: اما نمی‌دهد! تهماسب که هنوز از خود بی‌خود بود، اظهارداشت که وی گردن آوراموف را خواهد زد و بی‌درنگ به اردوی روس‌ها شتافته، بانگ برآورد که: کلیه روس‌ها باید غارت گردیده، گردن آنان زده شود. مأموران تهماسب به چادر آوراموف هجوم بردند و وی را یکتا پیراهن با پای برهنه به نزد شاه‌زاده آوردند. آوراموف به تصور آن که دم‌های واپسین حیات وی فرا رسیده، خود را به پای تهماسب انداخت و طلب بخشایش کرد. تهماسب گفت: تو از من نمی‌ترسی؟! آوراموف پاسخ داد: چه طور ممکن است که از اعلی‌حضرت نترسم؟ تهماسب در جواب اظهارداشت: پس اگر واقعاً می‌ترسی پس چرا قدری چخیر حاضر نمی‌کنی؟ آوراموف که هنوز یکتا پیراهن بود، همان طور به سرای تهماسب برده شد. او، به مجرد ورود دید که تهماسب بر اثر افتادن در نه‌ری، آغشته به گل شده است. تهماسب، از آن جا که خود مجبور شده بود، در پی آوراموف برود، سخت آزرده خاطر بود. خشمگین به وی گفت: خیلی کثیف شده‌ام، تقصیر این همه به گردن تست! آوراموف، فوراً به چادر خود رفته و با

---

قدری چخیر بازگشت و بالتیجه حال تهماسب دگرگون شد. او سپس دستور داد مجلس بزمی آراسته شود و به رامشگران خود امر کرد تا آهنگ «بالالایکا» بتوازند.» (رضا شعبانی، تاریخ ایران در عصرافشاریه، ص ۱۰۱)

به راستی که تنها با تدارک و ترسیم چنین مناظر و باز خوراندن این گونه پس مانده‌های این و آن، که حتی معرف معتبری هم ندارند، میزان استادی و نخبگی مورخان ما معلوم می‌شود.

## ۳۱۴. مقدمه یازدهم

مطالعات نوین در مسائل انسانی، که بنیان اندیشی نام گرفته و مایه لازم برای گسترش به حوزه‌های دیگر را دارد، مواضع و ایستگاه‌های مجهزی را آدرس می‌دهد که تأمل و توقف در آن‌ها، هریک به نوعی، جست‌وجوگر نواندیش را برای دنبال کردن مقصد خویش مصمم‌تر می‌کند. از جمله این توقفگاه‌های پرمایه درک صورت این مسئله است که برقراری هرگونه ارتباط و گفت‌وگو از جغرافیا و اقوام و تمدن‌های کهن و باستانی و صحنه‌سازی در باب روابط فرهنگی و سیاسی و داد و ستد عقلی و نقلی میان جماعتی با دانش و دیدگاه گوناگون، مثلاً در فلسفه و عرفان و رسوم و علوم و آداب و سنن و جنگ و صلح و غیره در دو سه هزاره پیش، تنها با ذکر این معارضه، که نه تنها تبادل، که حتی شناسایی مراکز و اجتماعات دیگر، به علت فقدان ابزار لازم، یعنی سفینه‌های دورگذر، تا پنج قرن پیش مطلقاً ناممکن بوده است، امری که به سادگی بار یهود انباشته‌ای را از دوش کاشفان جهان بر زمین می‌گذارد.

هر چند سده دوازدهم هجری از نظر رویدادهای سیاسی بی‌نهایت غنی است، ولی ما برای زمان کریم خان زند بیش‌تر از دو نوشته تاریخی که فقط به تاریخ پیدایی و روی کار آمدن و درگذشت کریم خان پرداخته، چیزی مهم دیگری در دست نداریم. شاید دلیل این کمبود، بی‌سوادی کریم خان و عدم توجه او به تاریخ نویسی از یک سو و از سوی دیگر موقعیت خاص او در درگیری با حوادث باشد. (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۴)

رجبی مانند همیشه ابتدا مشغول جارو کشی تراشه‌ها و خاشاک بر زمین مانده از تاریخ زندیه و بی‌اعتبار کردن همان یکی دو نوشته نامستقر در موضوع زندیه و ارائه این نظر بدیع است که بی‌سواد بودن کریم خان، که نمی‌دانیم چه گونه به او ابلاغ شده، موجب بی‌اعتباری تولیدات تاریخی منشیان و مورخان عهد او، که یکی دو نام

بی‌هویت دیگرند، شده است که به تقلید از سرکرده خود، تاریخ بی‌پایه تألیف کرده‌اند. اعتقاد رجیبی بر بی‌توجهی کریم خان به تدوین تاریخ، احتمالاً از مسیر کشف و شهود، نصیب او شده است.

«این دو متن تاریخی که عبارت‌اند از «مجممل‌التواریخ بعد نادریه» و «تاریخ گیتی گشا» قبلاً به وسیله اسکار مان و ارنست بئر تجزیه و تحلیل شده است... موضوع هر دو متن شرح وقایع نظامی و برخوردهای جنگی است. مؤلفین هر دو تاریخ کوچک‌ترین توجهی به مسائل اداری و فرهنگی و اقتصادی و اجتماعی نکرده‌اند که البته این تقریباً شیوه همه تاریخ‌نویسان پیشین ایرانی بوده است.» (پرویز رجیب، کریم خان زند و زمان او، ص ۵)

حالا رجیبی اندکی بیش‌تر نقاب مختصر تاریخ نوشته‌های قلابی منسوب به عهد زندیه را بالا می‌زند و نه فقط اینان که دیگر مورخان خودی را که به شماره ناچیزاند، شارحان صحنه‌های جنگ می‌گوید و عازم است که با استفاده از منقولات همین مصوران میادین جنگ، برای دوران زندیه تاریخ بنویسد! اعتراف او به این که از شاه‌نامه تا فارس‌نامه فقط شروخی بر جنگ‌های بی‌هوده و بی‌پایان‌اند، چون مهمل‌نویسی‌هایی در باب ستیز دو‌ست ساله ایران و روم و یکسانی شیوه تحمیق ملی ایرانیان بی‌نشانه، از طریق ارسال بی‌وقفه آنان به عرصه نبرد، حتی لحظه‌ای رجیبی را به بی‌بنیانی این گزاره‌های کودکانه و یکسانی مراکز تولید آن‌ها راه‌نمایی نمی‌کند.

«گویی این پردازندگان تاریخ گذشته ایران اصلاً توجهی به چیز دیگری جز جنگ نداشته‌اند و یا این که آن‌ها کتاب تاریخ را فقط شرح وقایع جنگی می‌دانستند. در هر دو متن ترتیب تاریخ وقایع حفظ شده، اما اغلب اتفاقاتی که سال‌ها از آن‌ها گذشته است با حادثه‌ای که نقداً تعریف می‌شود از نظر زمان با هم آمده و در نتیجه به هم آمیخته است. به ندرت به مواد تاریخ برمی‌خوریم و این کوتاهی آن قدر است که حتی درباره‌ی سن کریم خان، هیچ کدام از دو متن مورد بحث ما چیزی به دست نمی‌دهد. شرح بعضی از رویدادها گاهی بی‌پایان می‌ماند. مثلاً درباره سرنوشت نهایی آزادخان افغان و یا شیخ علی خان زند و یا نتیجه‌ی لشکرکشی زکی‌خان به عمان و یا از سرنوشت نهایی دو شاهزاده‌ای که یکی در اصفهان و دیگری در بغداد به سلطنت ایران برگزیده



شدند، چیزی گفته نمی‌شود. درباره علل شورش‌ها و پیدایی اختلافات توضیحی داده نمی‌شود و مؤلف فقط به شرح وقایع اکتفا می‌کند و در شرح وقایع دقت در گزارش کم‌تر مورد توجه قرار می‌گیرد و در نتیجه اعداد و ارقامی که داده می‌شود و یا شرحی که درباره‌ی یک برخورد نظر بر جای مانده طوری است که پیش‌تر شبیه به افسانه است تا تاریخی دقیق و قابل اطمینان.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۶)

بدین گونه است که مؤلفی با چنین دریافت و قضاوتی از متون میراث، برای امروزی کردن آن، ناگزیر به سلک عوام می‌پیوندد و با ورود غیر معجاز و بی‌وسائل به عرصه کنکاش‌های زمانه، گرچه علی‌القاعده باید ادامه نگارش را به پس از مقابله ناقدانه و برداشت نهایی از اثبات بی‌ارزشی اسناد مانده از دوران مورد نظر محول کند، اما بی‌مهابا خود و خواننده‌اش را با تکرار همان مبهماتی سرگرم می‌کند که شبیه افسانه و نامطمئن توصیف‌شان کرده است.

نادر اول افغان‌ها را سرچایشان نشاند و بعد رویشان را سفید کرد. آسان نمی‌توان از اثرات شوم حکومتی صحبت کرد که نزدیک به دو قرن، جز جسته و گریخته، از آن به نیکی یاد شده است. یادگار نادر، ایرانی خراب بود که ما هنوز هم به مرمت‌اش کمر بسته‌ایم، با کمری شکسته. البته بعید هم نبود که نادر بتواند آن «نادر»ی باشد که تاکنون شناختیمش و ما شاید حالا می‌توانستیم عیش نگفته به هنرش پردازیم، اما حادثه‌ای که هنوز هم ماهیتش برای تاریخ نویس روشن نیست، نادر را اگر هم می‌توانست نادر خوبی باشد، عوض کرد.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۱۲)

بفرمایید این هم یک اعتراف دیگر که مؤلف ما از بی‌خبری نسبت به ماهیت مسائل عصری می‌گوید که در باب آن قلم برداشته است. راستی چه گونه این ظهور غریب را توضیح دهیم که از تاریخ ماد تا تألیفی در باب تحولات سلسله زندیه، شاهد این قضیه نامعهدیم که مؤلفینی با دست و بازوی ناتوان از رسن پوسیده تألیفات خود بالا می‌روند!؟

به طور خلاصه این طور برداشت می‌کنیم که نادر مخصوصاً در سال‌های آخر حکومت خود با اعمال جنون‌آمیز، آخرین و بزرگ‌ترین ضربات را به نظام

اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و فرهنگی ایران وارد ساخت. وحدت فرهنگی و اجتماعی ایران را درهم شکست. مدارس بسته شد. تجارت از رونق افتاده، تعطیل شد. کشاورزان و روستاییان، که اکثریت مردم ایران را تشکیل می دادند مزارع را رها کردند، زیرا که باور نداشتند حاصل زحمت خود را خود بردارند. قنات‌ها خشکیدند و مزارع سرسبز دوره‌ی صفوی رو به ویرانی نهادند. علماء دست از هر نوع فعالیت علمی کشیدند. بازار فحشا به علت فقر عمومی رواج گرفت... گاهی برای ساختن کله مناره در به در دنبال آدم می گشتند و اگر کله مناره ای به یک کله‌ی دیگر احتیاج داشت سر خود مجری فرمان را بالای مناره می گذاشتند. ساده‌ترین تنبیه پریدن گوش و بینی و زبان مردم بود و کور کردن آن‌ها.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۱۷)

و در پاورقی همان صفحه آورده است که: کارستن نیور در سفرنامه خود می نویسد: غم انگیز است که ۱۸ سال پس از مرگ نادر هنوز هم این همه آدم‌های یک چشم دیده می شوند. در این جا با دو احتمال در نحوه تنبیهات عهد نادری مواجه‌ایم. یا نادر دستور خارج کردن فقط یک چشم مردم را صادر می کرده و یا اشخاص مورد غضب نادر اصولاً یک چشم داشته و از نظر فنی شامل اجرای فرمان نادر نبوده‌اند!

او به خاطر این جاه طلبی از ریختن خون به هر شکل و تریبی باک نداشت. هر چه خون بی گناهان بیش تر ریخته می شد، جنون نادر بیش تر می شد. تا بالاخره نوبت به خود او رسید و مردی که شاید می توانست پایه‌های ایران نوی را محکم سازد، در شب یک شنبه یازدهم جمادی‌الآخری سال ۱۱۶۰ هجری به قتل رسید... نادر شاه اسیر جنگ بود و خیمه و خرگاه در حکم پایتخت او بود و مردم زمان او نمی دانستند که قلب میهن‌شان در کجا می زند. کریم خان از چنین اجتماعی برخاست و بر چنین اجتماعی بود که می خواست حکومت بکند.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۱۸)

اگر سوال کنیم در سرزمینی که تا ۱۶۰ سال پیش شهر شایسته سکونتی نداشته، نادر با استفاده از کدام منبع مادی و انسانی تاخت و تاز می کرده و از ریختن خون چه موجوداتی باک نداشته، احتمالاً باز هم همگی را به تخت جمشید و پاسارگاد و پارسه حواله می دهند؟!

۱ همین که ابراهیم خان از جلوس شاه‌ساهرخ شاه آگاهی یافت، او نیز روز هفدهم ذی‌الحجه ۱۱۶۱ در تبریز خود را شاه ایران خواند. اما کمی بعد، از سپاه اعزامی شاه‌ساهرخ شاه شکست خورده و پس از دستگیری به فرمان شاه‌ساهرخ کشته شد. ابراهیم خان فقط شش ماه سلطنت کرد. هنوز مدتی از سلطنت شاه‌ساهرخ نگذشته بود که روز بیستم محرم ۱۱۶۳ از طرف سرداران و بزرگان دربارش دستگیر و کور شد و به جای او میرسید محمد به نام شاه سلیمان ثانی به شاهی برداشته شد.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۲۱)

اگر ده بار دیگر به چنین مورخانی که در کم‌تر از شش ماه و به نوبت دو پادشاه دست ساخت خود را به جهان باقی می‌فرستند و سپاهیان ۶۰ هزار نفری را به دنبال خود می‌کشاند، رسامی نقشه برداران ارتش تزار از تبریز و مشهد ۱۵۰ سال پیش را نشان دهیم که جز چند دربند و کوچه نیست، قادر به صرف نظر کردن از این پایگاه‌های کاشت دروغ نخواهند بود و به وجه خیره سرانه‌ای منتظر بار دادن نهایی همین نهالک‌های فکسنی‌اند.

۱ احمدخان که مرد زیرک و هشیاری بود، حتی برای این که دیواری بین خود و آشفتنگی‌ها و هرج و مرج‌های داخل ایران داشته باشد، با این که تصرف خراسان برای او کار آسانی بود، هرگز به طور جدی به این کار اقدام نکرد. او می‌دانست که دیر یا زود در داخل ایران بالاخره شخص نیرومندتری به قدرت مطلق خواهد رسید و به ظاهر میل نداشت که با این قدرت، همسایه دیوار به دیوار باشد و یا لااقل فکر می‌کرد تا برفتادن خراسان می‌تواند پایه‌های حکومت خود را در کشور تازه تأسیس خود قوت بیش‌تری ببخشد.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۲۴)

به راستی که نمی‌توان از وجود این گونه شارحان تاریخ بی‌نیاز بود و صرف نظر کرد، زیرا درست شبیه صحنه‌گردانان مخفی نمایش‌های عروسکی قادرند به تمام عناصر پارچه‌ای خود جان دهند و از زبان آنان سخن بسرایند، چنان که در این جا شاهدیم که رجیبی از هشیاری احمد خان و محدوده افکار او در بیش از ۳۰۰ سال پیش با خبر است و تصمیمات تاریخی مورد نیاز خود را از زبان احمد خان ناشناس تحویل زمانه می‌دهد.

یکی از حکامی که از فرصت استفاده کرده و خود را مستقل ساخته بود، محمدعلی خان حاکم همدان بود. شاهرخ در سال ۱۱۶۳ محمدعلی خان را با حکومت همدان به این شهر اعزام داشته بود. محمدعلی خان در کوشش برای گستردن قدرت خود با مخالفت قبیله‌ی زند رو به رو شد و در کماتان یکی از ده‌های ملایر از کریم خان شکست خورد و کریم با این پیروزی رسماً وارد صحنه سیاست شد و از طرف قبیله‌ی خود عنوان خانی گرفته و به ریاست قبیله انتخاب شد. قبیله‌ی زند از لرهای لک است که خود شاخه‌ای است از کردهای ایران. این قبیله به وسیله‌ی کریم خان در تاریخ ایران به شهرت رسید. (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۲۵)

برای پرهیز از عصبانیت راهی جز این نمی‌ماند که صاحبان قدیم و جدید این وجیزه‌ها را سوار بر باد بینگاریم که با هر گردش اندیشه صحنه نوینی در سرنوشت زندیه می‌تراشند و به واقع تکلیف همه چیز و همه کس را نه با مانده‌های قابل ارائه تاریخی، بل به دل‌خوشی‌های خود روشن می‌کنند که کریم خان را از دهکی در ملایر تا بصره و بغداد و ترکیه و خراسان به یک چشم برهم زدن ارسال می‌کنند. درست‌تر این که این گونه مطلب‌گذاران بر گرده تاریخ را هنگامی که موظف و ناگزیر شده‌اند صفحاتی در باب اوضاع سرزمینی بنویسند که از رخ داد پلید پوریم تا ۲۲۰۰ سال بعد در سکوت مطلق گذرانده، از سرزنش معاف کنیم که چنین ماهرانه ملتی را به خواب خوشی فرو برده‌اند که لای لای آن را مسئولان کنیسه‌ها سر داده‌اند.

پس از این که نادرشاه بر افغان‌ها چیره شد، مهدی خان که به غارت عادت کرده بود باز هم دست از کار چپاول نکشید و همچنان در مواقع مقتضی از شوریدن و حمله بردن و غنیمت گرفتن باز نماند. از این روی نادرشاه که در حال گستردن قدرت خود بر تمامی ایران بود و نمی‌توانست این چنین مزاحم‌های محلی را تحمل بکند به باباخان چاپشلو حاکم لرستان دستور داد که رهبران قبیله‌ی زند را کشته و بقیه را به خراسان بکوچاند. باباخان توانست با حيله و نیرنگ، ضمن این که او را به الطاف مخصوص نادرشاه امیدوار ساخت، نزد خود دعوت بکند. اما همین که مهدی خان بر باباخان وارد شد به همراه چهارصد نفر دیگر از مردان خود دستگیر شده و به قتل رسید. پس از توطئه، تمام دارایی قبیله زند ضبط

گردید و بازماندگان قبیله به ایبورد خراسان تبعید گردیدند. این جریان در سال ۱۱۴۴ اتفاق افتاد. از کسانی که از خاندان زند بدین طریق به خراسان تبعید شدند، یکی هم کریم خان بود که در آن موقع ۳۲ سال داشت. (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۲۷)

بر این گونه اوهام چه نامی می‌توان نهاد و چه گونه بر صحت آن گواهی داد، هنگامی که چنین مؤلفان و قصه سرایان تاریخی در فاصله کوتاهی، یک قوم به کلی جابه‌جا و قتل عام و خلع دارایی شده را به تسلط بر سرزمینی اعزام می‌کنند که حتی در روایات تاریخی موجود نیز طول و عرض وسیعی داشته است. هنگام مراجعه به چند سطر بالا، از گلایه و تذکر رجبی نسبت به بی خبری تاریخ از زمان زاده شدن کریم خان حیرت کردم که به آسانی از دو سطر پایانی نقل قول فوق قابل استخراج بوده است.

درباره‌ی کودکی و جوانی کریم خان تقریباً هیچ نوع خبری در دست نیست. تاریخ تولد او نیز برای ما معلوم نیست. ظاهراً کریم خان در خانواده‌ی فقیری به دنیا آمده است. زیرا که او برای امرار معاش خود چوپانی می‌کرده است. (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۲۸)

آیا چه گمان می‌کنید؟ به چوپانی فرستادن کریم خان درست به میزان امپراطور شناختن او، در منظر این آقایان تنها به چه‌گونگی گردش قلم و تصورات و نیازهای‌شان در ساختن هیاهوی تاریخی در سرزمین سکوت مرتبط است.

۱ فقر خانوادگی کریم خان یکی دیگر از علل روشن نبودن تاریخ تولد اوست. چون مردم دولتمند و باسواد، حتی تا این اواخر، یعنی تا قبل از حکومت پهلوی که در ایران شناسنامه معمول نبود، تاریخ تولد و نام فرزندان خود را بر جلد قرآن و یا سایر کتاب‌های محبوب خود که در خانه داشتند می‌نوشتند. درباره‌ی سن کریم خان خبری داریم از گ.آ. اولیویه، یک مسافر فرانسوی که در سال ۱۷۹۶، یعنی ۱۷ سال پس از مرگ کریم خان به ایران آمده است. به قول این سیاح، کریم خان هنگام مرگ ۷۳ سال داشته است. (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۲۹)

باید به دنبال عامل دلخوری رجیبی نسبت به اولیویه بود که گرچه به تقریب، تمام تاریخ ایران پس از پوریم را از شاهدان خفته در صفحات و یادداشت‌های به اصطلاح جهان‌گردان و سفرنامه‌نویسان برداشته‌اند، اما این بار به قول اولیویه اعتبار عملی نمی‌دهد.

فرانکلین از قول اهالی شیراز و افسران ارتش کریم خان گزارش دیگری دارد مبنی بر این که کریم خان در زمان نادرشاه افسر محبوبی بوده و هنگام قتل نادر در صفحات جنوبی ایران مشغول خدمت بوده است، **این موضوع نیز نمی‌تواند صحت داشته باشد**، احتمالاً کسانی که این خبر را در اختیار فرانکلین گذاشته‌اند، به خاطر علاقه‌ی زیادی که به کریم خان داشته‌اند، خواسته‌اند حتی جوانی‌های او را مهم قلمداد کنند، و گرنه در هیچ یک از منابع فارسی چیزی در این باره نوشته نشده است، بل که در همه‌ی این منابع می‌خوانیم که کریم خان پس از قتل نادر همراه قبیله‌ی خود از خراسان به کمازان بازگشته است. (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۳۱)

کریم خان توپخانه و همه‌ی تجهیزات محمدعلی خان را متصرف شده و بعد به تعقیب او پرداخت. چون سربازان محمدعلی خان موقعیت خود را خطرناک یافتند دسته دسته سپاه او را ترک کردند. در این موقع محمدعلی خان ناگزیر برادر خود بعدالغفارخان را نزد حسن‌علی خان بگلریگ اردلان در **استان ستنج (!!!)** فرستاده و تقاضای کمک کرد. چون حسن‌علی خان در این زمان پس از پیروزی بر دشمنان خود موقعیت خود را در کردستان استوار ساخته بود از تقاضای کمک محمدعلی خان استقبال کرده و به طرف همدان حرکت کرد تا با قبیله‌ی زند مبارزه کند. همین که کریم خان از این موضوع خبر یافت از محاصره‌ی لاشگرد دست کشیده و به پری و کمازان بازگشت. حسن‌علی خان به تعقیب او پرداخت. چون کریم خان متوجه شد که سپاه دشمن نیرومند است پس از این که خانواده خود را به مکان امنی فرستاد برای مبارزه با دشمن که ۱۲۰۰۰ سرباز پیاده و سواره داشت وارد جنگ چریکی شد. او ۴۵ روز تمام با مردان خود به هنگام شب، ناگهان از پناهگاه خارج شده و به دشمن شلیخون زد. این طریق مبارزه و دیگر اخبار مربوط به شورش‌های چند در کردستان سبب شد که حسن‌علی خان به کردستان بازگردد. کریم خان با حملات پراکنده و بی‌موقع خود توانست غنایم زیادی به دست بیاورد و حتی موفق شد هنگام بازگشت حسن‌علی خان به

کردستان، در تنگه‌ای سر راه او را گرفته و دو قاطر را که بار طلا و سایر جواهرات قیمتی داشت بر باید. مجمل‌التواریخ می‌نویسد حسن‌علی‌خان، اما گیتی‌گشا حسین‌علی‌خان. چون مؤلف مجمل‌التواریخ خود شاهد شورش حسن‌علی‌خان در کردستان بوده است به قول او پیش‌تر اعتماد شد. (پاورقی همان صفحه) (پرویز رجبی، کریم‌خان زند و زمان او، ص ۳۴)

محمدخان زند که به محمد بی‌کله معروف بود (چون قسمتی از سرش در نبردی زخمی شده بود) شوهر خواهر کریم‌خان بود. این محمدخان، باید با محمدخانی که مورد نظر ارنست بئر در مقدمه‌ی تاریخ زنده است، فرق داشته باشد و هرگز نمی‌تواند پدر شیخ‌علی‌خان باشد، چون محمدخان و شیخ‌علی‌خان تقریباً هم سن بودند. (پرویز رجبی، کریم‌خان زند و زمان او، ص ۴۶، پاورقی)

اوقتی که پیک‌های میرزا محمدتقی نزد علی‌مردان‌خان رسیدند، علی‌مردان‌خان از جمع‌آوری سپاه از میان اعراب خوزستان و بختیاری‌ها فارغ شده بود و غیر از این، اسماعیل‌خان قبلی سرپرست لرها نیز با مردان خود به علی‌مردان‌خان پیوسته بود، از این روی علی‌مردان‌خان از پیشنهاد میرزا محمدتقی استقبال کرده و بی‌درنگ به طرف کرمانشاه حرکت کرد و در ۲۴ کیلومتری کرمانشاه، در راه اصفهان اردو زد. چون کریم‌خان از این موضوع اطلاع حاصل کرد، تمام نیرویی را که در اختیار داشت و از ۳۰۰۰۰ نفر تشکیل یافته بود، به کمک محمدخان زند فرستاد. محمدخان زند با این نیروی کمکی، تا حاجی‌آباد پیش رفت، اما همان طور که گفته شد، چون مرد خامی بود، مغرور از شهرت خود، به شجاعت و نترسی، به جای این که با همه‌ی سپاهیان خود دست به حمله بزند، خواست که با یک حمله‌ی تک نفری دشمن را به‌راساند، اما زخمی شده و ناگزیر به کمازان گریخت. پس از فرار او سربازان‌اش بی‌سرپرست مانده و از علی‌مردان‌خان شکست خورده و در نتیجه پراکنده شدند. (پرویز رجبی، کریم‌خان زند و زمان او، ص ۴۷)

در دومین روز جنگ در کمازان، کریم‌خان سر رسید. با یک یورش، کریم‌خان موفق شد که اردوی علی‌مردان‌خان را به هم زده و دو نفر از سرداران دشمن را کشته و همه‌ی توپخانه و سایر تجهیزات دشمن را به غنیمت ببرد. علی‌مردان‌خان به طرف غرب ایران فراری شد. تراب‌خان از ترس خود را به طویله کریم‌خان بست و بخشیده شد و در مقام خود ابقا گردید. (پرویز رجبی، کریم‌خان زند و زمان او، ص ۴۸)

پس از شکست علی مردان‌خان از کریم‌خان، به طوری که گذشت، کریم‌خان از حمله به کرمانشاه منصرف شد تا به تعقیب محمدحسن‌خان قاجار که به کمک علی مردان‌خان آمده بود پردازد. سران دو قبیله‌ی نیرومند زنگنه و کهر که در حوالی کرمانشاه به سر می‌بردند و از دیرباز با حکمرانان این شهر دشمنی و اختلاف داشتند به کریم‌خان پیشنهاد کردند که در صورت موافقت او، کرمانشاه را متصرف شوند. کریم‌خان با این پیشنهاد موافقت کرده و در نتیجه شهر به محاصره درآمد. اما آن‌ها با این که شش ماه تمام شهر را در محاصره‌ی خود داشتند، به خاطر نیروی توپخانه قلعه‌ی کرمانشاه، نتوانستند کاری از پیش ببرند. ناگزیر رهبران عشایر نام برده دست از محاصره کشیده و در زمستان ۱۱۶۵ به کمزبان نزد محمدخان زند رفتند، تا از او یاری بخواهند. محمدخان، صادق‌خان (با برادر کریم‌خان اشتباه نشود) برادر خود را مأمور تسخیر کرمانشاه کرد. اما صادق‌خان تقریباً بی آن که بجنگد، شکست خورده و نزد برادر خود بازگشت. محمدخان زند، پس از بازگشت برادر خود از کرمانشاه، با ده هزار سپاهی شخصاً عازم تصرف کرمانشاه شد. (پرویز رجبی، کریم‌خان زند و زمان او، ص ۵۲)

در بین راه بود که علی‌میرادخان و مصطفی‌خان از دروغین بودن شاه‌زادگی سلطان‌حسین‌میرزا آگاهی یافتند. شاه فوراً دستگیر و زندانی شد و درباره‌ی علت غیبت او به سپاهیان توضیح داده شد که شاه مریض است. اما این توضیح برای سپاهیان کافی نبود و به زودی همه از حقیقت موضوع آگاه شدند. اکنون بیش‌تر سربازان، که امیدوار شده بودند که یک بار دیگر شاهی از خاندان صفوی خواهند داشت، مأیوس از قلابی بودن شاه، دسته دسته از سپاه شاهی جدا شده و به وطن‌های خود بازگشتند. (پرویز رجبی، کریم‌خان زند و زمان او، ص ۵۵)

احالاً محاصره پایان یافته و شهر به تصرف کریم‌خان درآمده بود و کریم‌خان می‌توانست با خیال راحت با سپاهیان خود، به مقابله‌ی نیروی شاه سلطان‌حسین‌میرزای ثانی بشتابد. برتری نیروی او کاملاً روشن بود. به فرماندهی شیخ‌علی‌خان زند، سپاه دشمن به سختی شکست خورد و تمام ثروت و تجهیزات دشمن به دست کریم‌خان افتاد. علی‌مردان‌خان موفق به فرار شد، اما مصطفی‌خان ناگزیر به گردن نهادن به خواری و خفت شده و به طویله کریم‌خان پناه برد. البته سردار فاتح و نیرومند از گناهان او درگذشته و او را بخشید.



برخورد کریم خان با آزادخان افغان: پس از این که کریم خان دشمن لجوج و سرسخت خود علی مردان خان را به دفعات شکست داده بود، اطلاع یافت که آزادخان افغان که به کمک علی مردان خان شتافته بود، به نزدیکی کرمانشاه رسیده است. خان زند تصمیم گرفت او را نیز از سر راه خود بردارد. آزادخان پس از مشورتی که با افسران خود به عمل آورد، چون در خود یارای نبرد با کریم خان را نمی دید، به او پیغام داد که میل به جنگ ندارد و قصد دارد بدون برخورد و جنگ به آذربایجان بازگردد. کریم خان که میل داشت درباره‌ی این تصمیم از خود آزادخان بشنود، از او خواست که حسن نیت خود را با حضور خود در خدمت او نشان بدهد، اما آزادخان که حاضر به تن در دادن به این تحقیر نبود با تمام نیرو بر کریم خان تاخته و او را به سختی شکست داد. (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۵۶)

اسکندر خان پس از موافقت برادرش، سوار بر اسب شده و با نیزه‌ای که در دست داشت به طرف تپه‌ای که آزاد خان و یاران او بر روی آن قرار داشتند تاخت زد. سربازان و نگهبانان افغان به خیال این که یکه سوار پیکی است از جانب کریم خان، راه را بر او باز کردند. زند شجاع وقتی به محل آزادخان رسید، نیزه‌اش را به سینه‌ی افسری که به گمان او آزادخان بود فرو برده و به سرعت بازگشت. باران گلوله به روی او باریدن گرفت و اسکندر خان در حالی که به سختی مجروح شده بود، میان یاران خود از اسب به زمین افتاد. کریم خان پس از شکست این نقشه به طرف خرم آباد فراری شد. آزادخان تا دهکده‌ی کرد، به تعقیب او پرداخت، اما بعد به خاطر بدی راه تصمیم به بازگشت گرفت. فتح علی خان و شاهرخ خان افسار می‌خواستند که آزاد خان را وادار کنند که حالا که کریم خان بی سپاه و نیروست، او را برای همیشه از صحنه‌ی مبارزات سیاسی خارج سازند. اما چون آزادخان با تعقیب کریم خان موافق نبود، این سرداران تصمیم گرفتند که خود به دنبال او بروند. مؤلف مجمع‌التواریخ درباره‌ی این تعقیب، گزارش جالبی دارد که مختصر آن در این جا آورده می‌شود. هنگام فرار، کریم خان به یک رودخانه برخورد کرد و می‌خواست که با سی سربازی که برایش بازمانده بود و خانواده‌اش که همراهش بود، از رودخانه بگذرد که متعاقباً به او رسیدند. کریم خان، شکر علی خان زند را که یکی از یاران وفادارش بود، مأمور کرد که همه‌ی اعضای خانواده‌اش را به آن طرف رودخانه برساند و در این بین خود او می‌خواست تا گذشتن همه از آب، دشمن را سرگرم سازد.

زن کریم خان نیز در حالی که یک بچه‌ی شیرخوار را در آغوش داشت، جزء کسانی بود که می‌بایستی به آن طرف رودخانه رسانده می‌شدند، کریم خان چون متوجه شد که وجود بچه‌ی شیرخوار مزاحم حرکت است، با تیزه‌ی خود بچه را از آغوش مادرش بیرون کشیده و او را به میان آب انداخت. اقلاً مادر سالم به آن طرف رودخانه برسد. (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۶۲)

آزادخان اصفهان را ترک کرده بود و کریم خان از اصفهان بیش‌تر شهرهای عراق را به تصرف خود درآورده بود که به او خبر رسید محمد حسن خان قاجار با سپاهی نیرومند، از مازندران به طرف جنوب سرزیر شده و به حوالی تهران رسیده است. شیخ‌علی خان و محمدخان زند با ۱۵۰۰۰ سپاهی مأموریت یافتند که به مقابله محمدحسن خان قاجار بروند، اما در اولین برخورد به شدت از دشمن شکست خوردند. شیخ‌علی خان به اصفهان گریخت و محمد خان دستگیر شده و به استرآباد فرستاده شد. محمد خان توانست در زندان بندهای خود را باز کرده و فرار کند، اما مأموران محمد خان بگ، حاکم مازندران او را دستگیر کرده و نزد حاکم بردند و او نیز پس از مدتی او را به قتل رساند. (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۶۹)

کریم خان تصمیم گرفت که دشمن را که از ناحیه‌ای قحط زده می‌آمد، آن قدر در حال محاصره نگه دارد تا آذوقه‌اش تمام شده و گرفتار گرسنگی گردد. سپاه محمدحسن خان، پس از هشت ماه اقامت در اصفهان، از نظر ذخیره‌ی آذوقه بسیار ضعیف بود و کریم خان با تیزی مخصوص به خود چنین تصمیمی را گرفته بود. از طرف دیگر برای تضعیف هر چه بیش‌تر دشمن، کریم خان دستور داده بود که گه‌گاه دسته‌ای به ناگاه به انبار آذوقه و مهمات محمدحسن خان حمله برده و آن را غارت کنند و بدین ترتیب قدرت نظامی دشمن رفته رفته رو به نقصان می‌گذاشت. (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۷۲)

محمدحسن خان قاجار چون دید که شیخ‌علی خان زند در تعقیب محمدحسن خان می‌باشد، برای این که در نابودی دشمن تسریع شود، همراه برادران خود به سپاه شیخ‌علی خان زند پیوست. در نزدیکی اشرف برخورد تعیین‌کننده‌ای میان دو سپاه قاجار و زند روی داد. محمدحسن خان به سختی شکست خورد و هنگام فرار پای اسب‌اش به شکاف پلی فرو رفت. علی آقا قاجار، برادر محمدحسین خان قاجار، که در تعقیب او بود، بلافاصله سر رسیده و

محمدحسن خان را که به خاطر فرو رفتن پای اسبش قدرت قرار نداشت، با شمشیر کشت. رستم بیک کردلو، نوکر محمدحسن خان، سر محمدحسن خان را بریده و آن را نزد شیخ علی خان برد. شیخ علی خان سر دشمن را به تهران پیش کریم خان فرستاد.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۷۴)

**اگریم خان در تهران:** موقعی که شیخ علی خان زند در تعقیب محمدحسن خان قاجار بود، کریم خان حکومت فارس و بنادر خلیج فارس و حوزه‌ی کهگیلویه را به برادر خود صادق خان سپرده و خود به طرف تهران حرکت کرد. کریم خان می‌خواست آن قدر در تهران بماند، تا تکلیف محمدحسن خان روشن شود. به خاطر مرکزیتی که تهران داشت از آن جا به تر می‌شد به اتفاقاتی که میان نیروی اعزامی و دشمن رخ می‌داد، نظارت داشت.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۷۵)

«افغان‌ها پس از سرنگون ساختن حکومت صفوی، همواره در گوشه و کنار، هر جا که ممکن می‌شد، مزاحمت‌هایی برای مردم و مأمورین دولتی فراهم می‌آوردند و در رفتار آن‌ها خشونت بود که همواره اسباب ناراحتی و نارضایتی مردم بود. آن‌ها، هر گاه که فرصتی دست می‌داد، از هیچ نوع سختگیری و چپاول روی گردان نبودند و می‌کوشیدند تا همیشه میان حکومت‌های محلی تفرقه و اختلاف بوجود بیاورند، تا شاید از ناامنی و آشفتگی‌های ناشی از این اختلافات بهره بگیرند. بدیهی است با وضعیت نابه‌سامانی که ایران پس از سرنگون شدن حکومت صفویه داشت، این مزاحمت‌ها و یغماگری‌ها برای مردم و دستگاه‌های دولتی بسیار گران تمام می‌شد.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۷۷)

روز اول نوروز همه‌ی افغان‌های ساکن در حوزه‌ی قدرت کریم خان کشته شدند. فقط در تهران ۴۰۰۰ نفر کشته شدند. رهبران افغان‌ها، که به سلام نوروز دعوت شده بودند، ناگهان از طرف مأموران مخفی دستگیر شده و در دم به قتل رسیدند. بنا به نوشته‌ی مجمل‌التواریخ، روز عید در تمام ایران ۹۰۰۰ سر افغانی شمرده شد. ثروت کشته شدگان از طرف مأمورین کریم خان ضبط گردید. برای ما بسیار مشکل است که با منابع بسیار کمی که در اختیار داریم، به میزان گنهکاران افغان‌ها پی ببریم، اما آن چه که در هر حال تاریخ‌نویس را هنگام بررسی دچار شگفتی می‌سازد، خشونت و سنگدلی است که در جریان قتل افغان‌ها معمول شده است. آیا جنگ‌ها و مبارزات دائمی و فقر و گرسنگی و شکست‌های پی در پی و پیروزی‌های ناپایا و از بین رفتن معیارها و ارزش‌های

انسانی در سقوط اخلاق عمومی این قدر مؤثر بوده است؟ کشتار جمعی افغان‌ها همیشه تاریخ‌نویس را نسبت به کریم خان که حکمرانی عادل بود کمی بی مهر می‌سازد.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۷۸)

افتح‌علی خان، به طوری که گذشت، پس از شکست نخستین خود از کریم خان، به ارومیه پناهنده شد. او در ارومیه به استحکامات قلعه پرداخته و منتظر حمله‌ی کریم خان نشست. کریم خان ۲۸ ذوالحجه ۱۱۷۵ به طرف ارومیه حرکت کرد. او به محض رسیدن به ارومیه، قوای خود را به دسته‌هایی چند تقسیم کرده و در اطراف دیوار شهر موضع داد و دستور داد که چون احتمال دارد مدت محاصره طول بکشد، تمام اقدامات احتیاطی معمول گردد. جلوی دیوار شهر، چهار برج ساخته شد و این چهار برج وسیله‌ی دیواری به هم پیوست، به طوری که دیوار شهر به محاصره‌ی دیواری که متعلق به دشمن بود درآمد. با ایجاد خانه‌های موقت، از چوب و نی و خاک برای فرار از سرمای سخت زمستان و با ایجاد تپه‌ای مصنوعی، که توپ‌های سنگینی روی آن قرار گرفته و لایتنقطع شهر را زیر گلوله گرفته بود، کاملاً روشن بود که برای شهر دیگر چاره‌ای جز تسلیم نمانده است.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۸۳)

پس از فتح ارومیه از کریم خان عملی سرزد که سایه‌ی تاریکی بر شخصیت بارز او می‌اندازد و این عمل بسیار ناپسند، کور کردن شیخ‌علی خان زند، آن هم به دست خود بود. وقتی تاریخ، احترامی را که شیخ‌علی خان نسبت به کریم خان معمول می‌داشت در نظر می‌گیرد و شجاعت و دلآوری بی‌شائبه‌ای را به یاد می‌آورد که شیخ‌علی خان در صحنه‌های جنگ از خود نشان می‌داد و به مقام او در سپاه کریم خان می‌اندیشد، با کمال تأسف، این عمل کریم خان را، نشانه‌ای از یک ناسپاسی غیرقابل بخشایش می‌داند، حتی اگر شیخ‌علی خان تا حدی گناهکار بوده باشد.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۸۶)

از میان این هنگامه‌های بی سر و ته و فاقد مستندات و سوپر داستان‌هاست که کریم خان و سلسله‌ی زندیه متولد می‌شود تا شیرازی را پایتخت قرار دهد که سراغی از نعش او ندارد و می‌گویند یکی از سرکردگان بی‌نشان قاجار بقایای جسد او را به پلکان کاخ گلستان هنوز ساخته نشده و در تهرانی منتقل کرده بود که هنوز حصار هم نداشت.

### ۳۱۵. مقدمه دوازده

در تکاپوی تولید آدمک‌های تاریخی کارآمد، برای اداره و مدیریت سرزمینی که حتی نشانی از شهرکی ندارد، به کسانی برخوردیم که با بیان داستان‌های مسخره بی‌شمار، بدون ضوابط و ملزومات، مثلاً بر کوه‌نشینی ناشناس و زائیده خیال، لباس امپراطور پوشانده و در صورت نیاز، به تصرف سرزمین‌های دیگر، چون یونان و هند فرستاده‌اند! فهرست و شرح احوال‌شان مطول است و جوش و خروش تاریخی منتسب به آنان قواره و مهار ندارد. از این رو هرچه بر تعداد این مجموعه لعبتکان متصل به رسن کنبسه افزوده می‌شود، مهارت سازندگان در تنظیم حسب حال و شرح احوالی عقل‌پذیر برای این عروسکان افول می‌کند. چنان که در مراجعه منتقدانه به زایچه و گذران و حتی خاکدان هر یک، تنها به پریشان‌بافته‌هایی از قماش زیر بر می‌خوریم که بی‌مایگی و دست‌تنگی این سخن‌تراشان جاعل را آشکار می‌کند.

اکریم خان در سال‌های آخر زندگی خود از بیماری‌های مختلف رنج می‌برد که از آن جمله **بیماری کلیه و بیماری سل** بود. مریضی کریم خان و بالاخره کهولت سن او سبب شد که او روز سیزدهم صفر ۱۱۹۳ه.ق. در سن ۸۰ سالگی در شیراز درگذشت. صبحی بیدگلی درباره مرگ کریم خان شعر زیر را سروده است:

رقم زد صباحی، ز ایوان شاهی

برون رفت کاووس و کیخسرو آمد

چون بلافاصله پس از مرگ کریم خان، برای به دست آوردن تخت سلطنت، میان درباریان و بازماندگان او درگیری خونینی به وجود آمد، جنازه کریم خان سه روز روی زمین ماند. پس از این که زکی خان، برادر کریم خان، بیش‌تر بزرگان زند و زبندگان دربار را کشته و یا کور نمود، توانست لاشه برادر خود را در عمارت کوچک، اما زیبای کلاه‌فرنگی، در شیراز دفن کند. کریم خان این کاخ کوچک را بسیار دوست داشت و یک بار نیز اظهار داشته بود که **هیبل دارد در این بنا دفن شود**. سیزده سال بعد، وقتی روز اول ذی‌الحجه سال

۱۲۰۶، آقا محمدخان قاجار، که کینه شدیدی نسبت به خاندان زند داشت، وارد شیراز شد، دستور داد تا استخوان‌های کریم‌خان را به **تهران** ببرد و زیر پله‌های قصر او دفن کنند، تا بدین ترتیب بتواند هر روز از روی استخوان‌های کریم‌خان بگذرد. فتح‌علی شاه قاجار که پس از مرگ آقا محمدخان به سلطنت ایران رسید، دستور داد تا استخوان‌های کریم‌خان را به **نجف** ببرد و در کنار آرامگاه سایر مردان نامی اسلام دفن کنند. (پرویز رجبی، کریم‌خان زند و زمان او، ص ۱۲۳)

چنان که می‌خوانیم و از آن که نزد این گونه مورخان، فروش اجزاء سالم بدن دشمن و یا به تقلید از امپراطور امروزیین کاخ سفید، پرتاب نعش مغلوب به میان آرواره‌های کوسه هنوز باب نشده بود و کریم‌خان نیز در شیراز ساخت خود، آرامگاهی نداشت، چاره‌ای نماند جز این که مورخین تابع کنیسه فقیله چراغ خشم و کینه ظاهراً کهنه آغامحمدخان نسبت به خان زند را تا ارتفاعی بالا برند که راه کار اخراج بقایای استخوان‌های او به زیر پله کاخ خان قاجار در **تهران** و اخراج نهایی آن به **نجف اشرف** قابل قبول بنماید، حقه‌ای که در نوبت تولید گور برای انواع شاهان صفوی جواب داده بود و اگر به یادشان آوریم که در زمان مورد نظر، هنوز تهرانی نبود تا آغامحمدخانی در آن کاخی با پله‌های قابل تغییر کاربرد به گورستان خصوصی ساخته باشد، مرا به انکار افتخارات ملی و قومی متهم می‌کنند. از سوی دیگر همین که رجبی در متن فوق مقدم بر پاسطور و کخ بیماری سل و ناراحتی کلیه‌های خان زند را تشخیص داده، حق است که تا مقام حکیم باشی تاریخ زند بر کشیده شود.

«فرانکلین قول اهالی شیراز و افسران ارتش کریم‌خان گزارش دیگری دارد، مبنی بر این که کریم‌خان در زمان نادرشاه افسری محبوب و هنگام قتل نادر در صفحات جنوبی ایران مشغول خدمت بوده است. **این موضوع نیز نمی‌تواند صحت داشته باشد**، احتمالاً کسانی که این خبر را در اختیار فرانکلین گذاشته‌اند به خاطر علاقه زیادی که به کریم‌خان داشته‌اند، خواسته‌اند حتی جوانی‌های او را مهم قلمداد کنند. وگرنه در هیچ یک از منابع فارسی چیزی در این باره نوشته نشده است، بل که در تمام این منابع می‌خوانیم که کریم‌خان پس از قتل نادر همراه قبیله خود از خراسان به کمازان بازگشته است.» (پرویز رجبی، کریم‌خان زند و زمان او، ص ۳۱)

گرچه نمی‌دانیم اشاره رجبی در بیان این صحنه از زندگانی نادر شاه و کریم خان متضمن چه پیامی برای تاریخ است، اما می‌بینیم که رجبی همان شیوه مرسوم خود، یعنی نقل مثبت از منابعی را دنبال می‌کند که در آغاز مورد تمسخر قرار داده است.

اکریم خان توپخانه و همه‌ی تجهیزات محمدعلی خان را متصرف شده و بعد به تعقیب او پرداخت. چون سربازان محمدعلی خان موقعیت خود را خطرناک یافتند، دسته دسته سپاه او را ترک کردند. در این موقع محمدعلی خان ناگزیر برادر خود عبدالغفار خان را نزد حسن علی خان بگلربگ اردلان در استان سنج فرستاده و تقاضای کمک کرد. چون حسن علی خان در این زمان پس از پیروزی بر دشمنان خود موقعیت خود را در کردستان استوار ساخته بود، از تقاضای کمک محمدعلی خان استقبال کرده و به طرف همدان حرکت کرد تا با قبیله‌ی زند مبارزه کند. همین که کریم خان از این موضوع خبر یافت از محاصره‌ی لاشگرد دست کشیده و به پری و کمازان بازگشت. حسن علی خان به تعقیب او پرداخت. چون کریم خان متوجه شد که سپاه دشمن نیرومند است پس از این که خانواده خود را به مکان امنی فرستاد برای مبارزه با دشمن که ۱۲۰۰۰ سرباز پیاده و سواره داشت وارد جنگ چریکی شد. او ۴۵ روز تمام با مردان خود به هنگام شب، ناگهان از پناهگاه خارج شده و به دشمن شلیخون زد. این طریق مبارزه و دیگر اخبار مربوط به شورش‌های چند در کردستان سبب شد که حسن علی خان به کردستان بازگردد. کریم خان با حملات پراکنده و بی‌موقع خود توانست غنایم زیادی به دست بیاورد و حتی موفق شد هنگام بازگشت حسن علی خان به کردستان، در تنگه‌ای سر راه او را گرفته و دو قاطر را که بار طلا و سایر جواهرات قیمتی داشت بریابد... مجمل‌التواریخ می‌نویسد **حسن علی خان**، اما گیتی گشا حسین علی خان. چون مؤلف مجمل‌التواریخ خود شاهد شورش حسن علی خان در کردستان بوده است به قول او بیش تر اعتماد شد. (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۳۴)

اگر کسی توانست در میان این گردباد آمد و رفت انواع خان‌ها به شرق و غرب و شمال و جنوب این سرزمین، مطلب دندان‌گیری بیابد، از راه لطف مرا بی‌نسیب نگذارد. هر چند در مجموع و با رجوع به سابقه در می‌یابیم که شاهان خودی و بیگانه،

حتی به هنگام فتح دهات هم، به غنیمت کم از دو بار قاطر جواهرات راضی نمی‌شدند.

علی‌مردان‌خان در گلبایگان به این فکر افتاد که برای جنگ با ابوالفتح‌خان با کریم‌خان متحد شود. او چهار نفر از سرکردگان نیروی خود را به نام پیک صلح، نزد کریم‌خان که در این موقع در پنج کسب، در نزدیکی ملایر به سر می‌برد اعزام داشت. کریم‌خان از این پیشنهاد استقبال کرد. کمی بعد علی‌مردان‌خان، صالح‌خان را که یکی از شجاع‌ترین افسران او بود، به همراه چند خان دیگر و صد سوار دوباره نزد کریم‌خان فرستاد تا حمله به ابوالفتح‌خان را به او پیشنهاد بکند. خان زند در این میان محل اقامت خود را تغییر داده و اینک در پری به سر می‌برد. کریم‌خان برای این که درباره‌ی این نقشه مفصل‌تر گفت و گو بکند شخصاً با ۸۰۰۰ سوار به گلبایگان رفت. پس از عقد پیمان در سال ۱۱۶۳ متحدین با ۲۰۰۰۰ سرباز به طرف اصفهان حرکت کردند. درست در همین موقع چند نفر از مهم‌ترین سرداران نادرشاه، از قبیل موسی‌خان افشار و سلیم‌خان قرقلوی افشار و صالح‌خان دربندی و میرمحمدخان عرب‌میش مست خراسانی برای حمایت از ابوالفتح‌خان در اصفهان گرد هم آمده بودند. ابوالفتح‌خان با ۵۰۰۰۰ سپاهی به مقابله‌ی دشمنان متحد شتافت. در دهکده کهریز در نزدیکی اصفهان برخورد طرفین متخاصم روی داد. ابوالفتح‌خان شکست خورده و به اصفهان متواری شد و در آن جا برای استقامت در برابر محاصره، به استحکامات شهر پرداخت، اما اصفهان پس از پنج روز محاصره و مبارزه به تصرف متحدین درآمد.» (پرویز رجبی، کریم‌خان زند و زمان او، ص ۳۷)

باید به داشتن مورخینی چنین تیزهوش و دورین افتخار کرد که حتی از مکان به فکر افتادن سرداران ساختگی تاریخ هم باخبرند، که در این جا گلبایگان اعلام می‌شود و همچنین با تجمع افراد و آمار، درمی‌یابیم دهکده‌های زمان نادر شاه و کریم‌خان چندان گسترده و آماده بوده‌اند که میدان نبرد هفتاد هزار نظامی قرار گیرند.

«در حقیقت علی‌مردان‌خان خود را شاه واقعی ایران می‌دانست و از این روی با کمال قدرت و استبداد، بدون این که با شاه اسماعیل سوم مشورت بکند، هر کاری که دل‌اش می‌خواست انجام می‌داد. کوشش‌های صالح‌خان برای دفاع از فارس بی نتیجه ماند. علی‌مردان‌خان شیراز را متصرف شد (۱۱۶۳) و



از جانب خود مأمورین دولتی و مالیاتی، به همه‌ی شهرها و روستاها اعزام داشت. پس از تصرف کامل استان فارس، رفتار علی‌مردان خان، رفته رفته خشن‌تر و مستبدانه‌تر شد و سربازان او مردم را به شدیدترین وجهی آزار دادند.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۴۵)

به نظر می‌رسد مؤلف ما از رفتار شخصیت‌های ساخت خود تأثیر می‌گیرد. چرا که اگر علی‌مردان خان کارها را به دل‌خواه خود انجام می‌داد، رجیبی هم به بهانه تاریخ‌نگاری، به دل‌خواه خود نوشته است و این دغدغه را ندارد که مقدم برارسال مأموران خان به همه شهرها و دهات، لااقل یکی از این اماکن را با اسناد غیر معجول معرفی کند.

محمدخان زند که به **محمد بی‌کله** معروف بود (چون قسمتی از سرش در نبردی زخمی شده بود) شوهر خواهر کریم خان بود. این محمدخان، باید با محمدخانی که مورد نظر ارنست بئر در مقدمه‌ی تاریخ زندیه است، **فروق داشته باشد** و یا هرگز نمی‌تواند پدر شیخ‌علی خان باشد، چون محمد خان و شیخ‌علی خان تقریباً هم سن بودند.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۴۶، پاورقی)

در همین یادداشت مراتب دیگری را مبنی بر نگرانی رجیبی از اختلاط خان‌های همنام خواهیم آورد که مقوله‌ای تقریحی است و نشان از آن دارد که هرچند در ذهن مردم امروز عناصر سازنده زندیه جای ثابتی ندارند، ولی درعوض از شهادت مورخانی برخوردارند که از همسنی خان‌های ساختگی هم خبر دارند.

او وقتی که پیک‌های میرزا محمدتقی نزد علی‌مردان خان رسیدند، علی‌مردان خان از جمع‌آوری سپاه از میان اعراب خوزستان و بختیاری‌ها فارغ شده بود و غیر از این، اسماعیل خان قیلی، سرپرست لرها نیز با مردان خود به علی‌مردان خان پیوسته بود. از این روی علی‌مردان خان از پیشنهاد میرزا محمدتقی استقبال کرده و بی‌درنگ به طرف کرمانشاه حرکت کرد و در ۲۴ کیلومتری کرمانشاه، در راه اصفهان، اردو زد. چون کریم‌خان از این موضوع اطلاع حاصل کرد، تمام نیرویی را که در اختیار داشت و از ۳۰۰۰۰ نفر تشکیل یافته بود، به کمک محمدخان زند فرستاد. محمدخان‌زند با این نیروی کمکی، تا حاجی‌آباد پیش رفت، اما همان طور که

گفته شد، چون مرد خامی بود، مغرور از شهرت خود، به شجاعت و نترسی، به جای این که با همه‌ی سپاهیان خود دست به حمله بزند، خواست که با یک **حمله‌ی تک نفری** دشمن را بهراساند، اما زخمی شده و ناگزیر به کمازان گریخت. پس از فرار او سربازانش بی‌سرپرست مانده و از علی‌مردان خان شکست خورده و در نتیجه پراکنده شدند.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۴۷)

به نظر می‌رسد تولید این علی‌مردان و محمدخان را به خاخام کم‌حوصله و بازیگوشی سپرده‌اند که برای رفع و رجوع و انتساب و اثبات بی‌خردی سرداران ساخت کنیسه و سنجش میزان نادانی و خوش‌باوری صاحب نظران فرهنگی خودمان، این یکی را تک و تنها به میدان جنگ فرستاده است.

«در دومین روز جنگ در کمازان، کریم خان سر رسید. با یک یورش، موفق شد اردوی علی‌مردان‌خان را به هم زده، دو نفر از سرداران دشمن را کشته و همه‌ی توپخانه و سایر تجهیزات دشمن را به غنیمت ببرد. علی‌مردان‌خان به طرف غرب ایران فراری شد. تراب‌خان از ترس خود را به طویله کریم‌خان بست و بخشیده شد و در مقام خود ابقا گردید.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۴۸)

عجب این که در آن زمان طویله کریم خان حاجت دهنده‌تر از بارگاه و مقبره بزرگان هنوز مدفون نشده در شیراز شناخته می‌شده، هرچند یکی دو نقشه و عکس مربوط به پنج دهه پیش اقدام خان زند در تهیه پایتختی برای خود را باطل می‌کند.

«هنگام فرار، کریم‌خان به یک رودخانه برخورد کرد و می‌خواست که با سی **سربازی** که برایش بازمانده بود و خانواده‌اش که همراه‌اش بود، از رودخانه بگذرد که متعاقباً به او رسیدند. کریم خان **شکرعلی خان** زند را که یکی از یاران وفادارش بود، مأمور کرد که همه اعضای خانواده‌اش را به آن طرف رودخانه برساند و در این بین خود او می‌خواست تا گذشتن همه از آب، دشمن را سرگرم سازد. زن کریم‌خان نیز در حالی که یک بچه شیرخوار را در آغوش داشت، جزء کسانی بود که می‌بایستی به آن طرف رودخانه رسانده می‌شدند، کریم‌خان چون متوجه شد که وجود بچه شیرخوار مزاحم حرکت است، با نیزه، **بچه را از آغوش مادرش بیرون کشیده و او را به میان آب انداخت**

تا اقلأً مادر سالم به آن طرف رودخانه برسد.» (پرویز رجبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۶۲)

این هم یک خان تازه وارد دیگر که از سوی کریم خان مسئول عبور دادن خاندان و همراهان او از رودخانه می‌شود و معلوم نیست چه وضعیت ناپسندی پدید می‌آید که کریم خان وجود بچه شیرخواری را مانع و مزاحم فرار تشخیص می‌دهد و با نیزه به میان رودخانه می‌فرستد.

پس از شکست علی‌مردان خان از کریم‌خان، به طوری که گذشت، کریم‌خان از حمله به کرمانشاه منصرف شد تا به تعقیب محمدحسن خان قاجار که به کمک علی‌مردان‌خان آمده بود پردازد. سران دو قبیله نیرومند زنگنه و کهر که در حوالی کرمانشاه به سر می‌بردند و از دیرباز با حکمرانان این شهر دشمنی و اختلاف داشتند به کریم‌خان پیشنهاد کردند که در صورت موافقت او کرمانشاه را منصرف شوند. کریم‌خان با این پیشنهاد موافقت کرده و در نتیجه شهر به محاصره درآمد. اما آن‌ها با این که شش ماه تمام شهر را در محاصره‌ی خود داشتند، به خاطر نیروی توپخانه‌ی قلعه کرمانشاه، نتوانستند کاری از پیش ببرند. ناگزیر رهبران عشایر نامبرده دست از محاصره کشیده و در زمستان ۱۱۶۵ به کمازان نزد محمدخان زند رفتند، تا از او یاری بخواهند. محمدخان، صادق خان (با برادر کریم خان اشتباه نشود) برادر خود را مأمور تسخیر کرمانشاه کرد. اما صادق خان تقریباً بی‌آن که بچنگند شکست خورده و نزد برادر خود بازگشت. محمدخان زند، پس از بازگشت برادر خود از کرمانشاه، با ده هزار سپاهی شخصاً عازم تصرف کرمانشاه شد.

آزاد خان اصفهان را ترک کرده بود و کریم خان از اصفهان بیش‌تر شهرهای عراق را به تصرف خود درآورده بود که به او خبر رسید محمدحسن خان قاجار با سپاهی نیرومند، از مازندران به طرف جنوب سرازیر شده و به حوالی تهران رسیده است. شیخ‌علی خان و محمدخان زند با ۱۵۰۰۰ سپاهی مأموریت یافتند که به مقابله محمدحسن خان قاجار بروند، اما در اولین برخورد به شدت از دشمن شکست خوردند. شیخ علی خان به اصفهان گریخت و محمدخان دستگیر شده و به استرآباد فرستاده شد. محمدخان توانست در زندان بندهای خود را باز کرده و فرار کند، اما مأموران محمدخان‌بگ، حاکم مازندران او را دستگیر کرده و نزد

حاکم بردند و او نیز پس از مدتی او را به قتل رساند.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۶۹)

از هم پاشیدگی در این گونه صحنه سازی‌های بی‌جان و اثر که با کمال تأسف سراسر تاریخ نویسی خودی و وارداتی و دیگر کرسی‌های ایران‌شناسی و به طور کلی علوم انسانی ایران را پر کرده، چنان ملموس و در معرض دید است که گاه شانه به شانه هذیان مطلق می‌ساید.

«کریم خان در تهران: موقعی که شیخ‌علی‌خان‌زند در تعقیب محمدحسن‌خان قاجار بود، کریم‌خان حکومت فارس و بنادر خلیج فارس و حوزه‌ی کهگیلویه را به برادر خود صادق‌خان سپرده و خود به طرف تهران حرکت کرد. کریم‌خان می‌خواست آن قدر در تهران بماند، تا تکلیف محمدحسن‌خان روشن شود. به خاطر مرکزیتی که تهران داشت از آن جا به تر می‌شد به اتفاقاتی که میان نیروی اعزامی و دشمن رخ می‌داد، نظارت داشت.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۷۵)

به گمانم تدارک شرحی بر این گوشه از نوشته‌های رجیبی تنها با نشان دادن نقشه بره‌زین از تهران ۱۶۰ سال پیش کفایت می‌کند. اگر کریم‌خان می‌تواند نوزادان خود را در هر شکست به سزای اعمال ناکرده برساند، شاید هم از آن باب است که در فاصله دو جنگ قدرت جای‌گزین مطمئنی داشته است؟!

«در راه سیلاخور، سپاه کریم‌خان می‌بایستی از رودخانه‌ای می‌گذشت، که چندی پیش کریم‌خان هنگام فرار از آزادخان، چون از طرف فتح‌علی‌خان تعقیب می‌شد، به علت کمی وقت و نداشتن نیروی کافی تدافعی، مجبور شد بچه‌ی خردسالش را در آن شوق سازد. کریم‌خان به محض رسیدن به این رودخانه، رو کرد به فتح‌علی‌خان، که پس از فتح آذربایجان در خدمت و رکاب خان زند بود و از او پرسید که آیا او این رودخانه را می‌شناسد؟ فتح‌علی‌خان که متوجه جریان شده بود، با بی‌اعتنایی جواب بسیار سردی داد. کریم‌خان به خشم آمده، به ناگهان به فتح‌علی‌خان حمله برده و او را از پای درآورد. به نظر، قتل فتح‌علی‌خان برای گرفتن انتقام نبود، بل که بیش‌تر از این جهت کریم‌خان تصمیم به کشتن او

گرفت که خان افشار بارها علیه جان کریم خان توطئه کرده بود.» (پرویز رجیبی، کریم خان زند و زمان او، ص ۵۲)

با این سرکرده ایل زند چه باید کرد که جز رد خون اثری در تاریخ معاصر ایران ندارد. باید کسی را بیایم که لااقل توضیحی برای این همه اطوار خان تراشان جای خوش کرده در کنیسه بیابد و از نیت جااعلان تاریخ با خبر شویم و سوال کنیم چه احتیاجی به خلق این سردار خونریز و در عین حال هیچ کاره و مجعول داشته‌اند؟!

## ۳۱۶. مقدمه سیزده

قصدم این بود که لااقل ده عنوان از مکتوبات و منابع اصلی افشار و زند را گوش مالی دهم و جماعت را باخبر کنم که کنیسه به قصد پیچیده کردن مراتب معمول، نهایت کوشش را در اختلاط میان اطلاعات سه گروه صفوی و زندی و افشار، تا مکان و مقامی به کار برده که اگر در میان ماجرای زند ناگهان یک سلطان صفوی به معرکه وارد شد، نباید هراسان و دچار حیرت شوید. ضمن این که حتی اگر این همه پرحرفی‌های آشفته و مغلوط و درهم و برهم را، که هر یک آن دیگری را از سکه و صحت تهی می‌کند، از هضم رابع هم بگذرانیم، باز هم قادر نخواهیم بود کم‌ترین رد برجسته و قابل شناختی از آثار و گردآورده‌های مادی این سه سلسله را شناسایی کنیم. چنین است که اگر مجموعه چند صد جزوه و کتاب و مقالاتی را که در توضیح صفوی و افشار و زند سیاه کرده و هنوز می‌کنند، واو به واو بخوانیم، عاقبت آگاه می‌شویم که در مجموعه آن‌ها دو سطری که به کار توضیح تاریخ بیاید وجود ندارد. بنابراین رجوع به چند تولید شناساتر را برای بیرون راندن نادر از تاریخ معاصر بسنده می‌بینم.

در دهم محرم الحرام ۱۱۶۰ هجری قمری میرزامهدی خان به عضویت هیئت حسن نیتی در تحت سرپرستی مصطفی خان شاملو، با هدایای زیاد، از اصفهان عازم بغداد می‌شود تا به وسیله احمد پاشا حاکم بغداد این هیئت با هیئت حسن نیت عثمانی مبادله شود و سپس به قسطنطنیه رود. نادر نیز در همان وقت از طریق یزد و کرمان، راه خراسان در پیش می‌گیرد و با ساختن کله منارها در شهرهای بین راه به فتح آباد قوچان می‌رسد و در آن جا نتیجه ظلم‌های خود را می‌گیرد و به دست فرماندهان خود مقتول می‌شود. خبر مرگ نادر در بغداد به میرزا مهدی خان می‌رسد و مانع رفتن او به قسطنطنیه می‌شود. هانری ماتیه می‌گوید: در این اوقات حسین میرزا نامی در بغداد پیدا شد و ادعای شاهزادگی صفوی را کرد و خود را پسر شاه طهماسب خواند. از قرار مهدی خان از جمله

کسانی است که ادعای او را تصدیق کرد. **الخبر یحتمل الصدق و الکذب**. (جهانگشای نادری، مقدمه، ص ۷)

پیش از این، مکتب بنیان اندیشی با عرضه اسناد محکم و متقن و تصاویر و نقشه‌های ضرور، اهل سخن را آگاه کرده بود که تاریخ تولد شهرهای ایران و عراق و ترکیه، از جمله تهران و تبریز و آنکارا و اصفهان و شیراز و اهواز و ارومیه و اردبیل و بغداد و کرمان و اسلامبول، دورتر از دو قرن پیش رقم وجود ندارند و قواعد تجمع و تولید بر آن‌ها جاری نبوده است. چنین است که جاعلان اهل و تابع کنیسه، هر که را اراده کرده‌اند، از طول و عرض و شمال و جنوب جغرافیای ایران گذرانده و به چشم برهم‌زدنی هر سیاح و سوار و سرداری را از شهرهای سراسر ایران عبور داده‌اند که با تجدید تحریر شاهنامه‌ای در روزگار ما سرگرمی پرافتخاری برای روشن‌فکران قصه دوست معاصر تراشیده باشند.

امیرزاهدی‌خان که بنا بر قول خود در «جهانگشای نادری» و کتاب «سنگ‌لاخ» نام کامل‌اش محمد مهدی است، پدرش محمدنصیر استرآبادی نام داشته است. او که از خصیصین نادر و از مشاوران و منشیان مخصوص اوست، پس از کشته شدن نادر به فتح آباد قوچان، صلاح خود را در آن دید که به گوشه‌ای نشیند و باقی ایام به سر آرد تا هم از موج نارضایی مردم نسبت به نادر در امان باشد و هم به اتمام کتب ناتمام خود موفق شود. متأسفانه این اتزوا و گوشه‌نشینی پرده ابهامی به روی زندگی او افکنده و او را در هاله‌ای از خفا نگاه داشته است که این خود مشکل بزرگی برای شرح حال نویسنده اوست. گذشته از این، وجود میرزا مهدی‌خان دیگری در تاریخ ادبیات دوران اخیر ایران که هم پدرش منشی نادر بوده و محمدنصیر نام داشته، و هم خود او از منشیان دربار به شمار می‌آمده است، در این مورد مشکل دیگری سربار مشکل قبل می‌کند. چه بر اثر این تشابه اسمی اغلب مسموعات و اتسابات خانوادگی، که در این مواقع غالباً رفع اشکال می‌نماید، به هم خلط شده و حوادث ایام از یکی به دیگری منتسب گردیده است. (استرآبادی، جهانگشای نادری، ص ۲)

اعتراف انتهایی نقل بالا را به دفعات بازخوانی کنید و متوجه اعلام باوری شوید که از بیخ و بن خلاصی مؤلف جهان گشا از میان نشانی‌های موجود را ناممکن می‌داند تا جاعلانه بودن این یکی هم به دنبال ده‌ها نظیر کهن تر از او تأیید شده باشد. با این همه داده‌های موجود را، بی دخالت اندیشه‌های پیش ساخته و بهانه‌گیری برای تخریب پایه‌ای مستقر دنبال می‌کنم تا تکلیف این به ظاهر قوی‌ترین مسوده در موضوع افشار روشن تر شده باشد.

### «رقم در خصوص باغبان باشی گری میرزا مهدی ملقب به کوکب:

چون از روزی که بانی نزهت سرای جهان و معمار معموره ی این بلند ایوان، قبه چرخ مقرنس را بی آلت خشت و گل افراشته و پیش طاق رواق آن را به شمس‌ی زرین آفتاب و صور سیمین کواکب نگاشته، آینه خانه سپهر زجاجی را به نقوش و تمائیل اختران آراسته و نشیمن خاک را که عمارت مابین افلاک است به حدایق ذات به جهت سمات پیراسته، و بهار آرای قدرت‌اش گل‌های چهار باغ عناصر را به صنع کامل رنگ‌ریزی کرده و مهندسی حکمت‌اش به مفاد «والارض فرشتاها» بسط بساط زمین و به مصداق «بتینا فوقکم سبعا شدادا» احداث مناظر دل‌گشای چرخ برین فرموده، پایه قصر بی قصور این دولت والا را سرکوب قصور سپهر و بنیان ایوان این سلطنت کبری را رفیع تر از طارم ماه و مهر نموده، در ازاء این عارفه‌ی عظمی و شکرانه‌ی این موهبت کبری بر ذمت سامی لازم فرمودیم که هر یک از راست کیشان را که در سرزمین بتدگی مانند سرو آزاد ثابت قدم و در جوهر ذاتی بی‌خلاف با چنار توأم باشد نزد امثال و اقران سرسبز و سربلند و از انوار عاطفت و عنایت بهره‌مند سازیم. از آن جا که ما صدق این مقال، حال نیکومآل میرزا مهدی ملقب به کوکب می‌باشد که بیت ضمیر را به خامه اخلاص کتابه نوشته و بنیاد عمارت وجودش به آب و گل نیک اعتقادی سرشته است، از ابتدای فلان نظارت کل باغات و عمارات مبارکات واقعات در اصفهان جنت بنیاد که نمونه‌ی «ارم ذات العماد الی لم یخلق مثلها فی البلاد» به مشارالیه مقوض و مرجوع فرمودیم که طرفه العینی از مراسم نظارت غافل نگردد و سرکاران صاحب اهتمام و سرایداران کیوان مقام و معماران مهندس طراز و سنمار فن و سنگ تراشان فرهاد کیش و خارا شکن و نقاشان مانی هنر و ارژنگ نگار و باغبانان صنایع پرور و بدایع کار مشارالیه را صاحب اختیار عمارات و باغات دانند.» (استرآبادی، جهانگشای نادری، ص ۳)



چاره‌ای جز این تصور نیست که فرمان استخدامی بالا را میرزا مهدی منشی نادر، خطاب به خویش نوشته باشد. چرا که جز سوءاستفاده‌ای برای بزرگداشت خود نیست. اطوارهای او در لفظ پردازای منشیانه سر به اوصافی می‌زند که آن را نه منشیانه که در مجموع ناشیانه ارزیابی کرده‌اند.

**کتاب دره نادر:** این کتاب که بین منشیان و ترسل نویسان بعد از نادر شهرت یافته و به موجب آن میرزا مهدی خان بر سر زبان‌ها افتاده است، یکی از جمله کتبی است که **معنا فدای لفظ و لفظ شهید صنایع ادبی شده است**. ما در این کتاب انواع و اقسام صنایع ادبی را می‌بینیم که گاه با نشیب و فرازهای خود، نوشته را **بارد و ژنده** می‌کنند. در این که میرزا مهدی خان به وقت نوشتن «دره» توجه خاصی به جهانگشای جوینی و تاریخ و صاف و تاریخ معجم و مقامات حمیدی داشته، جای هیچ گونه شک و شبهه‌ای نیست، متهمی چون مقلد بوده، آن هم مقلدی که قصد سبقت از تقلید شده را دارد، چنان در آوردن الفاظ نامأنوس غرق شده که گاه برای تشکیل جناسی یا مراعات نظیری یا ایهام تناسبی با الفاظ مهجور بازی‌ها و تصحیف‌ها کرده که **همین بازی‌ها موجب خنکی و سستی کلام او شده است**. (جهانگشای نادری، مقدمه، ص ۹)

به روال معمول بررسان اسناد تاریخ معاصر ایران هم نظیر موارد باستانی آن، هنوز سخن را در ناسالم بودن منبع خود به پایان نبرده، به تأیید و التیام و دل‌جویی از همان مؤلفان پرداخته‌اند.

باری همان طور که تاکنون چندین بار ذکر شده، **جهانگشا از تواریخ متقن و دقیقی است که برای ما از دوره نادر باقی مانده و نویسنده آن با توجه به عالم آرای عباسی یک یک مشهودات خود را به رشته‌ی تحریر کشیده است و نیز در حین تقلید از «عالم آرای عباسی» گاه از اسکندر بیگ منشی سبقت گرفته، درحالی که تاریخ نویسان بعد از میرزا مهدی خان چون «گلستانه» صاحب «مجم‌التواریخ» و نامی نویسنده «گیتی‌گشا» هر چه پیش‌تر به تقلید از میرزا مهدی خان پرداخته‌اند، خود را پیش‌تر بر باد داده‌اند» (استرآبادی، جهانگشای نادری، ص ۱۹)**

فرمول این دل‌داری چنان که در رأی بالا ضبط است، منتقدان مؤلفه‌های میرزا مهدی خان را زیان دیده و مقلدان او را رسیده به ساحل امن گفته است. ذکر برداشتن رونویس و الگو گرفتن جهانگشای نادری، از عالم آرای عباسی، همان ابزار بطلان جهانگشا را به دست مورخ می‌دهد که به زمان صفویه گریبان عالم آرای عباسی را گرفته بود و آن توجه به شیوه و ترکیبی است که منشی نادر نیز همانند منشی شاه عباس در اعلام زمان تحویل سال نو فراهم کرده است. مورخ خود را در اندازه حل این شگفتی نمی‌داند که میرزا مهدی بدون کاربرد اجزاء سال شمار شمسی و نصب اسامی و حواشی تقویمی، چون فروردین و آبان و دی، احتمالاً با اسطرلابی اختصاصی مراسم نوروز را برگزار و مکان خورشید را از این برج به برج دیگر آن هم به صورت نادرست، چنان که ذیلاً عرضه می‌شود، منتقل کرده است! ساده‌تر این که پیرسیم بر کدام مینا و چه گونه است که در ورود به عناصر روز شمار شمسی نزد این مورخان بدیع اندیش تنها به مراسم نوروز بسنده شده است.

**در ذکر وقایع یونتی ثیل موافق سال فرخنده فال سعادت اشتمال هزار و صد و پنجاه هجری.** هنگامی که شهرستانیان سیاه و سفید لیلی و ایام شهر ذیقعد را ماه طالع از غره به سلخ پیوست، نوروز کامرانی رسید، یعنی در شب جمعه سلخ ماه مزبور بعد از انقضای شش ساعت و کسری، داور زرین افسر مهر به رسم شیخون عزم تسخیر دارالقرار جهان کرد و به برج حمل درآمد. افواج سبک روح صبا و شمال به صاحب لوایی سرو سهی و رایت افزای بهار به چیره دستی چنار مهیای یورش گشته، به جانب دارالملک گلشن رو آوردند. نیلوفر با صولت و فر قدم بر فراز کنگره بلند گذاشت و زنبق بر سر چهار برج حصار چمن بیرق بتفش پرچم برافراخت. «استرآبادی، جهانگشای نادری، ص (۲۹۹)

منظور مؤلف از این همه شیرین زبانی و لفاظی این که شش ساعت و کسری پس از شب جمعه‌ی آخر ذیقعد ۱۱۴۹ هجری قمری که آغاز آن با پنج‌شنبه بیستم فوریه سال ۱۷۳۷ میلادی و اول اسفند برابر است، اوضاع کواکب را به بارگاه حمل راه داده و نوروز آغاز کرده است.

در ذکر وقایع قوی نیل سال خیریت، تحویل هزار و صد و پنجاه و یک هجری: چون افواج خنک روی شتا، و سپاه سرد مهر زمستان سا، که بادپیمایان عرصه جهانند، به هواداری اسفندیار اسفندار، به سهی قدان ریاحین که در دارالخلافی گلزار برطرف جویبار، بار نزول گشوده بودند دست یافت، شاخ و شانه‌ی اشجار را به مشاجره درهم شکست و روند و اوباش بهمن در محلات و خیابان چمن دست تطاول افراخته، سینه‌ی گل را به زخم‌های کاری چاک چاک، و گلگون قبايان باغ را از لباس بار و برگ عریان ساخته، از جیب غنچه همیان زر درآوردند. شب شنبه‌ی دهم ذی‌الحجه، که عید نوروز و اضحی مقارن افتاده بود، خسرو زرین افسر مهر، به قصد دفع فتنه شتا از خلوت سرای حوت به سرای خاص حمل خرامیده، نوخواستگان قوی بازوی قوای ربیعی یغماگران صبا و شمال را به نهب و غارت آن شهر غارتگر یعنی دی ماه فرمان داده، ثابت قدمان اشجار از غنچه و سه برگه عمود و سه برگه برگرفتند. صاحب کلاهان لاله و گل از تاب غیرت چهره برافروخته از جای برجستند. تیغ بندان درختان از شاخه‌های تیز نیزه و ستان برداشته میان ستیز چست بر بستند. (استرآبادی، جهانگشای نادری، ص ۳۲۹)

منشی ممتاز نادرشاه و مؤلف کتاب قلبی جهانگشای نادری، با پشت هم اندازی و کرشمه‌های گفتاری در باب نوروز سال ۱۱۵۱ هجری چنین داد سخن می‌دهد که در شب شنبه دهم ذی‌الحجه، خسرو زرین افسر خورشید از حوت به حمل یعنی اول فروردین سال هجری شمسی منتقل شده است که با یازده مارس میلادی و بیستم اسفند برابر است. نکته عمده رسیدگی به این مصیبت است که بدانیم منشی نام‌آور نادرشاه درست شبیه منشی شاه عباس صفوی گامی در راه انضباط لازم برای حل معمای نه چندان پیچیده‌ی سال‌های هجری شمسی و هجری قمری بر نداشته است. این که در متن فوق حتی اشاره‌ای به گاه شمار هجری شمسی مثلاً در ترتیبات ماه شمارها بیان نمی‌شود، برای مورخ محرکی است تا پیرسد اگر به شهادت مجموعه دست ساخته‌های این چینی بدون استثناء تنها از زبان هجری قمری و ذی قعدة و محرم و ذی حجه استفاده شده، پس منشی نادر اسامی بهمن و دی را، اگر متن او قدیم است، از کجا عاریه گرفته است؟ این مطلب روشن از آن که دخالت سال و ماه شماری شمسی سوقات مصوبه‌های پس از مجلس اصطلاحاً مشروطه است، پس

می‌توان مدعی شد که تولید میرزامهدی و جهان‌گشا و دره نادری عمری درازتر از قرن پیش ندارند.

در ذکر وقایع پیچین نیل مطابق سال هزار و صد و پنجاه و دو هجری: سلطان زرین افسر نیر اعظم، روز جمعه‌ی بیست و یکم شهر ذیحجه الحرام سنه ۱۱۵۲ هجری، مربع نشین تختگاه حمل گشته، عندلیب باغ، که از خدا آباد چمن مانند مرغ آشیان گم کرده سرگردان کوی حرمان می‌بود، با هزار نواصیت نوای کامرانی را در اطراف باغ بلند آواز ساخت. فاخته‌ی زار، که در حسرت دارالملک گلشن کوکو زنان می‌گشت، به طوق بندگی سرو آزاد کردن آزادگی برافراشت. رسول نسیم بهار با هدیه‌ی مشکبار از جانب دارای فریدون فر فروردین، بار وصول به پایتخت گلزا گشود. سلطان یاقوت افسر گل بر تخت زمرد قام گلبن تکیه زده بزم خرمی و شکفته طبعی به روی جگر گوشگان گلشن آراست. ملک دینارغنچه قلعه‌ی خود را به روی لشکر ربیع گشوده از خرده فشانی متقبل مال و خراج گردید. ساحت گلزار از رستن گل‌های لاله عباسی بندرعباسی شد. توران زمین جهان به ترکازی جنود قوای نامیه به تصرف قزلباش گل درآمد. خوارزمیان دی، که غارتگران صحن چمن و یغمايان دارالملک گلشن بودند، سر به پوستین گمنامی کشیدند. و اوزبکان تنگ چشم شکوفه و ازهار به چاکری کوشیدند. گل‌های نافرمانی فرمانبری اختیار کردند و اتراک صحرانشین ریاحین دسته دسته روی اطاعت به دربار سلطان بهار آوردند.» (استرآبادی، جهانگشای نادری، ص ۳۴۲)

مثلاً در این جا میرزا مهدی اعلام نمی‌کند که پس از ۲۹ اسفند به نوروز وارد شدیم و از معادل هجری قمری آن استفاده می‌کند، که خود مؤید ناآشنایی او با ترتیبات تقویمی شمسی است و اگر از آن اشتباه ذکر تاریخ ۱۱۵۲ در جای ۱۱۵۱ هجری قمری که بگذریم، پیشنهاد من این که متن سخنرانی غرای فوق را به اساتیدی عرضه کنیم که مشغول تدریس و تدوین تاریخ افشاریان‌اند و ناظر شویم چه سان در انتقال داده‌های متن مربوطه، به سبب ناآشنایی با الفاظ و معانی کاربردی منشی نادر درمی‌مانند و به دنبال آن ضرورتی بگردیم که مأموران کنیسه را در گزینش این الفاظ شاذ ناگزیر کرده است.

**در ذکر وقایع تخاقوی نیل مطابق هزار و صد و پنجاه و سه هجری:** شب سه شنبه سوم ماه محرم بعد از انقضای سه ساعت خازنان گنجینه‌ی تقدیر، به حکم مالک‌الملک قدیر، جل شأنه، برای مجلس تحویل خسرو گردون سریر مهر منیر، از زر سرخ و سفید انجم و اختر بر طبق‌های سیمین افلاک چیدند، و فراشان قضا از نمایش ریاحین و ازهار بساط گلدوزی در صدر ایوان کشیدند. سلطان سیارگان مربع نشین اورنگ حمل گشته، ریزش ابر آزاری به جوش تردستی اسباب تجمل گل را پایمال سیل طراوت ساخت، و جراح نسیم بهاری گلبرگ وجود تخت نشین سریر زمرد قام چمن یعنی لاله را از زخمی که از بندق ژاله دریافته بود، التیام داد، خدیو بهار به عزم انتقام داغستان لاله و شقایق، مرکب صرصر نژاد صبا را از برگ شکوفه زین کرده، و ریاح ربیعی غبار اندوه دی را، که در دل‌ها نمونه‌ی البرز گشته بود، زایل نمود. «استرآبادی، جهانگشای نادری، ص ۳۶۳»

در این لفاظی‌های بی‌ثمر استرآبادی می‌خوانیم که سه ساعت پس از شنبه سوم ماه محرم سال ۱۱۵۳ هجری قمری که با یازده مارس و بیستم اسفند مطابق است، کواکب به برج حمل منتقل و سال ۱۱۵۴ آغاز شده است. استرآبادی در سخنرانی قرا و مفصلی درباره‌ی تأثیر تغییرات اقلیمی در بستر گل و گیاه و ریاحین متذکر است که یازده ساعت و سی و سه دقیقه از شب سه‌شنبه نهم ربیع‌الاول گذشته، برابر با بیست و دوم مارس و اول فروردین، خسرو زرین کلاه آفتاب را به برج حمل نقل مکان می‌کند و بدین ترتیب حلول سال نو در هر سال مغایر و متفاوت است:

**در بیان وقایع توشقان نیل مطابق سال پراندوه و ملال هزار و صد و شصت هجری:** شب سه شنبه نهم شهر ربیع‌الاول بعد از انقضاء یازده ساعت و سی و دو دقیقه، خسرو زرین کلاه آفتاب به دارالامان حمل نقل کوکبه جلال و عدول از ماده اعتدال نموده، آغاز زیادتی کرد. موسم جوش غرور بهار گشته، بید مجنون سر به شوریدگی برآورد. زنبق خبط دماغ یافت، و شبنم از نرگس عرق فته کشید. گل برای گرفتاری بلبل هزار رنگ ریخت. ابواب چیان سار و سارنگ ابواب تقریر برای سیمداران شکوفه و نسترن گشودند. و سخنوران هزار دستان از زر ابواب الف‌ها به اسم غنچه نوشتند، و ارباب قلم نرگس و سنبل از روی اوراق دفتر گل سخنان خلاف بید را در حضرت سلطان ربیع به صد شاخ و برگ سبز

نمودند، و کتل داران اشجار دهان گل‌ها را با مشت غنچه و چوب شاخسار به خون آغشته، فراشان قوای نامیه بزرگان چنار را بر فلک کشیده، نسقچیان یتیم آزاری غوره‌های خوشه تاک را از دار آویخته، قمری را طوق قراب غراب گردن افکنده، و فاخته را به خاکستر نشانده و درخت سیب سه شاخ را دو شاخ کرده، چشم نرگس را از حدقه‌ی حدیقه برآوردند و اشجار را در طرف جویبار از سلاسل موج زنجیر بر پای نهادند، و از سروهای باردار کله متاره‌ها در راسته خیابان‌های چمن ترتیب دادند، و پای دسته گل را به چوب و ریمان بستند. درختان قوی ساق کنده برپا، دوش به دوش در مجلس گلزار نشستند. هندویان گل‌های آتشین را بر آتش سوختند و مسیحیان گل مریم را چون زنار از گلو کشیدند. ساحت گلگشت به مسلمانان، گل‌های محمدی آتشکده‌ی نوبهار گشت، و شعله‌ی ناله‌ی بلبل لاله را آتش به جان انداخت. چنار دست تطاول برافراشت و نسیم، کلاه شکوفه را از سر ربوده سر شاخسار را بی کلاه گذاشت. گل در کمال خواری برای خرده‌ی زراز چوب آویخته شد و خون لاله و شقایق در هر گل زمین ریخته. اندام بنفشه از چوب جفای چمن کبود گشت و جویبار را آب طاقت از سرگذشت. بید راه خلاف گزید و گل رعنا دورویی ورزید. گردن فرازان باغ، یاغی گشته سر به سرکشی برآوردند و قورچیان صبا اسباب تجمل گل را به یغما بردند. جگر گوشگان گلشن از سبزه و سه برگه دشته بر روی یکدیگر کشیدند و چمن پیرایان به ساتین و جوانان ریاحین نوزادگان گل‌ها را به دست خویش سربریدند. جشن نوروزی در خارج شهر کرمان با دولت و اقبال انقضاء یافته، از آن جا موکب همایون عازم مشهد مقدس و چون بخت را وارون و اوضاع را دگرگون یافتند، نصرالله میرزا را با شاهرخ و باقی شاهزادگان و جواهرخانه و نفایس و اسباب سلطنت از عرض راه بخیال «ایمستا فیها نصب و لا یمستا فیها لغوب» روانه‌ی کلات و خود وارد ارض اقدس گشته، تیغ زهرآبگون بی‌رحمی را جلا داده، جلاذانه به عاجز کشی و سفک دماء بی‌گناهان پرداختند.» (استرآبادی، جهانگشای نادری، ص ۲۱۹)

بالاخره در باب مسائل سال ۱۱۶۰ هجری قمری که نادر را به قتل می‌رسانند، حاشیه‌بافی‌های منشی او چندان با مطلب اصلی فاصله دارد که دریافت درست از آن نامیسر است.

### ۳۱۷. مقدمه چهارده

آن فرصت مغتنم از کف کاسب کاران تاریخ تراش بیرون شد که با بهانه انهدام و غارت منابع پایه، به دست اسکندر و عرب و چنگیز و تیمور و هلاکو، به میل خویش تاریخ صفوی و زند و نادر بی‌قراری نوشته‌اند که از بغداد تا دهلی را، ضمن ساختن کله منارهایی در مسیر، احیاناً برای رفع ملال سفر، در می‌نوردیده و اگر برای این گونه گزافه نویسی‌ها مصدقی مطالبه شود، فریادشان بر این تظلم بالا می‌رود که اسناد افتخارات ما را دشمنان و مهاجمان سوزانده و یا به یغما برده‌اند.



حالا به دوران معاصر رسیده‌ایم که لاف‌ل در ۱۵۰ سال اخیر، می‌گویند که روزنامه و دوربین عکاسی و مجالس قانون‌گذاری و اداره آمار و وزارت کشور و سوراخ و

سنبه‌های فراوانی، مسئول ضبط و ثبت وقایع داشته و داریم که با اندک تجسسی، بیش و کم احکام و اسناد لازم را عرضه می‌کنند. مثلاً مورخ در این مرحله هنگامی که با ادعای به توپ بسته شدن مجلس شورا به دست محمدعلی‌شاه، در ۱۰۵ سال پیش مواجه می‌شود، برای استحکام مدخل، تصویر مجلس توپ خورده و منهدم شده و لااقل انعکاس خبر حادثه در مطبوعات داخلی و بیرونی مطمئن را طلب می‌کند.

و چون تصویر صفحه قبل را، که مورد قبول هیچ صاحب عقل و اندیشه نیست، سند مجلس به توپ بسته قرار داده‌اند، آن گاه که انعکاس حادثه در مطبوعات جهان و همسایگان اطراف هم ثبت نیست، مورخ لاجرم ادعای مطروحه در این باب را تا زمان کشف سند، فاقد وجهت و مجعول می‌داند و سر در پی جاعلین مطلب می‌گذارد تا شاید با پس زدن پرده‌های استتار، سرانجام کسانی بپذیرند که از بنای تخت جمشید هخامنشی تا عمارت قانون‌گذاری قجری ناقلان و جاعلین یهود در تمام زوایا و سطور مشغول به کار بوده‌اند.

باری، مدت‌ها از آن زمان می‌گذرد که به اجبار کار، هر هفته یکی دو بار عازم شیراز می‌شدم. در آن زمان یعنی سال‌های ابتدایی دهه پنجاه، شیراز شهری سوت و کور، با تپش نامنظم و بیمارگونه تجمع و تمدن بود و مهار تحرک آن به تقلائی کسبه‌ای بی حس و حال می‌گذشت که بیش‌تر چشم به راه جهان گردانی به دنبال گلیم و گبه بودند و اگر بازیگرانی از آن سوی جهان برای اجرای نمایشی کثیف در ملاء عام سر می‌رسیدند کسی خم به ابرو نمی‌داد و احساس بیگانگی با این گونه ماجراها و مجریان نمی‌کرد. اهالی شهر در هر رده‌ای به شراب‌های گوارا، عرق بید مشک و انواع دیگری پز می‌دادند که شهرتی به هم زده بود. آن چه هرکنجکاو جست‌وجوگری را شگفت زده می‌کرد، آن تفاوت ماهوی میان منطق و ملاحظات دیداری از شیراز گردآلود با توصیفات بود که در تألیفات وارداتی سیاحان، متکی به چند باغ و خانه اشرافی و قجری عرضه می‌کردند که نه فقط در سبک و نما، بل در آرایش دیوار و تاقچه با کارت پستال دخترکان اسلاو، که لابه‌لای آینه‌کاری‌های افراطی نشانده‌اند، در واقع کپی شده‌ای از معماری ولایات جنوبی روسیه تزاری ارزیابی شده است. هنوز هم ظهور اندک نمایه‌ای از مدارک و ملزومات تاریخ به



شیراز نمی‌توان یافت که مقدم بر ناصرالدین‌شاه، با نمونه دیداری، حضور اجتماعی مردم در این شهر را نمایش دهد.

در این که این شهر در روزگاران پیش بس بزرگ و آبادان بوده، جای گفت و گو نیست و من نکته‌ای چند بر این مدعا گواه می‌آورم. **الغ بیگ نواده امیر تیمور که جغرافی‌دان فاضلی بود**، در عهد خویش وسعت این شهر را **پانزده میل** نوشت. بعد از او **کنتارینوس** آن را به همین بزرگی و دارای **هشتاد هزار خانه** یافت. هشتاد سال پیش **بارباروس** عرصه‌ی این شهر را **بیست میل** گزارش کرده، و همچنین بود **نظر کلوریوس**. پس از او **تیشرا دورادور** آن را **سی و شش میل** گفت. **ویلیام اسکیکارد** در کتاب «تاریخ» نیز آن را به همین اندازه گزارش کرد، که محیطی است بزرگ، اما همانند دیگر شهرهای آسیا. راز این همه عظمت را باید در وجود باغ‌های متعدد پهناور دانست نه خانه‌های بسیار. **ژان ایرانی** در زمان خود، مردم این شهر را **هشتاد هزار تن** گفت، و ابن علی **سیصد هزار تن**. مرا یارای آن نیست که گفته‌هاشان را انکار نمایم، زیرا در حال حاضر هیچ گونه بررسی قادر به رد کامل آن‌ها نمی‌باشد. پس چه به‌تر که به اوصاف این شهر، بر آن گونه که من اکنون با چشم‌های خود می‌بینم دل خوش گردانیم.

شیراز در حال حاضر دومین شهر پراهمیت کشور پادشاهی ایران است. آب مشروب آن از بند امیر تأمین می‌شود و آن رودخانه‌ای است که از کوه‌های **تاپاری** و یا آن چنان که گروهی می‌گویند از کوه‌های **پارچو آتری**، سرچشمه گرفته، بعد از **دویست میل** تاب خوردن در مسیری پیچ‌پیچ با رودهای **اولی** و **گوا اسپس**، تاب کنونی، در می‌آمیزد تا در نزدیکی **ولداک**، شوشان کنونی، خود را در دامن خلیج رها کرده، از آن جا در آغوش **اقیانوس هند** فرو رود. در این شهر دیواری به چشم می‌خورد که به وسیله **اوزون حسن**، آن امیر معروف **ارمستان** که **مقارن** سال **۱۴۷۰** میلادی یا **۸۷۵** هجری می‌زیست، برآورده شده، و می‌نماید که بسیار عظیم بوده. زیرا از جنوب شرقی به شمال غربی به **درازی** تقریباً **سه میل** کشیده شده و از آن سو دیگر، **درازی** از این مقدار کم‌تر نیست. وسعت کنونی شهر **هشت میل** یا در همین حدود است. شیراز در نقطه‌ای دلپذیر، در انتهای شمال غربی دشتی پهناور، به طول بیست و عرض شش میل، بر دامن یکی از چند کوه بلندی که **گرداگردش** را فرا گرفته، واقع شده. دور

از گزند بدخواهان به لطف موقعیت طبیعی، سرشار از برکت و رونق بازار سوداگری و دوست داشتی، به پاس جلوه‌های گوناگون هنر با تاکستان‌ها و باغ و بستان‌ها و درختان سرو و حمام‌ها و بقعه‌های خویش مشام را مست و دیده را فریفته می‌گرداند، چنان که هر گوشه‌اش را سیمایی دل‌انگیز و جلوه‌ای نشاط آفرین است. در این جا بود که **هنر جادوگری** زاده شد، این جا بود که نمود چند صباحی رخت فرو افکند. این جا بود که کورش کبیر، آن درخشان‌ترین چهره‌ی فرمانروایان عهد باستان، پا برعرصه‌ی هستی نهاد و نیز همین جا بود که جز سرش، که به پیشگاه **پیسگارد** فرستاده شد، دیگر اعضایش به خاک رفت. در این جا بود که آن مقدونی کبیر عطش آزمندی و می‌پرستی خویشتن را سیراب گردانید و هم این جا بود که نخستین پیش‌گو، ترانه‌ی هبوط مسیح را برخواند. از این دیار بود که می‌گویند آن سه مرد مجوس آهنگ بیت‌الحم کردند، و سرانجام در همین شهر بود که **۲۰۰ شهریار**، عصای پادشاهی را به گردش درآنداختند.» (آربری، شیراز مهد شعر و عرفان، ص ۱۷-۱۵)

بازمزمه خطاب‌هایی ناشایست در زیر لب و این پرسش که سرانجام اهل نظر از میان انواع این آسمان و ریسمان‌ها باید چه‌گونه با مسئله مغول برخورد کنند که ظاهرآ هم آمار بیش‌ترین کشتار و هم برترین نمایه‌های تولید و هنر را مدیون آنان نوشته‌اند. چنان که این جا هم سراغ شیراز را باید از نواده تیمور جغرافی‌دان بگیریم، به کنتاریوس رجوع کنیم که شیرازش هشتاد هزار خانه دارد، بارباریوس را بشناسیم که صاحب شیراز ۲۰ مایل مربعی است و بکشیم از میان جنگل این مجموعه اباطیل راه عبور و خروجی در باب شیرازی بکشاییم که با اغماض لازم، امروز هم مساحتی کم از ۲ میل مربع دارد.

باری، آربری، زاده و جهش کرده قرن بیستم است، با شرح‌حالی بس آشفته و بی‌سامان که بیش‌ترین اعتقاد و همت او صرف بالا نشانندن مولانا و حافظ و وانمود شیراز به بهشت زمین بوده است. تألیفات او، شایسته‌ترین شاهد برای شناخت و اندازه‌گیری قدرت ترویج و تزریق مبهماتی از همه نوع به ذهن خواننده عادی و عامی است، هرچند که خود در آغاز چنین توجه می‌دهد:

من، در این چند گفتار، میان بر این بسته داشته‌ام که پرده از عواملی که **این شهر** را **ابدیت بخشیده**، به یک سو کشیده، همه را یکایک باز نمایم و چنین

اندیشیده‌ام که این همه هستی را سرمایه‌ای جز جمال پرستی و دل بستن بر هر آن چه که زیباست، نبوده است. تصور زیبایی به عنوان پدیده‌ای الهام بخش و معنوی، که معنایش زندگی و در هنگام فتنه انگیزی‌ها و مصائب تسلی ده قلب آدمی است. همت‌ام بر آن بوده است تا این جنبه‌های معنوی را در شرح حیات و آثار اولیاء و سخن سرایانی که فرزندان راستین این دیار و سرمایه فخر جاودانی آند و آوازه‌ی بلندشان بس رساتر و برتر از جلال بارور شاهان و امیرانی است که بر آن فرمان رانده‌اند، تصویر نمایم. این مردان، در عصر هولناک‌ترین زشتی‌ها و پلیدی‌ها، آفریننده‌ی زیبایی شدند و ما را این نکته آموختند که چه سان می‌توان حیات این جهانی را، درست در آن روزگارانی که به ظاهر هیچ مفهومی بر آن متصور نیست، معنایی بزرگ بخشید. بیش‌تر داستان من ناآشناست. چون قلم در باب نکاتی به گردش انداخته‌ام که **بیرون از دایره یاد تاریخ گزاران است** و تا آن جا که می‌دانم این خود نخستین کوششی است که بیرون از حدود کشور ایران، در نگارش تاریخ شیراز به کار آمده و نیز نخستین گامی است که در راه تعبیر و بازنمایی سرگذشت این شهر پنداشته می‌شود. **از این رو از تقایص داستانی که آورده‌ایم نیک آگاهم.** (آبروی، شیراز مهد شعر و عرفان، ص ۲)

برای تنبیه پرت اندیشان و مقابله با ادعاهای بی پایه آبروی نتوانستم از ارائه دوباره این عکس هوایی منصرف شوم که محصول نقشه‌برداری نیروی هوایی ایران در سال ۱۳۳۵ هجری شمسی است و نشان می‌دهد شیراز ۵۵ سال پیش هم جز کرت‌هایی کنار هم برای کشت خیار و چغندر نبوده است.



وجود پیچیدگی در بررسی‌های مربوط به شیراز، که بر اساس ارزیابی مانده‌های تاریخی آن، عمری نهایتاً دو صد ساله می‌گیرد، مطلبی است که کاسبان تاریخ ساز هم ناچار بدان معترف بوده‌اند.

«خان زند پس از ورود به شیراز در جست و جوی خانه‌ای مناسب جمعیت و شأن دستگاه سلطنت افتاد و چون نه چنین بنایی وجود داشت و نه خاطر مشکل‌پسند وی راضی می‌شد که در خانه و سرای پرداخته‌ی گذشتگان و گذشتگان منزل کند، به فکر ساختن قلعه‌ای مشتمل بر عمارت رفیعه و بناهای بدیعه افتاد که قابلیت حرمسرا را داشته باشد. بنابراین زمینی وسیع انتخاب نمود و جهت ساختمان و تزئین آن هنرمندان ولایات مختلف را از معماران و بنایان و نجاران و نقاشان و سنگ تراشان و مغنیان به شیراز فراخواند.» (عبدالحسین نوایی، کریم خان زند، ص ۲۸۸)

این هم شیراز دو قرن پیش که جای مناسبی برای اسکان کریم خان ندارد. بی گمان باید کسانی را به محاکمه فرهنگی فراخوانیم که هر رطب و یابسی را بی توجه به حداقل تطابق منقولات، یا امکان انجام و ابزار این و آن تحول، تنها به قصد فرود در این خانه عنکبوت که تاریخ ایران نامیده‌اند، بی‌مهابا به قلب حقیقت تاخته و می‌تازند. بدین ترتیب باید به آن نیازی پردازم که تولید شیرازی را توضیح دهد که نیم قرن قبل هم، چنان که آن عکس هوایی از مرکز شهر گواهی می‌داد، عمدتاً سطحی برای کاشت سبزی بوده است.

«خاورشناس نامی آلمانی کارل برکلمان در کتاب تاریخ ادبیات عرب می‌نویسد: «معین (نجم) الدین ابوالقاسم محمود بن محمد جنید العمری الشیرازی متوفی در ۷۹۱=۱۳۸۹: شد الاوزار فی حط الاوزار تراجم احوال سادات و علمای شیواز، نسخه‌ی خطی موزه‌ی بریتانیا ضمیمه‌ی ۶۷۷ و پسرش عیسی آن را به نام ملتسم الاحباء به فارسی ترجمه کرده که به نام هزار مزار معروف است.» (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۱۴)

این نقل کلید گشایش آن راز سر به مهر و علتی است که شیراز را از زمین سبز کرده‌اند تا کمبودهای تاریخ نوشته‌های کنیسه و کلیسا، یعنی آرامگاه این همه شیخ و شاه را رفع و رجوع کنند که در صفحات مجموعه مجعولات نوشتاری، با نام میراث

مکتوب، جای داده‌اند. بر این اساس است که ناگهان از گوشه‌ای در بریتانیا کتابی کشف می‌شود به زبان عرب که با تقسیم شیراز به هفت منطقه و خاکستان، دفن شماری از اهالی فرهنگ و سیاست در گورستان هر بخش را ممکن می‌کند تا جاعلان حاشیه‌نویس این همه نعش تولیدی خود را زمین بگذارند و چیزی نمی‌گذرد که فرزند جنید هم کتاب پدر را به فارسی برمی‌گرداند، بر آن نام هزار مزار می‌گذارد و منتظر می‌ماند تا بر اساس معجزات معمول، در اروپا کشف شود. به زبان دیگر، اگر این گونه مطالب را شایسته عنایت بدانیم، پس مناسب‌ترین عنوان برای شیراز، گورستان تاریخ است. به راستی که سرویس نعش‌کشی میان شیراز و دیگر ایالات بازار گرمی داشته و ظاهراً اشتیاق تدفین به شیراز چنان و جاهتی یافته بود که گویا صاحب نظری در کرمان و اصفهان و یزد و تبریز به گور نرفته و وسوسه خفتن تا روز حشر به شیراز، چشم داشت و انتظار نام‌آوران ایام بوده است.

برای مزید اطلاع یادآور می‌شود که امروز تقریباً کلیه این خاکستان‌ها جز خاکستان درب سلم از بین رفته و از هر کدام جز چند مزاری باقی نیست. به طور قطع آن چند مزار نیز، در اثر کم‌اعتنایی و عدم توجه به زودی بی‌نشان می‌گردد، چنان که امروز از خاکستان شیرویه اثری نیست و نگارنده هر قدر جست و جو کرد که محل آن را بیابد، موفق نگردید و چند نفر از معمرین هم که نشانه‌هایی دادند، چون گفتارشان با هم مطابقت نداشت، همچنان محل قبرستان در پرده اختفا باقی ماند. از قبرستان خفیف تنها مزاری که باقی مانده همان مزار شیخ کبیر ابو عبدالله خفیف است که به سعی انجمن آثار ملی بقعه و فضایی مناسب برای وی ایجاد شده است.» (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۱۴)

این جا هم همانند دیگر مکتوبات کهنه، در باب تاریخ و فرهنگ و تمدن ایران، گرچه در آغاز اعلام می‌شود که دست نویسنده از همه کس و همه جا کوتاه بوده، اما در عین حال نمی‌دانیم به مدد کدام علم جفر، جنید کتابی نوشته است که از جمله پس از گذشت شش قرن، محل گور آن رویگرزاده سیستانی با نام یعقوب لیث را به شیراز معین می‌کند!

اما بعد بدانکه بعضی از برادران دینی مرا آگاه گردانیدند به یاد کردن اهل گور و رسیدن به سر رباطها و زیارت‌گاه‌های شیراز. خدای او را به محبت صالحان

برخوردار گرداناد. پس از این آگاهی مرا گفت نام ایشان به حرمت می‌برند و صیت و آوازه ایشان به عزت می‌زنند که شیراز بروج اولیاست و مکان شهداست و جای پرهیزگاران است و محل و مقام عزیزان و پیران است و شهری است که در مسلمانی بنا کرده‌اند و هرگز به سبب بت پرستی پلید نشده است و مقصد عالمان و عبادتگاه پاکان گشته است و مسکن بزرگان و برگزیدگان است. بدان که شیراز را بر دیگر شهرها فضلی است و علماء شیراز و عباد آن بر بیش‌ترین علماء و فضلاء دیگر فضلی است. مترجم کتاب می‌گوید ای جوینده نکات تحقیق و تصدیق و بیتنه درجات توفیق اگر در آن حدیث که حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم در شأن سلمان فارسی، رضی الله عنه فرموده است، تفکر و تأمل نمایی بر آن روایت که مشارالیه از قراء به شیراز بوده، تعظیم اهل شیراز بدانی و توقیر نیک زنان به نیک مردی به جای آری.» (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۳۰)

نقل بالا نیک به کار مشتاقان استقرار بر کرسی نمایندگان مجاز از شهر شیراز می‌خورد که هر کلامی را برای نزدیک‌تر شدن بدین مسند با دقت تمام رصد می‌کنند و در حیات می‌توانند به حرمت آن توصیف هزار مزار از مردم شیراز، خود را یکی از آنان بشمارند.

و نام کتاب اصل که عربی است شدالآزار فی حطالآوزار نهاده تا موافق اسم کتاب باشد و مترجم این کتاب ملتمس الاحباء خالصا من الریاء نام کتاب فارسی کرد و از جهت رفیقی شفیق که در زیارت چهل مقام شیراز می‌رفت و التماس کرد که مزارات که پدر تو و شیخ ما نوشته است، از مطالعه آن عاجزیم. اگر تو فارسی کنی تا ما و دیگران از آن بهره‌مند شویم، شاید که منظور نظر اهل سعادت گردد و عندالله موجب رحمت و غفران و کرامت و امتنان شود و المأمور معذور لابدست کتاب‌ها را از مقدمه که اساس کلام و استجاج مرام از وی محصل گردد. انشاءالله تعالی و الله الموفق المعین.» (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۳۴)

و این آخرین فصل یادداشت پیش رو، که از زبان جنید می‌شنویم، می‌گوید که تا قرن هفتم هجری هم اهل کتاب شیراز و صاحبان آن توصیفات و مقامات مفصل و مجلل، پس از ۶۰۰ سال هنوز خواندن به زبان عرب را نمی‌دانسته‌اند!

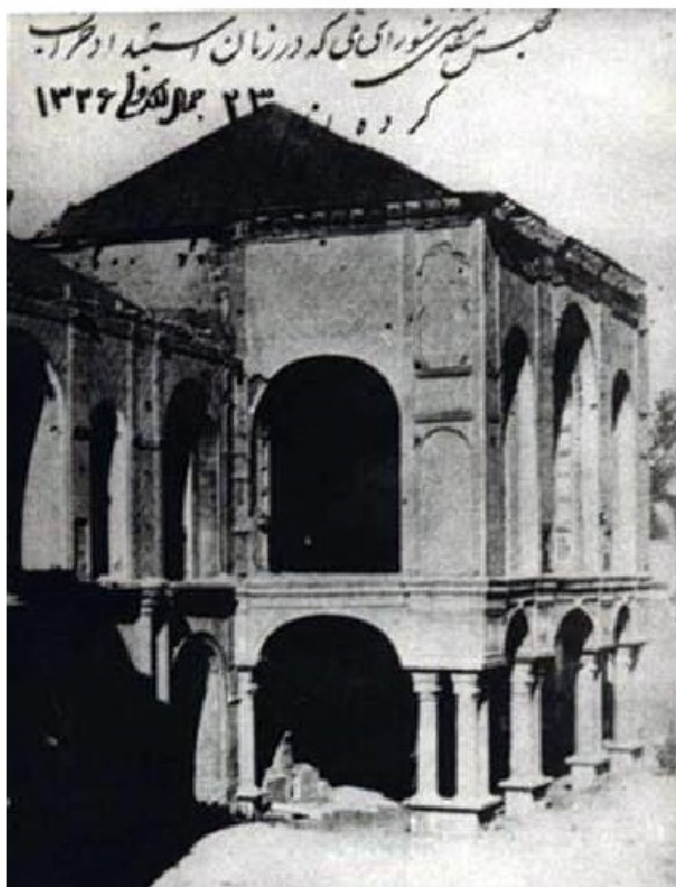
### ۳۱۸. مقدمه پانزده

بررسی مبانی تاریخ، در این تریبون، اندک اندک لشکر پنهان مدافعان و محمل و مستند تراشان برای دروغ‌های بافت یهود را از مخفی‌گاه آنوسیان بیرون کشیده و به تکاپو واداشته است.



مثلاً در اشاره به ماجرای تخریب و به توپ بستن مجلس شورای ملی به دست قزاقان محمد علی شاه قاجار، در یادداشت قبل تصویر فوق را از مراکز مربوطه عرضه کردم و مدعی شدم اگر آن اقدام نتواند مستند اثباتی دیگری ارائه دهد، پس این تصویر نه فقط نشانه‌ای از تخریب و به توپ بستن شدن مجلس را در خود ندارد، بل بیش تر به

کار نفی آن حادثه می آید و همچنان که در این اواخر حتی کاراکترهای کارتن‌های کودکانه نیز در کانال‌های مختلف رسانه ملی حافظه خوانی می‌کنند، سایت مشرق نیوز فقط در فاصله چند روز با نصب مقاله‌ای در باب مجلس مشروطه و غیره با نصب عکس زیر و تغییر کامپیوتری مقدار خاک‌های انباشته در حیاط، مالیدن رنگ سیاه بر شیروانی بام و عنوان‌گذاری با دو خط مختلف، همان عکس را با تجدید نظرهایی بار دیگر مستند تخریب مجلس قرار داده است!



و سایت بولتن نیوز هم با انتقال عکس صد و صله بعد به عنوان سند تخریب مجلس شورا، همگی ما را به تماشای اتفاقی در ساختمان مجلس دعوت می‌کند که ظاهراً گلوله‌های ارسالی قزاقان محمدعلی شاه، به نوبت و با نظم و ترتیب از درب باز به



درون اتاق آمده و گچ‌های پاگرد دیوارها را تا سطح آجرچینی اطراف، پاک تراش کرده‌اند. اگر این دو عکس مستند وجود دوران استبداد صغیر است، پس بی‌تعارف بگویم این داستان انقلاب مشروطه شرحی جز آن ندارد که به خواست خداوند عرضه خواهم کرد.



باری سخن از کتاب هزارمزار جنید شیرازی بود که به جبران فقدان آثار تاریخی دورتر از عهد قاجار بر زمین شیراز، در قرن هشتم هجری کوشیده‌اند نشانه‌های هستی تاریخی و دیرینه آن شهر را که تاکنون به دیوان‌های شعر حواله می‌دادند، در قبرستان‌ها بجویند.

ا‌درست‌ترین تاریخ مرگ او همان است که مرحوم فرصت در آثار عجم نوشته و پس از ۸۰۰ دانسته است. زیرا که تا سال ۷۹۱ که در حدود آن کتاب «شدالازار فی حط الاوزار عن زوار المزار» را تألیف کرده و آخرین تاریخی که در آن آورده همان سال ۷۹۱ است، زنده بوده و چون در سال ۷۸۲ یعنی نه سال پیش از آن هم از مشاهیر شهر خود بوده، پیداست که در این زمان مردی کامل و یا پیر و یا نزدیک به پیری بوده است و هم چنان که مرحوم فرصت گفته می‌بایست

در آغاز سده‌ی نهم و پس از سال ۸۰۰ در گذشته باشد. (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۲۶)

این شرح و بسط در باب کتاب شدالازار و نسخه فارسی شده آن به نام «هزار مزار» قصد دارد مردان بزرگی را به ما بشناساند که ضمن قرن‌ها کثرت داری و جالیزپرووری در شیراز، به رشد حکمت و سیر در مراتب کرامات و علوم نیز مشغول بوده‌اند. و بدین ترتیب مقامات و بزرگان و عارفان و شاعران و محدثان و راویان اهل شیراز را باید در ارتباطی جست که نجم‌الدین جنید شیرازی، شاید هم بنابر معتقدات شیخ شهاب‌الدین سهروردی با به خاک خفتگان چند صد ساله شیراز داشته است.

حضرت قطب الاولیاء شیخ شهاب‌الدین سهروردی در کتاب معتقد آورده است که بنده باید اعتقاد کند که مرده پس از مرگ هر چه نزد او می‌گویند می‌شنود و با میت چنان گویند که در حال زندگی و در خبر است که لطف و رفق با میت کردن در حالت غسل و عتف نمانودن از آن چه مباشر کالبد مرده شده است و حواس او آن چه متعدهم گشته در امر وی ما را شکی نیست که سماع دارد و بدان که گاه باشد که یکی از اهل الله خاصیت این ذوق و سماع دریابد و مطلع شود به امری چند که ظاهر است مگر ترا از تلقین دادن و آموختن سوال منکر و نکیر و غیر آن از احوال است. چنان چه عزیزی گفت که فلان شیخ را در گور نهادند و منکر و نکیر دیدم که در آمدند که آمن الرسول بر سر تربت وی می‌خواندند پیش از آن که تلقین دهند و در آن حالت شیخ چون ایشان بدید بلرزید و گفت من تابع این بودم و اشارت به قاریان کرد. (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۳۸ و ۳۹)

این شیخ شهاب‌الدین سهروردی همان صاحب کراماتی است که با اتکای به حکایات سعدی، با شیخ سعدی هم مناسبات استاد و شاگردی داشته است. هر چند که سعدی را متولد سال‌های آغازین قرن هفتم و جنید را از درگذشتگان قرن نهم هجری شمرده‌اند!

**نوبت اول: شیخ کبیر و حوالی آن.** در این خاکستان شیراز که جنید می‌شناساند، نزدیک به ۵۰ مدفن را در بر دارد، که شرح خاکدان شیخ کبیر معروف‌ترین آن‌هاست.

بدانک تابع بدر منیر شیخ کبیر ابو عبدالله محمد بن خفیف اصل پدران او از شیراز است و مادر وی از نیشابور است و شیخ ابوالحسن دیلمی که مشیخه نوشته است، در آن جا می آورد که شیخ کبیر شیخ المشایخ بود، یعنی پیر پیران که شیخان پیر صفت مریدان اش بودند و هم او گفته که شیخ کبیر مقتدای عصر بود و اگر نه او بودی ما طلب فایده استعداد و رفعت و کرامات و درجه نمی کردیم. زیرا که منت و لطف و کرم حق سبحانه و تعالی روزی ما گشت تا ما او را دریافتیم و جایگاه وی طلب کردیم و می گوید بدانک سن شیخ و کردار و حال و کارگزاری عصر وی و درایت عقل وی بود و شیخ کبیر خاتم صوفیان پیشینه بود و کارفرمای صوفیان بازمانده. یعنی به فرمان پیران گذشته مریدان را کار می فرمود... و روایت کرده است ابوالقاسم قشیری از ابو عبدالله بن باکویه که گفت از شیخ کبیر شنیدم در ابتدای حال بسیار می بود که از صبح تا پسین هزار رکعت نماز می گزاردم و بسیار می بود که در یک رکعت نماز ده هزار بار قل هو الله احد می خواندم و بسیار می بود که در یک رکعت قرآن تمام می خواندم. اما قشیری گفت که از ابوالعباس کرخی شنیدم که گفت از ابو عبدالله خفیف شنیدم که گفت پیر شدم و ضعیف بودم از گزاردن نافله. پس از ورود خود هر شب یک رکعت نماز یا دو رکعت نماز کردم از بهر حدیث رسول صلی الله علیه و آله و سلم که فرموده است یک رکعت نماز نشسته کردن برابر نیمه نماز ایستاده است... راوی گوید که شیخ کبیر در این حکایت چون به این سخن رسید که تو در خوابی و رحمت حق تعالی در خانه تو نزول کرده اضطراب کرده و بی هوش شده در کنار من افتاد، دیدم که آب چشم شیخ در کف من روان شد و می چشیدم و بسی شیرین بود. پس از این حکایت هیچ از شیخ نشنیدم و شیخ ابوالحسن دیلمی کتابی نوشته است در سیرت شیخ کبیر و آن کتاب غیر مشیخه است و در آن کرامات شیخ و کلمات و حکایات شیخ آورده است. مترجم کتاب می گوید بدانک در آخر هر مزاری مؤلف کتاب روح الله روحه بعد از سیرت و حکایت صورت و احوال صاحب مزار به ترتیب ذکر تاریخ وفات نیز کرده است تا فایده آن بیش تر باشد. پس بر این ترتیب وفات شیخ کبیر در شب سه شنبه بوده است از بیست و سوم ماه رمضان سته احدی و سبعین و ثلثمائه الهجریه. (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۷۹)

شرح احوال و اوصاف شیخ بزرگ در کتاب هزار مزار بی پایان می نماید. تماماً از قبیل همین چند گزینۀ کوتاه که به قصد پرهیز از تطویل، مابقی را نیاورده ام. عیسی بن جنید شیرازی از اهل خاک و خفتگان در حیطه نفوذ معنوی شیخ کبیر، در نوبت اول ۳۹ نام دیگر را بر می شمرد، هریک قرینه‌ای بر همین شیخ کبیر و بدانید که طرح هرگونه سوال از این قبیل که عیسی بن جنید از چه راه با مردگانی مربوط بوده است که لااقل چهار قرن مقدم بر زندگانی او به گور رفته‌اند، جوابی نخواهد داشت. بدین ترتیب اجازه می‌خواهم که از نصب شرح و بسط بر حالات و ثمرات خوابیده شدگان در خاک شیراز، مگر نمونه‌ای از آنان درگذرم و به احوالات دیگری پردازم که افق بی‌نهایت دروغ در کویر چنین وارثی را آشکار می‌کند.

**نوبت دوم: گورستان باهلیه و حوالی آن.** در این گورستان نیز بنا بر جست‌وجوهای جنید شیرازی، قریب چهل گور از بلندمرتبان مدفون در شیراز نام برده می‌شود که ذکر احوال سیبویه نحوی یکی از آنهاست.

بدان که باهل منسوب است به محله و مقبره‌ایی که مشهور است در افواه، اما مقبره باهلیه معین در مزارات که نوشته‌اند ذکر او مخصوص نکرده‌اند و شهرت آن محله به گورستان باهلیه است و شک نیست که شیخ فاضلی بوده است از متقدمان و تاریخ وی مقدم است بر تاریخ شیخ کبیر. در گوری از گورهای آن گورستان از طرف صبوی بر کناره نشان قبر شیخ باهلی می‌دهند رحمه الله علیه.

**استاد سیبویه نحوی رحمت الله علیه.** کنیت وی ابوبشر است و آن اعرف است و گفته‌اند کنیت سیبویه ابوالحسن است و نام او عمرو بن عثمان بن قنبر و مولی ابوالحارث بن کعب است و شیخ ابوطاهر محمد بن یعقوب فیروزآبادی در کتاب لغت آورده است که سیبویه مبارک پسرش باشد و سیبویه به فارسی بوی سیب باشد و بدان که سیبویه علم نحو را از خلیل فراگرفت و دیگر از عمرو بن یونس و غیر او و لغت از اخفش فراگرفت. بعد از آن کتابی بنوشته که در آفاق نزد ادیبان به اتفاق، عمل بر آن است و می‌گویند که سیبویه جامع علم ادبیات بود و عربیات محکم کرده پس آن را بسط داد و حاشیه بنوشت بر کلام خلیل و قول او نسبت به خود کرد و روایت کرده‌اند از محمد بن جعفر تمیمی که سیبویه روزی در اوایل حال در صحبت فقها و اهل حدیث این می‌خواند که لیس ابالدرداء و ظن برده بود که ابوالدرداء اسم لیس است و ابوالدرداء بخواند و حماد حاضر بود

و بشنید، پس ظن کرد و گفت غلط کردی سیبویه چون بشنید غیره برد و ملازم خلیل شد و علم نحو بر او بخواند. سیبویه از بیضاء شیراز بود. متوفی شد در سال صد و هشتادم از هجرت. بر قول قاضی جمال‌الدین که گفته است در شرح مفصل که قبر سیبویه در شیراز است در مقبره باهلیه نزدیک دروازه کازرون و بر قبر وی نوشته سیبویه، ولی ما معین و قوف نیافتیم بر قبر وی. مترجم کتاب رحمه الله علیه می‌فرماید در آن ساعت که این سطور نوشتم عزیزی بیامد و نظر کرد و خواند و گفت جماعتی از طلبه می‌روند و زیارت سیبویه می‌کنند و مشهور شده است که سینه بر قبر وی می‌مالند تا نحوی شوند و معجز است رحمه الله علیه.» (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۱۲۷ تا ص ۱۴۱)

**نوبت سوم: گورستان سلم و حوالی آن.** در این گورستان هم بنا بر روایت جنید شیرازی، نزدیک به ۵۰ گور از بلند مرتبگان مدفون در شیراز نام برده می‌شود که ذکر احوال عبدالله صوفی یکی از آنهاست.

**اشیخ سلم بن عبدالله صوفی:** از اکابر متقدمان است و از مشاهیر مشایخ صوفیه و در فارس ثابت قدم بود و در معرفت راسخ گشته. دیلمی به اسناد خود روایت می‌کند از شیخ کبیر که او از زکریا بن سلم روایت می‌کند و او روایت از شیخ سلم می‌کند که گفت پیری چند روز با من مصاحب بود و نماز با هم می‌گزاردیم. روزی با من گفت می‌خواهی که خضر علیه السلام را ببینی؟ گفتم بلی. گفت برخیز و با هیچ کس مگوی. با هیچ کس نگفتم و از مسجد بیرون رفتم و به شهری در شدیم که هیچ سور و دروازه نداشت. دیگر به صحرائی رسیدیم فراخ و روشن و خیمه‌ای بود. پیر گفت چون در این خیمه درآیم باید که هیچ نگوئی پس در آن خیمه درآمدم. پیری نشسته بود در غایت روشنی و نیکویی. سلام کردیم و جواب داد. بعد از آن پرسید که این شخص کیست؟ پیر گفت مردی صالح است. گفت این مرد به خانه حاکمان می‌رود؟ گفت بلی. فرمود که از میراث پدر چیزی مانده است به وی؟ پیر هم صحبت من گفت بلی. در این سخن بودم که نه پیر دیدم و نه خیمه، بعد از آن ده روز در آن جا بماندم و در صحرا می‌گشتم و هیچ کس ندیدم و باز گشتم به مقام خویش رحمه الله علیه.» (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۱۷۵ و ۱۷۶)

**نوبت چهارم: مشهد ام کلثوم و شیرویه و حوالی آن.** در این گورستان نیز قریب چهل گور از بلند مرتبگان مدفون در شیراز نام برده می شود که ذکر احوال اتابک زنگی مودود یکی از آن هاست.

**اتابک سعدبن زنگی بن مودود.** سلطانی عادل، کریم و شجاع بود و علما را دوست می داشت و معتقد درویشان و پاک دینان بود و جامه های مزین از راه بزرگی نمی پوشید و پادشاهی شیراز و اصفهان و کرمان کرد و آن ها را محصن ساخت و تعمیر سورها و دروازه ها کرد و بساط عدل گسترد و حکومت و سلطنت او بیست و نه سال بود و در میان خلق حکم می فرمود به نیت صادقانه و عزیمت نیکو. گاه گاه زیارت مولانا عمیدالدین ابونصر افزری می کرد و در عصر اتابک او علامه شهر بود در فنون علوم و از جمله خیرات و برکات اتابک یکی مسجد نو است که مثل مسجد نو کس در خواب ندیده است و چون آن مسجد تمام کرد درخواست کرد از مولانا سراج الدین ابوالعز مکرّم بن العلاء که خطابت کند در مسجد نو و اجابت کرد و جمعه اول که مولانا بر منبر فرود آمد و می گویند او را وحشتی بود با اتابک ابوبکر و او را در بند یا حبس می کرد و چون خسته می شد او را بیرون می آورد و وصیت به عدل و رحمت و شفقت می فرمود. بعد از آن وفات کرد در ششصد و چیزی از هجرت و او را دفن کردند در رباط ابش که معروف است و ابش دختر اتابک سعد بن ابی بکر است که ملکه رحیمه بود و پیش از ایشان آن رباط ساخته به وی منسوب شد و هم در آن جا او را دفن کردند. (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۲۶۳)

**نوبت پنجم: گورستان باغ نو و حوالی آن.** در این جا هم چنان که جنید نوشته است، قریب چهل گور از نام داران مدفون در شیراز نام برده می شود که ذکر احوال روزبهان بقلی یکی از آن هاست.

**اشیخ ابومحمد روزبهان بقلی.** سلمان عارفان و برهان عالمان بود و قدوه عشاق زمان و اسوه ابدال گشته بود و به درستی که در اول حال مسافرت عراق و کرمان و حجاز و شام کرد و کتاب بخاری از حافظ سلفی در اسکندریه شنید و از شیخ ابوالنجیب سهروردی و شیخ ابوعبدالله خبری هم شنید. بعد از آن خرّقه از شیخ سراج الدین خلیفه پوشید و بر فقیه ارشدالدین و غیره او چیزی خواند. بعد از

آن به ریاضات و مجاهدات بلیغه مشغول شد، در کوه‌های شیراز. فقیه حسین رحمت‌الله علیه می‌گوید: من او را دریافتم و صاحب ذوق و استغراق بود و وجدی دائم داشت که ترس از او نمی‌رفت و آب چشم او باز نمی‌استاد و هیچ وقت از اوقات قرار نداشت و در فریاد بود و هیچ ساعت از ناله ساکن نمی‌شد و هر شب به گریه و ناله به روز می‌رسانید و از پروردگار می‌ترسید و او را سخنان هست که فهم بیش‌تر مستمعان به آن نمی‌رسد و در حالت وجدی که داشت یکی از آن که فرموده این است:

آن چه ندیدست دو چشم زمان و آن چه نشنید دو گوش زمین  
در گل ما رنگ نمودست آن خیز و بیا در گل ما آن بین

و تصنیف کرده است در هر نوع از تفسیر و تأویل و فقه و اعتقاد و تصوف و از آن یکی کتاب لطایف البیان که نوشته است در تفسیر قرآن و کتاب عرائس البیان در حقایق قرآن و کتاب مکتون الحدیث و کتاب حقایق الاخبار در حدیث و کتاب الموضح در فقه مذاهب اربعه و در اصول کتاب العقاید و کتاب الارشاد و کتاب المنهاج و در تصوف کتاب مشرب الارواح و کتاب منطلق الاسرار و کتاب شرح طواسین عربی و فارسی و کتاب لوامع التوحید و کتاب مسالک التوحید و کتاب کشف الاسرار و کتاب شرح الحجب و الاستار و کتاب سیر الارواح و کتاب صفوه المشارب و کتاب نکات الصوفیه و کتاب مقایس السماع و کتاب البراسین و کتاب العرفان و رساله الانس فی روح القدس و کتاب غلطات السالکین و کتاب سلوه العاشقین و کتاب تحفه المحبین و کتاب عبه‌العاشقین و کتاب سلوه القلوب و دیوان‌المعارف و این کتاب‌ها مشتمل است بر اشارات رانقه و رموز و اسرارها که اغیار بر آن اطلاع ندارند و پنجاه سال وعظ فرمود در جامع عتیق و غیر آن و می‌گویند که در اول حال که شیخ به شیراز آمد به صحبت شیخ قوام الدین سهروردی قدس سره‌العزیز رسید و در مسجد عتیق خواست که وعظ گوید، پس شنید از زنی که با دختر خود می‌گفت ای دختر من حسن خود به هیچ کس منماید تا آب رویت نرود و شیخ فرمود ای زن حسن تنها به کاری نیاید تا وقتی که عشق با او هم صحبت نشود. از برای آن که ایشان در ازل عهد کرده اند که از یکدیگر جدا نشوند. پس اصحاب فریاد برآوردند و توجه کردند و بعضی بمرند و شیخ را یارانی چند بود که در نواحی عالم نیکویی طریقه ایشان می‌شناختند و دریای حقیقت ایشان می‌دانستند و حق تعالی ملابس ولایات وی را پوشانید تا

خلق به او متوسل گشتند و روایت کرده‌اند از شیخ ابوالحسن کردویه که گفت روزی در میان جمعی در نفس خود گفتم من در منزلت پیش از شیخ باشم در علم و حال. پس شیخ بر سر من مطلع شد گفت ای ابوالحسن این از خاطر خود بپر که امروز هیچ کس مقابل روزبهان نیست در وجد و حال و او اوحد اهل خود است در زمان و به این مقام اشارت است در آن قصیده که فرموده:

در این زمانه متم قائد صراط الله از حد خاور تا آستانه اقصی  
روندگان معارف کجا همی بیتند که هست منزل جانم به ماورای ورا

و شیخ صاحب سماع بود و در آخر عمر از آن رجوع کرد و سوال کردند از وی که چرا سماع نمی‌کنی؟ فرمود که اکنون از پروردگار می‌شنوم، پس از آن چه از غیر او شنودم اعراض می‌کنم. فقیه حسین می‌گوید معنی سخن شیخ این است که خوض کردم در دریای اسرار قرآن، پس شنودم آن‌ها که در قرآن است از صفات عظیمه و کبریا جلوه کرد بر من به صفت جلال و جمال و شیخ قدس سره در محله خداهش رباطی بنا کرد و ارشاد مریدان می‌کرد و طعام به صادر و وارد می‌داد و در آخر عمر وی را نوعی از فالج دست داد و هیچ اثر درد نمی‌کرد به تغیر حال، بل که شوق و گریه او زیاده می‌شد و روایت می‌کنند در سیرت او که بعضی از مریدان چون شیخ را مبتلی دیدند مردی را فرستادند تا از خزانه پادشاه قدری روغن به لسان خالص طلب کند و چون طلب کرد و بیاورد شیخ فرمود خدای تعالی ترا جزای خیر دهد و به نیت خود بررسی. بیرون از خانقاه کلب گری خوابیده است و این روغن در وی بمال و بدانکه رنج روزبهان نمی‌رود به چیزی از این روغن‌های دنیا، بل که آن قیدی است از قیدهای عشق که خدای تعالی بر پای روزبهان نهاده است تا روزی که او را ببیند و حکایات معاملات و کرامات او بسیار است و در سیرت مسطور و تربت او معلوم و مشهور است رحمت الله علیه.» (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۲۸۹)

**نوبت ششم: مسجد عتیق و حوالی آن.** جمعیت این خاکدان نیز چنددان فاصله‌ای با گورستان‌های دیگر ندارد و از جمله مدفونین آن عمرولیث صفاری است. هرچند کسی تاکنون نپرسیده است از چه راه آن رویگر زاده سیستانی میل دفن به شیراز داشته است.



اما در فضل مسجد جامع هیچ شکی نیست که مسجد عتیق فاضل‌ترین امکنه است از برای اجابت دعوات و قضات حاجات مسلمین و مسلمات. و بدان که در همه‌ی شهرها محل اجابت دعا مسجد جمعه است نزد منبر و این مسجدی قدیم است و آن کس که بانی آن بوده مخلص بوده و گوئیا از مال حلال بنای این مسجد شده است. قاضی ناصرالدین بیضاوی فرموده است در نظام‌التواریخ که مسجد عتیق از بناهای **عمرو بن لیث** است و می‌گویند که چون اساس وی و پای بست و ستون ساختند، پس طلب چوب‌ها می‌کردند و معد و مهیا می‌داشتند. بعد از آن گفتند پیرزنی در سروستان بستانی دارد و چوب بسیار در آن حاصل کرده از اموال حلال. پس بفرستادند تا او را بیاوردند، مگر از وی بخرند. پیرزن گفت بها بکنید. چون بها بکردند گفت چوب‌ها ببرید، چون ببریدند گفت حالیا بکشید تا من نظر در بها بکنم. بعد از آن چوب‌ها بکشیدند به ستون‌ها و دیوارها. پس گفتند با پیرزن بها بستان. گفت حالیا پوشید پس غلامان بکار داشتند و پوشانیدند و سقف‌ها تمام کردند. پیرزن گفت مرا هیچ حاجتی بدین بهای چوب نیست. به درستی که من آن را در راه خدای تعالی دادم. پس خبر به عمرو لیث رسید. بخشم رفت و گفت بهای چوب بستان و اگر نه چوب‌ها بردارند و خراب کنند. پس آن صالحه بیامد و گفت ای امیر از برای که این خانه بنا کرده‌ای؟ گفت از برای خدای و امید به ثواب او و طلب رضا. پیرزن گفت من نیز امید ثواب خدای دارم و طلب رضای او می‌کنم. پس امیر به گریه افتاد و او را رها کرد و می‌گویند که استاد بنای این مسجد از اولیاء الله بوده است. چون وضع اساس محراب می‌خواست که بسازد، یکی از قوم متعرض او می‌شد که تمام محاذات برابر کعبه نیست. پس استاد وی بگرفت و خانه کعبه وی را بنمود که در برابر است و چون اتابک پادشاه شیراز گشت بفرمود تا دو حلقه از نقره بساختند و به مکه شریفه فرستاد و از شرفای مکه معظمه درخواست کرد تا آن دو حلقه از بهر او بفرستادند و آن هر دو حلقه در مصراع این درآویخته‌اند که مشهور است به آن و می‌گویند که هر دو حلقه در کعبه است که برکات دست بسیاری از اولیاء الله به آن رسیده است و در این مسجد دارالمصاحف است که مشهور است به دفتر عثمان و در آن جا مصحف‌ها و جزوات بسیار هست که به خط اهل البیت و صحابه و تابعین رسیده و از جمله مصحف به خط شریف امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام و به خط امام حسن و به خط امام علی بن الحسین زین العابدین و به خط امام جعفر صادق و غیر هم صلوات الله اجمعین و مصحفی بود به خط

عثمان و بر آن اثر خون او بود پس در ایام فتنه نایافت شد و هیچ کس بر آن مطلع نشد.» (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۳۳۱)

**نوبت هفتم: مصلی و گرداگرد آن:** ازدحام مشتاقان دفن در این خاکدان به مرکزیت روضه امیر علی بن حمزه مشهور به شاه چراغ غیر عادی نیست.

روضه شاه امیر علی بن حمزه بن موسی الکاظم علیهم السلام. روایت کرده‌اند که چون ابراهیم و محمد پسران زیدبن حسن کشته شدند و پسران عباس قصد علویان کردند، امیر علی بن حمزه با چند نفر از خویشان به شیراز آمدند در سال دویست و بیستم از هجرت و در غاری از کوه شیراز اقامت کردند و بعضی در روز بیرون می‌رفتند و هیزم گرد می‌کردند و در اصطخر می‌فروختند و معیشت بر آن می‌کردند و عباسیه در تجسس و تفحص ایشان می‌بودند تا باشد که قدرت یابند بر ایشان. چون خدای تعالی درجه شهادت بر ایشان نبشته بود روزی سید امیر علی بن حمزه از کوه به شیب آمد و پشته‌ی هیزم داشت پس عوانی از ظلمه او را بدید و بشناخت و خبر به خواجه سرایی داد که از قبل بنی‌عباس نشسته بود. پس سواری بر آن حضرت فرستاد در حال که آمد به خالی یا نشانی که در روی مبارک او دیده بود بشناخت. گفت نام تو چیست؟ گفت علی. گفت پسر کیستی؟ گفت پسر حمزه. گفت حمزه پسر کیست؟ گفت پسر امام موسی. پس آن ظالم از اسب فرود آمد و سر مبارک آن حضرت بینداخت و همچنین به ما رسیده است که جماعتی می‌گویند که سید علی بن حمزه **پوخواست و سر خود په دست گرفته پیامد** تا این موضع که تربت طیبه اوست و در آن بخشید و چند روز مانده بود و از وی می‌شنیدند که ذکر لا اله الا الله می‌فرمود بعد از آن او را دفن کردند. بعد از چند وقت که عضدالدوله حاکم این شهر گشت و او از موالی اهل البیت بود، بفرمود تا بر تربت آن حضرت عمارتی بساختند. بعد از آن عضدالدوله در اکتساب شرف سعی می‌کرد و وصلت با سادات به جهت شرف می‌خواست. پس دختر سید شریف زید اسود که از اولاد امیرالمؤمنین حسن علیه‌السلام است بخواست و چون وفات کرد او را در نزدیک آن حضرت دفن کردند. پس در همسایه ایشان اکابر سادات شریفه از جوانب و طرف‌ها دفن می‌کردند تا مزاری چنین متبرک شد که امید رحمت فرود آمدن در آن جا هست و دعا مستجاب می‌گردد.» (جنید شیرازی، هزار مزار، ص ۳۹۳)

---

بدین ترتیب از مسیر نیش قبرصاحبان این انبوه خرافات و جعلیات محض است که  
شیراز مالک دیرینه تاریخی می شود!!

### ۳۱۹. مقدمه شانزده

با یاری خدا، به اصلی‌ترین بخش تاریخ ایران، یعنی نگاه به عمده تلاطم‌های اجتماعی دوران معاصر وارد می‌شوم. حصه‌ای که جز حکایاتی در باب تعداد و ظواهر و روابط زنان حرم‌سرا، نحوه و مقدار رشوه دریافتی و پرداختی صاحبان مقام و یا تعداد کبک‌های در تیررس تفنگ قبله عالم، اشارات دیگری نیافته‌ایم و از بنیان قضایا چیزی نگفته‌اند. مشکل عمده توجه به این مطلب پایه است که وظیفه تدوین تاریخ در باب سلسله قاجار را صاحب قلم آن قبیله با نگاه و نظری پر تعصب انجام داده‌اند.

دوست علی‌خان نظام الدوله معیرالممالک، محترم‌ترین دخترهای ناصرالدین شاه یعنی عصمت‌الدوله را برای پدرم دوست محمدخان خواستگاری کرد و عروسی بس مفصل و باشکوه برپا ساخت که اروپائیان شرح آن را در کتاب‌هایی که راجع به ایران نوشته‌اند، یاد کرده‌اند و تاکنون نیز از آن عروسی و بساط عیش ضرب المثل مانده است. **نویسنده این سطور از این وصلت پا به وجود نهاد و در اندرون شاه پرورش یافت.** ناصرالدین شاه به هیچ یک از نوه‌های خود به اندازه **من اظهار مهر نمی‌کرد.** رفته رفته کار به جایی رسید که مورد رشک اهل اندرون واقع شدم. ولی کس را جسارت دم زدن نبود و تا شاه در قید حیات بود **مشمول مراجع و عنایت شاهانه بودم.** (دوست علی‌خان معیرالممالک، یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین شاه، ص ۱۱)

پس چنان که تبلیغ می‌شود، با راوی و ناظر دست اولی مواجه‌ایم که در کتاب اندک برگ خود اطلاعات پراکنده و غالباً غیر کارسازی از اندرون دربار شاه قاجار را، در اندازه اشاره به جلال و شکوه عروسی پدرش با یکی از دختران شاه و میزان و محتوا و طرز ادای نذورات زنان شاه باز می‌گوید. ساده لوحی زبده‌ای لازم است تا کتاب او و امثال دیگرش را در طراز منابع تاریخ دوران قاجار قرار دهیم.

از اواسط بهار هر چند روز ناصرالدین شاه در یکی از باغ‌های سلطنتی به سر می‌برد. نخست به باغ شاه رفته دو سه روز اقامت می‌کرد و از آن جا به ترتیب به عشرت‌آباد، قصر قاجار، سلطنت‌آباد، صاحبقرانیه و دیگر باغ‌های سلطنتی می‌رفت که امروز از آن‌ها آثاری به جا نیست. باغ شاه و عشرت‌آباد و سلطنت‌آباد امروز مرکز قشونی است و از وضع گذشته جز عمارت چهار طبقه‌ی عشرت‌آباد که محل سکونت شاه در اندرون بود و حوضخانه سلطنت‌آباد نشانی باقی نمانده. رو به روی عمارت عشرت‌آباد حوض گرد بزرگی بود که اطاق زن‌های شاه گرد آن حلقه وار ساخته شده بود و منظری بس شاعرانه داشت. بین عشرت‌آباد و قصر قاجار باغی بود به نام عیش‌آباد که نزدیک به سبک‌های جدید ساخته شده بود. چهار سال پس از آبادی آن شاه کشته شد و با رفتن او آثار باغ نیز رفته رفته از میان رفت. (دوست‌علی خان معیرالممالک، یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین شاه، ص ۴۵)

در کتاب دوست‌علی خان معیرالممالک، از این گونه انشاهای با عظمت بالا فراوان است که بوی افسوس از دست رفتن سلسله قاجار و به خصوص فقدان ناصرالدین شاه را می‌دهد، هر چند شولای زربافت و دست ساز او بر قامت بلند سلسله قاجار، میدزدگی‌های فراوان دارد.

در اوایل سلطنت، اندرون ناصرالدین شاه همان اندرون خاقان بود. بنای مزبور از فتح‌علی شاه بود و چندان وسعت نداشت. ولی سبک ساختمان اصیل و زیبا بود. ایوان‌ها و تالارهای منقش به تصویرهای گوناگون مزین به گچ بری‌های ظریف و طلا و لاجوردیش هر نظری را جلب می‌ساخت. در یک قسمت عمارت تالار آئینه‌ای با شاه نشین‌ها، طاقچه‌ها و گریختگی‌های زیبا بود که «تالار منظر» نامیده می‌شد و به مادر بزرگ‌ام خجسته خانم تاج الدوله دختر سیف‌الله میرزا نوه خاقان و نخستین زن عقدی ناصرالدین شاه اختصاص داشت. پس از آن که زن‌های شاه رو به افزونی نهادند، رفته رفته جا تنگ شد و ناگزیر به بزرگ کردن اندرون پرداختند. در سال ۱۳۰۱ قمری که ناصرالدین شاه به مشهد رضا علیه السلام مشرف شد، به آقا ابراهیم امین السلطان پدر میرزا علی‌اصغر خان اتابک امر کرد تا در غیبت او اندرونی وسیع و در خور بنیان‌نهد. او نیز معمارهای کاردان و بناهای زبردست را بخواست و طرح

بنای اندرون تازه را ریختند و ظرف چند ماهی که شاه به مسافرت بود بنای مزبور را به پایان رسانیدند. وسعت دادن اندرون، لازم ولی خراب کردن بناهای تاریخی آن خطا بود. به هر حال ساختمان پایان یافت و شاه پس از بازگشت از سفر با **اهل حرم در آن مأوا گزیدند.** (دوست‌علی‌خان معیرالممالک، یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین شاه، ص ۱۵)

سال ۱۳۰۱ قمری را، که با ۱۸۸۳ میلادی برابر است، نه اوایل سلطنت که آغاز ربع آخر دوران اقتدار و عمر ناصرالدین شاه گفته‌اند و اینک از زبان یک ملیجک تازه کشف شده می‌شنویم آن سلطان قدر قدرت تا اواخر دوران سلطنت، خوابگاه و اندرونی کافی نداشته و با زنان‌اش به صورت فله برخورد می‌کرده است. توصیف او از تالار آینه در سال ۱۳۰۱ هجری قمری، با گزارش پیشین تولید آن، در منابع گوناگون منطبق نیست. اگر این نظر کرده سلطان صاحب‌قران از حقایق امور می‌گوید، پس نیم بیش‌تر مکررات و مستندات می‌که در باب قاجار و به خصوص اندرونی بهشت‌آسا و تعداد همسران جواهرنشان فتح‌علی و محمد و ناصرالدین شاه این جا و آن جا خوانده و شنیده‌ایم، از ردیف مستندات آن دربار خارج می‌شود، زیرا ظاهراً سران و حاکمان بزرگ قاجار از آغاز با کمبود فضای مناسب برای اسکان انبوه اهل حرم مواجه بوده‌اند و بدین ترتیب اگر یادمانده‌های دوست‌علی‌خان را، شروحنی مطمئن بدانیم، آن گاه این تردید سر بلند خواهد کرد که سنت خاطره‌نویسی کارگزاران و صاحب منصبان کارکشته قاجار، با قصد ورم دار کردن اهمیت و قدرت و ثروت و توان تاریخی قجران بوده و نمی‌توان چنین تألیفاتی را، اساس تاریخ‌نگاری دوران قاجار قرار داد: فارس‌نامه ناصری، روضه‌الصفای ناصری، سیاستگران قاجاری، صدرالتواریخ، مآثر سلطانیه، ناسخ‌التواریخ و نیز هر مجموعه دیگری که از درون قوم، احوالات بزرگان قاجار را بالا می‌برند. آن چه را مورخ در باب نقل فوق عمده می‌داند، سفر چهار ماهه ناصرالدین شاه در سال ۱۳۰۱ هجری قمری به مشهد است که ظاهراً و بی این که نشانه‌های کافی از آن به دست باشد، از سفر دومی به آن اقلیم هم خبر داده‌اند.

خانم‌ها در آرایش خود جواهر بسیار به کار می‌بردند. **نیم تاج و سنجاق‌های گوهرنشان** زیب سر و زلف می‌کردند و گاه کنار زلف، پره‌های رنگارنگ قرار

می دادند. «عقدرو» و «سینه ریز» به گردن می آویختند و بازویندهای درشت گران بها می بستند که رشته های ابریشمی در زیر داشت و به هر رشته گوهری تابان یا سکه ای زر آویخته بود. گل ها و اشیاء ظریف دیگر از طلا و مروارید و سنگ های قیمتی بر سر و بر می زدند و انگشترهای درشت و ریز در انگشتان می کردند... در نخستین سفر مشهد مقدس چون شاه به زیارت مشرف شد جیقه گران بهایی را که بر کلاه و گوهر دیگری که بر لباس داشت تقدیم آستان رضوی نمود و این رباعی را سرود:

در عمر ابد ای شه معبود صفات،

اسکندر و من صرف نمودیم اوقات

با همت من کجا رسد همت او،

من خاک درت جستم و او آب حیات

(دوست علی خان معیر الممالک، یادداشت هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین شاه، ص ۲۹)



این عکس که به فرم فجیعی وصله پینه و قلبی است، لااقل زنان شاه را لچک به سر و بدون کمترین زینتی نشان می دهد. راستی که در برخورد با چنین متونی که

نمایشگر و فور نعم و نقود و زر و سیم و زینت آلات و ابزار بزرگی در دستگاه قاجار است، به خصوص که به کم‌ترین بهانه، در سرزمینی فاقد تولید و توزیع، معلوم نیست از کیسه چه کسانی شاه دست به جیب می‌شود و بی حساب و مکرر مسکوکات زر و سیم به این و آن می‌بخشد که عادات و مراتب آن را محمد حسن خان اعتمادالسلطنه در روزنامه‌نویسی‌های خود شرح می‌دهد. بر اثر این گونه منقولات است که ناچار و در خیال، دربار و دستگاه قاجار را مشغول غوطه‌زدن در برکاتی بی‌پایان گمان می‌کنیم، هرچند در میان ده‌ها عکس جمعی و فردی از زنان سوگلی و غیر سوگلی شاه، شاهد کم‌ترین آرایه‌ای بر دست و گردن آنان نیستیم و آن شاه اشرفی پخش کن را پیوسته دل‌نگران بی‌پولی و در اوضاع و احوالی می‌بایم که برای تأمین هزینه سفر قلابی اروپا به همه کس مقروض می‌شود!؟

«هر شب که شاه را دعا می‌بود، هنگامی که بانوان چون خیل پریان گردش حلقه می‌بستند، برایشان داستان‌های شیرین نقل می‌کرد. شبی از شب‌ها که شکفته و تردماغ بود، رو به انیس‌الدوله کرده چنین گفت: **در دوران ولیعهدی که شانزده ساله بودم و در تبریز به سر می‌بودم، قبایی از مخمل سرخ** مروارید دوزی و قمه الماس نشانی داشتم که آن را بر تن می‌کردم و این را بر کمر می‌بستم و بر خود سخت می‌بالیدم. تازه نیز گلین خانم نخستین همسرم را اختیار کرده بودم. روزهایی که برای تفرج و صید سوار می‌شدم در دره‌های مصفا پیاده شده، دور از همراهان قدم می‌زدم و **بدین فکر بودم که دختر شاه پریان عاشق من شود و به وسیله‌ای مرا آنگاه سازد!**» (دوست‌علی‌خان معبرالممالک، یادداشت‌هایی از زندگی خصوصی ناصرالدین شاه، ص ۲۲)

تنها مسیری که ما را به صحت این نقل مملو از ضمائم خودستایانه هدایت می‌کند، این که دوست‌علی‌خان اقرار کند پشت در اتاق‌های اندرونی فالگوش می‌ایستاده است. سال تولد ناصرالدین شاه را ۱۲۱۰ هجری قمری گفته‌اند که ۱۶ سالگی او را به سال ۱۲۲۶ هجری قمری و برابر با ۱۸۱۱ میلادی، یعنی بیش از ۲۰۰ سال پیش می‌رساند. زمانی که هنوز حتی نقشه و اندک نشان دیگری از مقدمات تولید تبریز و تهران نداریم. با این همه از خوانندگان این رسیدگی‌ها پوزش می‌طلبم که بار دیگر



رسامی نقشه تهران در سال ۱۸۵۲ میلادی را برای سهولت مراجعه و مقایسه، عرضه می‌کنم.



### نقشه تهران، ترسیم بره زین، سال ۱۸۵۲ میلادی

همان دم شیورچی که در بیرون منتظر ایستاده بود باد به شیور می‌کرد و در میدان مشق توپ‌های تحویل به ثرش درمی‌آمد. شاه نخست به علما و بعد به سایرین تبریک می‌گفت. آن گاه قرآن مجید را به دست گرفته، تینماً صفحه‌ای تلاوت می‌کرد. سپس حاج نظام الاسلام که از خاندان محترم و محرر امام جمعه بود، برابر شاه زانو زده اندکی از تربت مخصوص در آب ریخته تقدیم می‌داشت و شاه آن را لاجرم می‌نوشید (حاج مزبور برای این کار انعامی درخور دریافت می‌داشت) و بدان کیسه‌های عیدی به علما می‌پرداخت و فرزندان‌شان را نیز بی‌بهره نمی‌گذاشت. چون علماء بیرون می‌رفتند چند دسته موزیک که اطراف حوض برابر موزه ایستاده و به احترام آقایان خاموش بودند، به نواختن آهنگ‌های دل‌کش می‌پرداختند. این هنگام شاه از تخت برخاسته بر صندلی بالای آن می‌نشست. نخست به پسرهای فتحعلی‌شاه و برادرهای خود، سپس به

نایب‌السلطنه، به رؤسای لشکری و مستوفیان و دیگر شمه‌زادگان و بزرگان عیدی می‌داد و با هر یک به فراخور حال صحبت می‌داشت. آنان نیز سپاس‌گزاری می‌کردند و کیسه‌ها را بوسیده بر سر می‌نهادند. مجلس از سه تا چهار ساعت به طول می‌انجامید و پس از پایان آن شاه به باغ می‌رفت و زمانی به تفرج می‌پرداخت و سپس به سوی اندرون روان می‌شد. از آن جا که باغبان‌ها می‌دانستند شاه بنفشه را بسیار دوست دارد، دسته‌هایی زیبا از آن نویر بهاری ترتیب داده در سر راه تقدیم می‌داشتند و انعام‌ها می‌گرفتند. همین که شاه وارد اندرون می‌شد بانوان بر یکدیگر پیشی گرفته به تهنیت و پابوس شوهر تاج‌دار می‌شتافتند و غوغایی تماشایی برپا می‌خاست. پس از دادن و ستاندن بوسه‌های آبدار شاه به بالاخانه‌ی قمر سلطان خانم شیرازی که یکی از زن‌های محبوب‌اش بود برآمده (بانوی مزبور اطاق‌های تو در تو داشت و چون می‌خواست کتیزان خود را آواز دهد به جای فریادهای پی در پی چاره‌ای اندیشیده و بدل از زنگ اخبار که در آن زمان معمول نبود به یاری شیپوری کوچک کتیزان را فرا می‌خواند) مشرف به حوضی کم عرض و پر طول پای بالاخانه پشت میزی قرار می‌گرفت و دو سیتی بزرگ طلا پر از مسکوک نقره و کیسه‌های شاهی سپید برایش می‌نهادند. حوض مزبور یک ذرع عمق داشت و کف آن از کاشی‌های الوان مفروش و آب‌اش چنان شفاف بود که کوچک‌ترین چیزی در کف‌اش دیده می‌شد. خدمه‌ی اندرون از خرد و کلان اطراف حوض گرد می‌آمدند و شاه مشت مشت پول‌ها را میان آن‌ها می‌پاشید. کتیزکان برای ربودن مسکوک درهم ریخته ولوله‌ای برپا و فریادها به آسمان بر می‌شد. آن‌گاه شاه کیسه‌های شاهی سپید را برداشته در حوض پرتاب می‌کرد. خدمتکاران با جامه‌های نو از پی کیسه‌ها خود را در آب افکنده به دست و پا زدن می‌آمدند و آب به اطراف ترشح کرده، به مقدار زیاد در پاشویه می‌ریخت. کتیزان سیاه، چالاک‌ی و مهارتی شگفت از خود بروز می‌دادند و هر یک چند کیسه می‌ربودند. گاه کار به زد و خورد و کشمکش می‌کشید. فریاد کیسه‌ریبان با قه‌قه بانوان درهم آمیخته سراسر اندرون طنین انداز می‌شد... یکی از سال‌ها که من دوازده سال داشتم و با دایه‌ام و حاج فیروز خواجه‌ی مادرم پای بالاخانه به تماشا ایستاده بودیم یک سکه‌ی دو قرانی غلطیده نزدیک ما افتاد. حاج فیروز پای را روی سکه نهاد تا در موقع مناسب آن را بریابد. این حال از دیده تیزبین شاه پوشیده نماند و لبخندی زده

کیسه‌ای به سویس پرتاب کرد که آن را به چالاکی ربوده با خرسندی در جیب نهاد...

پذیرایی میهمانان در «تالار سبز» به عمل می‌آمد که آن را با اثاثه و فرش‌های سبز آراسته بودند. ظرف‌ها نیز جمله از بلور و چینی سبز انتخاب شده بود. چند دسته نوازنده از قبیل: «گل رشتی»، «طاوس»، «ماشالله»، «کریم کور» و «مؤمن کور» فرا خوانده می‌شدند. اینان پس از ورود به خانه متیرالسلطه به راهنمایی یک تن خواجه‌سرا به اطاق تعویض لباس می‌رفتند. در این اطاق چند صندوق آهنین بزرگ محتوی جامه‌های سبز و دو آئینه قدنما بود. رامشگران جامه‌های مخصوص خود را که نام هر یک بر قطعه کاغذی نوشته و بر آن سنجاق شده بود از صندوق‌ها بیرون آورده بر تن می‌کردند و سپس به مجلس بزم درمی‌آمدند. جامه‌های مزبور از اطلس و مخمل و تور سبز تهیه و با پولک و نگین و یراق و پره‌های سبز سیر و روشن زینت شده بود. بانوان با جامه‌های دیا و پرنیان در انواع ترکیبات نیم‌رنگ و پررنگ، رنگ رسمی جشن، از فرق تا کمر به جواهر آراسته، با آرایش‌های دلپسند و رفتاری دل‌فریب در آن میان جلوه‌ای خیره‌کننده داشتند. بعضی به سان گلبن‌های شاداب بر نشیمن‌ها و مستدهای چمن قام می‌نشستند و برخی مانند سروهای روان بر فرش‌های زمردگون تالار که در و دیوارش بر بساط بوستان طعنه می‌زد می‌خرامیدند و غنچه‌آسا می‌خندیدند... منشی‌المالک با دو تن دیگر سینی‌های دستلاف بر دست مقابل تخت می‌ایستادند. (سینی‌های مزبور پر از شاهی سپید بود که با تعدادی دو هزاری زرد و قدری برنج و آرد درهم ریخته بودند تا پس از تحویل سال آن‌ها را برابر خرد و کلان برند.) سینی‌های محتوی کیسه‌های عیدی را پای تخت می‌گذارند و مسئولان کنار آن می‌ایستادند تا در موقع خود به حضور برند. کیسه‌های مزبور از تافته قرمز و بر چهار نوع بود: یکصد کیسه محتوی پنج تومان شاهی سپید و پنج اشرفی، پانصد کیسه محتوی سه تومان شاهی سپید و پنج دوهزاری زرد و سه هزار کیسه محتوی سه تومان شاهی سپید. یک ربع به تحویل مانده پرده‌دار پرده را بالا گرفته به آواز بلند ورود شاه را اعلام می‌داشت. در دم گفت‌وشنود و غلغله‌ای که میان حاضران بر پا بود به سکوت محض مبدل می‌گشت و نظامیان در حال احترام ایستاده دیگران سر به تعظیم فرود می‌آوردند. پیشاپیش ایشیک آقاسی باشی (رئیس تشریفات) با جبه و شال و کلاه و عصای مرصع و اعتمادالحریم که قدش در درازی زبانزد و بسان منار گیتی نما

بود پیشاپیش می‌آمدند. آن گاه شاه غرق در جواهر و نشان‌های سلطنتی و طل بر کلاه با چهره گشاده و لبان خندان به درون آمده با قدم‌های آهسته از میان صفوف گذشته به تخت بر می‌شد. ولی بنا بر احترام آقایان علماء بر صندلی مرصعی که روی تخت بود نمی‌نشست و بر مسند زربفت جا گرفته، شمشیر جهانگشای نادری را روی زانو می‌نهاد. گروهی از خواججه‌سرایان و خواص که به دنبال شاه آمده بودند در کناری قرار می‌گرفتند. پس از جلوس شاه، خطیب الممالک از صف مقابل خارج شده نزدیک تخت می‌آمد و خطبه مختصری ایراد می‌کرد و چون به نام مبارک حضرت رسول اکرم و حضرت امیر(ع) و شاه می‌رسید سرها به تعظیم خم می‌شد. پس از پایان خطبه، منجم باشی ساعت به دست پیش می‌آمد و اندک زمانی خیره به صفحه آن تگریسته آن گاه به آواز رسا می‌گفت: به مبارکی و میمنت و اقبال وجود مسعود شاهنشاه در این ثانیه آفتاب به برج حمل تحویل گردید.» (دوست‌علی‌خان معیرالممالک، یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین شاه، ص ۵۶ - ۵۵ و ۶۳)

در این باب چه می‌توان گفت که در همین مکتوبات معیوب و مجعول و منتسب به دوران اسلامی، تا زمان گشایش مجلس مشروطه، که کاربرد و برابر نهاد هجری شمسی مقرر شد، در هیچ متن و مراسله‌ای، تاریخ گذاری شمسی و مقاهیم و اسامی فروردین و اردیبهشت دیده نمی‌شود. اگر چنین مراتبی حتی یک نمونه مغایر ندارد، کسی را بیاید تا توضیح دهد چه گونه برگزاری مراسم نوروز در سرزمین و محافلی میسر بوده است که سال شمار شمسی، بهمن و اسفند و طبیعتاً لحظه تحویل سال و انتقال خورشید به برج حمل را نمی‌شناخته‌اند؟! یکدنده‌های عقب‌مانده از خود پرسند چرا کاربرد سال شمار خورشیدی تنها در مراسم نوروز به دربار وارد می‌شود و منجم مسئول و مشغول به این گونه امور، با کدام معلومات و وسائل لحظه سال نوی شمسی را ثانیه به ثانیه رصد می‌کرده است؟! آیا همین نشانه بیان نمی‌کند که این گونه ادا و ادعاها را، که ابزار شکوه دربار قاجار کرده‌اند، نمی‌توان به عنوان اسناد همزمان پذیرفت.

یکی از روزها که ناصرالدین شاه با معدودی از خواص در دیوان‌خانه به صحبت ایستاده بود، ناگاه از لای درخت‌ها نظرش به حاج سیاح افتاد که کنار دیوار برای

شرفیابی انتظار می‌برد. شاه به دیدن او سر را آهسته جنبانیده لحظه‌ای به فکر فرو شد. آن گاه با اشاره دست او را پیش خواند. حاج سیاح با شتاب آهنگ حضور کرد و بنا بر سنت دیرین که آن زمان منسوخ شده بود، هنوز فاصله‌ای به شاه مانده کفش‌ها را از پایرون کرده با جوراب نزدیک آمد. ناصرالدین شاه رو به او کرده گفت: از قراری که شنیده‌ام هم مسلکت ملکم در روزنامه قانون مطالبی در مورد لزوم دادن آزادی و برقراری آیین مشروطه در ایران نوشته. از قول من به او بنویس که به اندازه تو و امثال تو عقل و شعور دارم، تواریخ و سیر هم خوانده‌ام و از اوضاع دنیا آگاهم. نیک می‌دانم که ترقی کامل مملکت بسته به آزادی است. **ولی دادن آزادی به مردم نادان و بی‌سواد و رها ساختن عنان اراذل و اوباش تیغ در کف زنگی مست نهادن است و آرامش و امنیت کشور را به خطر انداختن.** مخصوصاً به او بگو که این فضولی‌ها را کنار بگذارد و مطمئن باشد روزی که تشخیص دهم مردم شایستگی داشتن حکومت مشروطه و لیاقت استفاده از آزادی را دارند، اگر لازم شود از تاج و تخت نیز می‌گذرم و مشروطه را به آنان ارزانی می‌دارم. آن گاه شاه رو به حاضران نموده اضافه کرد: مردم قبل از آزادی احتیاج به سواد و تربیت صحیح دارند. ترتیب این کار را در حدود امکانات داده‌ام و بلافاصله پس از برگزاری تشریفات «قرن» به یاری خداوند آن را به مرحله اجرا خواهم گذارد.» (دوست‌علی‌خان معیرالممالک، یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین شاه، ص ۳۷)

این هم سند سلامت سیاسی، قدرت دوراندیشی، شناخت دغدغه‌های اجتماعی و تمایلات دموکراتیک برای ناصرالدین شاه، که ورژن دیگری از آن را طرف دوم این سخن‌سرایی‌های تو خالی در خاطرات خود چنین آورده است:

«بعد از مرخصی آقای مستوفی‌الممالک، مرا به حضور بردند. دیدم شاه بر صندلی نشسته و اشیاء مرا در روی میزی چیده‌اند و عملی خلوت دست به سینه با کمال ادب، در دو طرف در ایستاده‌اند. بنده را نزدیک‌تر خوانند، در حضور ایستادم. فرمود: شنیدم بسیار جای دنیا را دیده‌ای؟ عرض کردم: بلی! به قدری که ممکن بود. فرمود: شنیدم زبان‌های مختلف می‌دانی؟ عرض کردم: به قدر رفع حاجت که در مذاکرات و معاشرت معطل نمانم. در این حال شخصی فرنگی وارد شد، شاه روی به او کرده امر کرد با من فرانسوی حرف زند، او به فرانسه احوال پرسید،

جواب گفتم، تحسین و تصدیق کرد. بعد به امر شاه انگلیسی حرف زد، من موافق جواب دادم. پرسید: آلمانی و ایتالیایی هم می‌دانی؟ گفتم: به قدر رفع حاجت. در این حال معتمدالملک وارد شد. امر کرد با من به زبان روسی حرف زند و من جواب دادم. شاه خیلی خوشوقت شد. در این حال میرزا حسین خان سپهسالار وارد شد. شاه فرمود: بین سپه سالار! این حاجی به همه زبان سخن می‌گوید. گفت: بلی! زیاد سیاحت کرده و بسیار بزرگان دیده. گفتم: سلاطین هم. شاه بسیار خندیده از سپهسالار پرسید: حاجی را می‌شناختی؟ گفتم: بلی! در اسلامبول با حاجی میرزا صفای مرحوم، خیلی صدیق بودند. شاه گفت: زبان عثمانی می‌داند؟ گفت: بلی! می‌گوید و می‌خواند و می‌نویسد. پس شاه مشغول شد به دیدن سکه‌ها و با کمال دقت تماشا می‌کرد و از هر یک می‌پرسید: اسم آن چیست و مال کدام دولت است و چه قیمت دارد و با پول ایران چه قدر می‌شود؟ یکان یکان بیان کردم. بعد پرسید: چند سال است از ایران رفته بودی؟ گفتم: هجده سال. گفت: حال آن وقت ایران با الان تفاوت پیدا کرده است؟ با تمام توصیه‌هایی که به من شده بود **تقویه نموده و حق را پوشیده ندارم**. لذا با خود گفتم بگذار تا در مقابل تمام تملق‌گویی‌های دیگران یک نفر هم برای یک بار حقیقتی را به گوش شاه برساند، شاید بی‌اثر نباشد. گفتم: بلی بسیار، یکی از تغییرات مهم در این چند سال که خوب به چشم می‌خورد **تنزل ارزش پول** است. پول در مملکت مثل خون است در بدن که زندگی مملکت با حرارت و دوران آن است. به این ترتیب که می‌بینم در اندک زمان این مشت نقد ایران شکسته و سوخته و فنا می‌شود و این کار عاقبت خوشی ندارد. روی به سپه سالار کرده فرمود: خوب! جوان است و قابل نگاهداری است، نگاهش می‌دارم. عرض کردم: **قابل هیچ‌گونه نوکری نیستیم**. فرمود: به تر از گدایی است. عرض کردم: ما آبروی فقر و قناعت نمی‌بریم با پادشه بگویی که روزی مقرر است. فرمود: کسی که این قدر انگشت به کون دنیا کرده درویش نمی‌شود! پس مرخص فرمودند به منزل باز گشتم.» (حمید سیاح، خاطرات حاج سیاح، ص ۷۲)

به خواست خداوند و با عرضه موارد دیگری از این گونه صحنه سازی‌های قلابی، احتمال است دست‌اندرکاران فرهنگی و مبلغان و مجریان تمایلات یهود، در محدود و متوقف کردن امکان ارائه عمومی این بررسی‌ها، باورکنند که تا بیخ گوش

---

خویش، دروغ‌های تاریخی و تاریخ دروغین شنیده‌ایم و چنان که می‌گذرد، چشم انداز نزدیکی به پایان آن گشوده نیست.

## ۳۲۰. مقدمه هفده

بدین ترتیب اگر با رجوع به نمونه‌هایی از مکتوبات و مؤلفه‌های دوران ناصرالدین شاه، مورخ پس از ۲۳ قرن خود را با اندک نمایه‌هایی مقابل ببیند، که بیش و کم و لاقلاً از روابط اندرون و بیرون سلطانی خبر می‌دهند که از اتاق خواب تا کنار چشمه‌سارها، در حال شکار و خوردن نهار و شام، تصاویر اثباتی و حکومتی از خود به جای گذارده که مورخ را در ارزیابی حیات و جایگاه او دچار تردید نکند، باز هم به برداشت و بازتابی می‌رساند که دریابد این نخستین صاحب منصب پس از قرن‌ها سکوت بر کرسی سلطنت نشانده شده، به علت فقدان فرهنگ و میراث و تجارب تاج‌داری در ایران، جز سرک کشیدن به اندرون، دوره‌گردی مدام در طبیعت اطراف و جا به جایی بی هدف در شبه کاخ‌های دور شهر، شرح وظائف دیگری برای خود نمی‌شناخته، دغدغه رشد ملی نداشته و پاسخ‌گوی کسی و چیزی نبوده است.

دوشنبه ۵ صفر ۱۳۰۳ قمری. صبح فراش به احضار آمد. شاه فرموده بودند مخصوصاً کالسکه از برایم بسته بودند. سوار شدم در رکاب به جاجرود رفتم. نهار میل فرمودند. مجدداً مراجعت به سرخه حصار شد. شنبه. شاه سوار شدند طرف دارآباد رفتند. نهار دارآباد میل فرمودند. عصرانه اقدسیه، بعد سواره سلطنت‌آباد، از آن جا قصر قاجار، از آن جا عشرت‌آباد تشریف آوردند. من امروز خیلی خسته شدم، از بس که خبر نوشتم و ترجمه کردم. سراج‌الملک هم صبح آمده بود. عصر خدمت شاه رسیدم که از دم چادر عبور فرمودند.

چهارشنبه ۷ شعبان سال ۱۳۰۰ قمری. شاه صبح زود سوار شدند. دیشب میرزا مهدی و میرزا علی محمدخان از شهر آمده بودند اردو. چادر مرا گم کرده بودند. ساعت هفت منزل آمدند. من خواب بودم.»



این نمونه‌هایی از گزارش گذران روزانه زندگی ناصرالدین شاه در دهه آخر سلطنت اوست که در عین حال تابلوی مسلسل و مجرد وجود تاریخی او هم شمرده می‌شود. به بیانی شاید بتوان یادداشت‌های روزانه اعتمادالسلطنه را در زمره گزیده آثار او قرار داد، هرچند از تدوین کتب سفارشی دیگری از قماش "درالتيجان فی احوال بنی اشکان" نیز، که سفارش دهنده‌ی آن را مگر به گمانه نمی‌شناسیم، در کارنامه او به میزان لازم یافت می‌شود.

**چهارشنبه ۲ ذی‌الحجه سال ۱۳۱۱ قمری.** امروز شاه سوار شدند. نمی‌دانم به کجا تشریف می‌برند. من از صبح لباس نپوشیده باغچه آمدم. تا بعد چه شود. امروز جلد سوم شرح حال مادموازل مونت پانسیر را شروع کردم و یوسف را هم شلاق زیادی زدم و از انکشافات تازه این که «شلاق» لغت‌اش نه عربی است و نه فارسی و نه ترکی و این لغت آلمانی است و ظاهراً از آلمان‌ها به انگلیس‌ها رسیده و از انگلیس‌ها به ما. اگرچه رساله که در **باب ختان** نوشته بودم تمام‌اش را شاه نخوانده بود و من قسم خوردم من بعد برای شاه هیچ چیز ننویسم، زیرا که دوره و زمانه طوری شده است که مشک را با پشک فرقی نیست. چون این کتاب مادموازل را شروع کرده‌ام می‌نویسم و انشاءالله من بعد هیچ چیز دیگر برای شاه نخواهم نوشت و اگر دماغم برسد من بعد تصنیف و تألیفی بکنم **از برای دول خارجه است نه از برای ایران.** چنان چه تاریخ مرو را که دولت روس از من خواهش کرده، تألیف خواهم کرد و خواهم فرستاد تا قدر من در آن جا معلوم بشود، نه در ایران و ایران که هر کس ختر است فاضل‌تر است. هر کس خائن‌تر است معتبرتر است. (اعتمادالسلطنه، روزنامه خاطرات، ص ۹۶۲)

همین مختصر از زبان اعتمادالسلطنه برای بارور کردن ذهن ناباور کسانی کفایت می‌کند که از وفور تولید این همه معجولات مکتوب برای تاریخ ایران در دوران جدید اظهار شگفتی می‌کنند. زیرا چنان که در منظر عام قابل دیدار است، هنوز هم گروه معینی، غالباً به سبب حفاظت از شجره خانوادگی خویش، سر سپردن به حقایق برملا شده در این همه اوراق را، با رسوایی تاریخی و فرهنگی و قومی و فرقه‌ای، یکسان و خطرناک می‌یابند.



و این هم دیاگرام شجره محمدحسن خان اعتمادالسلطنه، برگرفته از صفحات آغازین همان کتاب سفرنامه مطلع الشمس. بارها و بارها در داده‌های آن خیره شوید، زیرا این دیاگرام و نمایه‌ای از حضور هر یک از ما، در عرصه مبسوطی از سیستان تا آذربایجان و کردستان است، با پیشینه‌ای که از سه نسل دورتر نمی‌رود و پسینه‌ای که با شتاب مشغول تولید نسلیم تا چاله‌های تاریخی و انسانی سرزمینی ۲۲۰۰ سال خالی مانده را پر کنیم.

اطلع الشمس یا تاریخ ارض اقدس و مشهد مقدس که در جغرافیا و تاریخ مشروح بلاد و اماکن خراسان به ویژه مشهد مقدس می‌باشد، یکی از آثار معتبر و پرارزش و کمیاب گنجینه تاریخ و فرهنگ ایران و یکی از تألیفات گرانقدر محمدحسن خان مقدم، ملقب و مشهور به (صنیع الدوله و اعتمادالسلطنه)، از رجال نامور و نو اندیش قاجار در عصر ناصری است. نخستین چاپ و انتشار این اثر، در سال‌های (۱۳۰۱ و ۱۳۰۲ و ۱۳۰۳) به هنگامی که محمد حسن خان تصدی امور وزارت انطباعات و دارالترجمه خاصه همایونی را عهده‌دار بود، در سه مجلد بزرگ در قطع رحلی صورت پذیرفت. جلد نخستین این کتاب که در سال ۱۳۰۱ هجری قمری چاپ گردیده، وضع جاده تهران به مشهد را از لحظه‌ی خروج موکب ناصرالدین شاه از دارالخلافه‌ی تهران تا ورود به مشهد از راه دماوند و فیروزکوه و بسطام و بجنورد و قوچان منزل به منزل وصف می‌کند و اوضاع هر یک از شهرها و دیه‌ها را از جمیع جهات به طور مبسوط و همه جانبه شرح می‌دهد. جلد دوم کتاب، که در سال ۱۳۰۲ هجری قمری صورت چاپ پذیرفته، وصف دارالقدس مشهد، آثار و ابنیه و شرح اماکن متبرکه این شهر و اطراف آن، زندگی‌نامه‌ی بزرگان و مفاخر آن به ویژه شرح زندگانی حضرت علی بن موسی الرضا و بارگاه پرچال اوست که از دل‌پذیرترین و سودمندترین بخش‌های کتاب محسوب می‌گردد. (محمدحسن خان صنیع الدوله، مطلع الشمس، تاریخ ارض اقدس و مشهد مقدس، ص ۱۶)

کتاب مطلع الشمس شرح نسبتاً مفصل مجموعه‌های زیستی قابل دیدار در میان راه، از تهران تا خراسان است، که محمد حسن خان ضمن هم‌کابی با ناصرالدین شاه در سفر سال ۱۳۰۰ هجری او به خراسان، ظاهراً در حین راه تألیف کرده است. زیرا به وجه مسخره‌ای با مطالعه چند سطر فوق از مقدمات آن کتاب، تاریخ آن سفر را با

انتشار کتاب چاپ سنگی شرح آن سفر، به زمانی که سراغی از صنعت چاپ نداریم، برابر می‌بینیم. و عجیب‌تر آن که از این سفر کتاب ساز، هیچ تصویر عکاسی باقی نمانده است.

سه شنبه ۶ شعبان سال ۱۳۰۰ قمری، اول سفر خراسان است. چند روز است که خیالم زیاد پریشان است. مسافرت پنج ماهه در ایران علی‌الخصوص سفر خراسان در این تابستان، نداشتن مکنت زیاد که محتاج به قرض شدم. ناخوشی والده که زیاد صدمه زد و کسالت مزاج عیالم که پریشانم دارد، روی هم رفته ابتدای سفر که خوب نیست. ان شاءالله خداوند عاقبت را بخیر بگرداند، بحق محمد و آله. «اعتمادالسلطنه، روزنامه خاطرات، ص ۲۳۷»

آیا مایلید به تاریخ معاصر یادآوری کنم که ماجرای سفر ناصرالدین شاه به خراسان و مشهد دروغ بزرگی است که کشف آن برای عبرت‌آموزی اولوالابصار هدیه‌ای گران است؟

## ۳۲۱. مقدمه هجده

به بیانی نزدیک می‌شوم که به امید خدا، در آینه روشن آن، ناظر تصویر روزگار تاریخ کنونی خویش خواهیم شد و آن توجه خاص به اسناد کاملی است که به صورت مکتوب از قلم مدیران و کارگردانان دوره قاجار به جا مانده است. باید تذکر دهم که بنیان‌اندیشی با ورود به ضمائم مدنی، در قریب ۳۰۰ یادداشت، به بررسی و بود و نبود و سلامت یا تشکیک در هویت ابراز شده و آثاری پرداخته است که در موقف خود، فی‌المثل چون برخورد با تاریخچه نگارش و ظهور خط و قلم و یا دعوت به ادای پاسخ این سوال، که از چه راه بر مکتوبات کهن مانده بر سنگ‌ها، معادل معنایی نهاده‌اند، کسانی را از گسستن پایه‌های مسندی هراسان کرده است که بر آن تکیه زده‌اند. مورخ بنیان‌اندیش در جایگاه خویش مسحور و یا مغلوب عناوین و البسه و مرقومات و مرقعات مدعیانی نمی‌شود که بی دقیقه‌ای توقف و تجسس در سلامت آن‌ها، در ورای اسنادی مملو از مفروضات ناممکن گرداگرد خویش، سنگر گرفته‌اند.

محمدحسن‌خان مقدم، ملقب و مشهور به صنیع‌الدوله و اعتمادالسلطنه پسر حاجی‌علی‌خان مقدم‌مراغه‌ای، حاجب‌الدوله (فراش‌باشی) ناصرالدین‌شاه قاجار در شب بیست و یکم شعبان ۱۲۵۹ و یا به قولی در بیست و یکم شعبان ۱۲۵۶ ه.ق. در تهران دیده به دنیا گشود. مادر محمدحسن‌خان خورشیدخانم نام داشت و از نواده‌های مصطفی‌قلی‌خان برادر آقامحمدخان قاجار بود. محمدحسن‌خان در نخستین دوره تأسیس مدرسه دارالفنون به سال ۱۲۶۷ ه.ق. به سن ۹ سالگی وارد آن مدرسه در رشته نظام شد و پس از دو سال به منصب وکیل «گروهانی» در رشته پیاده نظام ارتقاء یافت و از این تاریخ تا واپسین لحظات حیات متوالیاً مصدر خدمات دولتی و مشاغل دیوانی و درباری و از جمله عضویت در انجمن آسیایی فرانسه و روس و لندن بود. محمدحسن‌خان در سال ۱۲۸۸ ه.ق. ملقب به صنیع‌الدوله گردید و در سال ۱۳۰۴ لقب اعتمادالسلطنه گرفت. وی مدت ۲۵ سال نیز روزنامه‌خوان روزنامه‌های اروپا و

دادن هر گونه اخبار به ناصرالدین شاه بود. علی‌رغم بدگمانی بعضی‌ها نسبت به وی و آثارش، شخصیتی مطلع و آگاه و صاحب‌خط و ربط در تاریخ و فرهنگ بود. در میان کتاب‌های او روزنامه خاطرات و مطلع‌الشمس و چند اثر دیگر چون خلسه از همه مشهورترند. اعتمادالسلطنه در ۱۳ نوروز ۱۲۷۵ شمسی برابر با ۱۹ شوال ۱۳۱۳ ه.ق. پس از بازگشت از زیارت شاهزاده عبدالعظیم به منزل دارفانی را وداع گفت. «محمدحسن خان صنیع‌الدوله، مطلع‌الشمس، تاریخ ارض اقدس و مشهد مقدس، مطلب روکش جلد»

این شرح حال و زندگی نامه رسمی اعتمادالسلطنه است که لااقل ۲۰ عنوان کتاب در مدارج و مسائل گوناگون، در خورجین فرهنگی خود ذخیره دارد که عمده‌ترین آن‌ها را چنین شناسایی کرده‌اند: شرح احوال صدراعظم‌های قاجار، تاریخ اشکانیان، رساله انحصار تنباکو، شجره قاجار، تاریخ اسکندر، مطلع‌الشمس در سه جلد، مرآت‌البلدان، تاریخ منتظم ناصری، روزنامه خاطرات، المآثر و الآثار و... اعتمادالسلطنه کتاب ساز قهاری است و همان نگاه به تاریخ اشکانیان، جایگاه و چند و چون وظایف او، از جمله دلیل پذیرش در انجمن آسیایی چند کشور را آشکار می‌کند. اعتمادالسلطنه در روزنامه خاطرات لااقل در ۲۰ نقل گوناگون از به خدمت گرفته شدن برای تدوین و تولید مکتوبات گوناگون خبر می‌دهد.

**جمعه هفتم ربیع‌الاول سال ۱۳۰۴ قمری.** شاه سوار شدند. طرف رودخانه کرج رفتند. فراش سوار و کالسکه عمله خلوت به احضار من آمد. با عارف خان مشغول نوشتن وقایع سنه ۶۱ هجری شدم. الحمد لله قریب به اتمام است.

**پنج‌شنبه دوم جمادی‌الاولی سال ۱۳۰۴ هجری قمری.** صبح دارالترجمه خدمت شاه رسیدم. خلق‌شان به‌تر بود. دست‌شان درد می‌کند. از همان زمین خوردن‌شان دوشان‌تپه. فرمودند شب حاضر باشم. شب که رقتم رساله وقایع سنه ۶۱ هجری که فرموده بودند بنویسم، چهار ماه زحمت کشیدم و نوشتم. امشب بردم و تسلیم نمودم.

**چهارشنبه دوم ذی‌الحجه سنه ۱۳۱۱ هجری قمری.** امروز جلد سوم شرح حال مادموازل مونت پانسیر را شروع کردم و یوسف را هم شلاق زیادی زدم... گرچه رساله‌ای که در باب ختان نوشته بودم تمامش را شاه نخوانده بود و

من قسم خوردم که من بعد برای شاه هیچ چیز ننویسم، زیرا که دوره و زمانه طوری شده که مشک را با پشک فرقی نیست. چون این کتاب مادام‌آزل را شروع کرده‌ام می‌نویسم و انشاءالله من بعد هیچ چیز دیگر برای شاه نخواهم نوشت و اگر دماغم برسد، من بعد تصنیف و تألیفی بکنم از برای دول خارجه است نه از برای ایران. چنان چه تاریخ مرو را که دولت روس از من خواسته بود تألیف خواهم کرد و خواهم فرستاد تا قدر من در آن جا معلوم بشود، نه در ایران و ایران که هرکس خرت‌تر است فاضل‌تر است و هرکس خائن‌تر است معتبرتر است.

یک‌شنبه ۲۰ شعبان ۱۳۰۹ هجری قمری. مراجعت به منزل شد. عصر منزل امین‌السلطان رفتم. کتاب «تاریخ صدور قاجاریه» که به اسم ایشان تألیف کرده بودم رساندم و به منزل مراجعه نمودم.»

حضرات علما و مورخین کبی بردار از مکتوبات قدما می‌توانند با میزان قدمت و منبع اغلب داستان‌های مذهبی و اجتماعی مورد وثوق خویش آشنا شوند و بیش از این در مقابله با بنیان این اندیشه مشغول نباشند که می‌کوشد ما را از آسیب‌های تفرقه‌های همه جانبه مصون و دور نگه دارد. اعتمادالسلطنه اعتراف مستقیم‌تری از کتاب نویسی مزدورانه و به نام دیگران در برابر وجوهای را ارائه می‌دهد.

یک‌شنبه ۲۰ شعبان ۱۳۰۹ هجری قمری. مراجعت به منزل شد. عصر منزل امین‌السلطان رفتم. کتاب تاریخ صدور قاجاریه که به اسم ایشان تألیف کرده بودم، رساندم و به منزل مراجعه نمودم.»

اشارات اعتمادالسلطنه به مشغولیت‌های فراوان خویش در تألیف و تدوین کتب گوناگون، در روزنامه خاطرات، بیش از حد انتقال به این کتاب است و در عین حال احتمالاً اگر حتی به گوشه‌هایی از آن‌ها دقیق شویم رد پای غریبگان را در چمنزار تاریخ خود شناسایی خواهیم کرد.

۱۳۱ رجب سال ۱۲۹۹ قمری. میلاد حضرت علی بن ابی طالب و عید بزرگ شیعه است. این عید را ناصرالدین شاه ایجاد نمود. و الا در ایران رسم نبود. صبح رفتم احوال پرسى امين الملک.»

مثلاً اگر به همین نقل و تاریخ مندرج در آن سخت بگیریم، آن گاه باید از اعتماد السلطنه و ناصرالدین شاه پرسیم که اگر به روز و تاریخ میلاد امام علی آگاهی پیشین داشته‌اند، پس چه گونه ناصرالدین شاه را بانی و مبدع مراسم آن اعلام می‌کنند؟ به هر حال گفت‌وگو از رخ داده‌های اعماق تاریخ نیست و شرحی از حوادث و مطالبی مرتبط با تحركات تاریخی در ۱۲۵ سال پیش در جریان است. قصدم این است که اسناد مربوط به دوران نزدیک را تا آن جا که میسر شود کم تر ارائه کنم و مشتاقان را بخوانم که با تعقیب مستندات فراوان و موجود، قاطعانه مطالب مربوط به تاریخ معاصر را دنبال کنند.



این نقشه مسیر رفت و برگشت ناصرالدین شاه به مشهد است. مسیر کوتاه همین که به دامغان می‌رسد، به سوی مرز روسیه تغییر جهت می‌دهد و شاه را از راه قوچان و دره گز به مقصد می‌رساند و خط سیر پایین، که مربوط به بازگشت است، بیش و کم از مناطقی می‌گذرد که امروزه نیز معمول است. اگر بخوایم تنها با ارائه یک دلیل گزارش این سفر را از زندگانی سلطان صاحب قران حذف کنیم، کافی است از جنون او در ثبت سیمای خویش بر کاغذ عکاسی بنویسم، به مقیاسی که گفته‌اند در آلبوم عصر قاجار تعداد عکس‌های ناصرالدین شاه با تمام چهره‌های دیگر برابر است. اینک باید به این واقعیت رسوا کننده میدان دهیم که حتی یک تصویر از شاه در راه سفر چند ماهه به مشهد، مثلاً در حالت دست به سینه در حرم وجود ندارد، هر چند سفر یک روزه خود، از سلطنت آباد تا جاجرود را از طریق نمایش آلبومی از عکس‌های گوناگون به ثبت رسانده است!!! آنان که از شهوت تصویر برداری از خویش نزد ناصرالدین شاه باخبرند، نبودن یک عکس در مسیر سفر به خراسان را



دلیل مطمئن و متقنی در رد انجام این سفر زیارتی می‌پذیرند. حاصل تهیه و تدوین این سفر خیالی، ظهور کتاب ۳ جلدی و متورم مطلع الشمس است که در خلال آن قریب ۳۵۰۰ کتاب و رساله قدیم، افزون بر ۶۰ هزار شخصیت تاریخی از حوزه‌ها و ادوار گوناگون و نزدیک به ۸۰۰۰ مکان و منطقه جغرافیایی فعال و نیمه متحرک در مسیر تهران تا مشهد را معرفی می‌کند.

## روزنامه اعتماد السلطنه

مجلد اول

از ۱۹ ربیع الثانی ۱۲۹۸ قمری (برابر اول فروردین ۱۲۶۰ شمسی)

تا دوشنبه ۲۹ ربیع الثانی ۱۲۹۹ (برابر ۲۹ اسفند ۱۲۶۰ شمسی)

(برابر نهادهای شمسی استخراج این جانب و در اصل از نهم ثبت شده که اشتباه است.)

امی خواستم روزنامه مفصل بنویسم و از وقایع عالم که در ظرف سه ماهه ماضیه روی داده شرحی بنگارم که دیباچه و مقدمه برای وقایع هذه السنه شود. چون مطلب به اطناب می‌کشید در لایحه‌ی دیگر خواهم نوشت. این کتابچه را منحصر می‌کنم به آن چه در ابتدای هذه السنه‌ی نیلان نیل در دربار دولت ایران روی داده و بعضی حوادث و وقایع متفرقه که در کلیه‌ی عالم اتفاق افتاده، در این ضمن بعضی گزارشات شخصی خود [را] انشاءالله به انتها خواهم رساند.

یکشنبه ۱۹ ربیع الثانی ۱۲۹۸ هجری مطابق ۲۱ مارس ۱۸۸۱ مسیحی. چهار ساعت کم و بیش تحویل شمس به حمل شد که ابتدای سنه‌ی دولتی ایران اول سنه‌ی نیلان نیل ترکی است. علی‌الرسم سلام تحویل در تالار مشهور به عاج در حضور پادشاه عصر السلطان ناصرالدین قاجار منعقد شد. علما [و] سادات و اعظام که در حضور بودند: جناب آقا سید صادق مجتهد سلمه الله، امام جمعه طهران، میرزازین العابدین که سمت دامادی به پادشاه دارد، حاجی آقامحمد نجم‌آبادی، حاجی آقامحمد کرمانشاهی و غیره و غیره. شاهزادگان یعنی اولاد پادشاه‌حی: مظفرالدین میرزا ولیعهد، سلطان مسعودمیرزا ظل السلطان، کامران میرزا نایب‌السلطنه، شاهزادگان دیگر از اعمام و بنی اعمام جمعی. وزرا: میرزا یوسف آشتیانی مستوفی‌الممالک وزیر داخله، میرزا حسین خان مشیرالدوله سپهسالار قزوینی که الحال بیکار است، میرزا سعیدخان اشقلی

گرمرودی وزیر امور خارجه، معزالدوله بهرام میرزا ابن عباس میرزا نایب السلطنه عم پادشاه وزیر عدلیه، میرزا عبدالوهاب خان نصیرالدوله شیرازی وزیر تجارت، وزارت جنگ متعلق به کامران میرزا نایب السلطنه ولد شاه است، میرزا علی خان لوسانی امین الملک وزیر وظایف و مدیر مجلس شورای دولتی، آقا ابراهیم گرجی ملقب به امین السلطان خزانه دار یعنی مالیه بل که همه کاره‌ی دولت، علی قلی خان مازندرانی مخبرالدوله وزیر علوم و تلگراف خانه‌ها. جمعیت اعیان و اشراف و سایر رجال دولت و متفرقه آن چه تخمیناً دیدم سیصد نفر می شدند. در این سلام از اتفاقات که روی داد این بود: این دو فرزند شاه که شاید در موقعی شرح حال آن‌ها را مفصلاً بنگارم در کمال بی قیدی و غرور و تکبر و خودسری به عمل آمدند و به چه دلیل باید این‌ها این قسم شده باشند، در موقع خود بنویسم، اما کلیه می گویم ایران به هیچ وجه در قید تربیت اولاد نمی باشند. خداوند وجود پادشاه را سلامت بدارد که از صفات حسنه که فی الواقع وجود شریف این پادشاه دارد، طبیعی است نه تربیتی. خلاصه ظل السلطان ستا بزرگ تر است، اما ولیعهد منصباً نایب السلطنه که حالا وزیر جنگ است و کوچک تر از هر دو به واسطه این که همیشه به پایتخت بود و ولد کوچک است زیاد به خود مغرور است. نایب السلطنه در جای مخصوص وزارت جنگ یعنی در صف نظامی‌ها ایستاده بود. طرف یسار که مغرور به مکتب زیاد و مساعدت بخت است و این که خود را اسن اولاد می داند، میمنه را اختیار ظل السلطان کرد. اما شخص ولیعهد که منصب بزرگ دولتی دارد و خوش بخت آتیه در این اوقات به واسطه‌ی حوادث آذربایجان موقتاً طهران تشریف دارد، لابد جلو ایستاد، در همان ردیف. یعنی مقابل نقطه‌ای که میرزا سعیدخان وزیر خارجه ایستاده بود که مناسب شأن ولیعهد نبود، به واسطه‌ی نبودن در پایتخت و نداشتن قید دربار، انشاءالله کینه نشود که چه جای بد به او داده شد. من مشعوف می شدم، والا این کینه به یقین که از برای ایران در آتیه مفید نیست. امپراطور الکساندر دوم از خانواده‌ی رومانف پادشاه روس که چند روز قبل به دست ملعونی که جنس بابی‌های ایران هستند مقتول شده بود، دربار دولت ایران مدت یک ماه به واسطه‌ی خصوصیت تامه که با روس داشتیم به حالت عزا خود را قرار دادند و این اول دفعه است که دولت ایران ملتفت این قسم خصوصیت‌ها با سلاطین فرنگ شده است. میرزا حسین خان سپه سالار می گوید من به خیال پادشاه انداختم که این رسم را پیشنهاد سازد. میرزا سعیدخان می گوید من چنین صلاح دیدم. گمان‌ام این است هیچ بک این کار را

نکرده خود پادشاه که هزار مرتبه مشاعر و عقل‌اش از وزرا زیادتر است به فراست طبع همایون این حکم را فرمودند. به این جهات نفاذ خانه که معمول بود در اعیاد زده می‌شد، آتش بازی و چراغان که رسم بود، متروک شد.

**دوشنبه ۲۰ ربیع الاول سال ۱۲۹۸ هجری قمری.** سلام عام در تالار تخت مرمر منعقد شد. سفرای خارجه به هیئت اجماع حضور آمدند. سفیر کبیر عثمانی از طرف سفرا و وزرای مختار تهنیت عید گفت، به زبان فرانسه و جواب شنید. بعد ایلچی روس را تنهایی احضار کردند. خیلی تأسف خودشان در مقدمه‌ی قتل امپراطور روس اظهار فرمودند. میرزا حسین‌خان سپهسالار به جهت تعزیت امپراطور روس الکساندر سوم و تهنیت جلوس او مأمور پتر بوغ است که چند روز دیگر خواهد رفت. امروز در سلام تخت مرمر ولیعهد خفتی به ظل السلطان داده بود که تلافی روز تحویل شد. جایی که به جهت ولیعهد و ظل السلطان قرار داده بودند جلوی تخت تکیه به دو ستون بود. ولیعهد قدری دیرتر حاضر شد. وقتی که ظل السلطان ایستاده بود در جای خود آن وقت پسر خود محمدعلی میرزا را که طفل هشت ساله است به جای خود در ردیف ظل السلطان جای داد و خود پهلوی تخت ایستاد. «اعتماد السلطنه، روزنامه‌ی خاطرات، ص ۶۳»

اعتماد السلطنه روزنامه خاطرات خود را در فصول گوناگون و به صورت سالانه تنظیم کرده است. با این تفاوت قابل توجه کوچک که روز شمار حوادث او بر مبنای سال قمری، ولی تقسیم بندی آن بر اساس سال شمار شمسی است: از اول فروردین تا ۲۹ اسفند هر سال! محمد حسن خان حتی روز تولد خود را بر اساس سال شمار هجری قمری می‌شناسد و به معادل شمسی آن اشاره ندارد، در این صورت از چه راه با تحولات تقویم شمسی، تا میزان ساعت و دقیقه ورود خورشید به برج حمل آشنا بوده است؟ آیا چنین امر ناممکنی در سرزمینی که تا زمان رضاشاه حتی برگ نوشته آزادی با منبع تقویم شمسی نمی‌یابیم، این چشم‌پندی محمد حسن خان به ما خیر نمی‌دهد که این یادداشت‌ها را به نام او و در دوران پهلوی‌ها تدوین و تنظیم کرده‌اند؟!

**پنج شنبه ۲۰ شعبان سنه ۱۲۹۰ هجری قمری.** امروز چون مقارن بود با روز تولد من که **یستم شعبان متولد شدم.** خواستم اسماعیل آباد بروم. حوصله نکردم. درب خانه رفتم. مراجعت به باغچه نمودم.»

آیا به عمق فاجعه پی می‌برید؟ بدین ترتیب اعتماد السلطنه هرگز روز واقعی تولد خود را که فقط با احتساب گردش خورشیدی زمان ممکن می‌شود، نمی‌شناخته و غریب‌تر این که در سراسر خاطرات برابر نهادهای تاریخ قمری را با سال شمار میلادی ارائه می‌دهد! یادداشت‌های او به ما گوشزد می‌کند که روزشمار شمسی در خاطرات را تنها به آن قصد به میدان فرستاده‌اند که نوروز باستانی مدارکی برای خود دست و پا کند.

## ۳۲۲. مقدمه نوزده

بنیان اندیش در جریان عبور از تاریخ، هر یافته‌ای را ابزار سنجش گفتار و رفتار و محک صحت و سقم ماجراها و مکتوباتی قرار می‌دهد که با دریافت‌های نو سازگاری نشان نمی‌دهند.

ارفتیم داخل میدان نقش جهان معروف و وسیع شده. ما را به طرف یک کاروان سرای خرابه بردند که حیاطی وسیع و یک هشتی و چند حجره داشت. رئیس گمرک خانه، کریم خان نامی است باید بیاید متاع‌ها را ببیند... از پل خواجوی معروف که در ایران به خوبی و استحکام مانند ندارد گذشته، وارد چهارباغ شدیم که چنارهای خیلی قوی دارد و به اسم چهارباغ صدر معروف شده. بعد از گذشتن از آن جا امام زاده احمد را که در کنار راه است زیارت کردیم، سپس داخل میدان بزرگ شدیم که آن هم در ایران نظیر ندارد. بناهای چندطبقه، خیلی با استحکام و شکوه، یک طرف مسجد شاه بی مانند و عالی و خوب و عالی قاپوی با شکوه و عظمت و طرف دیگر مسجد شیخ لطف الله... مسجدهای اصفهان بسیار خوب و عالی است، خصوصاً مسجد شیخ لطف الله و مسجد شاه و ابنیه صفویه. پس از آن به میدان قدیم و مسجد جامع که از بناهای قدیمه و شایسته تمجید است، سیاحت کرده به منزل رفتیم.» (خاطرات حاج سیاح، صفحات ۳۷ و ۴۶)

بنیان اندیش از آن که بحث نو ساز بودن مسجد شیخ لطف الله به همراه اسناد مربوطه را پشت سر گذارده و توصیف حاج سیاح از مسیر گذر به نقش جهان را بی پایه می‌یابد، در برخورد با این ستایش نامه از آن مسجد، نوع نگاه خویش به حاج سیاح و کتاب خاطرات اش را تغییر می‌دهد و سرانجام به میزان لازم مطالبی در خاطرات و تصاویر او می‌یابد که تنها به قصد تأیید مجعولات پیش ساخته در باب تاریخ ایران فراهم کرده‌اند، چنان که قریب ۱۵۰ سال پیش، در لفافه از قدیمه و در واقع ساسانی و آتشکده خواندن مسجد جمعه اصفهان می‌گوید که فصل بزرگ تغییر هویت آن به

وسيله تروپ‌های توطئه‌گران و مرمت کاران ایتالیایی، چنان که گفته آمد، در ۴۰ سال پیش صورت گرفته است.

در ایامی که در ایران اقامت داشتم، نسخه‌ای را که در اختیارم بود برای مرحوم پدرم که متأسفانه چشم‌شان آب آورده و پس از عمل فقط پیش پایي را قادر به خواندن بودند، قرائت می‌کردم و ایشان اصلاحاتی را که به نظرشان می‌رسید تذکر می‌دادند و من یادداشت می‌کردم تا به صورتی درآمد که ملاحظه می‌فرمایید. در ضمن تاریخ‌های مذکور در یادداشت‌ها را که همه قمری بودند، کوشش نمودم که معادل آن‌ها را با سال شمسی محاسبه نمایم تا نفع‌اش عام‌تر شود و تا حد مقدور این کار را انجام دادم. «حاج سیاح، سفرنامه، ص ۴»

در این بخش کوچک از مقدمه کتاب سفرنامه حاج سیاح به قلم فرزند او، حمید سیاح، آن مضمون مهم و مسلم به گونه‌ای دیگر تأیید می‌شود که در مکتوبات موجود، تا زمان مصوبه مجلس دوم شورای ملی، که قریب ۸۰ سال پیش، کاربرد تقویم شمسی را مقرر کرد، هرگز ذکر روز شمار هجری شمسی روال نبوده و در نتیجه فضا و زمینه لازم برای به میدان کشاندن این ادعا فراهم است که هر متن متکی به روز و سال و ماه شمار شمسی تا مقطع سال ۱۳۰۵ خورشیدی را معجول بدانیم. در عین حال همین چند سطر گواهی است که در حیات حاج سیاح هنوز متن پیراسته و منقحی از سفرنامه و خاطرات او آماده نبوده و معلوم است که به چاپ نرسیده است.

این بنده، محمدعلی ابن مرحوم آقامحمد رضا محلاتی، که نواده مرحوم آقامحمدباقر هستم، معروف به حاج سیاح، پس از این که سیاحت یک دوره تمام دنیا را به آنها رسانده، یعنی از اروپا به آمریکا و از آمریکا به ژاپن و چین سیاحت کرده وارد هند بندر بمبئی شدم و در مهمان‌خانه منزل کردم. «حاج سیاح، خاطرات، ص ۶»

این آغاز کتاب خاطرات حاج سیاح است که مؤلف ضمن معرفی شجره‌نامه و سرگذشته‌های خویش، شرح بر خورد مقامات دولتی و تشریح آشفستگی اجتماعی و عقب ماندگی مردم ایران را در مجموعه‌ای پر برگ به شرح می‌آورد. آن چه در نقل فوق محل تأمل بسیار است ذکر محلاتی به عنوان نام خانوادگی و یادآوری لقب

**حاج سیاح** برای خویش است. بنیان‌اندیش تأمل می‌کند که بخشش عنوان و لقب حاج سیاح از سوی حکومت و یا مردم به مؤلف کتاب خاطرات، تنها زمانی منطقی و مفهوم است که شخص او و سفرهای دراز مدت‌اش برای عموم شناخته شده باشد که ابزار آن انتشار کتاب‌های سفرنامه و خاطرات بوده است، بدین ترتیب حقیقت مربوط به تألیفات و سرگذشت او به ابهامی با غلظت بسیار فرو می‌رود. زیرا که در خاطرات از زبان یک اهل محلات که دو دهه را به سیر و سفر و جهان‌گردی گذرانده، مطالب بس شگفتی ارائه می‌شود که حاصل و برداشت از چند بار دور زدن ایران در جهت عقربه ساعت و عکس آن و صورت‌برداری از فقر و جهل بی‌پایان و شرح نادانی و آلودگی‌های گسترده و گوناگونی است که مردم و مدیران سیاسی بدان دچار بوده‌اند. مورخ نتوانست تشخیص دهد که از چه راه بلافاصله پس از ترک کشتی در بندر بوشهر و ورود به خاک ایران، از همان دقیقه‌ی نخست مردم معمول و صاحبان کرسی اقتدار او را حاج سیاح نامیده‌اند!

وضع ایران را عجیب می‌بینم. مدت مدیدی خارجه را دیده‌ام و تأسف بسیار بر حال حاضر ایران وطن محبوب دارم که زیاده در حال تنزل است. همه به ظاهرسازی اکتفا می‌کنند. پس از ۱۸ سال دوری، انتظار داشتم که تغییری در وضع مملکت انجام یافته و مردم در رفاه و شهرها آباد شده باشد. ولی با دیدن بندر بوشهر معلوم گشت که انتظار بی‌هوده داشته‌ام و چنان تأثیری به من دست داد که اگر شوق زیارت مادرم نبود از همین بوشهر مراجعت می‌کردم.» (حاج سیاح، خاطرات، صفحه ۱۳)

این تم عمومی یادداشت‌های حاج سیاح و قرینه دو قلوبی او، ابراهیم‌بیگ است که سیاحت‌نامه او به راستی جلد دوم خاطرات حاج سیاح است. مورخ روشن‌فکرانی را که تاب شنیدن حقیقت در باب این‌گونه رسولان و منادیان آزادی را ندارند، دعوت می‌کند که ضمن جویدن گوشه‌های سیل، به دنباله این یادداشت‌ها توجه تاریخی و نه گروهی و فرقه‌ای و حزبی کنند که گرچه بسیار ظریف است، اما به صورت قدرتمندی ما را به علت بی‌باری سعی ملی در دست‌یابی به استقلال و آزادی راه‌نمایی می‌کند.

اثنیبه ۲۷ رجب سال ۱۲۹۸ هجری قمری. عصری حاج سیاح محلاتی پدر سوخته بابی، که با خواجه‌ها رفیق شده به حضور آمد.

چهارشنبه پنجم محرم ۱۳۰۶ قمری. حاج سیاح محلاتی که از فداییان ظل‌السلطان بود، چند روز بود طهران آمده با فراش و پلیس او را از طهران راندند. چهارشنبه ۲۷ رمضان سال ۱۳۰۸ قمری. حاجی سیاح معروف را هم، که وقتی خیلی خدمت ظل‌السلطان مقرب بود، گرفته‌اند.

چهارشنبه ۲۱ جمادی‌الاولی سال ۱۳۰۹ قمری. سید جمال‌الدین همه جا از امین‌السلطان بد نوشته، او را تکفیر نموده و زندیق ائیم نام نهاده که مذهب اسلام را تمام او به باد داده، فرنگی‌ها را به ایران آورده تمام ایران را به آن‌ها فروخته و بعد صدماتی که به مردم از حبس و جلای وطن رسانده، از قبیل ملا فیض‌دربندی و سید علی‌اکبر شیرازی و حاج سیاح و میرزا فروغی که اسم مرا هم ذکر نموده. پنج‌شنبه دهم شوال سال ۱۳۱۰ هجری قمری. عصری که به باغچه می‌رفتم حاج سیاح معروف را دیدم. دنبال من افتاد و به باغچه آمد، تفصیلی از حیل و اسیری خودش نقل کرد و صدماتی که در قزوین و در محبس نایب‌السلطنه به او رسیده بود.»





تصویر صفحه قبل، میرزا رضا کرمانی ضارب ناصرالدین شاه و حاج سیاح را بسته به یک کند و زنجیر درزندان قزوین نشان می‌دهد. صنعت جعل در این عکس حرف نهایی را زده است، زیرا گذشته از عمایه‌های الحاقی، پنجه و انگشتان پای در کند میرزا رضا رو به آسمان و پنجه و انگشتان پای بسته در کند حاج سیاح رو به زمین دارد. وضعیتی که هیچ بازیگری و با توسل به هیچ معجزه‌ای در این موقعیت قادر به انجام آن نیست!!!

مورخ در این مرحله و از آن که چنین دست بردگی در عکس را حاصل عمل یک جاعل کلاش می‌داند و با توجه به متون مربوطه و از آن که حاج سیاح را در سفرنامه‌اش از جمله مشغول ستایش مسجد شیخ لطف‌الله به عنوان گوهر تابناک معماری عصر صفوی می‌بیند و نیز با مراجعه به سنوات تولد و سال‌های حضور میرزا در ارتباطات اجتماعی، مطمئن است که کرمانی در زمان کند و بند زندان قزوین باید که در محدوده ۵۰ سالگی باشد. ولی عکس، جوان پر شوری را نمایش می‌دهد که به سی سالگی هم نرسیده است و با ملاک گرفتن نشانه‌های فراوان دیگر، تمام افسانه میرزا رضا، ۵۰ سال سلطنت ناصرالدین شاه و ماجرای ترور او را جدی نمی‌گیرد و تا زمان تعیین تکلیف با تولید چنین گمانه‌های مسلماً معیوب، علاقه‌مندان و صاحب‌نظران و مدعیان دود چراغ خورده و کمر خرد کرده را به تنظیم جدول زمان زندگانی میرزا رضا و حاج سیاح فرا می‌خواند تا معلوم شود جعل ماجرای سفر فرنگ شاه قجر، آماده‌سازی و دکوربندی عرصه تاریخ معاصر به وجهی است که برای نمایش قرارداد رژی و نصب نخستین مدال شجاعت تاریخی و یادآوری پیش تازی روحانیت در ادای تکالیف عبادی - سیاسی در ماجرای تنباکو و توتون انجام شده است. مورخ معجاز است این عکس را به عنوان ردیه‌ای بر وجود سلسله قاجار و حواشی آن و نیز وقوع انقلاب مشروطه ارائه دهد. مقدمه نویس سفرنامه بر این عکس تعبیری گذارده که به گفتاری برای دکلمه در نمایشات تاریخی نزدیک‌تر است.

سیاح جثه‌اش جره نیست. در یک عکس یادگاری باقی مانده که با میرزا رضا کرمانی دارد، اندام‌اش از میرزا رضا نه کوتاه‌تر است و نه باریک‌تر. میرزا رضا جوانی است حدود سی سال و او با نزدیک به شصت سال عمر. میرزا خدنگ نشسته و با چشمان به دوربین نگرنده‌اش مدعی و مهاجم و سیاح پشت را دو تا

کرده و سر را به زیر انداخته و زنجیر در دست، بیش تر به جلوه نمایش.» (حاج سیاح، سفرنامه، ص ۱۲)

حاج سیاح در سال ۱۲۹۴ قمری به بندر بوشهر وارد می شود و ۴ سال بعد اعتمادالسلطنه از او به عنوان بابی یاد می کند. ۱۲ سال بعد از ورود او، بنا به قول اعتمادالسلطنه، او را با فشار نظامی و قزاق از تهران می تاراندند و کسی علت آن را ذکر نکرده است. ۱۴ سال بعد از ورود، اعتمادالسلطنه از دستگیری او خبر می دهد و بالاخره ۱۶ سال پس از پیاده شدن از کشتی، اعتمادالسلطنه او را به باغچه می برد تا از سختی های محبس بگوید. این روند در تلاطم های اجتماعی عهد او بسیار تئیل و کند و بی اثر می نماید و اشارات و منقولاتی از این گونه به سرعت و سادگی این قرینه را آفتابی و آشکار می کند که سال ها پس از ورود به ایران کس یا مجمعی سیاح را با عنوان مهره ای سیاسی و یا فرهنگی به جد نگرفته، به ویژه این که حاج سیاح هم، درست مانند ابراهیم بیگ و قاسم غنی و کمال الملک، تاریخ تولد و زمان زایمان و ظهور ندارد.

«حقیر فقیر محمدعلی سیاح روز پنجم صفر یک هزار و دویست و هفتاد و شش مرحوم والد ملا محمد فرمودند که می باید بروی مهاجران، که دهی از دهات کزاز و کزاز از بلوکات عراق است.» (سفرنامه حاج سیاح، ص ۲۵)

این اشاره سر و دم بریده روی هم رفته بی معنا را از آغاز کتاب سفرنامه برداشته ام که به همراه خود لافل چند سوال توأم با حیرت می تراشد که چه طور ممکن است فرزند و نوه ای در خاندانی اهل خط و ربط از سال تولد پدر و یا پدر بزرگ خویش بی خیر مانده باشند و مگر در آن دو دهه سکوت چه راز سر به مهری لانه داشته است؟!

«در تمام هزار و دویست صفحه ای که خود سیاح نوشته، مطلبی از دو دهه اوان زندگی اش نگفته است. تنها در این کتاب اشاره ای دارد به این که دست اش شکسته و معیوب است و کار یدی نمی تواند بکنند. اما کجا و در چه حادثه ای؟ قضیه مسکوت است.» (حاج سیاح، سفرنامه، ص ۱۱)

بنیان‌اندیش برای چنین مؤلفه‌های سست پایه اهمیتی قائل نمی‌شود و آن را ابزاری برای تولید دست ساز دیگری شناسایی می‌کند و در کفه نقد سخت گیر قرار می‌دهد.

**۲۳۱ جمادی‌الثانی سال ۱۳۲۶ قمری.** که شب را مردم همه منتظر و مضطرب به روز آورده و جمعی در مجلس خوابیده بودند. بعد از طلوع آفتاب هیاوو و رفت و آمد و مهمه در هر طرف جاری بود. از بیرون خبر آوردند که لیاخوف روسی صاحب منصب قزاق، با قزاق‌ها و جمعی توپچی در تحت حکم اسماعیل‌خان آجودان‌باشی و برادرش ابراهیم‌خان و جمعیت سرباز و قاطرچی و فراش و اشرار شهری جمعیت زیادی تهیه دیده با توپ‌ها مجلس را احاطه کرده، میدان بهارستان پر از قشون است و سر معبرها را گرفته‌اند و نمی‌گذارند احدی بگذرد و هر کس مسلح باشد گرفتار می‌شود و کسی از کسی خبردار نیست... جمعی از ملتیان مسلح بودند، ولکن قلیلی بودند. اندکی گذشت، صدای توپ بلند شد، مجلس را به توپ بستند و از ملتیان چند نفر با تیر از پشت بام‌ها و از قزاق و توپچی چند نفر را زدند و قزاق‌ها هم چند نفر از ملتیان را زدند. علی‌الاصول توپ به بهارستان می‌انداختند و در ظرف چند ساعت دروازه بهارستان و دیوار را خراب کرده، قزاق و سرباز به مجلس ریختند. جمعی از ملتیان کشته شده بعضی از طرف پشت مسجد و بهارستان گریختند... بعضی از مشاهیر آزادی خواهان در سفارت انگلیس پناهنده شدند و بعضی مخفی گردیدند، جمعی دیگر گرفتار و اسیر شدند... عمارت بهارستان را که مجلس بود ویران کردند، این شاه‌نادران با آن عمارت چنان اظهار عداوت کرد که اصرار داشت تمام آن را محو کنند. پالکونیک روسی گنبد مسجد و خود مسجد و مدرسه سپه سالار را گلوله باران کرد. تمام اشیاء و دفاتر و فرش و اسباب حتی در و دروازه و سنگ‌های مرمر مجلس را به غارت بردند.» (حاج سیاح، خاطرات، ص ۵۹۸)

پیش‌تر و با ارائه عکس‌های منتسب به تخریب مجلس، افسانه بودن این ماجرا اثبات شده بود و به خصوص از آن که حاج سیاح به عنوان یک ناظر حاضر در زیر و بم‌های مشروطه، خرابی مجلس را خلاف واقع گزارش می‌دهد، بنابراین مورخ خود را مجاز می‌داند که عازم کشف حقایق مشروطه شود.

روزنامه‌ی اعتمادالسلطنه

## مجلد دوم

**سه‌شنبه اول جمادی‌الاولی ۱۲۹۹ قمری** (برابر اول فروردین ۱۲۶۱ شمسی) تا سه‌شنبه دهم جمادی‌الاول ۱۳۰۰ قمری (برابر ۲۹ اسفند ۱۲۶۱ شمسی)  
[برابر نهادهای شمسی از من است]

«شکر می‌کنم خدا را به حمدالله والتمنه، به اولیای محمدمصطفی و علی مرتضی و فاطمه‌زهرا و حسن مجتبی و سیدشهدا علیهم‌السلام و صلوات. سته‌ی نیلان نیل را تمام کردیم، داخل سته‌ی یونت نیل شدیم. سال گذشته به حمدالله زنده بودیم، خودم، مادرم، عیالم، دخترم، برادرم، اغلب دوستانم، نوکرهایم، کنیزهایم، و اسب‌های سواریم جز این که عملی احتساب را از من گرفتند، مداخل پولی من کم شد، اما داخل وزرا شدم. شأنم زیادت‌تر شد. تفاوتی به حالم نکرد، الحمدالله علی کل حال. خلاصه دو ساعت و چهار دقیقه و چند ثانیه از شب سه‌شنبه غره‌ی جمادی‌الاول هزار و دویست و نود و نه گذشته تحویل شمس به برج حمل شد. پادشاه ایران ناصرالدین شاه که به حمدالله سال سی و ششم سلطنت شان است در اطاق موزه که تازه به اتمام رسیده، جلوس فرمودند. اطاق موزه تالاریست بسیار وسیع که در ایران به این بزرگی اطاق ساخته نشده است. از اطاق‌های اصفهان صفویه اگرچه ندیده‌ام اما شنیده‌ام، بزرگ‌تر است. سقف اطاق آجری است، مشتمل بر طاق وسط و چند دالان. سراسر بسیار مزین و چهل چراغ‌های بزرگ آویخته شده، صفوف سلام بسته شد.

**سه‌شنبه غره جمادی‌الاول.** صبح جمعی دیدن آمده بودند. بعد از پذیرفتن آن‌ها خانه حاجی استاد غلامرضا که هر سال می‌روم رفتم، از آن جا به حضرت عبدالعظیم. بعد خانه آمدم. عصر هم جمعی آمدند. **روز اول سال** را به آداب دینی گذراندم. در سال یک روز دین اقل لازم است. بعد سیصد و شصت روز را به دنیا پرداختن. «اعتمادالسلطنه، روزنامه‌ی خاطرات، ص ۱۵۹»

آیا نباید پیرسیم منظور اعتمادالسلطنه از روز اول سال چیست و آیا نباید به ریش ابلهانی بختنیم که سال شمار آنان تنها یک روز در سال خورشیدی می‌شود، آن هم به قصد روشن نگه داشتن اجاق نوروز؟ و آیا بروز چنین حماقت‌هایی مورخ را معجب

---

نمی‌کند که تولید این گونه اسناد جاعلانہ از روزگار ناصرالدین شاه را هم، چشمه دیگری از شیادی‌های یهود در ادامه تاریخ‌سازی از عهد هخامنشی تا دوران معاصر بدانند؟!

## ۳۲۳. مقدمه بیست

اندک اندک فرصت فراهم می‌شود تا از راز و راه ورود به سرداب تاریخ معاصر آگاه شویم، که از جمله‌ی تصاویر بی‌اندازه درشت‌نمایی و به صحنه کشیده شده آن، ماجرای واگذاری حق انحصار خرید و فروش محصول توتون و تنباکوی ایران به شرکت تالبوت انگلستان در قراردادی به نام رژی و مبارزه ملی به رهبری روحانیت برای فسخ آن قرارداد است. قراردادی که با هیچ تمهیدی نمی‌توان از متن و محتوای اصلی آن سراغی گرفت. مورخ علاقمندان به زیرساخت تاریخ معاصر را به جست‌وجوی متن قابل دفاع و بی‌خداشه معاهدات گلستان و ترکمان‌چای و پاریس و آخال و رژی می‌فرستد تا با زیر و رو کردن زیرزمین‌های تمام مراکز مرتبط و مسئول، از جمله بایگانی‌های وزارت خارجه، دست خالی برگردند. زیرا در اسناد معاصر توشیح این گونه لوایح را به زمانی وصل می‌کنند که ناصرالدین‌شاه حتی اتاق خوابی مناسب زنان‌اش نداشته است، تهران جز چهاردیواری خشت و گلی توخالی و نهی از نمایه‌های تجمع نیست و ردی از دیگر شهرهای بزرگ ایران جز طراحی اولیه آن‌ها بر کاغذ نقشه‌برداران ارتش تزار نیست. در عین حال این ماجرای تنباکو را می‌توان از زاویه دیگری مکاشفه کرد و از مغاره ابهام بیرون کشید.

در تاریخچه کشف و استعمال توتون و تنباکو، چنین ضبط است که کشت و مصرف تنباکو تا ۴۰۰ سال پیش در سراسر جهان ناشناخته بود و آشنایی عمومی و جهانی نسبت به آن، از ماجراهای منضم به کشف آمریکا و مشاهده چق کشتی‌های سران بومی اتازونی بوده است. در مدارک موجود کشت و استعمال تنباکو پس از قرنیه به اسپانیا رسیده و قرن دیگری را هم برای انتقال تخم گیاه توتون و تنباکو به شرق قائل شده‌اند. چنین توجهاتی می‌تواند به برداشت‌هایی منجر شود که در مستندات بعد شاهد آنیم.

وزارت جهاد کشاورزی

بانک اطلاعات زراعت

نام محصول: توتون و تنباکو سال زراعی: ۸۹-۸۸

نام استان	سطح زیر کشت (هکتار)		تولید (تن)		عملکرد (کیلو گرم)	
	آبی	دیم	جمع	آبی	دیم	جمع
کل کشور	۷۰۵۸۸۱	۹۵۸۶	۱۳۴۱۸/۹۳	۷۲۵/۹۹	۱۴۱۴۴/۹۲	۱۵۱۰/۹۷
آذربایجان غربی	۰	۳۵۴	۰	۴۹۲	۴۹۲	۱۳۸۹/۸۴
اصفهان	۰	۳۱۷	۰	۷۲۶/۴	۷۲۶/۴	۲۲۹۱/۴۸
بوشهر	۰	۱۸۱۳	۰	۲۶۰۷/۱۱	۲۶۰۷/۱۱	۱۴۳۸/۰۱
جنوب استان کرمان	۰	۱۸۵	۰	۲۶۹/۳۲	۲۶۹/۳۲	۱۴۵۵/۷۷
خراسان جنوبی	۰	۲	۰	۳۲.۱	۱/۳۲	۶۵۸
خراسان رضوی	۰	۲۸۱	۰	۷۹۱/۳۶	۷۹۱/۳۶	۲۸۱۶/۲۱
سیستان و بلوچستان	۰	۳۶۹	۰	۳۶۹.۷۷	۳۶۹.۷۷	۱۰۰۲/۰۸
فارس	۰	۸۷	۰	۱۳۴/۶۹	۱۳۴/۶۹	۱۵۴۸/۱۱
کردستان	۰	۶۰۲	۰	۱۰۶۴/۹۶	۱۰۶۴/۹۶	۱۷۶۹/۰۴
گلستان	۰	۲۲۲۸	۰	۳۰۶۵/۲۸	۳۰۶۵/۲۸	۱۳۷۵/۸
گیلان	۰	۶۴۱	۰	۶۴۴/۳۱	۶۴۴/۳۱	۱۰۳۶/۳۷
لرستان	۰	۵۶	۰	۱۴۰/۶۲	۱۴۰/۶۲	۲۵۱۱/۱۴
مازندران	۶۴	۱۱۵۳	۱۲۱۷	۱۱۷۲/۰۱	۶۱/۶۸	۱۰۱۶/۴۹
هرمزگان	۰	۱۴۲۷	۰	۲۵۵۲/۶۹	۲۵۵۲/۶۹	۱۷۸۸/۸۵
یزد	۰	۷	۰	۳۱/۴۲	۳۱/۴۲	۴۴۸۸/۵۷

جدولی که مشاهده می‌کنید، آخرین آمار منتشر شده از وضعیت کاشت توتون و تنباکو در جغرافیای متفرق ایران است که رخسار بی‌رونق این کشت و داشت راه، حتی در زمان ما روشن می‌کند. برای آشنایی بیش‌تر با زیر و بم و سرنوشت این دو گیاه، کافی است به سایت مربوطه رجوع کنید. نتیجه این که در سال زراعی ۸۹-۸۸

شمسی از ۹۵۰۰ هکتار مزرعه توتون و تنباکوی ایران نزدیک به ۱۵ هزار تن برگ سبز تنباکو برداشت شده است. بی شک این آمار در میانه سال‌های حاکمیت ناصرالدین شاه با رعایت‌های لازم، از جمله قلت جمعیت، ناچیزتر از آن بوده است که یک کمپانی بین‌المللی را وادارد که با ناصرالدین شاه مشغول گشت در اروپا، که مملو از انواع ابهامات است، برای تصرف اندک برداشت احتمالی از مزارع تنباکوی ایران یک و نیم قرن پیش ساخت و پاخت کند؟ مورخ با انتقال دیدگاه اعتمادالسلطنه در باب این قرارداد، قصد دارد که خواهان آن را به تماشای افت و خیز تنظیم و فسخ آن قرارداد به روایت اعتمادالسلطنه برد.

### دوشنبه ۳ جمادی‌الاولی سال ۱۳۰۳ قمری. به فرمایش شاه در انحصار

تنباکو به دولت که الحال در تمام دنیا معمول است و کرورها مداخل می‌کند برای شاه کتابچه‌ای نوشتم. به دست امین‌السلطان خواهد افتاد که پیش نخواهد برد.

### جمعه ۳ جمادی‌الاولی سال ۱۳۰۴ قمری. صبح منزل پسر حاجی محمد

کریم خان رفتم. تا ساعت سه تمام رساله‌ای که در معاش و معاد نوشته بود خواند. بسیار خوب نوشته بود. از آن جا خدمت شاه رسیدم. بعد خانه آمدم. انحصار تنباکو که جناب وزیر دربار متکفل شده بود و زحمت چهار ماه ما را باطل کرده بود و به شاه عرض کرده کتابچه‌ای به تر از فلان کس نوشته است. نتیجه‌اش این شد از تمام بلاد مأمورین امین‌السلطان را سنگ باران کرد و به ریش او فلان کردند. شاه هم از ترس موقوف کرد. به علاوه محض ترضیه‌ی امین‌السلطان تمر را هم موقوف کردند. امروز در پست‌خانه آشتی‌کنان میان امین‌الدوله و امین‌السلطان و مخبرالدوله بود.

### چهارشنبه ۸ جمادی‌الاولی سال ۱۳۰۴ قمری. شنیدم ایل سمنان در

شورش مسئله تنباکو سر ضیاءالدوله حاکم را شکسته بودند. امروز عصر دختر غلامعلی خان امین همایون قهوه‌چی‌باشی را به آقامحمدحسن برادر امین‌السلطان عقد بستند.

### جمعه ۱۴ جمادی‌الاولی سال ۱۳۰۳ قمری. این قانون انحصار تنباکو

که ایجادش یعنی وضع ایجادش به من رجوع شده چند روز است مرا زیاد مشغول می‌دارد.



یک شنبه ۱۴ جمادی‌الثانی سال ۱۳۰۳ قمری. بعد دربخانه آمدم. کتابچه انحصار توتون و تنباکو را که چندیست با زحمت زیاد نوشتم و هفت کرور به مالیات علاوه نمودم، به شاه تقدیم کردم و عرض کردم اول سال هفت کرور خدمت خانه زاد است پیش کش به دولت.

سه شنبه ۲۳ جمادی‌الثانی سال ۱۳۰۳ قمری. امروز به شاه عرض کردم حاصل کتابچه انحصار تنباکو چه شد؟ فرمودند همه تمجید کردند. عرض کردم پس چرا مجرا نمی‌دارند؟ بفرمایید ظل السلطان مجرا دارد.

سه شنبه ۲۰ محرم سال ۱۳۰۴ قمری. خدمت شاه رسیدم. اطاق آبدارخانه نهار صرف فرمودند. در طاقچه کتابچه تنباکو تألیف خودم را دیدم. افسوس خوردم که چهار ماه زحمت کشیدم، کتابچه نوشتم و الحال به موجب فرمان بی شرط به امین السلطان داده شد.

تا این تاریخ فقط سخن از برقراری حق انحصاری دولت و دربار بر کشت و کار و مصرف تنباکو و توتون در داخل کشور است. اما چهار سال بعد برای نخستین بار اعتمادالسلطنه از قرارداد خارجی و حوادثی می‌نویسد که با نارضایتی روس‌ها از انعقاد آن قرارداد همراه است.

دوشنبه سلخ صفر سال ۱۳۰۸ قمری. صبح به رستم آباد منزل مشیرالدوله رفتم، نبود. از آن جا بازدید سفیر عثمانی رفتم. او می‌گفت روس‌ها ایرادی در امتیاز انحصار تنباکو به انگلیس‌ها دارند و معاهده با امین السلطان بسته‌اند که هر چه از طرف آن‌ها گفته می‌شود به ایلچی انگلیس گفته شود. در صورتی که هر دوی این مطلب بی‌معنی است و صورت نخواهد گرفت.

جمعه ۱۰ رجب سال ۱۳۰۸ قمری. عصر امین السلطان کاغذی نوشته بودند که کار واجبی دارم با شما. بیایید مرا ببینید. من هم رفتم. معلوم شد در فتره امتیاز تنباکو که به ماژر «طالبت» داده بودند، حالا او به جهت اجرای امتیاز خودش آمده بعضی اشکالات از خارجه و داخله میان آمده. مرا به جهت مشاوره خواسته‌اند. من یک صورت اعلاتی که نوشته بودم به ماژر طالبت داده بودم.

سه شنبه ۱۴ رجب سال ۱۳۰۸ قمری. با عارف خان مشغول صحبت بودم که سرزده حسینی‌خان برادرزاده نواب سفارت انگلیس ورود کرد. می‌خواست اعلاتی در مسئله تنباکو در روزنامه چاپ کند. جوابی دادم رفت.

سه‌شنبه ۲۰ شعبان سال ۱۳۰۸ قمری. دیشب باغ ایلخانی که حالا به تصرف کمپانی تنباکو است مهمان بودیم. این باغ ایلخانی را امین‌السلطان با ملحقات‌اش بیست هزار تومان از شاه خرید. ملحقات‌اش را علی‌حده فروخت! خود باغ را به این کمپانی فروخت پنجاه هزار تومان.

شنبه شوه صفر سال ۱۳۰۹ قمری. باز از این راه شروع کردند. از سه کار یکی را باید بکنید. یا قشون برود به زور اسلحه اهالی تبریز را مطیع کند. یا آذربایجان را از عمل تنباکو مستثنی کنید یا «مونوپول» را موقوف کنید. «باندرول» ایجاد کنید، والا تبریزی‌ها اگر دست خارجی نبود کجا عقل‌شان می‌رسید سگ را به گردن‌اش طناب ببندند و کاغذی به گردن سگ آویزان کنند که فرستاده‌ی شاه امین حضور است.

یک‌شنبه ۲ صفر سال ۱۳۰۹ قمری. بعد از ناهار به منزل آمدم. عصر شارژ دافر روس آمد. معلوم شد امپراطور روس سخت ایستاده که عمل تنباکو به هم بخورد.

جمعه ۲ ربیع‌الثانی سال ۱۳۰۹ قمری. می‌گفت که فتوایی از جناب میرزا حسن شیرازی که اعلم و بزرگ مجتهدین است در «سرم‌ن رای» منزل دارد، رسیده است. در منع استعمال تنباکو و توتون و این فتوا را در مسجد شاه و سایر جاها خواندند. مردم تمام قلیان و چپق‌ها را شکستند. از این حرف اگرچه باور نکردم، لاکن اگر راست باشد کار مشکل خواهد شد.

شنبه ۱۳ ربیع‌الثانی سال ۱۳۰۹ قمری. همین قدر شنیدم شاه به امین‌السلطان فرموده بودند این کار تنباکو را تو سبب شدی، اصلاح او هم با تو است. از قراری که از همه کس می‌شنوم مسئله تنباکو خیلی اهمیت دارد و مردم از زن و مرد، عالم و عامی در این کار سخت ایستاده‌اند... از آن جا که بیرون آمدم درست ملتفت نبودم که مسئله‌ی استعمال توتون و تنباکو به این درجه سخت است. بقیه سیگاری که در خانه‌ی فوریه می‌کشیدم به لبام بود که بیرون آمدم. شخص مجللی با سرداری خز می‌گذشت. همین که دید من سیگار می‌کشم بنا کرد به فحش دادن. خلاصه خانه آمدم. شنیدم حاجی ملک‌التجار را به اتهام این که در این باب تنباکو محرک مردم بود دیشب گرفته زنجیر نموده به قزوین که حالا محبوسین را آن جا می‌برند بردند. عصر که من مراجعت به دوشان تپه می‌کردم البته قریب سی هزار نفر مردم تماشای اسب‌دوانی رفته بودند، مراجعت می‌کردند. احدی را ندیدم سیگار یا چپق بکشند. صورت فتوای جناب میرزا از

این قرار است که از ایشان استفسار نموده‌اند، جواب مرقوم فرمودند که به عین هم استفتا و هم جواب را در این جامی نویسم.»

این که تهران ۱۵۰ سال پیش اصولاً سی هزار جمعیت را در خود جای داده باشد، که همگی را روانه تماشای نمایش اسب‌دوانی کنند و بسیاری از دیگر اشارات در روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه، از قماش نقل زیر، بر گه دیگری در رد صحت و یا ورود ملحقات جاعلانه به بخش‌هایی از خاطرات او را محرز می‌کند.

بعد از این که قدری از پوست کلیجه او تعریف کرد و دو سه بوسه بر لب و لوجه و صورت چون گه پخته او داد او هم نازید و نوازید، چشمی خمار کرد، لبانی غنچه نمود، وزیر اعظم چند آیه به آواز حزین و لحن نمکین تلاوت فرمود، حکیم الملک قرآن را از دست وزیر اعظم ربود، به **آهنگ راک** آن ناپاک قدری تغنی فرمود. (روزنامه خاطرات، ص ۲۹۴)

ملاحظه فرمودید: تغنی و ترقص به **آهنگ راک** در دربار ناصرالدین شاه؟! معلوم است که در میان این همه آشفتگی گفتار در باب حوادث آن زمان، وارد کردن این رقص و لحن به دربار ناصرالدین شاه، آن هم در قرائت قرآن، محل شگفتی نیست.

**استفتا — حجت الاسلاما!** ادام الله عمرکم العالی، با این وضعی که در بلاد اسلام در باب تنباکو پیش آمده فعلاً کشیدن قلیان چه صورت دارد و تکلیف مسلمانان چه است. مستدعی است آن که تکلیف مسلمانان را مشخص فرمایید.

**فتوای جناب میرزا:** بسم الله الرحمن الرحیم. الیوم استعمال تنباکو و توتون بای نحو کان در حکم محاربه با امام زمان صلوات الله علیه است، حرره اقل محمد حسن الحسینی...

تدارک و تأسیس حوزه علمیه قم با همت آقا شیخ عبدالکریم حائری یزدی به ابتدای سال ۱۳۰۰ هجری شمسی محول است و اطلاق عنوان آیت الله و حجت الاسلام و دیگر خطاب‌های این چنینی و مصطلح موجود، در روابط درونی و بیرونی روحانیت، در آن زمان رواج نبوده است. علما به ندای میرزا و حاج شیخ و سید و آقا بسنده می‌کردند و تعارفات و مقامات کنونی در آن زمان بر زبان‌ها جاری نمی‌شد.

«آیت الله = با نشانه خداوند، عنوانی عام برای فقها و مراجع طراز اول و دوم شیعه از اوائل سده ۱۴ قمری/ ۲۰ میلادی، در ادوار پیشین تاریخ اسلامی، برای فقها در کنار القاب و عناوین خاص مانند مفید، صدوق و شیخ الطائفه، یک سلسله القاب مانند شیخ الاسلام، ملا و آخوند به کار رفته است. برخی القاب مانند ثقه الاسلام، حجت الاسلام، محقق، علامه و نیز آیت الله نخست به قصد تعظیم در موارد خاص به کار رفته و بعدها لقبی برای فردی معین شده و سپس بیش و کم به صورت عنوان عام شده است.» (دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد دوم، ص ۲۶۰)

چنین عناوین حراج شده امروز، که در مواردی همچون آیت الله، در تغییر موضع گیری سیاسی دارنده آن، لاجرم ابطال می شود، به حکما ضرورت نگاه دوباره به این گونه القاب نوساخته را گوشزد می کند که مثلاً در لغت و لفظ آخوند، چنان که دهخدا نیز اشاره دارد:

«الف لثینه در ابتدای برخی اسماء و افعال افاده سلب گونه ای در معنای اسم و فعل می کند و از آن که خوند و خواندگار نیز در لغت متداول خطابی برای خداوند است، پس عنوان آخوند به بی خدا نیز معنا می شود، که نمی دانم ساخت آن سوقات چه کس و از کجا رسیده ای است؟!»

«اجازه مداخله اتباع خارجی در امور داخلی مملکت و مخالطه و تردد آن ها با مسلمین و اجرای عمل تنباکو و بانک و راه آهن و غیرها از جهاتی چند متافی صریح قرآن مجید و نوامیس الهیه و موهن استقلال دولت و مخل نظام مملکت و موجب پریشانی رعیت است.»

جمعه ۹ جمادی الاولی سال ۱۳۰۹ قمری. امروز با وجود این که احوال خوب بود، اطبا مانع شدند. نگذاشتند جاجرود بروم. صبح امین الدوله دیدن آمد. می گفت منع تنباکو به قدری است که سه چهار روز قبل به جهت عیال من قلیان می آوردند. بنا و عمله که مشغول کار بودند، دست از کار کشیدند رفتند. پرسیدم چرا می روید؟ بنا جواب داد خانه ای که بدین وضوح بی دین باشند که قلیان بکشند ما کار نمی کنیم. عصر هم که رئیس تنباکو آمده بود این جا، خود او هم مأیوس بود. می گفت گمان نمی کنم کار از پیش برود با این وضع.

شنبه ۲۴ جمادی الاولی سال ۱۳۰۹ قمری. شنیدم که دیشب بعضی اعلانات به دیوارها چسبانده اند که هر گاه تا روز دوشنبه کار تنباکو موقوف نشود

جهاد خواهد شد و تمام فرنگی‌ها و اتباع آن‌ها را خواهیم کشت. دربخانه که رفتم دیدم هنگامی غریبی است.

**شنبه شوهی جمادی‌الثانی سال ۱۳۰۹ قمری.** می‌گفت این کار تباکو را امین‌السلطان خبط کرده و این قرار تازه با کمپانی تباکو که عمل خارجه به دست آن‌ها باشد و در گمرک صدی بیست گرفته شود این اسباب فتنه و شورش خواهد شد.

**دوشنبه ۳ جمادی‌الآخر سال ۱۳۰۹ قمری.** مسئله معلوم شد که دیروز شاه دست خطی به نایب‌السلطنه نوشته بود که یا این که فردا میرزا حسن مجتهد آشتیانی می‌رود روی منبر قلیان می‌کشد و مردم را بگوید قلیان بکشند یا این که از شهر بیرون برود. نایب‌السلطنه دست خط می‌دهد عبدالله‌خان‌والی می‌برد خدمت میرزا حسن. جواب می‌گوید قلیان که نخواهیم کشید. اما رفتن از شهر را اطاعت می‌کنم. فردا خواهیم رفت. امروز هم شاه به معین نظام حکم می‌کند برود توی شهر به قهوه‌خانه‌ها قلیان بگذارد و به مردم حکم کند قلیان بکشند. هر کس اطاعت نکند شکم آن‌ها را پاره کند. این هم نتیجه‌ی شورای صبح بود. از اتفاق امروز که دوشنبه است وفات سیده‌النساء علیها السلام بود. خان‌ی میرزا حسن، مجلس روضه‌خوانی برپا می‌نماید. تمام علما را خبر می‌کند. جمعی محض خصوصیت، جمعی به واسطه‌ی فضولی حاضر می‌شوند.

**یکشنبه ۲۳ جمادی‌الآخر سال ۱۳۰۹ قمری.** خلاصه دست خطی که دیروز شاه خطاب به تجار تباکو فروشان نوشته بودند به من حکم فرمودند که در «اطلاع» بنویسم، سوادش را از امین‌السلطان خواستم. اصل‌اش را به من داد که صورت او را عیناً در این جا می‌نویسم. «نایب‌السلطنه جناب امین‌السلطان و سایر وزرای محترم دولت این یادداشت ما را ملاحظه کرده برای تجار محترم و غیرتجار معتبر تباکو فروش قرائت نمایند. حکمی که پادشاه دولت می‌کند او را خود دولت لازم الاجرا می‌داند و هر حکمی که می‌کند چه در خارجه و داخله و اجنبی و غیراجنبی از روی خدعه و اشتباه نخواهد بود. یک وقتی مقتضی شد عمل دخانیات را به کمپانی انگلیسی بدهند، دادند. چندی بعد مقتضی شد که آن امتیاز را از کمپانی بگیرند، گرفتند. اعلان دولتی هم نوشته و به همه جا انتشار داده شد که این عمل از کمپانی گرفته شده است.»

**سه شنبه ۲۵ جمادی‌الآخر سال ۱۳۰۹ قمری.** امروز صبح شهر آدمم. عیادتی از امین‌الدوله کردم. بحمدالله به‌تر است. بعد منزل آمدم. شنیدم جارچی در

کوچه و بازار جار می کشد که حکم جناب میرزای شیرازی رسید که حرمت قلیان برداشته شده اجازه‌ی استعمال دادند. همه مردم قلیان کشیدند. آفرین بر قلم جناب میرزا که بیش تر از سر نیزه دولت اثر دارد. عصر مراجعت به دوشان تپه کردم.

پنج شنبه ۲۶ رجب سال ۱۳۰۹ قمری. امروز صبح به پارک امین‌الدوله رفتم. از قراری که امین‌الدوله می گفت کمپانی رژی مبالغ گزافی مطالبه خسارت می نماید و ایلچی انگلیس ایستادگی دارد. از آن جا دربخانه رفتم. بعد از ناهار مراجعت به منزل نمودم. عصر شارژ دافر روس دیدن من آمده بود.

دوشنبه ۱۴ شعبان سال ۱۳۰۹ قمری. می گفت وجه خسارت تنباکو را به یک کرور لیره که سه کرور و دویست و پنجاه هزار تومان پول حالیه است قرار دادند که از بانک شاهنشاهی قرض کنند. از قرار صدی هشت تزیل بدهند.

پنج شنبه ۱۶ رمضان سال ۱۳۰۹ قمری. گفت دولت روس حاضر است تنخواه خصارت تنباکو را با شروط بسیار سهل به دولت ایران بدهد. صحبت‌های غریب می کرد. من جمله می گفت حکیم طلوزان که هیجده سال قبل امتیاز همین سد اهواز را گرفته بود در آن وقت انگلیس‌ها مانع شده بودند.

جمعه ۱۷ رمضان سال ۱۳۰۹ قمری. در این چند روز سندی به سفارت انگلیس دادند که از غره‌ی رمضان الی انقضای چهار ماه دولت ایران به عهده می گیرد که نهصد هزار لیره خسارت تنباکو را بدهد. این سند به صحنه و مهر شاه رسید و این از خط‌های بزرگ بود که کردند.

یک شنبه ۲۶ رمضان سال ۱۳۰۹ قمری. چند دقیقه‌ای با کمال احتیاط با من خلوت کرد، در باب استقراض از روس‌ها. نمی دانم حرف شاه را قبول کنم که به گردن وزیرش می اندازد یا حرف وزیر را که به گردن شاه می اندازد.

جمعه ۲۱ شعبان سال ۱۳۱۰ قمری. شاه دوشان تپه تشریف بردند. من منزل ماندم. عصر دیدن محقق رفتم از قراری که مشهور است کمپانی تنباکو دبه درآورده چهل هزار لیره دیگر هم مطالبه می کند.»

این پایان بیانات اعتمادالسلطنه از ماجرای تنباکو است که رفیع‌ترین قله تاریخی آن ماجرا در میان پاسخ استفساریه از میرزای شیرازی نمایان است. عجیب این که می نویسد در تعیین مجرم بستن قرار تنباکو میان شاه و وزیرش مردد است. آیا همین کلام شک در سفر شاه به فرنگ را موجه نمی کند؟



فصل نامه تخصصی تاریخ معاصر ایران در شماره پاییز و زمستان سال ۱۳۷۸ که ویژه بهائیت است، عکس بالا را بی هیچ مجامله، متعلق به آقا سید صادق مجتهد «فقیه پارسا و محبوب تهران در عصر ناصرالدین شاه و پدر سید محمد صادق طباطبایی پیشوای مشروطه» می داند که لااقل و به صورت واضح هر دو دست، انبوهی موی ریش و ابرو و فضای پشت عکس، ترسیمی و الحاقی است. مناسب می دانم در همین

ابتدای مدخل یادآوری کنم که صحنه به دار کشیدن شیخ فضل الله نوری و چنان که خواهد آمد میرزای شیرازی نیز الحاقی خواهد بود.



چنان که این عکس را در همان منبع به شیخ شامخ میرزای شیرازی متعلق می دانند. سازنده این عکس هم نمی دانسته است که در حالت تشهد و به خصوص سلام آخر مناسب و عادت نیست که پیش نماز یک دست خود را به زیر عبا برد، چنان که



سمت و زاویه توجه میرزا با محل مهر و جا نماز همسو نیست و جا گذاری نعلین های  
پیش نماز و عبا و عمامه بی تردید اضافی و دخالتی جا علانه در عکس است.



ما در این دو عکس که ظاهراً برداشتی از یک مجلس وعظ و نماز است، حتی لباس خطیب را تعویض شده می‌بینیم، اما در فرم و حالات شیخ یا گلیم بافته گسترده بر زمین، ذره‌ای تفاوت نیست، جماعتی ایستاده و گروهی نشسته‌اند و در چپ و راست پیش نماز، مردم مختلفی مشغول درد دل با یکدیگرند. عکس ترکیبی از قطعات مختلف با نورهای متفاوت است که در مواردی به تمپلات نزدیک شده است. زندگانی و جایگاه و آوازه مجتهد بزرگ شیعه را، همه جا از سامره بلند می‌کنند و دو عکس بالا نمایشی از برگزاری نماز جماعت در آن خطبه به امامت شیخ شیراز است که با یک نما و ضمائم ثابت، در مقام امام جماعت نشانده‌اند. آیا کسی در حد آن است که این گونه تجمع بی‌تناسب آدمیان از خرد و کلان، حتی در اطراف سجاده شیخ را، منظری از اقامه نماز جماعت بدانند؟! و آیا همه چیز را به طرز موهن بازسازی و شاهد تراشی نکرده‌اند که در ماهیت تاریخی خود مکان و منطق وقوع نداشته است؟!۹

**Get more e-books from [www.ketabton.com](http://www.ketabton.com)  
Ketabton.com: The Digital Library**